

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

A. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Àlvar MADUELL, *Autors editats en català a principis del XIX (1809-1833)* (Col·lecció Maduixer, 9), Teià 2001, 104 pp.

Entre els autors que figuren en aquestes pàgines n'hi ha que havien vist editades obres seves en segles anteriors: Josep Ignasi Abat, *Història dels sants màrtirs Hermenter i Celdoni...*, Cervera 1778 (11); Joan Carles i Amat, *Quatre-cents aforismes catalans*, 1636 i una trentena més d'edicions els segles XVII i XVIII (13); Francesc Armanyà i Font, *Compendi de la doctrina cristiana*, escrit abans del 1792 (14); Pere Bonaura, *Tractat de la imitació de Crist i menyspreu del món*, traducció ja publicada a Perpinyà 1698 i sovint després (21); Miquel Burguera, *Preceptes, elegàncies, calendes i frases que se ensenyen en les escoles de gramàtica...*, del 1752 (24); Onofre Cugat, *Documents polítics i morals...*, del 1760 ençà (35); Antoni Vicens Domènech, *Historia general de los santos... de Cataluña*, Barcelona 1602, amb edicions parcials posteriors (36); Josep Formiguera, *Alvío de pastors i past de ovelles...*, del 1718 (41); Diego Garcia i Julià, *Doctrina cristiana...*, del 1715 (42); Francesc Vicent Garcia i Torres, *Poesies*, i *La armonia del Parnàs* (43); Melcior Gelabert, *Regla de vida*, Perpinyà 1750; *Regula cleri*, 1757; *Manual de càntics*, 1755 (46); Jean Hervieu Basan de Flamenville, *Compendi de la doctrina cristiana*, 1698 (48); Francesc Ifern, *Compendi breu de les quatre regles*, del segle XVIII (49); Joan Antoni de Barcelona, *Incendi de dos flames...*, d'entorn el 1718 (50); Francesc Matheu i Smàndia, *Compendi o breu explicació de la doctrina cristiana...*, de darreries del segle XVIII (57); Jaume Montanyès, *Espill de ben viure...*, València 1559 (59); Francesc Nadal, *Compendi de la doctrina cristiana*, 1790 (?); Marc Antoni Orellana i Mojolí, *Catálogo i descripció dels pardals de l'Albufera...*, 1795 (63); Francesc Orriols, *Diàlegs o diàlogos de la doctrina cristiana...*, del segle XVIII (64); Baldiri Reixac i Carbó, *Instruccions per l'ensenyança de minyons*, del 1749 (74); Francesc Roca, *Tresor per als vins...*, del 1733 (?); Carles Ros i Hebrera, editor de la *Rondalla de rondalles...*, atribuïda a Lluís Galiana (80); Simó Salamó, *Regla de vida molt útil*, 1750; *Regula cleri*, 1751; *Praeparatio proxima ad mortem*, 1756; *Manual de càntics*, 1755 (83); Anselm Turmeda, *Llibre de bons amonestaments*, reimprès des del 1635 (92); Josep Ullastra, *Exercici del cristià* (93). — J. P. E. [17.270

Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya. Volum III. P - Z, Barcelona, Generalitat de Catalunya - Editorial Claret 2001, XXII i 750 pp.

El present volum completa el *Diccionari...*; [els anteriors han estat presentats als nostres lectors dins ATCA, XIX (2000), 737-738, n. 14338; i XXI (2002), 809-810, n. 16369]. Les biobibliografies dels personatges següents entren en el nostre camp: Sant Pacià, bisbe de Barcelona (2); Padró i Serrals, Joan (3-4); Pagès, Magí (5); Palau i Soler, Josep de (11); Pallars i Faro, Francesc (15); Palomar, Joan de (17-18); Paner, Ramon (20-21); Papió, Joan (22); Pas, Àngel del (29-30); Pascual, Raimon (30); Pasqual [Pascal], Joan (31); Pasqual i Coromines, Jaume (31-32); Pasqual i Lleu, Antoni (32); Pastor, Salvador (36); Patau, Guillem Arnau de (38); Pau, Jeroni (41); Pau de Blanes (41); Pau de la Mare de Déu; Pau de Sarrià (42); Paulhac, Francesc de (43); Pedrol(o), Joan; Pedrol(o), Miquel (51); Peiró, Bartomeu (52); Penyafort, Ramon de, s. (56-57); Peradaltas, Francesc (58); Peramàs i Guarro, Joan Manuel (60); Perarnau, Miquel (61); Pere d'Arenys (63); Pere de Lleida (65); Pere de Sant Joan (67); Pérez, Antonio (69); Pérez de Secastilla, Josep; Pérez de Valdivia, Diego (71); Pibiri i Serra, Jordi (87); Pinell, Esteve (92); Pla, Francesc; Pla, Joaquim (102); Plana, Antoni (105); Planella de Sant Jeroni de la Murtra (107); Poch, Reginald (114); Ponç, Josep; Ponç Bonfill, Marc (117); Pons, Pere (118); Pons, Salvador (118-119); Pons i Grau, Pere Màrtir (119); Pons i Massana, Josep (119-120); Pont, Antoni; Pont [o Despont], Ramon de

(121); Pontich, Miquel (123-124); Pontich, Sulpici (124); Poquí, Francesc (125); Porquet, Antoni (126); Portella i Anrich, Antoni (128); Posa, Pere (129); Pou, Onofre; Pou i Comella de Palau, Segimon (131); Pou i Puigserver, Bartomeu (132-133); Pradesaba, Onofre (139); Puig, Jaume; Puig, Leopold Jeroni; Puig, Onofre (164); Puig i Puig, Antoni (166); Puig i Xuriguera, Salvador (168); Puigcerdà, Simó de (170); Puigmarí i Funes, Pere (173); Pujol, Joan (177); Punter i Barreda, Gaspar (181).

Queixal, Antoni (186-187); Queralt i Noet, Josep (189); Ques, Bonaventura (190-191); Quiles (Quiliç), Nicolau (191).

Rabassa, Pere (195); Radicati, Joaquim (196); Rafael de Taradell (197); Ramon, Josep (203); Ramon de Jesús (207); Ramon del Prado; Ramon de Sant Josep (208); Ramon de Sitges (209); Ramoneda, Ignasi (211); Rebullida (o Rebulleda), Pau (214); Rei, Ferran (219-220); Reiner, Pere (221); Reixach i Carbó, Baldiri (222); Relles, Onofre (223); Requesens, Jeroni de; Requesens i de Relat, Guerau de (227); Reventós, Lesmes (230); Rey, Francesc (232); Ribas, Marià (234); Ribas i Calaf, Benet (234-235); Ribera, Bernat (236); Ribes, Vicenç de (239); Ribes de Vilar, Miquel (240); Ribot, Felip (241-242); Rico, Fèlix (244); Riera, Climent; Riera, Narcís; Riera, Rafael (246); Ripoll, Tomàs (248-249); Riquer i de Sabater, Maria Teresa; Riquet, Pere (251); Riu [o de Rivo], Pere (252); Riu i Tord, Honorat (253-254); Roca, Antoni (259-260); Roca, Francesc (260); Rocabertí, Josep (265); Rocabertí u d'Erill, Bernat Hug; Rocabertí i de Peralada, Josep (266); Rocabertí i de Safortesa, Joan Tomàs (266-267); Rocabertí i de Soler, Isabel de (267); Rocatalhada (Roquetaillade), Joan (272); Roig, Josep (279); Roig i Jalpí, Joan Gaspar (280); Romaguera, Francesc (282); Romeguera, Josep (283); Romeu, Francesc (284); Romeu de Llívia (284); Ros, Alexandre Domènec; Ros, Ramon (287); Ros i Rodríguez, Francesc (288); Rossell, Josep i Rossell, Josep; Rossell, Nicolau; Rossell i Montfart, Jeroni (290); Rovira, Francesc (292-293); Rovira i Arnella, Josep; Rovira i Bonet, Francesc (293); Rovira i Guixeras, Joan (294); Rubió, Guillem de (298).

Sacharles, Joan de Nicolau; Sacosta (ça Costa), Nicolau (309); Sedacer (Cedacer), Guillem (310); Sagarra, Emmanuel; Sagarra i Baldrich, Josep (312); Sagarró, Àngel (313); Saiol, Baltasar (318); Sala i Berart, Gaspar; Sala i Bernart, Ciril (319); Salamó, Simó (323); Sales, Ascensi (325-326); Sales i Alcalà, Agustí (326); Salsas i Trillas, Pere (333); Sanç, Josep (342); Sança, Baltasar; Sánchez, Francisco (343); Santafè, Jeroni de (393-394); Santcliment, Francesc de; Santdionís, Narcís de (395); Sanxo (Sancho) i Olives, Pere (401); Saperà, Vicenç; Saplana, Arnau (402); Sarroca, Jaume (405); Satorres, Francesc (406); Sentmenat i Cartellà, Antoni (420-421); Sera (Serra), Francesc (421-422); Serra, Francesc (424); Serra, Joan Àngel (425); Serra, Salvador (426); Serra i Postius, Pere (429); Serret, Francesc (435); Sibiuda, Ramon (442-445); Silvestre de Barcelona; Simó, Arnau; Simó, Pere Joan (447); Sire, Agustí (453); Sitjó, Jaume (454-455); Solà, Magí (459); Solanell i Montellà, Antoni de (462); Soler, Agustí; Soler, Agustí Miquel (463); Soler, Manuel; Soler, Ramon; Soler i d'Armendaris, Melcior (464); Soler i Ramos, Antoni (466); Sorrió, Baltasar; Sorita (Çorita), Nicasi (476).

Tagell, Francesc (491); Taix, Jeroni; Taixequet i Fluixà, Miquel Tomàs de (492); Tallada, Julià de (493); Tarafa i Savall, Francesc (497); Tàrrega, Ramon de (508); Teixidor, Domènec (519-520); Tella, Gaspar (520); Telm, Lluís (521); Terrassa, Pere de (535); Terrena, Arnau de; Terrena, Guiu de (538); Thió, Jaume (539-540); Tolrà, Tomàs (545); Tomàs, Pere (546); Torrella, Joan (556); Torres i Oliva, Ignasi (564); Totosaus, Francesc (577); Tristany-Bofill i Benac, Bonaventura (587); Turbaví, Miquel (589-590); Turmeda, Anselm (590).

Ullastra, Josep (595); Universitat de Cervera (600-601); Urgell, Joan (602).

Valero, Joan (613-614); Valladares y Mejía, Gabino de (616); Vallès, Miquel (625); Vallespinosa, Joan (626); Vallgornera, Tomàs (628); Valls, Francesc (631-632); Valls i Geli, Cirus (832); Ventallol, Magí (640); Verdaguera, Pere (641); Verdú i de Sans, Blai (644); Vicens, Gaspar; Vicent, Francesc (659); Vidal, Jaume (663); Vidal, Joan; Vidal, Pau; Vidal, Ramon (664); Vidal i Cabacers, Francesc (666); Vila, Benet; Vila, Jaume-Ramon (670); Vila, Josep (670-671); Vila, Pere Albert (671); Vila i Giralt, Antoni (672); Vilalta, Bernat (683); Vilanova, Arnau de (686-687); Vilar, Jaume (693); Vilar, Narcís (694); Vileta, Joan Lluís (702); Xaupí, Josep (722). I en apèndix: Bacó, Francesc (735). — J. P. E.

«Lexikon für Theologie und Kirche». Zehnter Band. *Thomaschristen bis Zytyomyr*, Freiburg - Basel - Rom - Wien, Herder 2001, 14 pp. i 1536 columnes.

Entren en la temàtica d'aquest anuari els articles següents: Trastámara, de Ludwig Vones (196); Turmeda, Anselmo (*sic*), de Fernando Domínguez (315); Valencia (Spanien), d'Odilo Engels (513-515); Villeta, Juan Luis (*sic*), de Fernando Domínguez (791); Vinzenz von Saragossa, de Domingo Ramos-Lissón (800); Vives, Juan Luis (*sic*), de Fernando Domínguez (834-835); i Xiberta, Bartolomé Maria (*sic*), de Karl J. Becker (1346). — J. P. E. [17.272

«Medioevo latino. Bolletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli IV-XV)», XXII (2001), XL i 1448 pp.

La part d'aquest volum més clarament relacionada amb el nostre tema és la primera, *Autori e testi*; hi trobem bibliografia recent sobre Abraham bar Hiyya (7); Agobardus Lugdunensis archiepiscopus (17); Alexander VI papa (27); *Annales Rodenses* (43); Anthonius Andreae (49-50); Antonius Canals (50); Antonius Ginebreda (51); Arnaldus de Vilanova (54-55); Arnaldus de Villanova, pseudo (55); *Articella* (57); Aufredus Gonteri Brito (58); Bartholomaeus Mates (68); Benedictus XIII antipapa (73-74); Bernardus Oliverii OESA (84); Bonushomo Barcinonensis iudex (98); Calixtus III papa (102); Claudius Taurinensis ep. (110); *Compendium examinatorum Parisiense* (114); *De anima in arte alchimiae* (119); Dhouda (123); Durandus de Huesca (128); Felix Urgellensis ep. (141); Florus Lugdunensis (143); Franciscus [E]ximenius Gerundensis (153-154); Fridericus Ambergensis; Fridericus III Aragoniae, Trinacriae rex (158); Gaspar Torrella (163); *Gesta Comitum Barcinonensium* (173); Guillelmus de Rubione (199); Hieronymus Paulus, Barcinonensis (213); Hieronymus Torrella (219); Iacobus I Aragoniae rex (232 i 934-935); Iacobus II Aragoniae rex (232); Iacobus III Maioricarum rex (233); Ioannes Biclarenensis abb. (247); Ioannes Burgundus de Maioricis (248); Ioannes de Montesono Valentinus (263); Ioannes Rivipullensis mon. (267); Iustus Urgellensis (283); *Liber de secretis naturae* (297); *Liber sancti Iacobi* (298-299); Nicolaus Eymerici (327); Nicolaus Rossell Maioricensis (330); Oliba Rivipullensis et Cuxanensis abb. (333); Petrus de Albalat, Tarraconensis arch. (347) Petrus III Aragonum rex (348); Petrus de Atarrabia (348); Philippus Riboti (364); Pontius Carbonellus (367-368); Raymundus Lullus (373-376); Raymundus Lullus pseudo (376); Raymundus Martini (376); Raymundus de Pennaforti (377); Raymundus Sabunde (377); Renallus Barcinonensis grammaticus (378); *Rosarium philosophorum* (387); Theodulphus Aurelianensis ep. (403-404); *Tractatus parabolarum* (429); Vincentius Ferrarii (436-437); Vitalis de Canellas (438).

En la secció de *Vitae, miracula, passiones...*, trobem bibliografia sobre Eulalia Barcinonae mart. (454); Olegarius Barcinonensis dein Tarraconensis ep. (474); Raymundus Lullus (478); Vincentius Cesaraugustanus diac., Valentiae mart. (482); Vincentius Ferrerius (*sic!*) (482).

A partir de la tercera secció i dels seus nombrosos apartats, la bibliografia que ens afecta és present, però esparsa; es pot assenyalar alguna excepció com la dedicada a biblioteques, on trobem bibliografia agrupada per a les de Barcelona (690), Fluvià (693), Mallorca (694), Poblet (697), Ripoll (698), Tortosa, València (700); en l'apartat de concilis hi ha referències als de Lleida (706), de Tarragona i de València (708).

Tornem a trobar bibliografia agrupada en la secció de bisbats, monestirs i catedrals: Barcelona (953), Girona (963), Lleida (966), Palma de Mallorca (971), Sant Cugat del Vallès (976), Seu d'Urgell (977), Tarragona (978), Tortosa (979), València (981) i Vilabertran (982); i en la d'història de les ciutats: Barcelona (998-999), Cardona (1004), Castelló d'Empúries, Castelló de la Plana, Cervera (1004), Girona (1016), Lleida (1019), Manresa (1021), Palma de Mallorca (1028), Perpinyà (1029), Serrateix (1040), Solius (1043), Tortosa (1045), València (1046), Valls (1047), Vic (1051).

En els apartats següents la bibliografia no és agrupada.

El volum és completat amb cinc taules: de manuscrits i d'edicions de textos (1333-1353), lèxic (1355-1356), geogràfic (1357-1374), d'estudiosos (1375-1444) i de CD-ROM (1445-1446). — J. P. E. [17.273

«Qüern. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna», 4 (2001), 192 pp.

Lola BADIA (coord.), *Bibliografia de la Literatura Catalana medieval*, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 14 (2000), 1-63 pp.

Lola BADIA (coord.), *Bibliografia de la Literatura Catalana Medieval*, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 15 (2001), 1-48.

Les tres bibliografies, tot i les diferències clarament indicades en els títols, tenen un comú denominador, el d'oferir els títols dels estudis (cal precisar que sota la denominació d'estudis també són aplegades recensions) i una brevíssima indicació del contingut. També presenten diferències, com és ara el caràcter biennal del «Qüern» i l'anyal de les altres dues bibliografies. El primer reporta 1395 unitats per als dos anys, els altres dos, 264 i 218, respectivament. En tots tres hi ha taula final dels autors o temes estudiats (els autors actuals no necessiten taula, car són presentats en seqüència alfabètica). — J. P. E. [17.274-17.275-17.276]

Repertori de Catalanòfils/4, a cura de Jenny BRUMME (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XXXVI), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 376 pp.

Repertori de Catalanòfils/5, a cura de Jenny BRUMME (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XXXVII), Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 242 pp.

Bibliografia dels membres de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes no inclosos en aplecs anteriors, que reporta llurs publicacions fins al final del 1996, des d'Agustí i Farreny, Alfred, fins a Muntaner i Pascual, Ignasi M. Els associats que van de Nadal Farreras, Josep M., a Zimmermann, Marie-Claire, ocupen la major part del volum cinquè. Al final hi ha taula temàtica, amb indicació dels autors que han tocat cada un dels temes i són inclosos en els dos volums. — J. P. E.

[17.277-17.278]

Repertori de Catalanòlegs/6, a cura de Núria MAÑÉ i Albert SOLER (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XLI), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000, 316 pp.

Aquest nou lliurament del *Repertori* aplega les bibliografies dels membres de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, que no les havien enviades amb temps per a ésser incloses en els aplecs anteriors, i les complementa amb els títols publicats després del 1997 per aquells que ja havien vist publicada ací la seva precedent. En aquestes pàgines s'inclouen noms que van d'Abràmova, Marina a Zimmermann, Marie Claire. — J. P. E. [17.279]

Anna CORTADELLAS, *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó*. Barcelona 2001.

[Cfr. ATCA, XIX (2000), 781, núm. 14.520; XXI (2002), 972, núm. 16.950]. Títol només conegut per referència. — J. P. E. [17.280]

F. HUERTA I VIÑAS, *La cançó popular en el teatre nadalenc medieval*, dins «Onzè Col·loqui», III, 177-189.

En la línia de Josep Romeu i Figueras, l'autor s'ocupa «d'aquells casos d'infiltració folklòrica que apareixen a les peces o textos fragmentaris de teatre català nadalenc de tècnica medieval que s'han conservat fins al segle XVI» (178), no indicats per Romeu; pertanyen a dos tipus: el que recull en el text teatral temàtica freqüentment tractada a la cançó popular medieval i el que integra directament al text dramàtic recursos poètics i expressius o estrofes i combinacions mètriques utilitzats als textos folklòrics. Els personatges amb infiltracions folklòriques són «Josep i Maria, els quatre Pastors, Joanet lo Mosso, i els tres Reis d'Orient» (179), infiltracions que es trobarien

en «pràcticament tot el recull de peces conservades» (179-180), amb anàlisi de casos per a cada un dels personatges: Josep (180-183), Maria (183-186), Pastors (186-188), «que utilitzen una cançó abans d'adorar Jesús» (188). — J. P. E. [17.281

Jaume de PUIG I OLIVER, *Més nous textos catalans antics de la 'Biblioteca Capitular y Colombina' de Sevilla*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 453-510.

En aquestes pàgines són descrits dos volums de la biblioteca de referència (ms. 7-5-9 i 5-5-26), el primer dels quals és una vasta antologia dels llibres I, II, III i XII del *Crestià* de Francesc Eiximenis, distribuïda en 351 capítols, el text dels quals és degudament identificat, assenyalant el llibre al qual pertany i el número de capítol que obté en els exemplars barcelonins dels manuscrits d'Eiximenis i, pel que fa al *Segon del crestià*, als exemplars de Madrid, BN, mss. 1791 i 2215. El segon mss. de Sevilla, ací descrit i estudiat, és un volum miscel·lani i factici, en el qual han estat identificats els fragments i títols que segueixen: a) *Què cové per venir al terme prefix de la mort*; b) *Oració de sant Cebrià* i c) *Confessionari* d'autors anònims; d) un llarg fragment del *Compendi historial* o *Gènesi d'escriptura*, obra fins ara només coneguda en els mss. de París, BN, esp. 46 i 541; e) quatre llibres històrics del Vell Testament en la traducció catalana medieval del segle XIV: *IIReg* v, 10 - *IVReg* xxv, 29; i *IPar* i, 1 - *IIPar* xi, 1; f) un fragment de la traducció al català del *Dialogus Petri cognomento Alphonsi ex iudaeo christiani et Moysi Iudaei* (títol III i fragments del títol IX), que fins ara només era coneguda per un bifoli de l'ACB; g) un fragment de la traducció catalana medieval de la *Historia Apollonii regis Tyri*, que no era fins ara coneguda; h) el *Llibre de les semblances de tots los hòmens*, tractat d'astrologia anònim; i) un recull d'oracions diverses en llatí i en català; j) les *Rúbriques del Llibre de consolació de filosofia* de Boeci, en traducció catalana medieval de Pere Sapllana i Antoni Ginebreda. És estudiada amb algun detall la traducció fragmentària de la *Historia Apollonii regis Tyri*, comparant-la amb altres versions llatines i franceses, i arribant a la conclusió que el traductor català ha pogut tenir en compte diversos estats de la tradició manuscrita al moment de posar-se a treballar; és transcrita sencera en l'apèndix, acompanyada d'una lletra de deseiximent de Joan Quintana a Gabriel Paradís, del 5 de novembre del 1520 (505-510). — J. de P. [17.282

Vicenç BELTRAN PEPIÓ, *Tipología y génesis de los cancioneros. La organización de los materiales*, dins *Estudios sobre poesía de cancioneros*, Noia, Toxosoutos 2001, 9-54.

Coneixedor d'una vasta bibliografia, l'autor concentra l'atenció en la tipologia genètica dels cançoners: «de dónde procedían los materiales que integraron, cómo se ensamblaban y qué luz pueden dar sobre la difusión de la poesía en el siglo XV» (16), però la branca italiana o catalanoaragonesa ha estat poc estudiada (15). Es fixa en particular en el *Cancionero del marquès de Barberà*, ara a Montserrat, ms 992, del temps de Carles de Viana (24, 29, 34), escrit per mà única en llarg espai de temps; en l'*Esp.* 225, de París, BN., de clara estructura factícia d'origen català, com l'*Esp.* 231, inicialment escrit amb lletra catalana (31); constituïrien un nucli posteriorment ampliat. El ms. de Madrid, BN, 39, comença amb Ausiàs Marc, posteriorment enriquit amb altres composicions catalanes i castellanes; era vinculat als Centelles, comtes d'Oliva (42-44). — J. P. E. [17.283

Juan Antonio FRAGO GRACIA, *Las lenguas de Aragón en la Edad Media*, dins «Boletín de la Real Academia Española», LXXXI (2001), 465-478.

Presentació global, dins la qual hi ha informació de la presència de la llengua catalana, de la seva extensió (fins a Montsó, encara a darreries del segle XV: 474), i de la seva extensió enfora a Balears i a València. — J. P. E. [17.284

Antoni I. ALOMAR I CANYELLES, *Comparació entre diccionaris a través d'un camp lèxic, el de l'armament medieval*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVII (2001), 315-368.

L'autor qualifica aquestes pàgines de «resultat d'una primera provatura», que abasta des dels anys de la conquesta de Mallorca fins al 1550; els diccionaris i d'altres obres objecte de comparació (316), són el resultat, quant al lèxic de l'armament, d'una recerca secular que, començant amb Onofre Pou, arriba a una primera digitalització en l'*Hiperdiccionari Català-Castellà-Anglès* (quadres sinòptics: 321-326) i ha integrat en llistes de mots l'herència de la literatura bèl·lica catalana medieval (320-327); el resultat fa avinent la situació del dit lèxic en els diccionaris Aguiló i posteriors en comparació amb aquest, que és font aprofitada per tots, encara que successivament ampliada en l'Alcover-Moll, Wilhelm Giese, Riquer i el mateix autor, i ha desembocat en el diccionari normatiu de l'Institut d'Estudis Catalans (331-362). Al final hi ha un vocabulari que inclou tant mots i expressions com llur significat (362-368). — J. P. E. [17.285

Antònia CABRÉ, *Nova terminologia mèdica medieval*, dins «Misc. Tavaní, 1», 9-17.

L'autora dreça la llista d'una quarantena de mots propis de la terminologia mèdica, que apareixen en el text de la versió catalana medieval dels *Aforismes* d'Hipòcrates amb el comentari de Galè, darrerament publicada [cf. ATCA, XXI (2002), 783-786], mots no integrats ni en el DCVB ni en el DECat, ni són tampoc presents en d'altres edicions de texts ni repertoris mèdic-naturals. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.286

Pierre GUICHARD, *Retour sur un petit problème anthro-toponymique: Lobrecati/Torre de Lupricato*, dins «Misc. Llobregat, II», 149-152.

L'autor propugna que hi ha identitat d'origen lèxic entre la ,mansio Lupricatum' de l'*Anònim de Ravenna*, la ,Turrís de Lupricato' d'una delimitació del bisbat de Tortosa del 1225 i un ,Rahal Alubrecati'; el darrer correspon a una possessió de Mallorca, present en el *Llibre llatinoaràbic del repartiment*; quant a la ,Turrís de Lupricato', l'autor proposa d'identificar-la amb un turó en l'extrem sud del terme d'Alcalà de Xivert, pròxim al riu Sant Miquel. — J. P. E. [17.287

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Nòtula sobre el català antic rogiçler (castellà tosicler)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 335-337.

L'autor esbrina la derivació filològica del mot en un estudi del 1971, on remetia a un fragment d'inventari del 1412, i del qual només darrerament, publicada l'*Obra completa* de Marçal Olivari, ha pogut ésser precisada la font (336); hi ha afegides dues altres mostres textuals del segle XV, amb grafies diverses (337). — J. P. E. [17.288

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Sobre els peixos ,gerret' i ,xucla'*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 91-101.

Discrepant de l'etimologia que Miquel Duran i Ordinyana dona de les paraules ,xucla' i ,gerret', l'autor du a terme un estudi lèxic sobre els dits mots, tenint també en compte les formes occitanes ,gerler', ,jarret' i ,juscle', així com el sinònim ,caramel' del castellà meridional. En apèndix publica sis notes dels *Llibres de Consell* de l'AM de Castelló de la Plana, respectivament datats el 1375, 1381, 1382, 1392, i 1393, que documenten per aquests anys la forma valenciana ,sucla'. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.289

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Traduir y traducció en catalán, con una ojeada a los romances vecinos*, dins *Medieval Translation*, 153-171.

L'autor enceta l'article recordant els inicis dels mots ,traduir/traductor' en les llengües romàniques, corregeix les afirmacions de Joan Coromines sobre el tema i considera que ,traducció' comparegué el 1472 en text de Francesc Alegre (154-156); recordat el sentit del ,traducere' llatí (157), aplega els fragments que contenen alguna de les formes de ,traduir' entre el 1472 i el 1650 (158-169) i els que empren d'altres expressions catalanes medievals de la mateixa acció (aromançar, vulgaritzar, etc.), durant el segle XV i fins al 1518 (161-164). Segueixen les pàgines dedicades a d'altres llengües. Hi ha bibliografia (169-171). — J. P. E. [17.290]

Stefano M. CINGOLANI, *Traducció literària i traducció cultural*, dins *Medieval Translation*, 129-152.

L'encàrrec de Jaume II a fra Pere Marsili de traduir en llatí el *Llibre dels fets* del seu avi responia a la necessitat de donar a aquell llibre un abast internacional, atesa la preponderància absoluta del llatí en tots els camps medievals de cultura (130); però traduir és intercomunicar sistemes d'expressió i comprensió de tots els camps, i així, Ferran Valentí no sols traduïa del llatí o de l'italià per a fer més pròxims uns texts, ans encara per a subratllar-hi certs valors (134-135). Després d'aquesta introducció, l'autor s'endinsa en «les conseqüències de la traducció de sistemes, de pensament i literaris... en Metge sobretot, i en menor mesura Corella i Martorell» (135); el primer, si d'una banda refà la constitució de la frase (139-143), de l'altra demostra una ,capacitat combinatòria', que li permet d'«assimilar les seves fonts no només a nivell verbal i estilístic, sinó també a nivell de contingut» (144), tal com demostraria una anàlisi de *Lo Somni*, en el qual l'autor s'hauria atorgat llibertat dogmàtica, llibertat cultural, llibertat emotiva i llibertat expressiva o de llengua (145-147). Corella no arriba al planteig de Metge, ans es limita a escapades del món mental cristià i a hipotitzar a base del clàssic pagà, en un pla més psicològic que filosòfic, i, com la literatura clàssica, retòric (148-149). Martorell no tradueix, però aprofitant els seus models, des dels clàssics als contemporanis, recrea un món cavalleresc que, per a ésser fidel a la tradició, ha d'ésser ,traduït'. Hi ha bibliografia (151-152). — J. P. E. [17.291]

Joan COBA FEMENIA, *L'expressió duplicada de la possessió* (sos drets d'els), dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 379-387.

Aquella doble expressió de relació possessiva sembla provenir del llatí vulgar (p. e., ,sua casa illorum') i ha passat a algunes llengües romàniques i en concret al català, per al qual l'autor aplega mostres des del 1250 al segle XVIII (383), també d'algunes de paral·leles (384, nota 2). Hi ha llista de fonts i bibliografia (385-387). — J. P. E. [17.292]

Vicenç M. ROSSELLÓ, *Topònims urbans del País Valencià a les cartes portolanes*, dins «Misc. Llobregat, II, 183-196.

L'autor té agrupades cinquanta dues cartes portolanes, datades entre el 1280 i el 1661, que serien la majoria de les sis dotzenes que es troben en l'Estat Espanyol (193-194); hi ha aplegat vint-i-tres topònims, que analitza ací, tres dels quals són escrits en rúbrica, significant la importància de ciutat i port: València, Dénia i Alacant (184-185), per a cada un dels quals assenyalava les variants en la grafia del topònim, cosa que també fa amb els escrits en negre, alguns dels quals són constants en tots els portolans (Peníscola, Orpesa, Borriana, Morvedre, Cullera, Gandia, Oliva i Guardamar); els altres són esporàdics (Vinaròs, Benicarló, Benicàssim, El Puig de Santa Maria, el Grau de València, Moraira, Calp, Altea, Benidorm, La Vila Joiosa, Santa Pola i Oriola). Hi ha bibliografia (195) i reproducció dels fragments català i valencià d'un portolà del 1533 (196). — J. P. E. [17.293]

Lluís GIMENO BETÍ, *Notes toponímiques castel·lenques a l'Onomasticon Cataloniae*, dins «Braçal (Sagunt)», núm. 21-22 (2000), 217-246.

Lluís GIMENO BETÍ, *Lèxic i toponímia: algunes precisions als diccionaris històrics i a l'Onomasticon Cataloniae*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 389-425.

Ambdós títols contenen versions més o menys extenses d'un mateix tema, el de la necessitat de reforçar el dit *Onomasticon* amb toponímia local contrastada, cosa que l'autor fa aportant nombrosa documentació dels segles XIV-XIX per als mots ,redonda' (390-392), ,assagador/assegador' (393-396), ,lligallo' (397-401); segueix un apartat dedicat als apel·latius propis de les vies pecuàries: ,carrerassa' (402) i ,quadra/quadrella' (402-406); el següent és per als apel·latius de terra de regadiu: ,botera' (407-408), ,braçal' (408-409), ,canal' (409-410), ,capçada' (410-411), ,ull/ullal' (410-411) i ,badina' (411-412). D'altres apel·latius són ,sas' [de ,saxum'] (412-414), ,pujol' (414-415), ,buitrera' (415-418) i ,safra' (418-421). Hi ha bibliografia (421-425). — J. P. E. [17.294-17.295]

Manuel RIU I RIU, *Aspectes històrics i arqueològics del mas*, dins *Mas català*, 19-48.

Aquestes pàgines presenten l'estat actual dels coneixements sobre el tema, tant si procedeixen d'aportacions documentals com de prospeccions arqueològiques. La primera part, recordades les darreres novetats bibliogràfiques, resumeix allò que hom sap ara del poblament en els moments immediatament posteriors a la reconquesta, de la presència i funció del mas a l'interior del dit poblament, i de la seva evolució i transformacions (19-26); la segona part informa de casos concrets, en els quals s'ha realitzat l'aportació d'ambdues fonts en relació a Palà Vell de Coma, centre dels vescomtes de Cardona, als masos de la Creu de Pedra (Solsonès) i als dos de Vilosiu (Berguedà) (27-34). Les darreres pàgines descriuen la situació evolutiva dels masovers (34-36) i les formes de construcció (superfícies, cossos, alçades, materials, etc.) (36-38). Hi ha bibliografia (38-40) i nou croquis o fotografies (41-48). — J. P. E. [17.296]

Flocel SABATÉ, *El cort a Catalunya*, dins «Misc. Riu, II», 351-372.

«El cort és una magistratura judicial local documentada des del tombant del segle XI al XII amb un caire representatiu comtal, pròpia dels indrets repoblats tant sota domini del titular de Barcelona com de l'urgellenc, la qual es veurà afectada per la feudalització, pel desenvolupament urbà i per l'aplicació de fórmules romanistes, alhora que aviat serà espill de les relacions entre el poder municipal i la corona fins a haver d'integrar-se, a partir del pas del segle XIII al XIV, en les institucions jurisdiccionals batliars i vicarials» (381). L'autor no pretén pas d'haver acabat un estudi complet, ans només «l'esbós dels eixos articuladors de la figura i de la seva evolució» (352), per accés directe a nombre d'arxius catalans, moltes dades dels quals han ja passat a estudis diversos de l'autor i d'altres (352 ss.). El ,cort' compareix en el pas del segle XI al XII com a extensió de la ,curia/cort' comtal a les poblacions del comtat, i, doncs, amb sentit de delegat del comte; la seva figura associa «la representativitat del titular de la jurisdicció i la proximitat a la població local» (356), evolucionarà atansant-se al castlà (fins a identificar-s'hi en el comtat d'Urgell: 358, 361) i desembocant en el batlle i la seva cort, fora del cas de poblacions que tenen veu pròpia, com les ciutats de Barcelona i de Lleida (352-360). Els elements constitutius, sota la pressió del Dret Romà, conduïren d'una banda a reforçar la intervenció reial pel camí del cort, però de l'altra a posar el nou càrrec a les mans dels poders anteriors, alhora que compareixen veguer i batlle en les zones reials (360-364), que avançarà vers la unificació de funcions executives pel camí de l'acord entre el rei i les autoritats locals i per tant amb solucions diverses (365-371). — J. P. E. [17.297]

Esteve BOSCH CAPDEVILA, *La trajectòria històrica del principi Nemo pro parte en el dret civil català*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 13-91.

L'autor dibuixa la trajectòria del principi «Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest», anomenat ,principi d'incompatibilitat de títols successoris» en el codi català de successions ara vigent. L'autor analitza de bell antuvi el significat i les conseqüències del principi segons els juristes europeus del ,ius commune'; en segon lloc estudia vigència i significat del principi en el dret històric català (drets locals de Barcelona i Tortosa) i les seves conseqüències. Aquest és el capítol que reporta fragments de les *Constitucions i altres drets de Catalunya*, de Joan Pere Fontanella, Jaume Càncer, Josep Finestres, Josep Comes i Bonaventura de Tristany, i dels *Costums de Tortosa*. El desenvolupament posterior de la doctrina emanada del principi ,Nemo pro parte' fins al codi de successions actual, ja no entra en l'esfera d'interès d'aquest anuari. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.298

Antoni JORDÀ FERNÀNDEZ, *Pàtria potestat i emancipació per causa de matrimoni. Del dret romà a la seva concreció als Costums de Tortosa i als Furs de València*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 93-123.

L'autor analitza la regulació jurídica de les institucions esmentades en el títol, dins els *Costums de Tortosa*. Comença exposant el concepte de la pàtria potestat i de l'emancipació dels fills en el dret romà i la seva transformació posterior en les lleis visigòtiques. Entra després en l'estudi detallat dels *Costums* i dels *Furs de València* pel que fa a la pàtria potestat i a l'emancipació, bo i citant els textos legals corresponents. Finalment, compara les institucions en ambdós codis. La conclusió és que els *Costums de Tortosa* modernitzaren el dret romà tradicional innovant en nombre de punts. És possible que els *Costums* hagin pogut servir d'orientació als redactors del *Recognoverunt proceres*, de la constitució de cort del 1351, i dels revisors del *Furs de València* del 1403. — J. de P. [17.299

Mª Dolores GUILLOT ALIAGA, Juan Alfredo OBARRIO MORENO, *La voz Donatio propter nuptias, sponsalium, creix, en el derecho medieval de Valencia y Cataluña*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 75-90.

Assenyalats els punts dubtosos entorn als termes indicats en el títol, els autors aporten tant texts constitutius (*Usatges, Furs de València*), com tesis de juristes (Joan Pere Fontanella, Jaume Càncer) i capítols matrimonials inèdits de València, ARV, *Protocolos notariales*, en el sentit que l',escreix/creix' és un element de la ,donatio propter nuptias' (76-79). Quant a la naturalesa de l',escreix/creix', tot i que Fontanella el considera lliure, els texts legislatius el fan obligatori, si l'esposa ha aportat dot, i, segons certs autors, només si el matrimoni ha estat consumat i ella trobada verge (80-83); normalment era exigible en enviudar la muller, però es donaven situacions que justificaven la recuperació de dot i ,escreix/creix' encara en vida del marit, situació que, amb el de vídua que es torna a casar durant l'any de dol, provocà nombre de plets (84-90). — J. P. E. [17.300

Aniceto MASFERRER DOMINGO, *La dimensión ejemplarizante del Derecho penal municipal catalán en el marco de la tradición jurídica europea. Algunas reflexiones iushistórico-penales de carácter metodológico*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXI (2001), 439-471.

Els darrers temps s'han multiplicat els estudis sobre dret penal municipal, però l'autor considera que és possible d'ampliar-ne el camp «ya sea prestando atención al influjo de otro texto como los *Usatges*, o bien analizando algunas instituciones penales recogidas en las *Costums* desde las categorías del ,Ius commune'» (441). L'autor, en concret, subratlla l'abast europeu de «la regulació de certes conductes delictives relacionades con los valores morales cristianos y en la imposición de castigos humillantes» (456-457); i encara que en aquest camp les ordinations municipals catalanes s'autolimiten molt més que les del centre d'Europa, incideixen en certs desordres, com els *Costums* de Lleida en relació al càstig de l'adulteri, de la blasfèmia o de l'heretgia, en les quals seria clar l'influx del dret eclesiàstic (457-461). Les pàgines següents assenyalen al-

gus casos de càstig per vergonya pública (466-470), que consten en quadre sinòptic de penes municipals a Lleida, Horta de Sant Joan, Miravet, Torre de l'Espanyol, Balaguer i Perpinyà (471). — J. P. E. [17.301

Armand QUINTANA, *La revista Inquietud*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 251-269.

Les primeres pàgines informen del marc vigatà progressivament congriat en els anys 1950 i manifestat en camps diversos, com la literatura/poesia i l'art, que es concretà en la trimestral «Inquietud», nascuda l'agost del 1955 i prest (setembre 1958) capolada per la policia franquista. Essent pràcticament desconeguda la seva aportació al nostre camp, assenyalem els articles que hi recauen: potser Josep Tarín-Iglesias, *El temperamento constructor del abad Oliva* (núm. 8, gener 1957); Ricard Torrents, *Entorn de Ramon Llull* (núm. 11, desembre 1957); Joan Triadú, *En Tirant lo Blanc a Grècia* de Joan Sales (núm. 13, maig 1958); després es decantaria a ésser artística, àdhuc en el títol, i ja només hi trobem potser les pàgines de Jordi Vivet, *Música i societat en la poesia dels trobadors* (núm. 34, novembre 1965), i certament les de Ramon Llull, *Com és tractat de la manera segons la qual raó és vera o falsa* (núm. 35, abril 1966) [Els dos títols lul·lians no figuren en la bibliografia de Rudolf Brummer ni en la seva traducció catalana]. — J. P. E. [17.302

Anna GUDAYOL, *Història del llibre i de les biblioteques a Catalunya: quinze anys d'estudis (1985-1999)*, dins «Item. Revista de Biblioteconomia i de Documentació», 27 (2000), 4-64.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[17.303

Josep MASSOT I MUNTANER, *Marià Aguiló, entre la poesia i l'erudició*, dins «Onzè Col·loqui», III, 347-372.

Resum biogràfic (1825-1897), que subratlla la dedicació de tota la vida a l'aplec de manifestacions de la llengua catalana, facilitada pel seu treball professional de bibliotecari, en un moment en què li calia fer-se càrrec dels fons procedents de la Desamortització (351); però la seva passió fou la d'aplegar romanços i cançons en tota l'extensió dels Països Catalans (350-356); el 1852 rebia del govern central la comissió d'estudiar «els manuscrits catalans escampats pertot arreu», cosa que féu en diversos fons de l'Estat (357); bibliotecari de la Universitat de València des del 1858, empenyé la *Bibliografia catalana*, que només seria publicada el 1927 amb el títol de *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860* (358); retornat a la Biblioteca Universitària de Barcelona el 1861 encetava el 1873 les edicions de textos antics en la «Biblioteca Catalana» (366-367), el 1879 la «Biblioteca de obres singulars...» i el 1893 la «Biblioteca Catalana Popular» (366-367); en el seu peregrinar, havia aplegat exemplars de llibres, manuscrits o impresos. o n'havia tret còpia, i esdevingué un dels fons fundacionals de la Biblioteca de Catalunya (367), a la qual féu cap el seu arxiu, amb el de Josep M. de Casacuberta (351). — J. P. E. [17.304

Maria Pilar PEREA, *Cap a una bibliografia d'Antoni M. Alcover*, dins «Randa», 47 (2001 = Cultura popular i cultura científica a les Illes Balears), 35-118.

Maria Pilar PEREA, *La momentània i incompleta reconducció balear de 'L'Obra del Diccionari': A. M. Alcover i 'La personalitat lingüística de Mallorca'*, dins «Llengua & Literatura», 12 (2001), 239-295.

L'autora recorda els intents de confegir una (bio)bibliografia d'Antoni M. Alcover i Sureda des de la seva primera necrologia fins a l'aplec bibliogràfic de tema rondallístic, publicat per Jau-

me Guiscafrè en el núm. 38 (1996) de la mateixa «Randa», intent que l'autora considera ,exhaustiu' (35), raó per la qual «la bibliografia que es desenvoluparà en aquest treball no pren en consideració el vessant rondallístic» (36); exclòs, doncs, aquest, el present aplec es divideix en vint-i-una seccions, algunes de les quals encara es subdivideixen (37-38); de més a més, cal tenir present que, en no haver signat (ni amb algun dels seus pseudònims: 40-41), nombre de pàgines periodístiques, «la intuïció suggereix encara que la participació d'Alcover en les pàgines de ,La Aurora' supera el nombre d'articles que es fan constar en aquesta bibliografia» (41). Malgrat aquestes (i, qui sap si, d'altres) limitacions, el nombre de títols aplegats recollits en aquestes pàgines arriba a 2437 (44-118); una almenys de les vint-i-una seccions recau de ple en el nostre camp, la relativa a *Llull i l'edició lul·liana* (111); d'altres almenys en (bona) part, com els títols aplegats dins la secció *Els estudis històrics* (108-110); i molts de la secció *L'Obra del Diccionari* tenen darrere seu molt de treball en arxius o damunt texts antics (71-78).

El segon títol narra l'episodi de ruptura d'A. M. Alcover amb l'Institut d'Estudis Catalans els anys 1917-1919; són, doncs, anys centrals per a la biografia científica d'Alcover i, de més a més, els escrits polèmics d'aquella ocasió, són en part autobiogràfics (253-265). Ultra algunes lletres (270-274), són reproduïdes les quatre parts en què es dividí la publicació de *La personalitat lingüística de Mallorca* (274-295). HI ha bibliografia (268-270). — J. P. E. [17.305-17.306]

Carme ORIOL, *Antoni M. Alcover, col·lector i escriptor de rondalles*, dins «Serra d'Or», núm. 501 (setembre 2001), 48/672-50/674.

M. Pilar PEREA, *Antoni M. Alcover i la lexicografia catalana*, dins «Serra d'Or», núm. 497 (maig 2001), 23/375-23/379.

Mila SEGARRA, *Antoni M. Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans*, dins «Serra d'Or», núm. 504 (desembre 2001), 20/892-31/895.

El primer títol entra en les nostres pàgines perquè completa la fesomia de l'autor i perquè algunes o qui sap si moltes d'aquelles rondalles ja eren narrades abans del segle XIX.

Pel camí de les rondalles, i sota un primitiu mestratge de Marià Aguiló i de Tomàs Forteza, que el féu passar de planteigs insulars (*Mostra de diccionari mallorquí, Llista de noms mallorquins*) al que abastava tot l'àmbit de la llengua i la seva dimensió diacrònica, s'inicià en la lexicografia; d'ací nasqué la *Lletra de convit* del 1901 i la publicació del *Diccionari català-valencià-balear*, el primer volum del qual, del 1930, encara pogué veure mossèn Alcover; retenim-ne la notícia que una de les feines de la preparació del DCVB fou el «buidatge de més de mil dues-centes obres, que abastaven reculls lexicogràfics, obres literàries i no literàries i documents d'arxiu, l'origen temporal dels quals es remunta al segle XI» (26/378).

El tercer títol exposa amb objectivitat l'evolució de les relacions entre mossèn Alcover i l'IEC, i més en concret, amb la Secció Filològica, en les quals les posicions gramaticals seves i les de Pompeu Fabra (*Normes ortogràfiques* del 1913) s'enduriren per implicacions polítiques o administratives; mn. Alcover es retregué a Mallorca dedicat al *Diccionari*, el primer volum del qual el 1930 encara no havia acceptat l'ortografia de l'IEC. — J. P. E. [17.307-17.308-17.309]

Josep MASSOT I MUNTANER, *Ramon Aramon i Serra (1907-2000)*, dins «Llengua i Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 12 (2001), 521-547.

Els anys 1941 i 1942, en reviscolar l'Institut d'Estudis Catalans dins la clandestinitat, Aramon fou encarregat de la redacció de les actes «en qualitat de secretari-redactor» (522) i el maig del 1942 era nomenat secretari general de l'Institut, «en atenció, singularment a les seves edicions de textos medievals» (523; cf. 525, 531, 543). A partir d'ací la narració retrocedeix als anys d'estudis (Barcelona, Madrid, Leipzig, Berlín) i als del retorn a Barcelona, on col·laborà a l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura de la Biblioteca Balmes, a les Oficines Lexicogràfiques de la Secció Filològica de l'IEC, a la Universitat Autònoma de la Generalitat Republicana i a l'Institut-Escola (525-531); i després avança, sobretot des del moment en què del

1946 ençà foren represes les publicacions de l'Institut i s'anaren donant passos vers una certa vida i activitat normals (revistes, premis, societats filials, activitats i relacions internacionals) fins al signe de normalitat que fou el retorn a la Casa de Convalescència, seu anterior al 1939 (533-547). — J. P. E. [17.310]

Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (Biblioteca Filològica, XLIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 288 pp.

Aplec d'estudis de l'autor sobre el tema indicat en el títol, que comença amb una visió diacrònica de conjunt en què, després de contactes esporàdics, aquests esdevingueren presència omnímoda després del 1323; cresqué fins al segle XVI i es mantingué sobretot en forma de *Goigs* fins enllà del segle XVIII. Després trobem: *Els primers contactes culturals entre els Països Catalans i Sardenya* (15-28); *Els primers anys de presència catalana a Sardenya* (29-32); *Les llengües a Sardenya a través dels estatuts de les ciutats reials* (33-41); *Missatgers arboreos a la Cancelleria reial* (43-46); *Els documents catalans de l'Arxiu Històric d'Esglésies* (47-62); *Els incunables catalans de la Biblioteca Universitària de Càller: Joan Roís de Corella* (63-74); *L'ús del català a l'arquebisbat d'Arborea durant els segles XVI-XVIII* (75-85); *Naufregi, llegenda i goigs: Santa Maria Navarresa* (87-93); *Les «Instruccions» del doctor Tiberi Angelèrio contra la pesta* (95-109); *El dietari alguerès de Ramon Ursoni* (111-114); *Un exili a Barcelona durant la Guerra de Successió: Juan Pilo Frasso* (115-125); *La cançó del Pare Vassallo* (127-133); *Poesia castellanollatina a l'Alguer* (135-142); *La introducció de la poesia arcàdica a l'Alguer* (143-152); *Els goigs profans* (153-162). Els títols següents pertanyen als segles XIX i XX. Hi ha bibliografia (269-282) i referències bibliogràfiques als articles del volum (283-286). — J. P. E. [17.311]

Joana ESCOBEDO, *Retrat d'un col·lega comú: Pere Bohigas i Balaguer*, dins «Llengua i Literatura», 12 (2001), 517-520.

Pere BOHIGAS, *Inventari de còdices miniaturados o iluminados de procedència catalana o existents en Catalunya*. Presentació per Vinyet PENYELLA. Pròleg i edició facsímil de Joana ESCOBEDO, Barcelona, Biblioteca de Catalunya 2000, 112 pp.

En el primer títol l'autora dibuixa «uns trets evocadors forjats al llarg d'anys de coneixença» (517), en els quals, però, són recordats tant el *Repertori de manuscrits catalans* i les edicions de textos antics, com el títol següent.

En complir els cent anys de vida el dr. Pere Bohigas i Balaguer, la Biblioteca de Catalunya li reté l'homenatge consistent a reproduir el text de les pàgines 145-223 de *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Catalunya*, vol. III, Barcelona 1967; les dites pàgines contenen informació de 969 volums manuscrits, ordenats en seguici alfabètic d'autors, títols o temàtica (23-90), completada amb la llista també alfabètica dels topònims, on es troben les biblioteques consultades (99-101). Hi ha bibliografia (103-107) i un apèndix amb una esmena i cinc complements (109-110). Joana Escobedo esbossa el ventall de la múltiple dedicació del prof. Bohigas, però també assenyala el punt, en el qual l'atenció es concentrava: «la passió de la lletra en un món de llibres» (15). — J. P. E. [17.312-17.313]

Lola BADIA, *Pere Bohigas o la vigència d'una obra filològica*, dins «Serra d'Or», núm. 501 (setembre 2001), 30/654-33/657.

En aquestes pàgines l'experiència personal del tracte de l'autora amb Pere Bohigas i amb els seus llibres, acompanya l'exposició de la vigència o «l'actualitat intemporal» de l'obra editora de Pere Bohigas, sobretot la publicació de les *Poesies*, d'Ausiàs Marc, renovada el 2000. En llur conjunt, els estudis de Pere Bohigas «són encara un element quotidià per als qui practiquen la recerca filològica», perquè són feina ben feta. [Les pàgines de Lola Badia eren publicades amb motiu

de complir cent anys de vida Pere Bohigas; mentrestant ell ens ha deixat «viam universae carnis ingressus», per dir-ho amb la fórmula medieval; que aquestes línies siguin de record emocionat].
— J. P. E. [17.314

Eulàlia DURAN, *Duran i Sanpere, Agustí. Semblança*, dins «Revista de Catalunya», núm. 155 (octubre de 2000), 11-21.

Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *Duran i Sanpere, historiador*, dins «Revista de Catalunya», núm. 155 (octubre de 2000), 22-33.

Josep M. AINAUD DE LASARTE, *El senyor Duran, divulgador de la cultura*, dins «Revista de Catalunya», núm. 155 (octubre de 2000), 34-38.

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Agustí Duran i Sanpere, arxiver*, dins «Revista de Catalunya», núm. 156 (novembre de 2000), 9-16.

La filla Eulàlia refà la raguèlia des del segle XVII, que proporcionà a Duran i Sanpere el contacte amb la primera biblioteca, la familiar, de fesomia jurídica; la feina a l'arxiu municipal de Cervera li aplanà el camí al de Barcelona, que convertí en AHCB. La seva gran obra fou el salvament del patrimoni documental de Catalunya els anys 1936-1939, que li reconegueren àdhuc els depuradors franquistes. Per a l'autora, el seu pare hauria estat un 'historiador humanista' i un 'definidor i propagador de polítiques culturals'.

Sobrequés situa Duran en la tercera etapa del positivisme, definida per «una tècnica de treball rigorosa, sense implicacions teòriques» entorn un punt principal, la història de Barcelona, dins la qual té interès a integrar els aspectes artístics i arquitectònics, atent, però a descobrir la vida institucional, gremial i menestral, econòmica i religiosa; amb Josep Sanabre edità el *Llibre de les solemnitats de Barcelona*. També s'esforçà a posar-les a l'abast del poble en «Barcelona, divulgació històrica» a través de la ràdio. Col·laborà en el projecte d'una 'gran història de Barcelona', que, de fet, només arribà al segle XVI. La dedicació a Barcelona no féu oblidar Cervera. Hi ha bibliografia.

Ainaud es rabeja a evocar detalls de l'amplitud que agafà la divulgació històrica de Barcelona, tant en la publicació dels seus vuit volums, com en altres activitats, també editorials, gràcies a l'editor Aymà. «Pensà sempre en el públic senzill».

Sans i Travé repassa la trajectòria de Duran des de l'arxiu municipal de Cervera, que li valgué ésser nomenat director de l'AHCB, i ja en els temps de la retrobada Generalitat de Catalunya, l'establiment d'un sistema català d'arxius, i sobretot els anys 1936-1939, la feïnada ingent de salvació del patrimoni escrit en una xarxa de dipòsits que es concentraren a Poblet, a Pedralbes i a Viladrau. — J. P. E. [17.315-17.316-17.317-17.318

Dolors MONTAGUT BALCELLS, *Agustí Duran i Sanpere i l'Arxiu Històric de Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 21-33.

Maria Teresa SALAT NOGUERA, *Agustí Duran i Sanpere. Historiador a Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 61-96.

Albert TURULL, *Contribucions d'Agustí Duran i Sanpere en el camp de la filologia*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 105-165.

Els tres títols tenen un comú denominador, el de presentar Agustí Duran i Sanpere des de la seva vinculació i actuació local de Cervera amb trets, molts dels quals tenen repercussió a tot el país, com la iniciativa pionera d'aplegar tota la documentació cerverina en un arxiu únic, que fou l'embrió de la xarxa d'arxius històrics comarcals de Catalunya, o la seva activitat frenètica (i més d'una vegada perillosa) en la salvació de l'herència documental i artística durant la revolució del 1936-1939 i la postguerra fins a veure tot el fons altra vegada a Cervera (I, 23-31 i II, 67-76), o els estudis dedicats a temes locals (II, 82-92), o la seva plural atenció a temes d'història cultural de Catalunya, com els inventaris de biblioteques particulars (III, 143-146), o la convivència més o menys difícil amb la comunitat jueva (III, 146-149), o les traduccions bíbliques al català (III,

149-152, amb referències a la retraducció de l'Antic Testament al català per Manuel Gralla) o a l'onomàstica i toponímica (III, 152-165). — J. P. E. [17.319-17.320-17.321

Salvador GALMÉS I SANCHO, *Articles, pròlegs i altres treballs. Epistolari*, a cura de Pere ROSSELLÓ I BOVER, Barcelona i Sant Llorenç des Cardassar, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Ajuntament 2001, 326 pp.

Dins un conjunt polícolor format per introduccions a traduccions de clàssics llatins, pàgines d'història i d'altres temes esparços, recauen particularment en el nostre camp dos títols aplegats en aquest volum, que contribueixen a fer conèixer el seu treball: *Ramón Llull (Raymond Lulle) et son chef-d'oeuvre le «Libre de Contemplació»*; i *Edición de las Obras Lulianas. La actitud de Don Antonio M. Alcover*. (Aquest volum és el quart de la sèrie dedicada a l'obra escrita de mossèn Galmés i la dóna per acabada). — J. P. E. [17.322

Lluís CIFUENTES, *Im memoriam. Lluís Garcia Ballester. Herència i record*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 535-543.

Arnaldi de Villanova opera medica omnia (1275-2000). 25 anys d'un projecte internacional (Col·loqui d'Història de la Ciència i de la Tècnica, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 34 pp.

El traspàs del prof. Garcia Ballester el 10 d'octubre del 2000 arribava justos quatre mesos i mig després d'haver celebrat el XXV aniversari de les *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*; les primeres pàgines rememoren aquell acte (535-538); les següents repassen la trajectòria acadèmica i científica de Garcia Ballester, fins a esdevenir una autoritat internacionalment reconeguda en el camp de la història de la medicina, en particular en la seva qualitat de principal editor de les obres mèdiques d'Arnau de Vilanova (538-543).-

El fascicle presentat en segon lloc conté els parlaments amb què fou commemorat el dit vint-i-cinquè aniversari: de Juan A. Paniagua, *Preliminares del proyecto de edición crítica de la obra médica de Arnau de Vilanova* (9-12); Lluís Garcia Ballester, *El 'Proyecto Arnau': origen y gestación* (13-21); i Michael R. McVaugh, *The 25th-anniversary volume of the AVOMO: De intentione medicorum* (23-24); hi ha la llista de les edicions crítiques de les *Arnaldi de Villanova opera medica omnia* (27) i altra bibliografia (29-30). — J. P. E. [17.323-17.324

Francesc de ROCAFIGUERA I GARCIA, *Biobibliografia d'Arcadi Garcia i Sanz*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 297-303.

[Cf. ATCA, XXI (2002), 827, núm. 16419]. Garcia i Sanz visqué a Vic els anys de la seva formació, on es vinculà de forma definitiva al nucli d'investigadors centrats en els arxius capitular i episcopal, amb particular atenció a la història del dret; és també recordada la seva trajectòria universitària a Barcelona, València i Castelló. La bibliografia, que abasta del 1952 al 1997 (299-303), i dins la qual destaquen les edicions crítiques dels *Furs de València* i del *Llibre del Consolat de Mar*, gira pràcticament tota entorn la temàtica de la història jurídica de Catalunya i València. — J. P. E. [17.325

Ramon ORDEIG I MATA, *Eduard Junyent: infància i joventut*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/147 (2001), 463-487.

Miquel dels S. GROS I PUJOL, *Eduard Junyent i el Monestir de Sant Pere de Rodes*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/147 (2001), 489-494.

Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Estudis d'història i d'art (segles IX-XX)*. Pròleg, selecció i edició a cura de Ramon ORDEIG I MATA (Monografies, 21), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs 2001, 558 pp.

Sota el primer títol es desplega la biografia del Dr. Eduard Junyent i Subirà durant els anys d'estudis a Vic i sobretot a Roma a l'aleshores novament creat Pontifici Istituto di Archeologia Cristiana, fins que el maig del 1931, succeint Josep Gudiol, era nomenat Conservador del Museu Episcopal de Vic; les narracions són tretes de reportatges del mateix Junyent, publicats en premsa vigatana d'entorn l'any 1930, i de lletres seves, la localització arxivística de les quals no consta.

El segon títol presenta els tres estudis que Junyent dedicà al monestir empordanès: el 1948, en preparar la publicació del *Diplomatari del bisbe Oliba*, el qual hauria aprofitat la consagració d'aquella església monacal per posar remei a les depredacions de béns del monestir; el 1960-1961, dins la *Catalunya romànica*, que li hauria despertat l'interès per Sant Pere de Rodes, cosa que ja es manifestaria en l'edició catalana de l'obra; i en *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*, publicada pòstuma el 1983, on descobria l'estructura arquitectònica del temple anterior al consagrat el 1022.

Després de les pàgines dedicades a autor i obra (9-15), al final de les quals som innovats que el present recull aplega «discursos acadèmics, conferències i memòries publicats en forma d'opuscle i diversos estudis apareguts» en revistes, «referents a història de Catalunya», el llibre és tripartit en seccions cronològiques; la primera inclou estudis sobre l'època comtal, entre els quals destaquem els més veïns a la temàtica del nostre anuari: *L'abat i bisbe Oliba, la seva vida i la seva obra* (87-91); *La figure de l'abbé Oliba: esquisse biographique* (93-104); *Le rouleau funéraire d'Oliba, abbé de Notre Dame de Ripoll et de Saint Miquel de Cuixà, évêque de Vic* (105-120); *La consagració de Sant Julià de Vilatorrada l'any 1050* (133-144); *La biblioteca de la canònica de Vic en els segles X-XI* (161-170); *Le Scriptorium de la Cathédrale de Vic* (171-176); *El necrologi del monestir de Sant Joan de les Abadesses* (243-290); i *El necrologi del monestir de Ripoll* (291-299). En la segona, dedicada a la Baixa Edat Mitjana, trobem estudis de bibliologia, com *Un important llegat de llibres en el segle XIII* (311-315); *Biblioteca clàssica del papa Calixt III* (363-365, cf. ATCA, XV (1996), 607-609); *Repertori de notícies sobre manuscrits catalans procedents d'inventaris de la Cúria Fumada de Vic* (389-408); afegim-hi la *Llista de les parròquies del bisbat de Vic, segons la visita pastoral del bisbe Galceran Sacosta (1330-1339)*; *Intervencions reials en la constitució del Consell de Vic (1315-1450)* (353-361); *Visites pastorals a Cervera* (367-387); *Jaume Callís (1364-1434): síntesi biogràfica* (415-419) i *El cicle concepcionista de la Seu de Barcelona* (421-432). De les pàgines incloses en la tercera part, dedicada als temps moderns, ens criden l'atenció *Escultors vigatans dels segles XVII-XIX* (445-469) i les semblances d'*El canonge Jaume Collell i Bancells (1846-1932)* i de *Mossèn Josep Gudiol i Cunill (1872-1931)* (511-521). — J. P. E. [17.326-17.327-17.328

Bibliografia del Dr. Josep M. Llobet i Portella des de l'any 1973 al 2000, Cervera, UNED-Centre Associat 2001, 38 pp.

El present recull aplega en una primera secció els llibres i opuscles (5-6), després de la qual segueix la d'articles en publicacions periòdiques, agrupats després del títol de la publicació en la qual s'editaren, títols que són ordenats de forma alfabètica (6-29); la tercera secció és dedicada a col·laboracions en obres col·lectives (29-37) i la quarta i darrera a articles en CD-Rom (37). — J. P. E. [17.329

Curriculum vitae del Dr. D. Enrique A. Llobregat Conesa, dins «Misc. Llobregat, I», 19-37.

L. ABAD CASAL, *Enrique A. Llobregat: Treinta años de arqueología alicantina*, dins *Ibid.*, 39-52.

R. AZUAR RUIZ, *Enrique A. Llobregat: Del pacto de Teodomiro a los orígenes del País Valenciano*, dins *Ibid.*, 53-65.

Gaspar JAÉN I URBAN, *Els escrits sobre art i arquitectura d'Enric Llobregat*, dins *Ibid.*, 67-75

Els quatre títols expliciten fesomies diverses que ajuden a comprendre més la persona, la trajectòria i l'herència del prof. Llobregat, particularment eficaç a les comarques meridionals del País Valencià.

El primer, tant com la biografia, traça la trajectòria universitària, tant d'estudiant com de professor, i sobretot agrupa en cinc capítols la seva abundant bibliografia: monografies i articles en revistes científiques, des del 1962 (20-27), col·laboracions en la «Gran Enciclopèdia de la Regió Valenciana» (2743), capítols per a *Nuestra Historia* (35), col·laboracions d'abast local (35-37) i obra d'assaig i creació (37)

En el camp de l'arqueologia, fou format i impulsà la línia que, procedent d'abans de la Guerra Civil del 1936-1939, de Barcelona arribà a València amb Miquel Tarradell i Mateu, i ell aplicà en el Museu d'Alacant i en particular a la investigació de l'escultura ibèrica (43-44), sense oblidar els coneixements proporcionats per noves inscripcions romanes; ell mateix impulsà la informació de tema arqueològic amb nombrosos articles (45-52).

El tercer títol recorda la tesi científicament certa però d'impacte polític conflictiu, que el País Valencià comença com a tal amb Jaume I, cosa que obliga a redimensionar la significació de l'època islàmica i del *Pacte de Tudmir*, ací publicat en traducció castellana (57-58); allò que restava dels més primitius prevalencians fou expulsat el 1609.

D'entre les manifestacions de la sensibilitat d'Enric A. Llobregat per les concrecions de la bel·lesa, hem de destacar ací l'atenció posada a aspectes diversos de la *Festa d'Elx*, entre els quals no manca una anàlisi de la mètrica (67-75). En tots els quatre articles hi ha abundant bibliografia.
— J. P. E. [17.330-17.331-17.332-17.333]

Albert MESTRES, *Maspons i Labrós (1840-1901). El notari d'una tradició moribunda*, dins «Afers. Fulls de recerca i Pensament», XVI/39 (2001), 479-491.

Home de lleis, procedent de la pagesia propietària del Vallès afincat a Barcelona, on esdevingué un dels prohoms de la Renaixença, Francesc de Sales Maspons i Labrós, escriví articles diversos sobre temes medievals catalans, per als quals s'hagué d'informar en documentació de primera mà (484), assenyalant el llarg article dedicat a *Lo Còdic de las Costums de Tortosa* del 1879 (481). Però la seva gran aportació fou l'aplec de rondalles, publicat en ocasions diverses, en les quals veia el resultat d'una cultura popular ancestral que ell aplegà de viva veu durant la segona meitat del segle XIX. La voluntat d'ésser fidel a les narracions tal com des dels segles passats li eren contades, els conserva tota la frescor i actualitat (489). — J. P. E. [17.334]

Cafè i quilombo. Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans (1900-1918). Edició crítica i estudi a cura de Philip D. RASICO (Biblioteca Filològica, XLV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 256 pp.

Fill i hereu de família burgesa, encaminat pels estudis universitaris vers la temàtica medieval catalana, integrat en les dues màximes institucions culturals barcelonines de començaments del segle XX, Institut d'Estudis Catalans i Reial Acadèmia de Bones Lletres, pogué dedicar les seves possibilitats econòmiques a la recerca i adquisició de testimonis escrits del passat català medieval, d'entre els quals destaquen la gran quantitat de pergamins, fora d'alguna excepció (130, nota 86) donats a l'Institut d'Estudis Catalans i ara conservats a la Biblioteca de Catalunya (22); i el fascicle de les *Homilies d'Organyà* (24). En els trenta-un diaris de viatge, allargassats entre el 1900 i el 1918, el lector és informat de pràcticament tots els detalls de les seves activitats en les diverses estades turístiques d'aquells anys; les que han d'ésser recordades en aquestes pàgines són les hores de treball a la sala de reserva de la BN de França a París, i els contactes amb personalitats de l'Institut de France, o la trobada amb els tres estudiants catalans a Halle an der Saale (Montoliu, Barnils i Griera) i amb llurs professors (151-152), ocasió aprofitada per a fer conèixer publicacions medievals pròpies o d'altri (23-24), el gran interès de les quals era el de documentar el 'sermo plebeicus' català anterior als texts literaris del segle XIII (24-26). Hi ha bibliografia (239-241) i taules d'antropònims (243-246) i de topònims (247-256). — J. P. E. [17.335]

Emma LLACH, Elvis MALLORQUÍ, *Bibliografia de Josep M. Pons i Guri*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans 2001, 22 p.

Antoni REYES i VALENT, *Josèp Maria Pons Guri i el Llibre de la Universitat de la Vila de Blanes*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 9-18.

Max CAHNER, *Josèp M. Pons Guri i la Gran Enciclopèdia Catalana*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 19-21.

El fulletó independent, però unit als dos fascicles d'«Estudis a honor de Josep M. Pons i Guri», aplega «dos-cents seixanta-vuit treballs publicats entre el 1931 i el 2000 -sense comptar-hi els seus articles que figuren en diversos diccionaris i enciclopèdies» (5). És dividit en cinc seccions: de llibres i publicacions independents (6-8); d'articles en revistes i publicacions especialitzades (8-15); d'articles en revistes i publicacions locals (15-21); de pròlegs i recensions crítiques d'obres d'altres autors (21); i de col·laboracions en alguns diccionaris i enciclopèdies (22). Dins cada apartat, els títols són ordenats seguint la cronologia de llur publicació.

Reyes refà les vicissituds que acompanyaren la iniciativa de la publicació d'aquell *Llibre...*, en el qual el 1518 fra Vicenç Sala, de Girona, Sant Pere de Galligants, aplegà els privilegis i altra documentació bàsica d'aquella vila, completada pels successius escriptors municipals fins ben entrat el segle XVII. Quatre segles i mig més tard, el 1969 la publicació del dit *Llibre...* s'hagué d'encarar amb dificultats de tota mena pel fet d'ésser un volum totalment en llengua catalana. Tant el volum manuscrit com dos centenars de pergamins, fins al 1998 a l'AP, són ara cedits per conservació i estudi a l'AM de Blanes. El text és completat amb sis fotografies.

Max Cahner exposa la gestió del projecte de Gran Enciclopèdia Catalana durant el seu exili a Perpinyà el 1964 i ss., i la col·laboració de Pons i Guri en la informació i precisió terminològica sobre fets i institucions d'història del Dret Català. — J. P. E. [17.336-17.337-17.338]

Salomó MARQUÈS, *Notes per a una biografia de Modest Prats i Domingo*, dins «Misc. Prats», I, 15-25.

Enric MIRAMBELL, *Un professor qüestionat*, dins «Misc. Prats», I, 27-32.

Bibliografia de Modest Prats, dins «Misc. Prats», I, 3-53.

Salomó Marquès descriu la trajectòria que, des dels estudis i l'activitat eclesiàstica, conduí Modest Prats al recentment creat Col·legi Universitari i després a la Universitat de Girona, com a professor de Llengua Catalana i col·laborador en el grup d'història de la mateixa llengua.

Enric Mirambell desvela les tensions que acompanyaren el nomenament de Modest Prats a professor del Col·legi Universitari de Girona, coincidint amb els moments de tensió màxima dels darrers anys del règim franquista.

La bibliografia té una primera part dedicada als *Estudis, assaigs i pròlegs* (33-39), on immediatament trobem publicacions sobre la temàtica de la seva dedicació universitària; assenyalem la seva presència en les pàgines d'ATCA, II (1983), 413-414. En la part periodística, els títols dedicats a temes d'ATCA són molt més escassos. — J. P. E. [17.339-17.340-17.341]

Lola BADIA, *Martí de Riquer, al canvi de mil·leni*, dins «Serra d'Or», núm. 493 (gener 2001), 47-50.

Repàs de les publicacions del prof. de Riquer posteriors al 1990, aplegades en tres grups: a) el de les dedicades al tema de la cavalleria i en particular al *Tirant*, on també destaca un estudi sobre *El arte de la guerra en Eiximenis y el conde de Denia*; l'autor hi confronta les manifestacions literàries amb la realitat documentada; b) el dels trobadors i poetes, on l'atenció de l'autor es concentra en Guillem de Cervera/Cerverí de Girona i en Guillem de Berguedà i en una presentació antològica de poetes catalans medievals, qualsevol que fos la llengua en què haguessin escrit; c) el terç pre-

setanta publicacions sobre història literària com les *Llegendes històriques catalanes*, o sobre història com les *Quinze generacions d'un família catalana*. — J. P. E. [17.342]

Albert BALCELLS, *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 46 pp.

El resum biogràfic sintetitza la significació de Rubió i Lluch dient que «combinà les influències romàntiques i les positivistes i se'l considera el pare de la moderna escola històrica catalana a través dels seus deixebles» (15), formats més en els Estudis Universitaris Catalans que en la Universitat. El seu mestratge es concentrà en la història de la literatura catalana, creada per ell gairebé del no-res (17); però en comptes de llançar-se a l'elaboració de síntesis, preferí aplegar la documentació bàsica en els *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval* (20-22) i després en el *Diplomatari de l'Orient català* (23 [cfr. 551-558 d'aquest volum]). Les darreres pàgines recorden els problemes que li tocà sofrir en la presidència de l'Institut d'Estudis Catalans (25-29) i els intents de reconeixement ja en la vellesa (30-34). La bibliografia de Rubió i Lluch clou el fascicle (35-42), completat amb cinc fotografies. — J. P. E. [17.343]

Antoni RUBIÓ I LLUCH, *El record dels catalans en la tradició popular, històrica, i literària de Grècia*.

Introducció, edició i apèndixs a cura d'Eusebi AYENSA I PRAT (Textos i estudis de Cultura Catalana, 83), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001, 162 pp.

La dedicació d'Antoni Rubió i Lluch a refer la història dels catalans del segle XIV a Grècia, coronada amb el pòstum *Diplomatari...* [cf. 551-558 d'aquest volum], fou constant des de darreries del 1879 fins a la mort el 1937. Entremig, el 1926 havia redactat una síntesi del tema, en la qual, ultra les fonts històriques medievals i les versions dels historiadors moderns, tenia presents els (normalment mals) records d'aquells catalans transmeses pel poble grec. *El record dels catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia*; perdut durant anys, ha reaparegut a Montserrat, en el fons de l'Obra del Cançoner Popular (7-8); l'editor repassa cada un dels capítols, assenyala tant les fonts (especialment les descobertes en els successius tres viatges a Grècia), com els punts en les quals es manifesta el progressiu domini del tema per part d'Antoni Rubió (9-19). El text de *El record...* (23-109) és completat per apèndixs: *Nous testimoniatges folclòrics sobre la presència catalana a Grècia*, de l'editor (111-129) i *Recull epistolar*, on són transcrites nou lletres de Rubió a Nikólaos G. Politis dels anys 1882-1896 (132-140); quatre (1897-1925, aquesta de condol per la mort), de correspondència amb Spirídon P. Lambros (141-144) i quatre (1921-1922) a Dimítrios G. Kamburoglus (145-147). Assenyalem el treball de l'editor a completar la bibliografia. — J. P. E. [17.344]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Homenatge al Dr. José Sánchez Real*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 5-8.

CENTRE D'ESTUDIS DE LA CONCA DE BARBERÀ, *Bibliografia Històrica sobre Montblanc i la Conca de Barberà de José Sánchez Real (1974-1998)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 9-12.

Josep M. PORTA I BALANYÀ, *Bibliografia sobre la Conca de Barberà (2000-2001)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 179-181.

Andalús esdevingut tarragoní, químic esdevingut arqueòleg i historiador, José Sánchez Real durant més d'un quart de segle ha dedicat molt del seu temps al descobriment de restes arqueològiques de contrades tarragonines i a la presentació de retalls del passat de Montblanc i de la Conca de Barberà pacientment recuperats en els arxius de Montblanc mateix, de Tarragona i de Barcelona, recuperació del passat que es manifesta en la bibliografia específica de les pàgines 9-12, ací també recuperada de publicacions múltiples i de no fàcil accés.

Les aportacions d'autors diversos, col·locades en ordre alfabètic, nombre de les quals, per no dir totes, recauen en el nostre camp, i publicades en els dos anys indicats en el títol, clouen el número 19 de l'anuari del Centre d'Estudis. — J. P. E. [17.345-17.346-17.347]

Johannes KABATEK, Tilbert D. STEGMANN, *Brigitte Schlieben-Lange (1943-2000)*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 14 (2001), 7-17.

Resum biogrficonecrològic, acadèmic i científic, que destaca la dedicació d'aquella professora a les dues llengües germanes, l'occità i el català, objecte de diversos estudis seus, indicats en la bibliografia escollida que ocupa les pàgines 11-14; la completa es troba a «Grenzgänge», 7/14 (2000), 155-173. — J. P. E. [17.348]

Enric PUJOL i CASADEMONT, *Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps (1894-1971)*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 197-199.

Avanç de tesi doctoral, una de les parts de la qual consistí en l'exploració de noves fonts per a dilucidar els aspectes foscos i desconeguts del personatge i de la seva obra; l'altra és un intent d'esbós «d'una història de la historiografia catalana» del segle XX, en la qual s'entrellacen «historiografia i institucionalització política i cultural» (199), i de la col·locació que hi correspon a la figura de Ferran Soldevila. — J. P. E. [17.349]

Joana CRESPI, *Índices de Anuario Musical, 1-55 (1946-2000)*, dins «Anuario Musical», 56 (2001), 223-293.

L'any 1946, Higiní Anglès i Pàmies tenia la satisfacció de veure nada una de les seves obres més desitjades, un anuari dedicat a la musicologia, també en la seva dimensió diacrònica, en la qual, com no podia ésser menys en qui fins al 1936 havia estat el gran precursor de la musicologia històrica a Catalunya, una atenció considerable era dedicada a la història documentada de la música i dels músics dels Països Catalans, tal com hom pot veure en aquestes taules de tots els volums d'aquell anuari publicats fins ara. La seva primera part es fixa en llur presentació externa i en els canvis del consell director (224-226); segueix la taula alfabètica de col·laboradors, on després de cada nom segueixen el(s) títol(s) del(s) treball(s), bon nombre dels quals recauen en el nostre camp (227-267); la darrera part és taula alfabètica única de temes o de personatges de la història musical estudiats en aquelles pàgines (268-293). — J. P. E. [17.350]

Bibliografia (2000-2001), dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 417-423.

Aquesta llista bibliogràfica unitària, ordenada d'acord amb el seguici alfabètic de les inicials dels cognoms, es limita a les publicacions de les Illes Balears, i encara «a aquells títols dels quals la Societat Arqueològica Lul·liana ha tingut notícia» (417, nota); també es limita a donar nom i cognom(s) de l'autor, títol de la publicació, lloc i any d'edició i nombre de pàgines. Molts dels títols recauen en el nostre camp. — J. P. E. [17.351]

BIBLIOTECA JOAN TRIADÚ DE VIC, *Bibliografia d'Osona (1999)*. *Bibliografia d'Osona (2000)*, *Bibliografia d'Osona (2001)* dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/143 (1999), 569-590; XIX/145 (2000), 291-304; i XIX/146 (2001), 532-552.

Encara que no es tracti de bibliografies específiques del nostre camp, en els tres casos són incloses les fitxes de publicacions osonenques individuals (amb exclusió de les editades en revistes o anuals), que hi recauen. Totes tres llistes, ordenades per seguici alfabètic dels cognoms dels autors, són completades amb altra llista, també alfabètica, dels temes. La primera és encara perfeccionada amb un apèndix de títols de l'any 1998 (586-589); la segona amb els del 1999 que no figuren en la primera (303-304); i la tercera amb els del 2000 que no figuren en l'anterior (548-552). — J. P. E.- [17.352-17.353-17.354]

Agustí DALMAU I FONT, *Bibliografia comarcal, anys 1999-2000*, dins «Annals 1999-2000 [2001]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 203-213.

També aquesta bibliografia és general i no específica de la nostra temàtica, la qual, però, hi és ben representada. Es tracta de dues llistes alfabètiques pel primer cognom dels autors, la primera per a les publicacions del 1999 (203-208), la segona per al 2000 (208-213). — J. P. E. [17.355]

Isabel JUNCOSA GINESTÀ, *Bibliografia d'història de l'Església d'àmbit català (2001)*, dins «Analec- ta Sacra Tarraconensia», 74 (2001), 545-560.

L'autora ens ofereix llistes alfabètiques de títols aplegades sota aquests epígrafs: general (545-549); arqueologia i història antiga (549); història medieval (550-554); història moderna (554-556); i història contemporània (556-557); les darreres pàgines ofereixen bibliografia sobre art (558-560). — J. P. E. [17.356]

B. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Lluís PONS I SERRA, *L'epidèmia de terçanes de l'any 1785 a Agramunt*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14(2001), 205-215.

L'AM d'Agramunt conté el fons patrimonial Siscar, que al seu torn integra documentació municipal, extrem explicable pel fet que els Siscar tingueren lloc destacat a l'ajutament borbònic d'Agramunt. A través de la documentació coneixem les gestions fetes amb motiu de les terçanes del 1785: petició de metges, que foren enviats; petició del medicament adequat, la quina, que també estigué a disposició; i petició d'ajut per a alimentar els pobres afectats, ajut que només vingué de la mateixa vila en forma de captes setmanals: són transcrits sis lletres i cinc estats de comptes (208-215); hi ha reproducció d'una pàgina manuscrita (207). — J. P. E. [17.357]

Joaquim ALVARADO I COSTA, *Béns i usos comunals a Agullana (segles XVII-XX)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 34 (2001), 249-268.

Una sentència arbitral del 1667 obligava els pagesos d'Agullana a permetre l'entrada dels menestrals a llurs terres a fi de proveir-se de llenya morta i fer-hi pasturar els ramats. L'autor, a base de bibliografia publicada i de referències a l'AM d'Agullana, estudia els rastres de béns comunals i la conflictivitat que originaren en l'època moderna. — J. de P. [17.358]

Rafael PÉREZ JIMÉNEZ, Manuel OLCINA DOMÉNECH, *Lucentum y la Albufereta: ciudad antigua y ciudad contemporánea a través del análisis de la planimetría*, dins «Misc. Llobregat, II», 263-294.

Les pàgines 264-266 informen de l'existència i supervivència a l'AM d'Alacant d'un plànol dibuixat en el pas del segle XVII al XVIII (286, figura 1). Un de posterior, atribuït a Francesc Pérez Bayer, i integrat en el *Voyage pittoresque* d'A. de Laborde, ja asseyalava restes arqueològiques, sobretot les de la muralla; potser és còpia del que alçà el comte de Lumières, però les explicacions, en francès, són poc encertades (265-266). — J. P. E. [17.359]

Armando ALBEROLA ROMÀ, *La rendibilitat econòmica de les plantes industrials durant l'edat moderna: l'explotació de l'espart a Alacant*, dins «Misc. Llobregat, II», 209-215.

Tant Gaspar Escolano i Vicent Bendicho en el segle XVII com Anton Josep Cavanilles en el XVIII havien assenyalat la importància econòmica del cultiu de l'espart per a la zona d'Alacant. L'autor, basat en documentació inèdita d'Alacant, AM, *Cartas escritas, Procés de la ciutat de Alacant sobre lo filel i faixcar* i en general la d'*Armaris*, descriu el procés laboral des de la collita a la fabricació d'objectes diversos, recorda el *Reial Privilegi* del 1596, prohibint als forasters d'ocupar-se en la fabricació de l'espart, privilegi que es girà en contra en el moment de la pesta del 1676-1678, perquè paralitzà aquella indústria i féu créixer la competència dels forans, provocant tensió, car esparters, espartenyers i sarriers volien seguir fruit dels seus privilegis; els darrers plantaren cara en el pla jurídic amb nous estatuts que vedaven «el treball de l'espart a tota persona no agremiada» (213) però no convenceren el consell de la ciutat (214). De fet, a darrerries del segle XVIII la llibertat d'establir físicament i emfitèuticament ‚pales‘, on treballar l'espart significava la davallada definitiva dels relatius gremis. — J. P. E. [17.360]

Inmaculada VIDAL BERNABÉ, *Fuentes de inspiración del barroco alicantino: las puertas del claustro de la capilla de comunión de San Nicolás de Alicante*, dins «Misc. Llobregat, II», 335-356.

Després d'un estudi paral·lel, del 1986, sobre el cor de la Seu d'Oriola, l'autora segueix ací esbrinant on s'inspirà el tallista escultor de les escenes gravades en la dita porta. Primer descriu cada una de les deu escenes (337-340) i després indica que, tal com succeí a Oriola, les escenes tallades en les dues esglésies equivalen a les que des del 1562 acompanyaven el text de la *Biblia Vulgata* en l'edició de Lió, Guillem Rouille, tal com demostra la comparació entre les dues representacions en les pàgines 347-356; el tallista escultor hauria estat Joan Bta. Borja (343-344). — J. P. E. [17.361]

Esperanza LÓPEZ VILLELLAS, Rosa María MONZÓ SEVA, M. Jesús PATERNINA BONO, *Cronología de las imprentas de la familia Carratalá*, dins «Misc. Llobregat, II», 529-536.

Si a Alacant (capital i província) hi ha imprentes des del 1602, d'entre totes destaca la Carratalà per la seva durada (1737-1911), per l'atenció als progressos i per la qualitat dels productes; durant el segle XVIII hi ha tres variants del binomi bàsic i constant ‚Nicolás Carratalá‘: 1. N. Carratalá; 2. Impreso por Nicolás Carratalá. Impresor de la Ilustre y Siempre Fiel Ciudad de Alicante; i 3: Nicolás Carratalá. impresor de la Ciudad en la Plaça del Mar. La denominació bàsica encara es mantenia els primers decennis del segle XIX. — J. P. E. [17.362]

Andreu Josep VILLALONGA VIDAL, *El castillo de Alaró como santuario. La iconografía de Nuestra Señora del Refugio y los seudomártires Cabrit y Bassa*, dins «Memoria Ecclesiae», XIX (2001), 157-163.

L'autor transcriu de Palma de Mallorca, ARM, C-2575, la narració amb la qual Joan Coll, rector d'Alaró, recordava que l'any 1622 ell havia iniciat la processó de pujada al Castell d'Alaró en petició de pluja, arribada abundosa l'endemà mateix, considerada gràcia dels ‚sants‘ Cabrit i

Bassa; la processó es convertí immediatament en anyal, s'enfortí el 1652, en associar-se amb la devoció a la Mare de Déu del Remei, protectora contra la pesta del darrer any, i fou assenyalada amb la construcció d'una capella i d'un retaule i amb la fundació d'una confraria (158-163); la reforma posttridentina intentà frenar el culte als sants esmentats (183), però la processó segueix viva. — J. P. E. [17.363]

Miquel Àngel CAPELLÀ GALMÉS, *L'argenter Joan Picó i la custòdia barroca d'Algaida*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 289-293.

Nou decisions del Consell Municipal d'Algaida, conservades en l'AM, 25, de la vila, datades entre el 1657 i el 1669, ací transcrits (291-293), s'estenen de la primera decisió d'encarregar la dita custòdia, manada construir en acta de visita pastoral, al darrer pagament de la mateixa, com els anteriors a favor de Joan Picó; «el més remarcable de la peça... ve per la superposició d'elements de distintes èpoques, que... s'han atribuït a principis del s. XVII i a la segona meitat del s. XVIII» (289). — J. P. E. [17.364]

Corrado ZEDDA, *Il commercio del corallo e i contratti d'ingaggio dei corallieri ad Alghero nel XV secolo*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 85-105.

Després de la repoblació de l'Alguer, Pere III el Cerimoniós manava que qualsevol embarcació dedicada a pescar corall hi fés escala; els anys 1453-1459 el nombre d'assegurances documentades entre Barcelona i l'Alguer a l'AHPB, *Antoni Vilanova* és de 193 contra 28 per a Càller (87: disset són transcrits o resumits en apèndix: 97-105), encara que en d'altres notaris la proporció variava; en conjunt, l'autor ha aplegat 252 assegurances per a l'Alguer i 69 per a Càller entre el 1436 i 1461 (88); les pàgines següents, també basades en Càller, AS, *Atti Notarili Sciolti*, es fixen en els convenis notariais relatius a corall, pescat a l'Alguer i tramès a Barcelona per a la seva elaboració. — J. P. E. [17.365]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Mil·lenari de la butlla del papa Silvestre II (1001-2001)*, [Presentació de Joan MARTÍ ALANIS, bisbe d'Urgell i príncep d'Andorra] Andorra 2001, 80 pp.

El 988 els comtes d'Urgell d'una banda i el bisbe i canonges de l'altra feien una permuta de contrades, en virtut de la qual aquests passaven a ésser senyors al·lodials i feudals de la Vall d'Andorra; tres anys després el bisbe Sal·la obtenia de Silvestre II la plena convalidació de la dita permuta. Ambdós documents són transcrits, traduïts i reproduïts fotogràficament a partir de llurs originals conservats a l'Arxiu i al Museu episcopal d'Urgell (49-76), i contextualitzats en llur marc històric català per l'autor, que, resumida la intervenció carolíngia a Urgell i les seves conseqüències (11-17), refà amb detall la fesomia i l'actuació episcopal de Sal·la (18-37) i analitza la butlla del papa Silvestre (38-48), en tant que els dits esdeveniments conflueixen en el senyoriu dels bisbes d'Urgell en la Vall d'Andorra. — J. P. E. [17.366]

Ignasi J. BAIGES JARDÍ, *Les taxes del notaris andorrans (1356)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 22 (2001 = Homenatge al dr. Manuel Riu i Riu), 485-507.

Les primeres pàgines apleguen notícies sobre el notariat a l'Andorra baixmedieval i sobre la queixa generalitzada pels emoluments excessius dels notaris, queixa a la qual els dos veguers andorrans donaren resposta amb el document ací transcrit (494-507), en el qual els dits veguers dic-taminen en seixanta dels seixanta dos capítols constitutius del decret allò que el notari andorrà té dret a percebre per a cada classe de document en moneda barcelonesa; ultra aquesta informació, l'acta conté els noms dels representants de les parròquies andorranes (495). — J. P. E. [17.367]

Àngel APARICIO Y PASCUAL, *La torre de Sant Francesc (port d'Andratx). Referències històriques (s. XVIII-XXI)*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 70-71 (juny 2001-gener 2002), 105-116.

La possessió de Menorca per anglesos o francesos i llurs batusses durant el segle XVIII obligà a atendre a la defensa del Port d'Andratx (112: croquis de la zona en el mapa del cardenal Despuig) amb una torre quadrada i amb peces d'artilleria i d'altre armament; l'autor aplega ací totes les anotacions relatives a la tramesa de material de construcció o bèl·lic al dit punt de defensa trobades a l'ARM, *Reial Patrimoni* (106-112); també hi ha informació de les cabanes circumdants que, per derivació de l'àrab 'al-qubba', han retingut la denominació d'Alcoves (112-113). Hi ha bibliografia (116). — J. P. E. [17.368

Pedro PAYÀ LÓPEZ, *Carta puebla y concordancias del señorío valenciano de Anna (1611-1654)*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 183-204.

Anna, població de moriscs amb 150 famílies el 1609, pertanyia al comtat homònim, creat el 1604; repoblat de cristians, rebé nova carta de poblament el 1611, igual com les poblacions en situació idèntica (190), conservades a Elda, AM, i a Toledo, AHN, *Nobleza. Fernan-Núñez*; segueix un resum, atent sobretot a la tributació de parceria (191-192); aquella carta hagué d'ésser revisada els anys 1626 (193-194) i 1654 (195); la repoblació posterior al 1609 hauria estat lenta i problemàtica. És transcrita la concòrdia del 1626 (198-203), conservada en els arxius citats (190, nota 19). — J. P. E. [17.369

Manel SALICRÚ I PUIG, Roser SALICRÚ I LLUCH, *Notes sobre uns pergamins del segle XVI, referents a Arenys, conservats al Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 141-147.

Els dits pergamins són quatre, pertanyents a actuacions notariales de veïns de Sant Martí d'Arenys, ara conservats al *Fons Marfà* del Museu-Arxiu mataroní; dos d'ells són establiments de dot de dues noies casadores, els anys 1500 i 1508; el terç és el testament d'una propietària, casada però sense fills, del 1563; i el darrer una compra venda de propietat el 1598. Ultra el regest de tots quatre (146-147), els autors completen dades sobre els protagonistes i les respectives famílies. — J. P. E. [17.370

Josep PUIG I SUÀREZ, Joan TRAYTER I SABATER, *Avinyonet de Puigventós. Dades demogràfiques i d'altres a partir del registre parroquial d'òbits del 1675 al 1947*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 34 (2001), 269-293.

Els autors presenten l'estat complet d'òbits registrats en els llibres parroquials corresponents del 1675 al 1947, amb quadres, mitjanes i estudi de les causes de les defuncions i llocs d'enterrament. — J. de P. [17.371

Lily ARAD, *Liturgical Aspects in the Depiction of the Sin and of the Annunciation in Santa Maria de Barberà del Vallès*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 127-137.

L'autora fixa la seva atenció en el detall que la representació del Pecat Original i la de l'Anunciació es troben pintades en columnes contraposades a banda i banda de l'absis, representació pictòrica amb la qual a mitjan segle XII el pintor o els comitents volgueren fer visible la doctrina segons la qual el primitiu pecat de supèrbia i les seves conseqüències foren reconduïts i reparats per la submissió de la Verge Maria i per les seves conseqüències, tal com diu la tradició doctrinal cristiana des dels orígens, de la qual són ací presentats nombre de fragments (129-130),

com també la seva aplicació a les pintures de Barberà del Vallès (132-134). Hi ha tres il·lustracions fotogràfiques (135-137). — J. P. E. {17.372

Josep MORAN I OCERÍNJAUREGUI, *Els derivats de FURCA i CRUCE en la toponímia del Pla de Barcelona*, dins «Anuari de Filologia. Llengua i Literatura Catalanes», XXI (1998-1999 [2001?]), 115-125.

Basat en documentació diversa del segle XI, d'ACA, *Canc.*, *Pergamins*, i de l'ACB, *Libri Antiquitatum*, l'autor recorda que les Forques es refereixen a una bifurcació o confluència de camins segons els casos, on justament s'alçaven les forques penals (119), i que, almenys en un punt, era assenyalat per creu (de terme?), la Creu Coberta. — J. P. E. {17.373

Stephen P. BENSCH, *Poder, dinero y control del comercio en la Barcelona del régimen municipal de Barcelona*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 49-58.

«... a pesar de que los historiadores han relacionado de forma directa la prosperidad comercial y los nuevos grupos sociales que ésta favoreció con la ascensión del Consell de Cent, la lucha por el control y la explotación de la actividad comercial fue crucial en la definición de la forma y los límites del consejo municipal de Barcelona» (50). A base d'estudis anteriors i de la documentació de l'ACB, l'autor es distancia de la tesi segons la qual el creixement econòmic de Barcelona hauria acabat vencent les asfíxies imposades pel poder feudal; per contra, documenta concessions de rebaixes fiscals des de començament del segle XII, d'una banda, i implicació contemporània de mercaders en l'administració dels drets i rèdits comtals (50-52); hi influí en bona part ja vers el final d'aquell segle la formació de la zona d'alfòndecs entorn Santa Maria del Mar, de la de dressanes al Regomir, i de punts concrets de mercat en llocs diversos, ultra grans inversions privades en terres pròximes a la ciutat (52-53). Aquesta nova classe dels prohoms aliats del comte-rei, de la qual isqué un primer grup de 'prohoms' directors de la comunitat urbana, desaparegué pel creixement del veguer responsable de l'ordre públic en virtut de les *Constitucions de Pau i Treva* (54-56); sense participació política important, la tensió contra els rics de la nova situació esclatà en l'assassinat d'En Bernat Marquet i provocà, de retruc, la configuració 'definitiva' del govern municipal de Barcelona el 1258, que n'esbatanava les portes a l'oligarquia barcelonina; també naixien els 'Prohoms de Ribera', decisió que col·locava la zona comercial fora la jurisdicció del veguer; desembocarien en el Consolat de Mar. Així es configurà la primera Barcelona municipal (56-58). — J. P. E. {17.374

Nikolas JASPERT, *El Consell de Cent i les institucions eclesiàstiques: cap a una visió comprensiva*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 108-127.

L'autor constata que «ens manca una visió de conjunt moderna de les institucions eclesiàstiques i de les seves relacions amb el Consell de Cent» (110); ell ho intenta des de pressupòsits historiogràfics que subratllen «els forts lligams entre les institucions eclesiàstiques, sobretot les de caràcter mendicant, i els ciutadans i les seves institucions polítiques» i «les bases religioses i espirituals més àmplies de la ciutat medieval en general» (111). Les manifestacions de religiositat pública, en particular les processons, o la simbologia del poder, com el retaule de la Mare de Déu dels consellers, eren maneres de manifestar la mateixa definició de la col·lectivitat (113-114), tot i l'existència d'una font contínua de conflictes com era la jurisdicció damunt els clergues o llurs esclaus per actes en la vida civil, ben coneguts per l'ADB, *Communium*, o l'exempció d'impostos en punts que afectaven tothom, com els murs (115-116), però ni els actes de protesta no poden ésser considerats manifestacions anticlericals (116-117); particular significació tenia el tracte que la Ciutat dispensà a les cases religioses, ben demostrada en l'AHCB, *Lletres closes*, sobretot a les dels mendicants (118-126), totes les quals repercutiren en la configuració urbana. [L'autor

sembla desconèixer un fet bàsic: la comunitat humana barcelonina presidida pel Consell de la Ciutat era essencialment i per definició una comunitat només de cristians; els altres ni formaven part ni eren integrats en la ciutat, com els jueus, ben separats pels murs del propi call i no vinculats per res als organismes de la ciutat, ans només i directament al rei]. — J. P. E. [17.375

Carme BATLLE I GALLART, *Guillem de Banyeres, canonge de la Seu de Barcelona (+ 1284)*, dins «Misc. Riu, II», 265-289.

La documentació de Barcelona, ACB, *Pergamins*, ha permès a l'autora de reconstruir la família Banyeres, fabricants de drap, mercaders i prestamistes durant el segle XIII (264-265; arbre genealògic: 285); el clergue Guillem, jurista (266), participà en les activitats de la família, ni que només fos mitjançant comandes comercials (266-269; quadre: 267); però el document principal és el testament, a l'anàlisi del qual són dedicades nombre de pàgines (270-277), l'aplicació del qual causà problemes als marmessors (278-281; quadres: 282-284). Són transcrits tres dels documents (286-289). — J. P. E. [17.376

Mª JOSÉ BORDOY BORDOY, *Algunes notes sobre les possessions del monestir de Santa Maria de Jonqueres de Barcelona a Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 105-116.

Jonqueres era el monestir femení de l'Orde de Santiago a Barcelona des del 1214, fundat a Sant Vicenç de Jonqueres i traslladat a Barcelona el 1300; era relacionat amb Mallorca per la fundació del convent de Santa Margalida, a Ciutat, i per possessions diverses a l'illa (107-108); la documentació relativa existent en l'ARM, es troba en *Protocols notariais* (l'autora ha buidat els dels anys 1461-1518) i en els *Capbreus de Jonqueres a Mallorca* (Binissalem, Ciutat i Sentcelles), segles XVI-XIX (encara que el primer és del 1416), amb llista dels conservats després de la Desamortització (110); hi ha notícies sobre els administradors dels béns (111) i descripció de les possessions principals en les tres localitats (112-115). Hi ha bibliografia (115). — J. P. E. [17.377

Josep M. VILA I CARABASA, *La participació de l'estament artesanal en el Consell de la Ciutat (segles XIII-XVI): l'exemple dels terrissers*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 183-192.

A base d'un buidatge sistemàtic de les sèries de l'AHCB, *Llibres del consell* i *Registres de deliberacions*, i de tota la documentació relacionada amb les eleccions de membres del Consell, l'autor exposa la intervenció dels terrissers en el Consell de Cent des de la seva constitució fins al 1552, en tant que mostra de la intervenció de l'estament menestral en els afers municipals; hi detecta tres moments: al Consell del 1257 llur participació és dubtosa, només tres són documentats en la segona meitat del segle XIII, i dos en cada una de les nòmines dels anys 1392, 1393 i 1398, també dos durant el sexenni 1434-1439; en la reorganització del 1455, el Consell tenia un membre gerrer i un rajoler; els anys en què vigí la insaculació: 1498 i el 1526 foren catorze els terrissers (190-191). — J. P. E. [17.378

Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *El règim jurídic dels juristes de Barcelona (1243-1399)*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 4 (2001), 193-212.

Repàs cronològic de les decisions reials o de la ciutat sobre l'acceptació i l'actuació dels juristes en els tribunals de Barcelona: per la pragmàtica de Jaume I del 1243 n'eren exclosos, car no eren admeses altres fonts de dret que els costums i els *Usatges* interpretats pels prohoms; però ja en el *Recognoverunt proceres* del 1285, els juristes constaven entre els redactors d'aquest cos jurídic barceloní; les decisions reials posteriors dibuixaran les condicions que han d'assegurar els juristes

i el 1295 el rei promulgarà *Ordinacions* sobre advocats i administració de justícia a Barcelona, amb autoexclusió de la potestat normativa règia (195-199); a partir d'ací, l'autor presenta i resumeix les successives intervencions normatives fins a la provisió del rei Martí aprovant els capítols d'ordinacions sobre els juristes de Barcelona, que perfeccionen les anteriors (209-211). — J. P. E. [17.379

Marc TORRAS I SERRA, *El sistema de redacció dels manifestes a Barcelona i a Manresa a inicis del segle XIV*, dins «Misc. Riu, II», 339-350.

Havent sorgit desavinença a Manresa sobre la distribució d'una talla, ambdues parts recorregueren al rei, el qual l'any 1312 encomanà la resolució de l'afer a Guillem de Vallseca; la seva sentència del mateix 1312 s'ha conservat en còpia notarial del 1315 a Manresa, AHC, *Fons Manresa. Llibre I de Privilegis*, d'on és ací transcrita (345-350); dins la sentència hi ha una exposició del mateix Vallseca en llengua catalana intitulada *Aquesta és la forma com les tayles de Barcelona se fan* (347-348). Les pàgines introductòries fan referència als més antics llibres de talles conservats a Catalunya i als estudis que els han estat dedicats en anys recents (340-342). — J. P. E. [17.380

Albert CUBELES I BONET, *L'evolució de les actuacions del Consell de Cent en matèria d'urbanisme al segle XIV*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 128-145.

El 1301 es creava dins el Consell de Cent el càrrec d'Obrer de la Ciutat, el qual durant la primera meitat del segle XIV dugué a terme obres esporàdiques i publicà normes com les *Ordinacions d'En Sanctaclia* (129-131); però només cinquanta anys més tard, segons l'AHCB, *Llibre del consell* i d'altres sèries com *Albarans*, *Àpoques* i *Clavaria*, sense oblidar les *Rúbriques d'En Bruniquer*, les seves obres es multiplicarien, començant per la Plaça del Blat i seguint per altres construccions, «tant arquitectòniques com artístiques, de gran envergadura i de forta repercussió i impacte» (132); començà la Casa de la Ciutat tant dins Predicadors com en el lloc actual des del 1369 en què per una actuació inquisitorial Ciutat i Predicadors es distanciaren; es construí la Llotja, diverses places foren ampliadades en resposta a la pública utilitat (133-137) i sobretot fou planificada i escmesa una nova conducció i distribució d'aigües a la ciutat des de Sarrià i de les mines de Collserola (138-142). L'autor subratlla el fet que per primera vegada triomfava el principi de la utilitat pública i que possiblement aquesta nova valoració fou efecte de la Pesta Negra (142-145). — J. P. E. [17.381

Joan BELLAVISTA, *Un calendari litúrgic barceloní*, dins «Miscel·lània litúrgica catalana», X (2001), 361-375.

El dit calendari es troba en el manuscrit de la BVaticana, Ottob. lat. 3058, *Liber Usaticum Barchinonensium*, copiat al començament del segle XIV; conté aixímateix *Constitucions*, *Ordenances* i *Privilegis* de Barcelona, i, al començament, el dit calendari i fragments dels quatre evangelis per als juraments; el calendari és complet, de gener a desembre, al qual s'anaren afegint festes introduïdes per raó de celebracions litúrgiques en temps posteriors (362-363); hi ha d'altres frases sobre els temps de l'any, o el convenient a les sagnies i una anotació del terratrèmol del 3. III. 1373 (363-365). El text del calendari és transcrit en les pàgines 367-375. — J. P. E. [17.382

Teresa VINYOLES I VIDAL, *Educació i socialització a Barcelona als darrers segles medievals*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 4 (2001), 224-236.

Anàlisi de la transmissió de coneixements d'una generació a l'altra: de mare a filla, de mestre a aprenent, de professor a estudiant en un moment en què el pas incipient de la societat rural a la urbana allargava els anys de joventut (als *Usatges* els nois pagesos eren majors als 15 anys, els fills

de cavallers als 20; a les *Constitucions...* als 25); i així aplega fragments textuais dels segles XIV i XV sobre convivència constant d'infants amb les mares; Eiximenis per una banda, però també la documentació de l'Hospital de Barcelona permet de saber com era vista l'educació de les nenes, que en el millor dels casos, com era general en el cas del nois, desembocava en aprenentatge d'un ofici; en el cas d'un aprenentatge de lletra (cada vegada més estès a partir de les classes elevades), tenim el testimoni de quant costava any rere any els catorze d'estudi des del moment que un ,scolaris' entrava a l'escola de gramàtica (600 sous anyals) fins que ja era doctor en una de les facultats universitàries (1000 sous anyals) (229). Les pàgines següents resumeixen la diversificació d'escoles, més plurals en el pla elemental, més semblants en el de gramàtica i arts fins a la unificació de les de la Seu i de la Ciutat el 1431 (232), que provocà conflictes entre antics socis mestres (233-234); quant a l'Estudi General, les autoritats barcelonines de temps del rei Martí foren reàcties a fundar-ne a Barcelona; calgué esperar al 1450 i al 1536. — J. P. E. {17.383

Pere ORTÍ I GOST, *El municipi de Barcelona i les parròquies del seu entorn al segle XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 33-48.

Les parròquies i pobles que han acabat integrats a Barcelona han estat objecte d'estudi en el pas del s. XIX al XX i els darrers decennis del XX, però encara segueix la idea que el dit terme (zona d'aplicació de la potestat municipal barcelonina) tenia dues parts, la seva totalitat entre Besós i Llobregat fins a Molins de Rei i el nucli central, dit ,Hort i vinyet' (33-36). L'autor intenta demostrar «d'una banda, que aquest segon terme, ,l'Hort i vinyet' no existia i, de l'altra, que difícilment podem considerar el primer com a municipal» (36). Resumit l'origen de la dita versió (36-39) i la seva defensa del ,terme ampli' a partir de l'usatge *Item statuerunt* (39-42), l'autor recorda que «fins al 1339 el municipi no tenia cap tipus de jurisdicció sobre la ciutat», any en què començà de tenir la que corresponia al mostassaf (43), mentre que en les altres poblacions «la jurisdicció civil era exercida pel senyor o senyors de les dites parròquies, mentre la jurisdicció criminal ho era pel veguer [reial] de Barcelona» (44-45); per tant, el municipi de Barcelona només hauria tingut autoritat administrativa en el territori de les parròquies ciutadanes. — J. P. E. {17.384

Josefina MUTGÉ I VIVES, *L'abastament de blat a la ciutat de Barcelona en temps d'Alfons el Benigne (1327-1336)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 649-691.

Si l'assortiment de productes alimentaris (bàsicament el gra per al pa) ha estat deficitari a Catalunya, durant aquells anys s'hi afegí el ,mal any primer', el 1333, en què el poble es revoltà. El conjunt de mesures que prengueren tant la corona com la ciutat en els casos de fretura de blats i en particular el 1333 són conegudes per l'ACA, *Canc., reg.*, i per l'AHCB, *Consell de Cent*, i són ací esquemàticament sintetitzades: elements de la política bladera: prohibició de sortida de gra, foment de la circulació de cereals, importació tant de Catalunya (Segarra, Urgell, Empordà), com de fora, sobretot de Sardenya (i si era possible, de Sicília); el camí d'arribada era sobretot el marítim, seguit del fluvial i després del terrestre. La política ciutadana de proveïment anava pel camí de trobar i incitar amb guanys uns mercaders que es comprometessin a portar gra, i en darrera instància calia aplicar el privilegi de ,vi vel gratia', és a dir, d'obligar de grat o per força a portar a Barcelona el gra que passava per la seva terra o mar (672-677); tant el 1333 com el 1334 la quartera de gra, normalment de 10 sous, arribà als 40 (679). La ciutat promulgà ordinacions sobre el blat (682-683), la farina (683), el descarregament i emmagatzematge (684). El control de la mesura de gra pesava damunt el ,mesurador de la quartera' (685). Hi ha indicació de fonts i bibliografia (678-691). — J. P. E. {17.385

Albert ESTRADA-RIUS, *La percepció del fogatge de 1359 a Barcelona; un exemple de col·laboració entre les fiscalitats estamental i municipal*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 59-88.

A fi de veure la relació entre municipi i Generalitat de Catalunya en el pla fiscal, l'autor se centra «en un episodi puntual però d'intensa significació, com és la percepció del fogatge concordat a la cort general de Cervera de 1359» en la ciutat de Barcelona (61). Una primera part resumeix la presa de decisió contributiva dels tres braços en la financiació de la guerra amb Pere el Cruel (144.000 lliures anyals íntegres) i les grans línies del mecanisme de percepció de la talla, encarregada als municipis (62-65) pels *Capítols del donatiu* [cf. ATCA, XIX (2000), 676-679]; la segona, més detallada, dibuixa la dinàmica «de fer scriure e après cullir» el fogatge, deduïble de l'AHCB, *Consell de Cent. Rebudes e dades i Clavaria*; calgué primer fogatjar tota la ciutat (60-70); [cf. ATCA, XVII (1998), 542, recompte immediatament anterior, no de focs, sinó de persones]), després tallar («carregan als uns més e als altres menys», deien els capítols del donatiu) (71-72), la col·lecta i els col·lectors (73-75), els canviadors dipositaris (75-76) i el destí final del donatiu (76-77). — J. P. E. [17.386]

Víctor MATA I VENTURA, *El cos dels procuradors de plets de les corts del veguer i del batlle de Barcelona en el segle XIV*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 4 (2001), 213-225.

Els procuradors barcelonins es constituïren en confraria el 1512, però ja abans havien estat objecte de decisions legislatives, que la confraria volgué tenir agrupades i n'encarregà l'aplec (214, nota 4; 215, nota 10); entre aquelles hi ha les *Ordinacions fetes per los honorables consellers... sobre los plets...* del 1394, conservades a l'AHCB, *Registre d'ordinacions*, ací analitzades en les seves dues parts, la relativa a les condicions prèvies a l'acceptació i ingrés en el cos de procuradors (217-220) i les relatives a l'exercici professional (220-222). — J. P. E. [17.387]

Jaume AURELL, *La moral del trabajo en la Barcelona mercantil bajomedieval*, dins *Expansió catalana*, 1-14.

A base d'estudis ja publicats i de documentació de l'AHPB, l'autor es proposa d'aprofundir en el tema indicat en el títol i suposada l'evolució moderna en la imatge del mercader indica els punts en què aquells trets nous s'anaren configurant: la cultura escrita (el mercader barceloní sap de llegir i d'escriure i no sols en català i el llatí, ans també en francès [i provençal i italià?]), cosa que li facilita l'ascens social; la seva cultura és sobretot mercantívol i coneix els nous sistemes de comptabilitat empresarial, fallides incloses, però la seva escola no passa gaire més enllà de la de primeres lletres de l'aprenentatge casolà (4-6); la diversitat d'inversions i la inversió en endeutament públic afavorí l'ascens social del mercader, tal com demostren els inventaris 'post mortem' de l'AHPB; entre les inversions no manquen les d'adquisició de vinyes, la qual cosa representa una classe intermitja entre l'ascensió social i la connexió amb la ruralia; esdevé rendista, s'allunya de la mercaderia; mancà un Eiximenis modern (7-12). — J. P. E. [17.388]

M. Carme DOMÍNGUEZ RODÉS, Sílvia CAÑELLAS I MARTÍNEZ, *La Casa Llotja del Mar de Barcelona: revisió del seu procés constructiu a través de la documentació (segles XIV-XVI)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 67-83.

Resumides les dades sobre construccions de locals per als mercaders, les autores consideren que la Llotja definitiva hauria començat envers el 1352 i que no s'acabà amb el segle XIV, sinó que «s'allargà encara alguns anys més, probablement fins a l'any 1403» (69). Donada notícia de la dispersió actual de la documentació del Consolat de Mar (BC, BAAteneu Barcelonès i AHCB), informen que la corresponent a la construcció de l'edifici es troba també a l'ACA i a l'AHPB, on s'ha identificat el document d'obra més antic, del 1398 (69). A partir d'ací som informats de les successives obres addicionals: l'hort de la Llotja (70), el porxo (71-73), pedrissos a la tanca de l'hort i al porxo, i la casa nova de la Llotja (74). El 1423 s'acabaren les obres de construcció i començaren les d'embelliment, entre les quals destaquen les finestres i les vidrieres (76-82); per a

tots els extrems hi ha les corresponents referències documentals, sovint transcrits almenys parcialment. — J. P. E. [17.389]

Maria Elisa SOLDANI, *Assicurazioni Marittime e commerci a Barcellona attraverso lo studio del Manual d'assicurances marítimes (1428-1429) di Bartomeu Masons*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 107-143.

El dit manual es conserva a Barcelona, AHPB; hi són documentades 413 assegurances, el text de les quals repeteix una mostra única; l'autora hi esbrina «l'identità e il ruolo degli operatori commerciali, il loro inserimento nel tessuto urbano e nel contesto mediterraneo, la loro gestione nell'andamento dei traffici relativi all'importazione e all'esportazione delle merci, nonché le peculiarità del tipo di contratto» (108), i així en les pàgines següents aplega les dades sobre les assegurances (108-118), sobre els agents comercials o contractants (119-134) i sobre els trajectes i les embarcacions (135-136). L'apèndix reproduïx cinquanta-tres ‚signa mercatorum‘ (137-143). — J. P. E. [17.390]

Coral CUADRADA I MAJÓ, *Dot, patrimoni i treball femení. Dues recerques en comparació: l'àrea milanesa i l'àrea barcelonina*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 23-46.

La mateixa autora resumeix així l'aportació d'aquestes pàgines, basades en la comparació de fons notarials d'ambdues capitals: «... articulo aquest article en quatre eixos...: 1. introducció general, amb consideracions específiques sobre la tasca duta a terme pels notaris medievals; 2. Dot i economia: Llombardia; 3. Les dones a la Barcelona medieval. 4. Mètode per (a) copsar la presència de les dones en l'activitat econòmica: Monza i Milà» (23). Ens pertoca el punt terç, que comença presentant la situació jurídica de la dona com a resultat de l'evolució de les nostres fonts del dret a partir del visigòtic: ‚consuetudines‘ i *Usatges* i, ja reintroduït el *Corpus iuris* tant civil com canònic, *Constitucions de Catalunya*, d'acord amb la qual legislació són redactats els documents notarials de la segona meitat del segle XV, ací transcrits (34-44), de Barcelona, AHPB, d'entre els quals destaca el testament de Joana Pipinelli, nada pisana De Franeta (41-44). En general la dona casada té capacitat d'actuar amb consentiment previ del marit (37); vídua, usufructuària dels béns matrimonials, té en les seves mans les regnes de l'empresa i fa i desfà amb independència absoluta (36-37). — J. P. E. [17.391]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *El Consolat de Mar i els consolats d'Ultramar. Instrument i manifestació de l'expansió del comerç català*, dins *Expansió catalana*, 53-79.

L'autora comença resumint la lenta creixença de l'imperi naval de Barcelona després de la conquesta de Lluís el Piadós el 801; en el segle XII ja són documentades les activitats de mercaders barcelonesos per la Mediterrània; i si per a l'expedició punitiva de Mallorca el 1115 calgué un estol internacional, el 1229 el català fou suficient per a la conquesta de Mallorca (53-57). Les activitats marítimes repercutien a Barcelona en el barri de Ribera, que durant el segle XIII fou afavorit amb privilegis reials, entre d'altres el de creació de la ‚Universitat de prohoms de Ribera‘, que el 1258 rebia *Ordinacions* pròpies (58-61); tingué poca durada, car des del 1279 anà essent substituït pels cònsols de mercaders, que representaven també els homes de mar; la institució fou repetida a Mallorca i a València i el 1348 reestructurada la de Barcelona, que seguí ampliant-se per Catalunya i l'estranger; la seva jurisdicció s'estenia als conflictes entre mercaders, i les decisions reials i l'experiència foren aplegades en el *Llibre del Consolat de Mar* (62-65). La segona part de l'article, recordada la presència de mercaders catalans per tota la Mediterrània africana i oriental, ressegueix el naixement dels consolats de catalans, més de setanta a darreries del segle XV, personificadors de l'autoritat reial sobre els súbdits en els respectius països, ultra els cònsols itine-

rants. També per autoritat reial el nomenament de cònsols de fet acabà a les mans dels consellers de Barcelona (67-71); havia de representar el rei, defensar els mercaders i els altres catalans de la seva demarcació, i fer justícia en casos conflictius; gaudia d'immunitat i era l'autoritat dins l'alfòndec, on la colònia normalment feia la vida (72-78). — J. P. E. [17.392]

Daniel DURAN I DUELT, *Monarquia, consellers i mercaders. Conflictivitat en el Consolat Català de Constantinoble a la primera meitat del segle XV*, dins *Expansió catalana*, 27-51.

El joc d'interessos entre la corona i un col·lectiu de súbdits té un camp d'observació en la setantena de documents conservats d'entorn els anys 1428-1453 a l'AHCB, *Cònsols*, completable amb la de l'ACA. La intervenció del rei Alfons, suggerint primer als consellers de Barcelona el nomenament de cònsol de Constantinoble a favor d'una persona determinada, i mantenint-lo després davant la cort imperial, quan, per les raons que sigui, els consellers l'hagueren de destituir i li nomenaren successor, és un episodi més en el canvi de trajectòria política introduït pel rei Alfons Trastámara, que passava de l'objectivitat de les normes a l'interès personal del monarca, també actiu en el comerç amb l'Orient mediterrani. I és també camp d'observació del capteniment de la cort imperial i de col·lectius de mercaders davant la intervenció reial. — J. P. E. [17.393]

Josep-David GARRIDO I VALLS, *Armament tramès per Barcelona a la seva baronia d'Elx i Crevillent*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVII (2001), 219-230.

En una operació destinada al manteniment de la Casa de Barcelona en la sobirania damunt l'illa de Sicília, la ciutat comtal comprà els drets senyorials damunt aquelles dues poblacions, conservats fins al 1460; entorn el 1450, conseqüència de friccions amb d'altres senyors i de la proximitat del regne sarraí de Granada, el regent barceloní en aquell senyoriu demanà ajut militar, en un primer moment en forma de trenta pavesos i un any després divers material bèl·lic i cent ballesters; les deliberacions al respecte són transcrites en les pàgines finals (228-229), transcrites de l'AHCB, *Consellers. Deliberacions*. L'autor posa particular atenció a precisar el sentit de diverses expressions militars. — J. P. E. [17.394]

Pere ORTÍ GOST, *El Consell de Cent durant l'Edat Mitjana*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 21-48.

Les primeres pàgines resumeixen els estudis dedicats al tema durant el segle XX i llurs línies historiogràfiques (21-24). L'autor es proposa «donar una visió dinàmica del municipi de Barcelona en l'època medieval», començant amb un intent de precisar «què volem dir quan parlem de municipi autònom i quan l'adjectivem d'oligàrquic» (24-25); l'autor hi veu quatre elements: un grup social amb aspiració i capacitat de governar la ciutat; que controli col·lectivament els ressorts del poder urbà; capacitat a generar i distribuir riquesa a través d'un sistema fiscal; inserció dins una entitat política, en aquest cas, de Catalunya (25). Aquests elements s'haurien anat imposant entre el s. XII i el XV i l'autor, resumint sobretot els estudis recents, però també amb referències directes a ACA, *Canc.*, i a AHCB, *Llibre verd*, o sèries com *Manual*, *Censals*, *Imposicions*, es fixa en les seves dues primeres etapes: la de senyoriu reial els segles XII-XIII (26-36), i la de la lenta evolució vers el municipi autònom fins entorn el 1370 (36-45); les darreres pàgines resumeixen l'evolució fins a darreries del segle XV (46-48). — J. P. E. [17.395]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *Les malles barcelonines de Joana i Carles*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 105-110.

Recordades les tentines explicatòries de la dita moneda, l'autor es proposa donar «una explicació coherent de l'origen i la natura d'aquestes misterioses peces barcelonines i il·luminar una mica el difícil període de la moneda de billó barcelonina», identificant-les amb les malles batudes durant el regnat de Joana i Carles (106); recordades les vicissituds de la fabricació de monedes barcelonines els primers decennis del segle XVI (106-108), l'autor arriba a la conclusió que, de fet, l'única emissió efectiva hauria estat la del 1524 (108-109). És transcrita una lletra de Ferran II on són precisades les característiques dels menuts barcelonins, de l'AHCB, *Consell de Cent. Lletres reials originals* (110). — J. P. E. [17.396]

Joaquim GARRIGA, *Benet Sanxes Galindo, pintor i poeta del segle XVI a Catalunya*, dins «Misc. Prats», I, 69-129.

Pràcticament desconegut, Bento Sanches Galindo, oriünd de l'Estremadura portuguesa i ciutadà de Barcelona, és objecte d'aquestes pàgines basades en gran part en documentació ja publicada i en part en ACA, *Generalitat. Deliberacions i Registre de cauteles i albarans* (101-102): és documentat treballant en monestirs benedictins de Catalunya i a la Casa de la Ciutat i a la Generalitat de Catalunya entre el 1563 i el 1591: Sant Benet de Bages, Serrateix i Montserrat li encarregaren pintures diverses, de les quals es conserven restes als museus de Manresa i de Solsona. De més a més, el 1576 publicà a Barcelona la *Primera y segunda parte de la Cbristi Victoria...*, d'on és transcrit el sonet proemial (89-90). Hi ha reproducció de fragments pictòrics (119-129). — J. P. E. [17.397]

María Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Espacios de poder: orden familiar, nobleza y uso de los derechos patrimoniales en la Barcelona moderna*, dins «Obradoiro de Historia Moderna», núm. 10 (2001), 55-71.

María Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Legislación familiar patrimonial y ordenación del poder institucional en la Cataluña del siglo XVI*, dins «Cuadernos de Historia Moderna», núm. 26 (2001), 89-114.

María Adela FARGAS PEÑARROCHA, *El mercat del poder. Insaculació, matrimoni i patrimoni al municipi de Barcelona a l'inici de l'època moderna*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 40 (2001), 683-694.

[L'autora s'ha anat especialitzant en aquesta temàtica i des del 1994 l'ATCA s'ha fet ressò dels seus successius estudis, assenyalats a en els volums XIX (2000), 776, núm. 14498, XX (2001), 777-778, núm. 15294, i XXI (2002), 836, núm. 16458]. En els tres d'ara, [per ventura sense adonar-se de la importància que en tot aquest afer té la Constitució de Catalunya del 1585 *Zelant la conservació de les cases principals* (97 i 100), perquè es tractava d'enfortir o almenys de conservar les cases] dedueix de casos ja coneguts per publicacions o per documentació notarial inèdita dels diversos arxius barcelonins (ACA, AHCB, AHPB, BC), les normes d'actuació que imposaven la cohesió familiar i patrimonial en mans del ,paterfamilias' o de la vídua usufructuària [sense atenció al cas en què confluïen el ,pater' i la ,materfamilias', el de la pubilla, senyora i majora del patrimoni familiar]. El segon títol estableix la relació entre la norma d'augment del patrimoni i les possibilitats d'ascens social i polític, amb els passos d'adquisició de títol universitari sobretot per part de l'hereu, i d'entrada en les institucions d'administració pública, amb preferència per la Reial Audiència (102). El terç fita l'atenció en vint famílies representatives del vell patriciat urbà barceloní i esbrina les estratègies a través de les quals s'introdueixen i es perpetuen dins el Consell de Cent en començar l'edat moderna fins i tot saltant «per sobre l'atzar», essencial en el sistema d'insaculació (684-686); el mecanisme es reduïa a assegurar la presència en les boses d'insaculació i aquesta arribava amb els enllaços matrimonials entre famílies, que asseguraven solidaritats; resultat: en els cent deu anys que van del 1516 al 1626, 113 membres, sobretot els hereus, de la vintena de famílies estudiades ocuparen alguna de les principals conselleries, en contrast amb les famílies noves (692: quadre sinòptic). — J. P. E. [17.398-17.399-17.400]

Ramon PINTO, *Noves aportacions a l'estudi dels luthiers catalans (segles XVI al XVII)*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 39-53.

El fet que no existís a Barcelona un Gremi de Mestres Violers no vol dir que aquests fossin inexistents i l'autor n'ha cercada la confirmació a l'AHCB, *Gremis. Fusters*, on ha trobat les *Ordinacions del Gremi de Fusters*, publicades el 1393 pel rei Joan I (40-41), després de les quals, es formà un grup de mestres violers, però el 1648 fou oficialment refusat el títol de 'mestre violer' (42), i ells eren de nou acollits en el gremi (43), presència que és constantment certificada tant en la documentació esmentada com en la de la Confraria de Músics establerta el 1592 (48-49). Les darreres pàgines documenten les intervencions reials contra ordinacions anteriors en les decisions posteriors a la Nova Planta (50-53). — J. P. E. [17.401

Luis R. CORTEGUERRA, *The Painter Who Lost His Hat: Artisans and Justice in Early Modern Barcelona*, dins «The Sixteenth Century Journal», XXIX (1998), 1023-1042. Traducció catalana de Xavier GIL, *El pintor que va perdre el seu barret: artesans i justícia a la Barcelona moderna*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 20 (2000), 145-172.

Un episodi, en què el 1624 dins una aglomeració festiva a Sant Martí de Provençals el pintor Guerau Vilagran perdé el seu barret per un cop que ell considerà insultant del jutge reial, Miquel Carreres, qui, de més a més, el bufetejà i el féu detenir, donà ocasió a un debat entorn el sentit de la justícia. Les peces manuscrites es troben a l'ACA, *Consell d'Aragó*, 273/37; l'episodi és resumit en les pàgines 149-151; segueix el resum del procés en el qual testimonis contemporanis manifestaren llur parer sobre la pretesa injúria, que també afectava el gremi (152-154); i el recurs al rei amb un memorial demanant que l'autoritat suprema obligués a realitzar una informació verídica, cosa que obtingué (155-160). En les al·legacions de Vilagran batega la idea religiosa del poder públic, i de la consegüent obligació, també religiosa, de fer justícia. — J. P. E. [17.402

Antoni SIMON I TARRÉS, *La identitat de Barcelona i dels Barcelonins a l'època moderna*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 137-153.

L'autor es proposa de «veure la fonamentació i caracterització del patriotisme barceloní en el període de l'alta edat moderna i... realitzar algunes consideracions sobre la incardinació del patriotisme de la capital del Principat amb la identitat nacional catalana dels temps moderns» (139); recorda els llibres dedicats a Barcelona des de la *Barcino* de Jeroni Pau fins a l'*Apologia...* de Josep Soldevila (140-141), que, al capdamunt d'una llista d'altres excel·lències, feien valdre l'antiguitat de fundació o la de recepció del cristianisme i la puresa de la fe davant moros i jueus, fins a convertir-la en ciutat ideal, exemple de convivència pacífica i políticament poc menys que sobirana, salvada sempre la fidelitat a la corona (140-148); d'ací vingué el reconeixement d'una certa preeminència en relació a les altres ciutats de Catalunya i d'un pes decisiu en la vida política del Principat, que alçà els corresponents recels (149-153). — J. P. E. [17.403

Bernat CABRÉ I CERCÓS, *Francesc Espelt (1690-1699) i la crisi de la capella de Santa Maria del Mar de Barcelona*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 55-71.

Aquestes pàgines toquen dos temes: la biografia d'aquell mestre de capella i la situació crítica de la de Santa Maria del Mar els darrers anys del segle XVII. Les dades ofertes pels autors sobre Francesc Espelt són un garbuix inconnex, que l'autor intenta de conjuntar a base del *Llibre del concell* de Santa Maria del Mar, de l'AHPB, *Rafael Albià*, i de Barcelona, BC, M 695/d (58-60), amb resum cronològic (61). De la dita documentació se'n deduiria una refundació de la Capella de Música de Santa Maria del Mar el 27 de gener del 1699; en la documentació corresponent destaca el *Memorial de les obligacions del Mestre de Capella* (62-67). En apèndix són publicats tres documents: l'acta de la comunitat de beneficiats de Santa Maria nomenant mestre

de Capella Francesc Espelt el 1690; la donació al seu germà Pau, de la casa de Barcelona, carrer de Cotoners, ambdós de l'AHPB; i acta de casament del dit Espelt, de l'Arxiu de Santa Maria del Mar (68-71). — J. P. E. [17.404

Xavier LENCINA PÉREZ, *La història des del subjecte. Inventaris post mortem: consum, microhistòria i cultura material a la Barcelona moderna*, dins «Estudis i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 199-242.

L'autor precisa que el seu interès no es limita a la materialitat dels inventaris ans en tant que és font per al coneixement històric, aspecte entorn del qual desplega tota «una panoràmica, des de l'apreciació de la naturalesa de la font documental i els problemes que planteja, a l'obtenció de resultats prou manejables» (202), i així ens fa passar davant els ulls l'exposició d'allò que és un inventari 'post mortem' i la seva estructura textual (203-206), els seus valors i mancances com a font de reconstrucció històrica (206-208), la quantificació dels 285 inventaris barcelonins del segle XVII, l'àmplia gamma social que reflecteixen (209-211), i la prova de la seva vàlua amb una mostra de dades diverses documentades en dimensió diacrònica pels del segle XVII en començar, al mig i a les acaballes del mateix, com és, per exemple, entre els dotze casos objecte d'altres tants quadres, la presència de cadires en el parament de les respectives llars, que durant aquells cent anys es generalitzà (220) o els mots denominant colors dels objectes (214-216); una altra mostra constata l'evolució global de parament i utilatge d'una casa en el cas dels Gualbes barcelonins durant el segle XV (225-232); també és notable la quantitat de detalls concrets en la descripció d'objectes o de situacions (233-242). — J. P. E. [17.405

Josep BORRÀS I ROCA, *Constructors d'instruments de vent-fusta a Barcelona entre 1742 i 1826*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 93-156.

A base dels documents notariaus aplegats, l'autor pensa que precisa els inicis «d'aquesta especialitat de determinats personatges» (94), integrats dins el Gremi de torners de Barcelona; fins al 1769, llur documentació es troba a l'AHPB, *Francesc Mas i Güell. Llibre d'actes de confraries...*, i *Josep Francesc Mas i Vidal*; hi consten els actes gremials, en particular els exàmens de maestria, que, amb les anotacions del Baró de Maldà i les *Llibretes de comunió* de Santa Maria del Pi, permeten de conèixer les principals famílies agremiades (cf. 116-121), els noms dels examinats i els dels examinadors (98-108); alguns dels instruments documentats s'han conservat (114-115). Són transcrits catorze documents, la majoria actes d'examen (129-146). — J. P. E. [17.406

Josep PAVIA I SIMÓ, *La Capella de Música de la Seu de Barcelona des de la mort del mestre Francesc Valls (2-6-1747) fins a l'any 1755*, dins «Anuario Musical», 56 (2001), 131-162.

Continuació de les recerques de l'autor [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 413-414/4074; XVI (1997), 571/11689]. En el present títol tenim un «aplec de notícies que fan referència als mestres organistes, minyons cantors, altres cantors i als instruments i a les normes que regien la Capella» (132). Les informacions procedeixen de l'ACB, i són sovint textualment transcrites. Les primeres són d'abast general, com l'intent de redactar noves *Ordinacions per a la Capella de Música*, tant per part del Capítol com dels músics, i d'altres *Constitucions del Cor* catedralici, o les modificacions tant positives com negatives en la intervenció musical dins la litúrgia, i les retribucions, o novetats en la interpretació musical (132-135). Segueix la part que repassa un per un els músics de la Seu, començant pels mestres de capella, Francesc Valls i Josep Pujol (136-137) i seguint pels membres dels diversos col·lectius: diaques, sotsdiaques, escolans de cota de grana, entonadors, contralts, tenor, organistes i manxaire, i els professionals dels diversos instruments. — J. P. E. [17.407

Aurora PÉREZ SANTAMARIA, *El retaule de Sant Pau de la Catedral de Barcelona (1769-1770)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 259-278.

Canonge de la Seu de Barcelona, Josep Nadal i Ferrer disposava en testament que dels seus béns hi fos construït un retaule a honor de Sant Pau, extrem documentat tant a l'ACB, *Llibre de resolucions i actes capitulars*, com a l'AHPB (259-260); en fou constructor Carles Grau, ben conegut per d'altres obres seves (263, nota 17), però del qual només seria conegut aquest retaule (261-264); són també documentades les decisions relatives a la col·locació i liquidació del dit retaule (265-267). Les pàgines següents analitzen aquella obra, tothora existent, des del punt de vista artístic (268-276). Són transcrits en apèndix dues èpoques, una relativa al retaule i l'altra al seu daurat, de l'AHPB (277-278). — J. P. E. [17.408

Máximo DIAGO HERNANDO, *El comercio de productos alimenarios entre las coronas de Castilla y Aragón en los siglos XIV y XV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 603-648

A base sobretot de la documentació de Barcelona, ACA., *Canc.*, reg. (cf. 606, nota 2), completada en algun punt per la de la Diputació de Saragossa, i per les informacions ja publicades, l'autor defensa que en els intercanvis entre les dues corones, els productes alimenticis passaren de la Corona de Castella a la Catalanoaragonesa. El primer producte importat foren els caps de bestiar, sobretot a València des d'on el 1393 s'arribà a demanar l'exportació d'uns trenta mil ovins, quan el consum normal durant un any podia ésser d'uns 60 a 80.000 (608); encara que no tant documentada, també n'hi hagué exportació a Saragossa i a d'altres ciutats aragoneses (612-615); la destinada a Catalunya hauria estat esporàdica (616-617). L'altre gran producte procedent de Castella era el peix, transportat tant per mar com per terra, sobretot la tonyina (617-627). El gra hauria circulat en ambdues direccions, sobretot en moments puntuals difícils per a ciutats castellanen o per al consum familiar (627-637). En canvi, de la Corona Catalanoaragonesa anaven a Castella les espècies; l'oli circulava en ambdues direccions (640-642); el vi tingué un comerç limitat a les zones fredes (643-646). Era normal que mercaders o privats fessin l'anada amb un producte i el retorn amb un altre. — J. P. E. [17.409

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *Llocs, viles i ciutats entre l'edat mitjana i l'edat moderna. El nom i la valoració a través d'un cas concret*, dins «Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de ,El Pregoner d'Urgell'», 14 (2001), 15-28.

L'autor esbrina en documentació de fons diversos (Bellpuig, AM, *Pergamins, Llibre de consells*; Cervera, AHC, *Bellpuig; Fons municipal de Cervera. Llibre de Clavaria*; Tàrraga, AHC, *Fons municipal. Llibre de consells*, i ACA, *Sant Joan de Jerusalem*) la forma com, no formant part de les deu ciutats de Catalunya (16), la vila de Bellpuig fou denominada i els referents localitzadors que l'acompanyen, des de ,terra erma' l'any 1139, on havia d'ésser construït un castell, passant per ,lloc', que es va combinant amb ,vila' fins que en el segle XVI ja només és emprada la darrera qualificació. Hi ha bibliografia (28). — J. P. E. [17.410

Josep M. LLOBET i PORTELLA, *Mestres de gramàtica de Bellpuig (1603-1643)*, dins «Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de ,El Pregoner d'Urgell'», 14 (2001), 9-14.

Presentació i transcripció de cinc documents, datats entre el 1603 i el 1643, el primer dels quals conté els capítols establerts entre uns caps de casa de Bellpuig i un mestre de gramàtica, el qual es compromet a ensenyar i a «legir-los los auctors ordinaris y convenientes a lo dit effecte»; el conveni preveu la possibilitat que ,la universitat de Bellpuig' conductés un mestre i li prohibís de llegir gramàtica (11); els altres fan referència a operacions econòmiques, en les quals intervenen diferents mestres de gramàtica bellpuigencs. Així sabem els noms dels successius mestres següents: Baltasar Gener (1603), Jaume Fuster (1626 i 1627), Francesc Alòs (1630) i Felip Llobera (1643). Els documens procedeixen de Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*. (Cf. p. 27, nota 52). — J. P. E. [17.411

Josep M. PLANES I CLOSA, *Joan Font, prevere bellpuigenc del segle XVI*, dins «Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de 'El Pregoner d'Urgell'», 14 (2001), 29-56.

L'escorcoll d'allò que resta de la documentació notarial de Bellpuig a Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*, posà davant els ulls de l'autor les dades ací aplegades sobre aquell personatge i el seu entorn familiar (52-53), que, tot i no arribar al nivell normal en coneixements literaris (31, nota 6), s'anà convertint en protagonista dels esdeveniments familiars i en persona de confiança, a les mans del qual hom posà la solució d'affers col·lectius, sobretot econòmics. — J. P. E. [17.412]

Èrika SERNA I COBA, Joan SERRA I PERALS, *Noves dades per a l'estudi de l'art (Borrassà, segles XVII-XVIII)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 34 (2001), 303-323.

Els autors analitzen i publiquen en apèndix cinc escriptures notariales de Figueres i Siurana d'Empordà, relacionades amb la construcció de l'església, sagristia i capella de Sant Genís de Vilamorell, de Borrassà, durant els segles XVII i XVIII. La construcció fou encarregada al mestre de cases d'Hostalric, Lluís Figueres, el qual realitzà la feina convinguda amb sobrietat decorativa. — J. de P. [17.413]

J. C. LINARES BAYO, *Estructura agrària i urbanística en el Borriol de finals del segle XVIII. A partir dels protocols notariales de 1775 (Josep Artola)*, dins «Actes. IV Jornades Culturals de la Plana de l'Arc. La Vall d'Alba - Octubre 1999», Castelló, Diputació 2001, 65-79.

La situació agrària a Borriol en el darrer quart del segle XVIII és ací exposada a partir de les dades que n'aplegà Anton Josep Cavanilles en les seves *Observaciones...*, i de la documentació de Castelló, AM, *Cort de justícia, Llibres de la peita i Protocols notariales*; les dades són aplegades en dos quadres sinòptics, un dedicat a l'evolució demogràfica de la comarca de la Plana de l'Arc (69) i un altre on són sistematitzades totes les informacions proporcionades per cada un dels actes notariales de Josep Artola, tant personals com sobre béns de veïns de Borriol (71-79), per on som informats que només un 15% dels qui acudien a cal notari sabien escriure la pròpia signatura (70). — J. P. E. [17.414]

Josep BENEDITO NUEZ, José Manuel MELCHOR MONTSERRAT, *Campañas de excavaciones arqueológicas en los yacimientos de 'El Palau' (Burriana, Castellón)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 303-321.

La dita excavació ha estat ajudada amb notícies documentades tant del segle XIV com d'un procés de la primera meitat del segle XVIII (304 i 308). Hi ha bibliografia (313-314) i tretze fotografies del jaciment (315-321). — J. P. E. [17.415]

Jaume AYMAR I RAGOLTA, *La cellera de Sant Martí de Calonge i la consagració del 1423*, dins «Estudis del Baix Empordà», 20 (2001), 49-64.

En aquestes pàgines l'autor aplega notícies sobre la cellera, l'església, la doma i el cementiri de Calonge (50-57); sobretot, però, presenta l'acta de consagració de l'església, datada el 12 setembre 1423, conservada a Girona, ADG, *Manuale Itinerum 1419-1427*, ací reproduïda en fotografia (59) i traduïda al català (64); fou consagrant Andreu Bertran (61). — J. P. E. [17.416]

Laura QUER I MONTSERRAT, *Els interiors de les cases de Calonge (1750-1800)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 20 (2001), 99-124.

Els inventaris 'post mortem' de vint-i-sis calongins, conservats a Girona, AH, *Fons notarial. Calonge*, la llista dels quals es troba a la pàgina 121, han estat analitzats per l'autora i el resultat reduït a tres quadres sinòptics de les dues pàgines següents (122-123); només en tres consta un escriptori, i d'aquests només en un és documentada una «guarnició de fusta per a llibres» (122); en les pàgines inicials l'autora intenta de reconstruir la forma de vida en les cases d'aquella segona meitat del segle XVIII i del servei que hi feien els objectes inventariats (104-116); també explica què eren els capítols matrimonials (117-118). Hi ha bibliografia (124). — J. P. E. [17.417

E. CAMARERO CASAS, *Unas normativas venatorias de Pedro IV concedidas a Castàlia en 1340*, dins «Misc. Llobregat, II», 169-181.

Pere III de Catalunya, rei de València, d'acord amb la tradició catalana de llibertat de caça fora dels vedats, concedia al vigilant del castell de Castàlia el dret de delimitar entorn del castell un vedat de conills en un espai de dos trets de ballesta, vedat que no s'aplicava als cèrvols ni als senglars; el document reial és de l'ACA, *Canc., reg.*, ací transcrit i traduït al castellà. Hi ha bibliografia (181). — J. P. E. [17.418

Christian GUILLERÉ, *Le registre particulier d'un marchand de Montepulciano installé à Castelló d'Empúries, Taddeo Brunacini*, dins «Annales du Midi», 113 (2001), 509-549.

El registre ací presentat es troba a Girona, AH, *Castelló d'Empúries*, 160: és un llibre notarial exclusiu per a les operacions de Taddeo Brunacini, de tota naturalesa, però amb predomini de les relacionades amb el tint de roba; no hi manquen les compres de cases o de collites, les comandes o les operacions de comerç de drap amb mercaders tant del país, de Llenguadoc o de punts diversos d'Itàlia: són cent-vint-i-tres, datades entre el 1336 i el 1340, ací resumides en regest (515-542). Hi ha croquis del ròdol geogràfic al qual les dites operacions s'estenien (514). Hi ha taules onomàstica (543-548) i toponímica (548-549). — J. P. E. [17.419

Francesc GUSI I JENER, *Una estatuïlla amuleto cristianizada: N. S. del Lledó (Castellón de la Plana). Una hipòtesis razonable*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 323-343.

La zona de la capella és documentada tant en la segona meitat del segle XIV com en el *Llibre del bé i del mal* del segle XVI (336). Hi ha bibliografia (339-340) i sis fotografies del jaciment (341-343). — J. P. E. [17.420

Arturo OLIVER FOIX, *Excavación de la cripta de la Virgen en la iglesia de Santa María de Castellón*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000-2001), 447-459.

Els treballs recents per a construir una cripta a Santa Maria de Castelló foren premiats amb la troballa de l'antiga, a la qual pertanyen les fotografies (456-459); aquesta antiga hauria estat en funcionament funerari fins al final del segle XVIII, extrem confirmat per la moneda trobada, de Felip V, ací descrita, inclosa la inscripció, transcrita (453). Hi ha bibliografia (455). — J. P. E. [17.421

Vicent GIL VICENT, *El Libro del Oficio de Tejedores de Lino y lana de Castelló de la Plana. Gremios e industrialización en el siglo XVII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 119-142.

El dit *Llibre* es conserva a València, ARV, *Diversos. Gremis*, 173: és ací descrit i indicats els documents principals, datats els anys 1601-1603 (120-123); alhora que reglamentaven el treball de l'ofici i defensaven de la competència exterior, obrien la porta al progrés tècnic i a l'adaptació del producte a les exigències del mercat, per exemple, no refusant la producció de seda; (127-129) foren respectats per les autoritats borbòniques, que no introduïren altra novetat que la de llur traducció al castellà, amb la qual cosa reconeixien que el nou impuls del segle XVIII es trobava en continuïtat amb les bases posades a començament del segle XVII (131). El text de les *Ordinacions del ofici de teixidors de la vila de Castelló*, amb els documents complementaris, ocupa les pàgines 132-142. — J. P. E. [17.422]

Yolanda GIL SAURA, *La polémica en torno al retablo mayor de la iglesia de Santa María de Castellón de Leonardo Julio Capuz*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXVI (2000), 189-205.

Desaparegut completament l'edifici en la contrarevolució del 1936, ara la remodelació a la qual responia el retaule de darreries del segle XVII, construït 'al modern', és coneguda per València, ARV, *Processos, Procés del dr. Joseph Castellet... contra Leonardo Julio Capuz*, i per Tortosa, Arxiu Capitular, *Visites pastorals*. Ací és recordada la traça i el contracte inicials i alguna modificació posterior. Acabat el 1697, els responsables de la parròquia el 1704 posaren plet acusant Capuz de no haver complert «los capítols, planta y trasa de la dita obra» (194); el conflicte es concretà no pas en l'obra del retaule, sinó en el planteig, «perquè tapa a la vista la major part de ella» o «ha llevat al poble la vista del retaule en lo cos de dins» (196); responsables de tapar o llevar la vista eren unes columnes salomòniques. En el fons, la contraposició girava entorn conceptes divergents d'arquitectura i de perspectiva (198-204): era un punt d'inflexió en l'evolució artística dels gustos al Regne de València. — J. P. E. [17.423]

Albert COMPTE, *La Canònica gironina i la geografia urbana de Castelló d'Empúries en la Baixa Edat Mitjana*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 34 (2001), 103-158.

Resumida la història de la Canònica de Castelló durant l'Alta Edat Mitjana i la seva relació estretíssima amb la Seu de Girona, l'anàlisi de dos capbreus del segle XIV, un del 1332 i un del 1383, de Girona, AC, no publicats, dóna ocasió a l'autor d'intentar reconstruir la geografia urbana de Castelló a finals de l'Edat Mitjana: trama urbana de la vila, delimitació de carrers i places, ubicació del personal humà, dels edificis singulars, etc. Hi ha mapes i quadres. — J. de P. [17.424]

Albert ESTRADA I RIUS, *La Deputació del General de Catalunya i el territori del principat: notes per al seu estudi*, dins «Ivs Fvgit. Revista de Estudios Histórico Jurídicos de la Corona de Aragón», 8-9 (1999-2000), 75-94.

ALBERT ESTRADA I RIUS, *La iurisdicció atribuïda a la Deputació del General de Catalunya y su ejercicio*, dins «Rudimentos legales. Revista de Historia del Derecho de la Universidad de Jaén», I (1999), 131-164.

La relació entre Generalitat i geografia de Catalunya pot semblar evident, però no ho és; l'autor l'estudia en quatre punts: la representativitat territorial del braç reial; la fixació de la seu central de la institució; la delimitació territorial clara i estable per a la funció tributària; i l'organització interna del territori en l'única institució civil que s'estenia a tot i només a Catalunya (76-77). La Generalitat era projecció de la Cort General; tots tres braços tenien abast territorial, però en particular el de les ciutats i viles reials (77-83); i si, quant a la ubicació dels serveis col·lectius, en els moments inicials no hi hagué ubicació unitària, entre el 1333 i el 1359, la decisió es decantà per Barcelona, segurament pel pes polític, demogràfic i econòmic de la ciutat, fent així un pas més vers la capitalitat de Catalunya; en conseqüència, els represen-

tants dels tres braços que exercien l'autoritat de la Generalitat, s'anomenaven ,deputats residents en Barchinona' (83-85); la funció essencialment fiscal de la Generalitat de Catalunya i el fet que la dita fiscalitat es basés en part en el dret d'entrades i eixides obligà a precisar amb claredat el territori en el qual exercir la dita funció exactiva; i així formaren part de Catalunya els territoris integrats en la Generalitat i eren catalans els seus habitants (86-87); sota la Generalitat podien actuar comissions, col·lectes o diputats locals, pla en el qual es torna a fer sentir la preponderància del braç reial i així «les capitalitats es situaven en ciutats i viles reials, usualment cap de vegueria, el que facilitava la col·laboració ,deputat' local/veguer reial» (90). Hi ha bibliografia (92-94).

El segon títol només m'és conegut per referència. — J. P. E. [17.425

Damien COULON, *El comercio catalán del azúcar en el siglo XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 727-756.

Resumida la trajectòria del sucre de Llevant a Ponent, l'autor, basat en part en documentació ja publicada i en d'altra d'inèdita a Barcelona, ACA, *Generalitat*, ACB, *Extravagants*. Joan Benet (735), i AHPB, dedueix que els anys 1380 les importacions minvaren més d'un 75% d'allò que havien estat abans, per l'arribada de sucre de Sicília cultivat per catalans, i d'altres bandes (736); resumeix les dades sobre la ruta marítima, sobre les classes de sucre i sobre les formes de presentació (339-342). Hi ha bibliografia (743-744), i nombre de quadres, gràfiques i reproduccions fotogràfiques (745-756). — J. P. E. [17.426

Pere VERDÉS I PIJUAN, *Una espècia autòctona: el comerç del safrà a Catalunya durant el segle XV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 757-785.

Tant el *Llibre de Sent Soví* com el *Llibre de coch* compten amb el safrà per a l'art culinària i la sèrie d'ACA, *Generalitat. Correspondència*, informa d'allò que el safrà representava per a l'economia de Catalunya, sobretot de la Nova (cf mapa de la pàgina 784), durant el segle XV. En aquestes pàgines, qualificades de ,primera aproximació' (763), l'autor resumeix dades sobre quatre punts: l'estret control de la producció i l'elaboració del safrà, control basat en una constitució de Pere III el Cerimoniós, oficialment traduïda al català (761, nota 12); el control combatia els fraus de producció (764-767); segon, la fèrria regulació del comerç d'aquell producte, assenyalant llocs i en aquests el punt concret de venda (768-772); la creació de personal qualificat que vetllés per la qualitat i per la tributació (veedors i cerca de safrà i diputats residents a Barcelona: 772-775); i la fiscalitat damunt l'exportació del safrà, és a dir, el ,Dret d'eixida del safrà' (776-777). Tot era sintetitzat en les *Ordinacions per a l'elaboració i comerç del safrà*, del 1444, ací transcrits d'ACA, *Generalitat. Correspondència* 653 (779-882). Hi ha quadres dels mercats del safrà (783 i 785). — J. P. E. [17.427

M. Teresa FERRER I MALLOL, *Fruita seca i fruita assecada, una especialitat de l'àrea econòmica catalana-valenciana-balear*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 833-943.

A base d'*Ordinacions municipals* ja publicades o de *Llibres del mostassaf*, de documentació inèdita d'ACA, *Canc.*, *reg.*, *Reial Patrimoni. Batllia*, i *Monacals*, de l'ACB, *Libri antiquitatum*, de l'AHPB, i de treballs d'altri, l'autora aplega notícies sobre zones de producció i formes de comercialització tant de fruita seca: ametlla (893-897), avellana (897-900), castanyes i nous (900-903), i pinyons (803-805); com d'assecada: figues (905-910), panses (911-917), dàtils (917-919). En una segona part les dades de la primera, sobretot els moviments comercials documentats directament o a través d'altri, són reduïts a vint-i-set quadres sinòptics, on consta la data, destinació, responsable de l'operació, quantitat, contracte i font (920-943). — J. P. E. [17.428

J. VALL-LLOSERÀ I TARRÉS, *Nous tipus i varietats de monedes catalanes*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 97-104.

En aquestes pàgines són presentades quatre monedes urgellenques medievals (97-98), una de Girona i dues de Camprodon de temps de Felip I (II de Castella) (100-104). De totes consten les inscripcions. — J. P. E. [17.429]

Enric VENTOSA, *Velles esglésies de la Cerdanya. Origen, descripció i característiques*, dins «Urgellia», XIV (1998-2001), 495-622.

Tercer dels lliuraments dedicats al tema; els anteriors es troben en la mateixa revista, XII (1994-1995), 525-564 i XIII (1996-1997), 439-552. L'anàlisi de les característiques estructurals de cada un dels edificis, acompanyada de plànols i de fotografies, és completada, quan és possible, amb transcripció d'inscripcions, ni que siguin les mínimes de l'any fet constar en una campana, i amb referències a documentació antiga, i sempre amb indicació de la bibliografia que els ha estat dedicada. — J. P. E. [17.430]

Guy RANCOULE, *Une famille frontalière cerdane aux XVIIe/XVIIIe s.*, dins «IBIX / Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 1 (1998-1999 [2000]), 211-220.

Basat en l'AHC de Puigcerdà, *Lligall Carbonell*, en els AM i AP de les respectives Cases de la Vila d'Ur i de Sallagosa i en els familiars Carbonell-Blanc, d'Ur, i Blanquer-Blanc, de Molí del Rei (la Cabanassa) l'autor reconstrueix les vicissituds d'ambdues famílies durant els segles XVII i XVIII amb particular esment a la presa de posició de Jacint Cornet, 'burgès noble de Puigcerdà' (una de les cases que desembocaren en la dels Carbonell) en els anys de la partició de la Cerdanya entre França i Espanya. Hom assisteix a una línia dubtosa la segona meitat del segle XV, que serà molt més clarament antifrancesa a mitjan segle XVII. — J. P. E. [17.431]

Max TURULL RUBINAT, *Arca Communis: Dret, Municipi i Fiscalitat (D'una petició de privilegi fiscal al segle XVIII als orígens medievals de la fiscalitat municipal a Catalunya)*, dins «Estat, Dret i Societat al segle XVIII. Homenatge al prof. Josep M. Gay Escoda», dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», I (1996), 581-610.

Max TURULL RUBINAT, *Universitas, commune, consilium: Sur le rôle de la fiscalité dans la naissance et le développement du Conseil (Catalogne, XIIe-XIVe siècles, extrait de Excerptiones iuris: Studies in Honor of André Gouron (Studies in Comparative Legal History)*. Edited by Bernard DURAND and Laurent MAYALI, 2002, 637-677.

L'autor qualifica el primer títol d'avanç del segon, raó per la qual resumiré el segon, que incideix en el tema de l'origen dels consells municipals a Catalunya des d'una temàtica parcial, la de la història del binomi constituït per la gènesi de les finances municipals i l'aparició del consell, en tant que institució del govern municipal, en una trajectòria que parteix dels estudis del prof. Font i Rius, i fa aquesta pregunta concreta: «quel fut le facteur décisif, l'élément moteur, qui provoque la naissance du conseil en tant que véhicule exprimant la volonté de la corporation» (639); el dit motor hauria estat la fiscalitat municipal en el pas del s. XIII al XIV, i aquesta funció financera hauria creat la institució del govern municipal (641), cosa confirmada pels casos de Lleida (642-652), Cervera (652-663), i Tàrraga (664-675), de senyoriu reial directe. L'examen de la respectiva documentació municipal primitiva, ja publicada o inèdita en els arxius de la Paeria o dels dos ajuntaments (aquests en els AHC de Cervera i Tàrraga) condueix a la constatació que a Lleida la presència d'organització municipal segueix en el pas del segle XII al XIII els passos de caixa comuna, reconeixement d'universitats i presència documentada de cònsuls amb el càrrec d'administrar i governar la ciutat; presència simultàniament documentada en les altres dues po-

blacions, on el consell municipal era plenament format durant la primera meitat del XIV, en connexió amb les peticions reials d'ajuda (675-677). — J. P. E. [17.432]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *La historiografia cerverina entre 1890 i 1972*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 9-18.

En els anys indicats en el títol, que portarien d'una historiografia, resum de la tradicional, àdhuc amb repetició de dades fabuloses, però que tot seguit descobriria els fons arxivístics i aprendria a utilitzar-los, a un esplet de recerca de categoria universitària, els estudis i publicacions de la història de Cervera, ultra la reproducció dels dits fons arxivístics, posà a les mans del públic estudis sobre la impremta, sobre la universitat del segle XVIII, també sobre les institucions d'església i sobre cerverins il·lustres. Algunes de la seixantena de publicacions indicades en l'article són posteriors al segle XVIII i per això no les tenim en compte. — J. P. E. [17.433]

Prim BERTRAN, *Historiografia cerverina (1975-2000): l'època medieval*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 169-187.

Gaspar FELIU, *Historiografia cerverina (1975-2000): l'època moderna*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 189-239.

Jaume BARRULL PELEGRÍ, *Historiografia cerverina (1975-2000): l'època contemporània*, dins «Miscel·lània Cerverina», 14 (2000-2001), 241-295.

Tots tres títols semblen respondre a un projecte comú, car tenen estructura idèntica, de dues meitats dedicades respectivament a l'exposició del tema (I, 169-180; II, 189-231; III, 241-287) i a una àmplia bibliografia ordenada per llista alfabètica del primer cognom dels autors (I, 181-187; II, 232-239; III, 288-295); el primer informa de la recerca de fonts arxivístiques medievals i de llur utilització en estudis monogràfics tant de les institucions (172-174) com de la societat i els seus diversos estrats (175-179), amb particular atenció a la cultura [on hauria encaixat tant la informació sobre llibres del s. XV documentats a Cervera, en el volum XVI (1997), 405-415 d'aquest anuari; com la notícia, realment fora de sèrie, del volum XVII (1998), 544]. El II reparteix l'espai de la part expositiva entre el segle XVI, amb particular atenció a la injecció biològica personificada pels ,gavatxs' i a les manifestacions de la cultura barroca, particularment en les festes religioses entorn d'un centre, que a Cervera és per força el Santíssim Misteri (190-199); i el segle XVIII (199-229), on el ,borbonisme' cerverí (200-212) desemboca en el gran tema de la Universitat, en el tractament del qual l'autor conjunta informació i resum de les publicacions, i esperit crític en la línia de superar la ,ideologia tradicional' (214-229). I encara que la major part del III caigui fora dels límits d'aquest anuari, toca un tema que li és comú amb el II, el de la Universitat de Cervera en els seus darrers temps (259-265). En tots tres estudis és visible el creixement de l'atenció dels autors als temes, de forma proporcional a llur proximitat al temps actual. — J. P. E. [17.434]

David VIZCAÍNO LEÓN, Eva M. BRAVO HINOJO, José Manuel de ANTONIO OTAL, Amparo BARRACHINA IBÁÑEZ, *Memoria de la intervención arqueológica en el castillo de Cervera del Maestro (Castellón)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 357-395.

La localització del castell és il·lustrada amb documentació del segle XIII (donació de Ramon Berenguer IV a Sant Joan de Jerusalem), i amb descripcions de Rafael Martí de Viciano i d'Anton Josep Cabanilles, aquesta transcrita (358-360). Hi ha bibliografia (385-387), i setze fotografies de castell i obres (388-395). — J. P. E. [17.435]

Bernat MOLL MERCADAL, Joaquim SÁNCHEZ NAVARRO, *Antecedents històrics de la ciutat*, dins «Publicacions des Born (Ciutadella)», núm. 7 (juliol 2000), 15-34.

Florenci SASTRE PORTELLA, *El convent de Sant Francesc de Ciutadella*, dins «Publicacions des Born», núm. 7 (juliol 2000), 35-42.

El primer títol resumeix i remet a les fonts que permeten de conèixer el passat de la ciutat, tant en l'època clàssica com en la musulmana, després de les quals és transcrit el fragment que conté la donació del 'ortus del arraiz' (Sa'íd b. Hakam) als framenors per a convent i església en el moment de la conquesta, 1287. Hi ha indicació de les principals fonts i bibliografia (32-34).

El segon títol, encara que fora d'alguna transcripció mínima no explicita les seves fonts, sembla resum de successiva documentació fins a començament del segle XIX (el 1962 esdevingué seu de Correus i Telègrafs). — J. P. E. [17.436-17.437]

Jaume TEIXIDÓ I MONTALÀ, *Una mostra dels veïns de la Conca de Barberà l'any 1715*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 25-74.

Als molts estudis sobre la demografia de la Conca de Barberà (25, nota 2), l'autor afegeix les dades que proporciona «la resposta a la pregunta feta per la Superintendència de Catalunya l'any 1715» informant del nombre de caps de casa, de la riquesa de cada un i d'allò que el poble ja havia pagat a l'administració borbònica fins aleshores (25), conservada a Barcelona, BC, *Fons Josep Aparici. Cadastre* (26). L'autor, ultra el local, fa un recompte global i comparatiu de població entre el 1708 i el 1717, amb el resultat que a aquest darrer li mancaven cinc unitats per igualar el nombre de deu anys abans, 1266 i 1261, respectivament (38), i dona en apèndix la llista nominativa dels caps de casa amb la quantificació de la respectiva riquesa: Barberà de la Conca, Belltall, Biure de Gaià, Blancafort, Conesa, l'Espluga de Francolí, Forés, la Guàrdia dels Prats, Lilla, Montblanc, Montbrió de la Marca, Pontils, Rocafort de Queralt, Rojals, Santa Perpètua de Gaià, Sarra, Savallà del Comtat, Segura, Solivella, Vallespinosa, i Vilanova de Prades (41-74). — J. P. E. [17.438]

Jordi SOTORRA I MONTBLANCH, *El Fogatge de 1515. A la Conca de Barberà i la Baixa Segarra*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 45-64.

[Cf. ATCA, XIX (2000), 904, núm. 15.018 i XXI (2002), 1004, núm. 17.066]. Segueix amb el present títol la publicació de dades d'aquell *Fogatge*, conservat a ACA, *Reial Patrimoni*, reg. 2968. L'autor dreça la llista alfabètica de les poblacions d'ambdues comarques, per a cada una de les quals ofereix en paral·lel les dades dels fogatges de 1359, 1368, 1497, 1515 i 1553 (47), i publica el nombre global i les llistes nominals de contribuents de cada una de les poblacions en el del 1515 (48-64). — J. P. E. [17.439]

Enric PRAT, Rotllà SERRES-BRIÀ, Pep VILA, *El 'Llibre de notas y cosas curiosas' de la família Bonafós de Corbera*, dins «IBIX / Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 1 (1998-1999 [2000]), 221-258.

La família Bonafós, de Corbera de Rosselló, conserva el dit llibre, el títol del qual és completat així: *Compost per mi, Joan Bonafós, adroguer del dit lloch de Corbera*, datat el 1684, però amb anotacions del 1675 ençà, ací descrit (221-222), com també hi ha un conjunt de notícies sobre la població (222-224). El *Llibre...*, el text del qual és completat amb notes explicatives (253-258), inicialment centrat en els esdeveniments familiars, successivament s'amplià vers els fets econòmics (herències, censals), els fenòmens meteorològics, els esdeveniments importants per a la població o el Rosselló (la primera pedra de la nova Universitat, el 27 maig 1760: 236; o l'aplicació de penes capitals); són consignades les dues representacions teatrals: la de *La tragèdia o martiri del gloriós sant Sebastià* a la plaça de Toluges el 16 d'agost del 1778 (247); i la

de *La presó de l'Hort*, a l'església, el 24 de maig del 1800 (253). Mostra de la comunicació entre el Principat i els Comtats, el desembre del 1782 fou predicada una Santa Missió a Toluges «per 4 religiosos mínims del convent de l'Ascornalbou, de Espannye, bisbat de Tarragona» (248). — J. P. E. [17.440]

Joan CASTAÑO I GARCIA, El Misteri o la Festa de la Mare de Déu d'Elx, dins «Anales Valentinus. Revista de Filosofía y Teología», XXVII (2001), 261-274.

Presentació global de la *Festa*, començant per datar-ne el darrer text del segle XV, amb revisions fins al XVII; la festa ja és documentada el 1523; és resumida tota la celebració anyal, que es concentra entorn els 14 i 15 d'agost, dies del *misteri*, però es desplega del 6 al 22 del mateix mes, sense que hi manqui el cant final dels *Goigs* (264-267). Les pàgines següents són dedicades als principals elements de la representació escènica: andador, cadafal, mangrana, araceli i coronació, amb referències a l'origen històric i reproducció dels versos de la *Festa* quan aquests s'hi refereixen (268-273). — J. P. E.- [17.441]

Carmen GUTIÉRREZ CARDONA, Rafael NAVARRO MALLEBRERA, *Dos bibliotecas jurídicas ilicitanas de fines del s. XVIII*, dins «Misc. Llobregat, II», 505-527.

Els dos inventaris ací presentats són els únics de darreries del segle XVIII; els títols inventariats són escrits en llatí en la seva immensa majoria (el 77'50%), essent la majoria (58'02%) edicions del segle XVII (587). La secció jurídica de l'inventari de Carles Gràcia d'Ivorra contenia vint-i-tres títols (509 i 512-520), i el de Pere Sempere de Soler, vint-i-nou (509-510 i 520-527). Recauen particularment en el nostre camp el *Theatrum iurisprudèntiae...* de Nicolau Bas i Galceran (514/13), una obra d'Acaci de Ripoll i Bas, el *Regaliarum tractatus*, Barcelona 1622 (524, notes 43 i 45); de Tomàs Ferrandis de Mesa, *Arte històrica y legal...*; n'hi ha edició valenciana del 1761 (519, nota 26); com també de la de Joan Jeroni d'Iranzo, *Praxis protestationum...*, València 1668 (520/n. 29): hi havia un plec de llibres de Jaume Càncer, segurament *Variarum resolutionum*, Barcelona 1594, i *Tractatus in tres partes dissectus*, Barcelona 1535 (522); el *Iuris responsum in causa reductionis villae Elxii et Crevillent ad Regiam Coronam*; i Joan Bta. Trobat, *De effectibus immemorabilis praescriptionis*, València 1690-1700 (525/50). — J. P. E. [17.442]

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *Emigració baixempordanesa a les illes Balears a l'Edat Mitjana (el cas de la Plana del Baix Ter, 1290-1348)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 303-312.

En el seu escorcoll sistemàtic d'arxius gironins (ADG, Torroella de Montgrí, i notarial de l'AHG; cf. notícia bibliogràfica següent), l'autor ha aplegat i resumeix en regest vint documents datats entre el 1304 i el 1334 (309-311), i se'n serveix per a «analitzar l'arribada i establiment a les Illes d'homens i dones procedents de la zona del Baix Empordà, durant les darreres dècades del segle XIII i les primeres del segle XIV» i suggerir la suma de tals informacions amb les que poden proporcionar els arxius mallorquins a fi de completar el coneixement de l'emigració empordanesa amb el de la immigració mallorquina; les poblacions d'origen haurien estat Ullà, Rupià, Palau sa Tor i sobretot Torroella de Montgrí; l'autor ha documentat catorze casos segurs i trenta-tres de possibles (304), la destinació mallorquina o menorquina dels quals és però, gairebé sempre, només genèrica (305); eren, normalment, menestrals o jornalers (306-307). Cas particular és el de Torroella de Montgrí, car entre aquesta vila «i les Illes existia intensa i activa una xarxa comercial» ja que aquelles eren destí preferent del comerç torroellenc (307-308); els documents diuen clar que les Balears eren destí preferent de l'emigració del Baix Ter, sense comparació amb la que s'adreçava a València. — J. P. E. [17.443]

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *La transhumància entre el Baix Empordà i el Pirineu*, dins «IBIX. Annals», 2 (2000-2001 [2002]), 107-115.

L'autor analitza els «moviments transhumants entre la comarca de Torroella de Montgrí i el Pirineu» i «les relacions econòmiques i demogràfiques que es vertebraren al seu voltant», a partir del centenar de referències espigolades en la documentació notarial de Torroella, ara a Girona, AHG, o a l'ADG, anteriors a la Pesta Negra. Les referències són aplegades en grups relatius a la transhumància (108), al mercadeig (109-111) i als casos documentats d'emigració transpirenca a Torroella de Montgrí per feina o casori (112-113). — J. P. E. [17.444

David IGUAL LUIS, *La difusión de productos en el Mediterráneo y en Europa occidental en el tránsito de la Edad Media a la Moderna*, dins *Fiere e mercati nella integrazione delle Economie Europee sec. XIII-XVIII*. «Atti della Trentaduesima Settimana di Studi. 8-12 Maggio 2000», a cura di Simonetta CAVACIOCCHI (Atti delle Settimane di Studi e altri Convegni, serie II, 32), Prato, Istituto Internazionale di Storia Economica F. Datini 2001, 455-494.

David IGUAL LUIS, *Itinerarios comerciales en el espacio meridional mediterráneo de la Baja Edad Media*, dins *Itinerarios medievales e identidad hispánica*. «XXVII Semana de Estudios Medievales. Estella, 17 al 23 de julio de 2000», Pamplona, Gobierno de Navarra 2001, 113-158.

En el primer títol, l'autor concentra l'atenció «en tres conjuntos de factores que... parecen estar hoy en la base de la producción historiográfica sobre el tema...: el examen de la evolución de los principales ejes que estructuraron entre los citados siglos XIII-XVI la economía mercantil europea, tomada esta en su totalidad como una especie de universo de tráfico dinámico y, hasta cierto punto, homogéneo. En segundo lugar, la observación de las secuelas de estos macrocircuitos del comercio internacional sobre determinados ámbitos locales, con vistas a tratar de percibir el auténtico grado de extensión social de los productos circulantes. Y en tercero y último lugar, partiendo de estos mismos ámbitos locales, el análisis de la progresiva construcción de redes jerarquizadas de comercio que, por un lado, permitían a los núcleos de actividad disponer de ciertos espacios de influencia, y, por el otro, consentían a sus grupos emprendedores... contar con clientelas extendidas territorial y profesionalmente y adaptadas en su demanda a las coyunturas de los mercados y de los propios gastos de consumo» (456).

El segon títol, per la seva banda, dibuixa «el ámbito dinámicamente unitario de circulación que fue perfilándose... gracias a tres circunstancias particularmente favorables. Una, el progreso de factores productivos regionales, ligados a la conversión de este espacio en lugar de proyección exterior de unas fértiles comarcas agropecuarias, que comenzaron a especializarse... en cosechas fuertemente demandadas... como las lanas, fibras o frutos... Dos, el despegue en el territorio del uso de técnicas avanzadas de gestión y navegación que se difundieron mediante la presencia en las realidades locales de operadores de origen diverso, entre los que pronto despuntaron los catalanes, mallorquines y valencianos... y los italianos... Y tres, fundamentalmente, la definición paulatina en su seno de itinerarios que solían perseguir dos objetivos mercantiles...: o la contratación específica de los productos conseguidos en el área, que eran trasladados en cortos recorridos en el interior de la misma; o la inserción de sus puertos en largos viajes entre Oriente, Italia y Flandes para los que tales cargadores sólo eran utilizados como paradas intermedias en negociaciones que escapaban a su control» (121-122). Ambdós títols tenen el comú denominador d'ésser aplec dels resultats als quals ha arribat una àmplia bibliografia; en el segon, de més a més, trobem referències diverses a fonts manuscrites de l'ARV, *Fons notarial* (128, 130, 145). — J. P. E. [17.445-17.446

Dolors BRAMON, *Una nova proposta etimològica per a la Febró (Baix Camp)*, dins «Misc. Riu, II», 795-797.

Joan Coromines fa derivar La Febró del llatí ,faber/fabrica'; l'autora, amb referència a topònims portuguesos, on no manca la grafia ,Febro(s)', que els filòlegs portuguesos deriven del llatí ,fiber, -bri' o ,feber -bri', és a dir, de ,castor', confirmada amb la notícia d'Estrabó segons el qual ,es crien

castors en els rius d'Hispània', notícia que alguns autors àrabs (Ibn Gâlib, Yâqût, al-'Udrî) concreten en l'Ebre i encara al seu pas per Tortosa. Així, doncs, lloc de castors. — J. P. E. {17.447

Pere SEGURA CORTÈS, *La neu a Felanitx*, dins *Jornades Felanitx*, 229-239.

Aplec de notícies procedents dels arxius municipal i del Convent de Sant Agustí sobre nevades i sobre transport, comerç i consum (sanitari, festiu i representatiu) de neu en la població durant els segles XVII i XVIII, on destaca el paràgraf de l'acta de sessió municipal del 1758, en què els regidors intentaren d'assegurar que hi hagués servei constant de neu a la vila (233). — J. P. E. {17.448

Onofre VAQUER, *Migracions a Felanitx als inicis de l'edat moderna*, dins *Jornades Felanitx*, 253-322.

Al principi l'autor dóna dades tant sobre immigrants a, com sobre emigrants de Felanitx; després estableix amb una certa seqüència cronològica la llista dels centenars d'immigrants qui de fora l'illa de Mallorca anaren a Felanitx entre el 1460 i darreries del segle XVI, on figura el lloc de procedència. La font són l'ARM, *Protocols notariais*, i l'ADM, *Concessos*. — J. P. E. {17.449

Josep M. BERNILS I MACH, *Els cementiris de Figueres*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 34 (2001), 221-248.

A base de bibliografia publicada, l'autor dóna notícia de la necròpolis dels Cendrassos, del primer cementiri de l'Església, del cementiri construït el 1765 al costat del mur medieval, ara carrer Pujada del Canigó, i el definitiu de 1814. També esmenta el cementiri de l'Hospital de Caritat (1620-1887) i els dels antics convents de franciscans i caputxins. — J. de P. {17.450

Jordi VILAMALA SARDANS, *La Consueta de Santa Maria de Folgueroles (Osona); el salvament de la memòria administrativa després de la Guerra dels segadors. Tavèrnoles, Arxiu Patrimonial de Serrabou*, Llibre de memòries. Repartiment del delme (1655?), dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 443-476.

El 1654 l'exèrcit francès robà tot allò que li féu peça de l'església de Folgueroles i incendià la rectoria; cremà tot l'arxiu parroquial amb l'excepció de «lo llevador dels aniversaris y lo llibre dels òbits» (446), raó per la qual calgué refer la consueta i els punts més importants de la memòria parroquial; fou obra del rector, Gaspar Sala, nascut en una de les grans masies del terme i rector de la parròquia des de feia més de cinquanta anys, el qual, impedit d'escriure, dictà de memòria al vicari, Gregori Amatller. La introducció aplega notícies tant de la parròquia com d'algunes de les cases i descriu el volum que conserva la consueta (443-446); aquesta és formada per vint-i-dos capítols i quatre apèndixs (447-448) (449); després de la reproducció d'una pàgina (450), el text, permet de conèixer l'economia que voltava una parròquia de pagès i de la llengua osonenca de mitjan segle XVII, ocupa les pàgines 450-470 i és completat amb un primer apèndix, *Advertències sobre la unió de terme y parròquia de Folgueroles* (470-472), i els altres tres sobre alous de la rectoria, sobre el Mas Solà, de Sant Julià, i sobre capbreus (472-476). — J. P. E. {17.451

David IGUAL LUIS, *Sucre i comerç internacional al voltant del 1500*, dins *Sucre & Borja. La canyamel dels ducs. Del Trapig a la taula. Gandia 2000*. Del 21 de desembre de 2000 al 23 de febrer de 2001. Edició a cura de Josep A. GISBERT. Gandia i València, Ajuntament i Generalitat Valenciana 2001, 89-107.

Entre el començament i l'acabament del segle XV, la producció de sucre a la Safor, centrada entorn Gandia, passà de l'exclusiva en el mercat internacional a la competició amb el sucre produït a les Canàries i a Madeira; això no obstant, el sucre valencià resistí de dues maneres: convertint València en punt d'arribada i de distribució del sucre atlàntic, extrem confirmat pels protocols notariais de l'ARV i del Col·legi del Patriarca (92-93); i participant en el cultiu i en la comercialització en la nova zona sucrera, tot i que constituís una competència a la producció pròpia (93-94), extrems també ben documentats, com també ho són els seus protagonistes, tant italians com valencians, entre els quals destaca Lluís Garcia (95-98); en la comercialització tant es troba l'empresari que abasta totes les fases de la mateixa com aquells que la distribuïren en tres o quatre parts de la cadena contractual (99-103). — J. P. E. [17.452]

Narcís M. AMICH I RAURICH, Josep M. NOLLA I BRUFAU, *‘El Sarcòfag de Sant Feliu’: una aproximació històricoarqueològica*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 77-93.

Dels vuit sarcòfags antics, ara incrustats a les parets del presbiteri de Sant Feliu de Girona, un és conegut com el 'sarcòfag de Sant Feliu'. Els autors estudien aquest conjunt escultòric funerari romà i paleocristià i conclouen que «un d'aquests sarcòfags... fou molt probablement el sepulcre real on s'haurien conservat les despulles del màrtir Feliu, adquirit segurament per la comunitat cristiana gironina després de la pau de Constantí (313), i que les altres set peces haurien estat enterraments privilegiats de personatges importants del primer cristianisme gironí, prou rics i poderosos per adquirir objectes de luxe d'importació» (80). Analitzen després el sarcòfag feliuà des del punt de vista iconogràfic, identificant-ne les diverses escenes evangèliques esculpides, i l'estudien tot seguit a la llum de la documentació tardoantiga i medieval, ocasionalment citada; al final, precisen les diverses ubicacions del dit sarcòfag fins que l'any 1943 «fou incorporat... al seu actual emplaçament» (93). — J. de P. [17.453]

Carles BUENACASA PÉREZ, Jordina SALES CARBONELL, *Importància geopolítica d'una ciutat en època visigoda: Girona després de Vouillé (ss. VI-VII)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 59-75.

Exposats els fets històrics del període considerat i el paper que hi assumeix Girona durant la dominació ostromangada, els autors valoren el paper estratègic de la ciutat quan els reis visigots abandonen la idea d'una recuperació de les terres al nord dels Pirineus. Ultra el seu caràcter militar rellevant, Girona té seca, el bisbe Frontinià hi organitza un concili l'any 517, els cànons del qual s'incorporarien a la *Collectio canonica hispana*, i el nom de la ciutat és cèlebre a tota Hispània gràcies al martiri de sant Feliu, el culte del qual s'estén des de Girona. La bibliografia emprada i parcialment citada no és inèdita. — J. de P. [17.454]

Brígida NONÓ RIUS, *‘Aquí es redacten i s'esculpeixen inscripcions’*. *Aproximació al Corpus epigràfic de la ciutat de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 115-130.

Atès el caràcter de mitjà de comunicació, propi de l'escriptura, l'autora veu en l'epigrafia un moment àlgid de caràcter eminentment social d'aquesta forma d'escriptura, apta tant per als alfabetitzats com per als analfabets. A continuació, són aplegades diverses mostres epigràfiques de la ciutat de Girona a fi de «demostrar que l'anàlisi de l'escriptura i de la societat que la produeix no és un fenomen exclusiu d'un determinat període històric, sinó que és vàlid per a qualsevol societat en qualsevol temps» (119). Analitza i transcriu quinze mostres, també reproduïdes fotogràficament. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.455]

Jordi BOLÓS, Víctor HURTADO, *L'aportació de la cartografia a l'estudi de la ciutat de Girona i del seu territori en època carolíngia*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 103-114.

Autors dels *Atles del comtat de Besalú (785-988)* (1998), *Atles dels comtats d'Empúries i Peralada (780-991)* (1999) i *Atles del comtat de Girona (785-933)* (2000), ara valoren la cartografia històrica com a «font d'informació per ella mateixa», puix que llur experiència els convenç que és possible de refer l'organització territorial d'una «època no tan fosca i llunyana com pot semblar» (114) amb tota la seva diversitat, la xarxa de poblament, les comunicacions i els fluxos econòmics que se'n desprenen. Un exemple de la utilitat de l'aplicació de la cartografia a l'estudi de la història podria ésser aquest: les esglésies de Girona i del seu pla tenen una advocació visigòtica o de l'antiguitat; les que tenen una advocació gèl·lica es troben en indrets més marginals. — J. de P. [17.456

Josep M. MARQUÈS I [PLANAGUMÀ], *El temple de Sant Feliu de Girona, al segle XIV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 131-150.

A base de documentació de l'arxiu d'aquesta església, ara a l'ADG, l'autor analitza l'estat del temple abans del període estudiat, els ingressos i despeses de l'obra i dóna els detalls de la construcció pel que fa a la desapareguda capella del Sant Sepulcre, el claustre també desaparegut, el campanar, les fortificacions que foren afegides a l'església, reixes, seients, llibres, orgue, llànties, ciris, ornaments i joies. — J. de P. [17.457

Anna GIRONELLA DELGÀ, *La cultura de la caritat: inventari dels béns de l'hospital de la Seu (Girona, 31 de gener 1342)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 163-177.

Analitzada sumàriament l'atenció als pobres durant l'Edat Mitjana i les institucions que se n'ocuparen, l'autora presenta l'Hospital de la Seu en les seves línies essencials. L'anàlisi de l'inventari que publica és ocasió d'explicar en detall el marc arquitectònic i les seves dependències internes, els objectes, eines, estris i mobles que posseïa amb llurs funcions, i els aliments que s'hi conservaven o elaboraven. Són publicats en apèndix els fragments de l'inventari del dit Hospital, ordenat pel seu rector, Pere Miquel. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.458

Xavier TORRAS I SANS, *La ciutat de Girona a l'època moderna: de capital del drap a plaça forta*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 25-44.

A base de bibliografia històrica publicada, l'autor exposa sintèticament l'evolució de la ciutat de Girona des de finals del segle XV a darreries del segle XVIII: decadència de la manufactura, amb un repunt durant la primera meitat del segle XVI; l'aristocratització de la ciutat, amb l'aparició de les bandositats i la participació dels terratinents en activitats comercials i en el govern de la ciutat; la conventualització i militarització de Girona, sobretot com a conseqüència del trasllat de la frontera amb França a l'Albera després del 1659, amb un segle XVIII que no registra la industrialització que es dóna en altres comarques catalanes i en el nucli barceloní. — J. de P. [17.459

Joan VALERO MOLINA, *L'etapa gironina de l'escultor Pere de Sant Joan*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 221-236.

Autor d'alguns treballs a la catedral de Ciutat de Mallorca, probablement a la porta del Mirador i a la portada de l'església de Sant Miquel de la mateixa ciutat, Pere de Sant Joan esdevenia el 1397 mestre d'obres de la catedral de Girona. Mitjançant bibliografia publicada i les dades del *Llibre d'obra* de Girona, ACG, l'autor documenta l'activitat de Sant Joan a la Seu de Girona i li adjudica la paternitat del Sant Gabriel esculpit al cim del tercer pilar del presbiteri, costat de l'Evangelí, i de l'estàtua de la Mare de Déu de l'Hospital de Santa Caterina, de Girona, descoberta

l'any 1936. El 1405, Pere de Sant Joan treballava a la catedral d'Elna, i després molt probablement en la portalada de la parroquial de Castelló d'Empúries. És igualment coneguda la contractació del cadiram per a la catedral de la Seu d'Urgell el 1410, un fragment del qual es conserva a Madrid, Museo Lázaro Galdiano. — J. de P. [17.460]

Pere FREIXAS I CAMPS, *Aportació documental sobre el pintor Ramon Solà I*, dins «Arxiu de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 237-241.

Ramon Solà I, del qual no s'ha conservat cap obra, treballà del 1424 al 1462. Fou autor d'un retaule de Sant Pere a Torroella de Montgrí, de la Mare de Déu, sant Cugat i sant Jaume, a Fornells, de sant Miquel al claustre de la catedral de Girona, dels sants Quirze i Julita a Verges, dels sants Joans, Baptista i Evangelista, a Foixà, ultra d'altres treballs menors. És publicat en apèndix el contracte, conservat a Girona, AHG, per a la fàbrica del retaule de sant Mateu per a la parroquial de Sant Martí de Vilanna, del 23 de setembre de 1433, fins ara desconegut. — J. de P. [17.461]

Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ, Pep VILA, *Referències al teatre medieval en les actes capitulars de la catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 261-280.

Recordat l'interès de les actes capitulars en tant que font documental rica i variada, i de tocar en llurs generalitats les representacions teatrals de Nadal i de Setmana Santa, que tenien lloc en la Seu gironina, els autors analitzen diverses resolucions capitulars per tal d'extreure'n tota la informació possible en ordre a tipificar les escenificacions dels dos cicles esmentats i altres celebracions teatrals hagiogràfiques, processons i 'paralíturgies'. Finalment, són publicades vint-i-dues resolucions de fons diversos de l'ACG, que abasten del 1350 al 1670. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.462]

Marc SUREDA I JUBANY, *Dos itineraris litúrgics per a la Girona medieval i moderna*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 281-303.

L'autor publica un text de la *Consuetudo antiquíssima* de la Seu de Girona i un fragment del *Rituale secundum consuetudinem ecclesiae Gerundensis*, ms. 229 de Barcelona, BU. El primer descriu la processó de Corpus, tal com es desplegava a Girona el 1360; el segon, l'itinerari d'una processó d'enterrament. Ambdós itineraris són molt útils per a la reconstrucció de la ciutat medieval, tot i que en la pràctica presentin més d'un problema tothora no resolt. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.463]

Ramon PLANES I ALBETS, *Notes d'Arxiu sobre arrendaments i inventaris de molins fariners de Girona (1496-1498)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 578-585.

Presentació i transcripció de dos contractes d'arrendament i de tres inventaris corresponents a molins fariners de quatre propietaris, tres de Girona i un de Celrà, datats els anys indicats en el títol, procedents de Girona, AH, *Fons notariais*. És notable el detall que en dos dels inventaris es fa constar el gruix de les moles. — J. P. E. [17.464]

Rosa CONGOST, *Guerra, pàtria i estadística: el despertar polític dels bisendats gironins (1795-1800)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 379-395.

L'autora analitza l'aplicació efectiva a Girona del *Plan General para la defensa del Principado* ordenat el 1795 per una assemblea de representants de les classes dominants de Catalunya, que «tenia dos objectius clars: mobilitzar els catalans per a la guerra i recaptar una contribució extraordinària per a pagar les despeses que comportaria el manteniment del nou exèrcit». A Giro-

na, AM, s'ha conservat una valuosa documentació, estudiada amb detall perquè aporta dades de primera mà potser per primera vegada elaborades amb rigor i sinceritat, sobre l'estructura social i econòmica de Girona i rodalia i sobre l'aparició d'una mentalitat decididament innovadora dins un grup social gironí, tant entre l'arrelat a la ciutat com entre el de pagès, que manifestà la voluntat de constituir-se en classe dirigent a la moderna, és a dir, superant alguns dels més típics prejudicis socials de l'antic règim. — J. de P. [17.465]

Ramon RIPOLL I MASFERRER, *Girona, ciutat de pas. La carretera de dins la ciutat a finals del segle XVIII i principis del segle XIX*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 423-434.

A base de documentació municipal gironina i dels fons d'ACA, *Reial Audiència*, l'autor esbrina l'estat dels camins i carreteres que passaven o confluïen a Girona, i les actuacions dels poders públics per a mantenir-los i millorar-los. Atenció específica mereix el camí ral, tant en allò que es refereix als accessos com al pas per dins la ciutat, la 'ronda' exterior i els ponts (de Sant Francesc i Pont Major). La conclusió és que l'estructura viària de Girona era poca cosa, que eren esmerçades sumes escarransides en el seu manteniment i millora i que la ciutat no semblava tenir gran deler a inserir-se en el marc físic, econòmic i social del gran territori. — J. de P. [17.466]

Lluís SOLER I PERICH, *El pou de glaç de Vilanna*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 493-532.

Descrita la situació, l'arquitectura, les dimensions, les singularitats i les actuacions que s'haurien de dur a terme per a preservar el pou de glaç de Vilanna, l'autor es fixa en els pous veïns i en la indústria del glaç al Pla de Girona: utilitat del glaç, pous existents, temporades i feina d'empouar i desempouar, mides dels pans de glaç, boll i tècnica de preservar-lo, preu d'un pou de glaç i pèrdues ocasionades per la tragina d'un material tan delicat. És estudiat tot seguit el comerç del glaç: preus a boca de pou i comercial, preu en relació al cost de la vida, els oficis de pesadors i venedors de neu, negoci i consum de glaç. Ultra la ja publicada, la documentació aportada, pertanyent als segles XVII i XVIII, prové d'Anglès i Girona, AM, i Montfullà, Arxiu particular del mas Porcell, *Llibre de comptes del dr. Josep Cendra*, rector d'Estanyol. — J. de P. [17.467]

Joan DUCH I MAS, Gener GONZALVO I BOU, *Els pergamins reials sobre el mercat i les fires de Guimerà. El privilegi de Jaume II*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 54-57.

Conservats amb d'altre material i paperassa en la caixa forta de l'Ajuntament de Guimerà, aparegueren dos pergamins reials, d'Alfons Trastámara i de Carles d'Habsburg, confirmant el 1417 i el 1526 la concessió de mercat setmanal i de fira, ara dipositats a Tàrraga, AHC; els autors fan constar la cronologia de la troballa, autenticació i trasllat al dit AHC, alhora que transcriuen d'ACA, *Canc., reg.*, i tradueixen el document de Jaume II concedint a Guimerà mercat setmanal els dimecres. — J. P. E. [17.468]

Miquel Àngel FARRÉ I TARGA, *Obres al castell de Guimerà a les acaballes del segle XVI: el Portal del vescomte d'Èvol*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 199-204.

El fons indicat en la notícia bibliogràfica anterior conté la *Memoria de cómo a de ser el portal de la portellada del castillo de Guimaran*, del 1585, ací transcrit (202-204), que estableix les condicions de la dita obra; les informacions del document són completades amb les que proporcionen el coneixement concret de la situació actual, d'altres fonts entorn els protagonistes, entre d'altres la possible inscripció de la creu, que podia ésser pariona de la de terme: «Tempore Philippi primi comitis de Evolo» (202). — J. P. E. [17.469]

Llibre de les constitucions i estatuts de l'Estudi General de Lleida, edició a cura de Joan J. BUSQUETA, Lleida 2000, 151 pp. i 28 de facsímils.

Edició commemorativa del setè centenari de la institució de l'Estudi General de Lleida per obra del papa Bonifaci VIII i de Jaume II de Catalunya-Aragó; hi és reproduït el *Liber constitutionum et statutorum Generalis Studii Ilerdensis* en transcripció original, traduccions catalana i castellana i reproducció fotogràfica; hi ha apèndix documental; el volum és completat amb bibliografia sobre la universitat de Lleida aplegada per Roser Gort, Elena Sardoy i Xavier Eritja. — J. P. E. [17.470

Isidre PIÑOL CERRO, *El Capbreu de Na Blanca d'Anglesola a la ciutat de Lleida a principis del segle XIV*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 136-145.

De l'esmentat capbreu només se n'és conservada la part corresponent al terme i a la ciutat de Lleida en un recull documental ara a l'AC de Lleida [la signatura del qual no és indicada]. La introducció resumeix les dades sobre orígens tant de Vallbona com del seu senyoriu, al qual pertanyen els béns capbreuats durant els anys 1308-1309. Sense transcriure el text, l'autor redueix a quadre sinòptic les dades proporcionades on consten nom i data del declarant, bé declarat, afronçacions, testimonis i quantitat satisfeta (142-144). — J. P. E. [17.471

Francesc FITÉ I LLEVOT, *El monument funerari de l'ardiaca major de la Seu Vella de Lleida, Berenguer Barutell*, dins «Misc. Riu, II», 617-669.

Aquell monument fou obra del mestre francès Rotllí Gaultier i demostració «de l'alt nivell de la seva professionalitat i qualitat artística» (619). Les pàgines introductòries resumeixen la seva trajectòria professional a Catalunya, des de Perpinyà entorn el 1410, després a Girona i a Barcelona, fins a Lleida el 1436, sempre com a mestre d'obra i escultor (619-621); a Lleida és documentat com a ciutadà (622-623), i en la qualificació professional, en concret en el sepulcre Barutell (625-632). La segona part de l'article transcriu o resumeix les anotacions de despeses en la construcció del dit sepulcre corresponents als anys 1437-1439, transcrits de Lleida, ACatedral, *Llibre d'obra*, vol. 40 (633-646) i la comptabilitat de jornals i despeses de l'esmentat Gaultier en la mateixa obra, entre el 1437 i el 1439, del mateix volum, *Carpeta d'albarans* (646-665); a diferència de les primeres, segurament escrites per un escrivà de la Seu, les segones semblen redactades, qui sap si autògrafes de Gaultier, en un català aproximat (646-665). Hi ha quatre fotografies del sepulcre (666-669). — J. P. E. [17.472

Ignasi ROS I FONTANA, *La regió d'hivernada transhumant del Pla de Lleida: la seva influència al Ripollès entre els segles XVI-XVII*, dins «IBIX. Annals», 2 (2000-2001 [2002]), 117-130.

El buidatge de dues sèries de Lleida, AC, *Pabordies* i *Libri arrendamentorum*, han proporcionat a l'autor els contractes d'arrendament de pastures els dos segles esmentats, contractes que són resumits en les pàgines de text; compareixen arrendadors ripollesos en els primers llibres, els del 1533 (122); les dades són després estructurades en quadre sinòptic per als anys 1533-1752 (126-129). Les dades sobre el delme permeten de conèixer el nombre de caps de bestiar (129). — J. P. E. [17.473

Antoni PASSOLA I TEJEDOR, *La élite municipal leridana bajo los Austrias*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 269-312.

Aquest article és estructurat en tres parts: la inicial i més general, que descriu l'entorn urbà de la Lleida dels Àustries, i les característiques del municipi català modern (270-282); el central, que estudia i caracteritza l'élite socioeconòmica lleidetana (283-305) i el terç, que esbrina el com-

portament d'aquest grup dins la Paeria ciutadana (305-311). Encara que totes tres es basen en documentació inèdita, sobretot de l'APaeria, en particular la segona es basa en un escorcoll sistemàtic dels *Protocols notarial*s de l'AH de Lleida i de Barcelona, AHPB, i en particular en els testaments i inventaris 'post mortem', que fan visibles les diferències entre les tres mans (284, nota 31), les dades dels quals i les derivades d'altres fonts són integrades en quadres sinòptics (285 i 287), base econòmica que, amb les relacions personals era la clau de l'ascens social (292-295), posició que calia conservar amb un capteniment d'acord amb el 'status', que era més de la 'casa' que de l'individu (296-305); a la Paeria, la mà major actuà portada pels principis del clientelisme, decisiu a l'hora d'atribució de càrrecs, i sempre amb la bandera de la fidelitat a la monarquia i als seus valors (306-311). — J. P. E. [17.474

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *La moneda de Lleida al segle XVII*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 111-148.

«Aquest article pretén tractar les encunyacions monetàries lleiditanes sorgides arran del renovat privilegi del 1599, i closes, encara durant la Catalunya sobirana» (112), sobre la base dels cinquanta documents inclosos en l'apèndix documental, set dels quals procedeixen d'ACA, *Consell d'Aragó*, un de l'AHCB. *Registre de deliberacions*, i els altres de Lleida, APaeria, *Actes del Consell General* o *Actes del Consell Particular* (126-148); vint-i-tres són transcrits 'in extenso'. El privilegi reial del 1599 permetia a Lleida d'encunyar menuts de coure (descripció tècnica: 114-115) en lloc de pugeses; hom en féu un bon ús, detall que permeté de superar crisis monetàries fins al 1623, en què una nova emissió tingué falsificacions, àdhuc en la inscripció (119: reproduccions), que provocaren la crisi del 1630 (117); la Guerra dels Segadors obligà a nous remeis, entre els que hi ha l'encuny de moneda castellana (123-124). Hi ha quadre sinòptic de les nou emissions dels anys 1599-1651 (125). — J. P. E. [17.475

Elvis MALLORQUÍ, *El terme de Lloret de Mar del segle XI al XVIII: una aproximació cartogràfica*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 67-82.

El topònim 'Lloret' compareix en la donació de Tossa al monestir de Ripoll el 966 [cf. ATCA, XXI (2002), 886, núm. 16.647] i els altres i les delimitacions de zones són conegudes pels successius documents medievals; ara són completats i sobretot localitzats per un mapa de la contrada del segle XVIII trobat a Girona, ACG, ací reproduït (72); el conjunt de fonts ha permès de precisar geogràficament terme (74) i masos (77), d'establir la llista dels topònims (78-79) i d'oferir alguna dada històrica de vuitanta-vuit masos de Lloret (79-82). — J. P. E. [17.476

Hug PALOU I MIQUEL, *El retaule de sant Romà, diaca de l'Església de Cesarea i màrtir d'Antioquia, de l'església parroquial de Lloret. Assaig cronohistòric i algunes hipòtesis*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 149-174.

L'autor, recordades les publicacions anteriors sobre el tema, aporta documentació nova entorn el dit retaule, començant per precisar-ne el titular, que identifica amb el màrtir, ben documentat des de Prudenci i recordat el 18 de novembre en el *Martyrologium Romanum* i per l'*Oracional tarraconí de Verona*, encara que en data poc allunyada (150-153). Resumides les vicissituds de la construcció de la nova església en el raval del port els segles XV-XVI, documentades a Lloret de Mar, AM, *Pergamins*, i a Girona, AH, *Fons notarial* (153-155), arriba la part dedicada al retaule, basada en els fons ja esmentats i en d'altres, sobretot de Girona, ADG, *Manual*, i de Barcelona, ACA, *Notarials. Vària*, AHCB, *Fons notarial* i AHPB, que aplega notícies sobre els artistes i els models del retaule (155-161), els materials i la tècnica (162) i el finançament i el ritme

dels treballs, que generaren documentació des del 1541 al 1559 (163-166). Són transcrits quatre documents: *Capítols per a la construcció del retaule*, del 1541; la modificació de l'anterior, del 1543, ambdós d'ACA, *Notarials. Vària* (167-169); l'acta d'examen de la feina feta, del 1546, de Girona, AH, *Fons notarial. Lloret* (169); i els *Capítols per a la pintura i dauurat del retaule de Lloret*, del 1548, de Barcelona, AHPN (170); en tots ells figura com a part contractant el poeta Pere Serafí. Hi ha cinc reproduccions fotogràfiques (170-174). — J. P. E. [17.477

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Derecho, venganza y duelo en la Mallorca medieval y moderna*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics», 9 (1999), 7-24.

Entre la conquesta de Mallorca i el final del segle XVI, en què es fa sentir l'influx doctrinal i moral del Concili de Trento, assistim a una supervivència de costums feudals en la *Carta de poblament* del 1230, a la progressiva desqualificació jurídica, amb qualque ziga-zaga, de la possibilitat de fer-se justícia un mateix, a partir de la revisió de la dita carta el 1299, tot i que sempre restà l'ombra del dubte de si la llei acceptava la venjança privada en algun cas extrem (13), i alhora a una persistència de la dita justícia en tant que realitat socialment acceptada. El duel, tot i haver estat més reconegut, tingué una evolució paral·lela, amb més acceptació social entre els nobles (16-17). La doctrina del dit concili enfortí la posició negativa de l'autoritat contra la venjança privada i contra el duel (18). Són publicats tres documents reials dels anys 1425, 1436 i 1462, transcrits de l'ARM (20-24). — J. P. E. [17.478

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *El abogado de la ciudad y reino de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 61-82.

Exposició sistemàtica dels principals punts constitutius d'aquell càrrec municipal, començant pel fet que abans del 1359 el Consell de Mallorca decidí nomenar un advocat oficial de la corporació i assignar-li una nòmina; els primers anys del segle XV n'eren previstos dos, numerari i supernumerari (62); el darrer es convertiria en perpetu el 1617 (63); el 1621 eren promulgades unes *Ordinacions* que precisaven les funcions de cadascun; encara s'hi afegiria un ajudant, al qual amb el temps seria reconegut el dret de successió (64). Les seves funcions eren les d'assessorar els jurats (p. e., en l'elaboració d'ordinacions municipals o en els camps en què la ciutat tenia competència exclusiva, com els afers de mostassafia) i defensar la ciutat davant els tribunals (65-68); segueix el resum de les formalitats d'elecció, dels requisits personals i de les incompatibilitats, horari de treball i retribució (68-72), la seva posició en les lluites entre ciutat i part forana (73-74); i les modificacions introduïdes pel *Decret de Nova Planta* (74-77). L'apèndix proporciona quatre documents, tots de l'ARM, *Lletres reials*, *Actes del General Consell*, *Arxiu de l'Audiència i Extraordinaris de la Universitat*, datats entre el 1477 i el 1657 (78-81). — J. P. E. [17.479

Pau CATEURA BENNÀSSER, *El sistema fiscal del reino de Mallorca en los inicios de la crisis*, dins «Maurca», 27 (2001), 47-62.

Repàs cronològic dels sistemes impositius vigents a les Illes després del retorn de Jaume II de Mallorca (1300) fins al 1356, en esclatar la guerra amb Castella, a base de seccions diverses de l'ARM, *Pergamins*, *Arxiu Històric*, *Reial Patrimoni*, i ADM, *MSL*. D'entrada, Jaume II imposà a les illes una indemnització en concepte de nou anys de càstig per haver acceptat els reis de la corona catalanoaragonesa i controlà les finances del consell, que només era responsable del repartiment i cobrament de la multa (50-51); les prerrogatives de la Carta Municipal del 1249 no començaren a tornar fins al 1314, amb una política reial de retallar-les (sostracció del call a l'erari municipal; creació del Sindicat de Fora); la sobirania eminent del rei catalanoaragonès obligava a contribuir a empreses com la conquesta de Sardenya o la guerra amb Gènova. Bàsicament eren gravats els productes panificables, el vi i la carn, i el 1321 s'insinuava el gravamen damunt els beneficis empre-

sarials i les rendes (54). El 1330, amb motiu de guerra amb Gènova, fou estudiat un ajut 'secret', però la fiscalitat fou ampliada als traspessos de propietat; el 'mal any primer' i l'obertura d'un nou front, el del Marroc, comportaren la decisió de gravar la propietat de béns; el 1340, els jurats recorrien al préstec (59). Després de la reintegració del Regne de Mallorca a la Corona, arribaria la Pesta Negra i la nova guerra amb Gènova, en la qual del 1351 al 1356 foren esmerçats 3.195.464 de sous (61); el 1355 calgué recórrer al deute públic municipal i a estendre les imposicions fiscals als teixits (62). — J. P. E. [17.480]

Jaume SASTRE MOLL, *Les rendes reials i de la porció de Gastó de Bearn. La seva estructura i valoració*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 63-83.

Jaume II de Mallorca hauria perseguida una política d'integració de drets senyorialis d'altri a la corona; el 1310 es presentà l'ocasió d'integrar els de Gastó de Bearn, comprats per sis mil lliures; les noves bases econòmiques havien de permetre la realització d'un ambiciós programa d'obres públiques (71-72 i 83). La consistència d'aquells drets és exposada per l'autor a base de l'ARM, *Reial Patrimoni*, que permet de conèixer l'estructura de l'administració del patrimoni i les fonts del finançament o rendes reials (74-77); segueix el detall de les rendes de Gastó de Bearn (78-80) i d'altres (80-81); les de Menorca i d'Eivissa i Formentera (81-82), amb quadre on consten les sumes tant parcials com total entre 1318 i 1330; el 1325 aquestes arribaren al màxim de 25.748 lliures (82-83). — J. P. E. [17.481]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Murada i vida quotidiana*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 70-71 (juny 2001-gener 2002), 7-16.

Aplec de notícies tretes de sèries diverses de l'ARM, que fan referència a la preocupació reial per l'enfortiment i correcta disposició dels murs i de l'espai immediat, ja en la segona meitat del segle XIV i en temps posteriors, amb indicació del cost d'obres de reparació (9) i de les vendes de censals o d'imposicions de talls per a finançar-les (10-11 i 13). El *Llibre del mostassaf*, per la seva banda, contenia prescripcions sobre la neteja de murs i valls; de fet, però, en algun tram el mur devia semblar un femer, car el Reial Patrimoni es venia els dits fems (12); la sèrie *Pregons* de l'ARM informa de les multes, l'import de les quals era destinat al manteniment dels murs, tal com demostren nombre d'exemples, entre els quals es troba el relatiu a la col·locació dels protocols de notaris difunts a mans de l'escrivà del consell o d'algun altre notari (14-15). Aquella muralla resistiria fins a la segona meitat del segle XVI. — J. P. E. [17.482]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *El Regne esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca, 1300-1336)* (El Tall del temps, 30) Palma de Mallorca, El Tall editorial 1998.

Pau CATEURA BENNÀSSER, *La trentena esgarrifadora: Guerra i fiscalitat (el Regne de Mallorca, 1330-1336)* (El Tall del temps, 33), Palma de Mallorca, El Tall Editorial 2000, 142 pp.

El segon títol és, tal com diu el mateix autor, reelaboració del primer deguda a noves dades documentals (11, nota 1). Durant aquells anys, ultra la de reintegració directa a la corona catalanoaragonesa, el Regne de Mallorca sofrí altres quatre guerres: dues amb Gènova, una amb el Marroc i una amb Castella; la tesi de l'autor és que «cada una de les esmentades cinc guerres va tenir annexada una fórmula o combinació de fórmules de finançament» (135), tesi que és exposada en els successius capítols i resumida en onze taules sinòptiques. I així, la primera amb Gènova (1330-1336) fou finançada a base d'ajudes, d'imposicions sobre la ramaderia, sobre les rendes del capital i sobre els beneficis empresarials; tenim quadres de taxes de tràfic marítim, de revisió de tarifes i de taxes damunt operacions comercials. La guerra amb Marrocs (1338) féu néixer un cadastre de la riquesa immobiliària de les Illes, base per a imposicions directes; hi ha quadres dels

membres locals de la comissió avaluadora de la part forana. Amb la reintegració a la sobirania directa de la corona catalanoaragonesa (1333-1334) arribava el préstec privat, i la cisa general, per a la qual, amb la Pesta Negra, creixerien les imposicions i disminuirien els contribuents. Per a la segona guerra amb Gènova (1351-1355), calgué explotar un conjunt format per ajudes, imposicions, préstecs i deute públic municipal, amb avaladors intermediaris; també hi hagué composició directa amb els jueus i venda de rendes; els quadres sinòptics ens presenten els ingressos de la procuració reial el 1352 i les imposicions i ajudes de Menorca. Per a la guerra amb Castella, altra vegada la imposició directa anà acompanyada de xarxa d'ajuts i imposicions: els quadres ens informen de la contribució de les viles foranes el 1356, dels nous sjuts del mateix any i del deute públic de Barcelona el 1356. A tot això cal afegir els problemes entre Ciutat i Part Forana, entre Mallorca i les altres illes, entre la ciutat cristiana i el call jueu, tot conegut amb referències constants a estudis anteriors i a documentació de l'ARM, *Arxiu Històric, Lletres reials i Reial Patrimoni*, a l'ADM/MSL, i a l'ACA, *Canc., reg.* — J. P. E. [17.483-17.484]

Félix CARMONA MORENO, *Iconografía de la iglesia y monasterio de Nuestra Señora de la Concepción de las Agustinas de Palma de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 125-152.

Establerta el darrer terç del segle XIV al Puig de Pollença, traslladada a Palma de Mallorca el 1564, la comunitat d'Agustines hagué d'emprendre la construcció de l'església, que s'allargà del 1614 al 1685. Nombre de dades sobre les obres de construcció i d'embelliment (escultures i pintures) consten en el *Llibre de sor Elizabeth Puig about aparen diferents coses obrades per la iglésia del convent*, de Palma de Mallorca, Arxiu del Monestir de la Puríssima Concepció (124, nota 8); en el *Llibre dels miracles del sant Crucifixi de Santa Margarita* del mateix arxiu, en el *Llibre de rebudes y pagaments de la obra de la església* i en el *Llibre d'actes*. — J. P. E. [17.485]

Ramon ROSSELLÓ VAQUER, Jaume BOVER PUJOL, *El comerç de l'orxella. Mallorca, s. XV. Algunes notes*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 283-288.

Aplec de trenta-tres resums documentals que van del 1400 al 1499, la majoria dels quals són acompanyats de la respectiva referència arxivística; un dels resums, del 1410, és completat amb el text sencer d'una lletra del governador general de l'illa al batlle d'Andratx, manant-li de defensar el dret adquirit pels orxellers a aplegar aquest pols d'orxella en muntanyes i roques de propietat privada; és còpia de Palma de Mallorca, ARM, LC 90 (283-284). — J. P. E. [17.486]

Guillem MORRO VENY, *Els mitjans econòmics del Sindicat de Fora (segles XV-XVI)*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 105-131.

Nascut de les sentències arbitrals de Sanç I el 1315, ara a l'ARM, *Còdexs 14 i 15, Sindicat de Fora*; representació oficial de tota la ruralia mallorquina paral·lela al Consell de Ciutat, en pugna entorn de si cada part havia d'aportar el 50% de les despeses o de si el Sindicat de Fora només el 33% (108-109), en línia amb el terç de què la part forana es pogué plevir en la cisa dels anys 1300-1309 de Jaume II (110); a mitjan segle XV el patrimoni de la Part Forana havia disminuït notablement, raó per la qual aquesta pretenia contribuir només amb la sisena part (111), però el resultat de les Germanies no hi fou favorable (112). A continuació és resumida la política reial en relació a aquelles sentències, tant per part de la dinastia privativa com per part de Pere III el Cerimoniós (112-114); des del 1365 l'ARM, *Arxiu Històric*, conserva registres de clavaria del sindicat, les dades dels quals són a la base de les pàgines següents (114-119). En el pas del segle XV al XVI, el Sindicat hagué de recórrer a les talles directes damunt les viles i defensar-se de l'escomesa dels jurats de ciutat, contraris a la independència econòmica de la Part Forana (122); el recurs a la creació de censals es féu habitual i provocà una doble política: crear-ne de nous a for més baix que

els anteriors, redimint aquests, i cercant compradors a la Part Forana que no presentessin problemes i costos addicionals (120-124); encara que amb el temps també cobraren pel càrrec, i exceptuat algun cas realment singular, els síndics de Part Forana demostraren un sentit estricte de la responsabilitat econòmica i sovint implicaren el propi crèdit en l'acompliment dels encàrrecs oficials (125-131). — J. P. E. [17.487]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Toponímia urbana de la Ciutat de Mallorca (segona meitat del segle XV)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 83-90.

Les denominacions aplegades en aquestes pàgines provéien bàsicament d'un registre intitulat *Censal de dinés, pebra, cera... 1480-1482*; l'autora les agrupa en topònims que indiquen un lloc de forma directa, com 'carrer d'En Sureda'; i els que l'indiquen d'alguna de les formes indirectes (prop l'Almudaina, etc.) (84-87); de més a més, ha completats els topònims oferts per aquell llibre amb d'altres de trobats per ella en documentació diversa (87-89). — J. P. E. [17.488]

Esther CRUZ PÉREZ, *Els infants abandonats de l'Hospital General (1456-1499)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 91-104.

Fins al 1456, unificació dels hospitals medievals mallorquins en el general, els infants abandonats eren acollits en institucions assistencials diverses. Els des d'aquell any aplegats en el General són coneguts pel *Llibre d'ingressos de personal, nins i malalts*, conservat a l'ARM, *Hospital*, 416, que abasta els anys indicats en el títol; per als aspectes assistencials i mèdics l'autora ha tingut en compte Damià Carbó, *Libro del arte de las comadres...*, Palma de Mallorca, Hernando de Cansolas 1541, i documentació del segle XVI, del mateix ARM, com el *Llibre de les persones i les Ordinacions de l'Hospital General*, aquestes conservades a l'Arxiu de la Misericòrdia. L'autora fa constar els 332 infants abandonats a l'Hospital en 17 anys (93), i d'altres detalls coneguts pel *Llibre d'ingressos*: nombre, quadre sinòptic (97-98), edat, nom i baptisme en entrar (98-100); la taxa de mortalitat era de 2'94 per any (101); en alguns casos consta la sortida professional (102). — J. P. E. [17.489]

Miquel José DEYÀ BAUZÀ, *La indústria tèxtil a Manacor durant l'Antic Règim*, dins *Manacor 2000*, 193-207.

Miquel José DEYÀ BAUZÀ, *La economia mallorquina en època de Carlos I: innovaciones y continuidades*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 10 (2000), 49-61.

Les pàgines del primer títol són repartides en dues seccions, respectivament dedicades al temps anterior i al posterior a les Germanies, basades en l'ARM, *Protocols notarials*, que certifiquen la constitució de societats ramaderes i el mercadeig amb la llana a espera. En el temps anterior, nombre de possessions eren clarament dedicades a la ramaderia i la llana tenia un mercat segur entre els teixidors tant de ciutat com de la comarca, al preu que marcava la llotja de Palma, sense que manquin les implicacions entre productor, marxant i teixidor normalment casolà (195-198). Les pàgines relatives al temps posterior a la Germania són resum de les del segon article, amb referències a la situació de Manacor.

L'autor es proposa precisar continuïtat i novetat de l'economia mallorquina del segle XVI en relació a la de l'anterior; creu, en aquest sentit, que si és ver que en general sofria de recessió de producció i d'inflació de preus, hi havia excepcions com la producció tèxtil i l'augment demogràfic (50-51); però ja abans de les Germanies s'insinuava un desplaçament de treballadors per compte propi a jornalers tant en l'agricultura com en la indústria, desplaçament enfortit per les mesures antiagermanades. La reacció ascendent és assenyalada pel consum de gra entorn el 1536, indicador de creixement demogràfic (53); però cresqué el grup dels jornalers, per l'interès dels senyors a ésser també propietaris útils i administrar directament les terres, ara latifundis agrícoles,

sobretot d'olivera (54-56). La competència dels genovesos en els mercats del sud d'Itàlia i de Sicília els anà tancant i calgué cercar-ne d'alternatius vers el nord d'Àfrica (57-60). Aquest conjunt de dades configuraven una nova societat, en la qual augmentava la distància entre els senyors i els jornalers. — J. P. E. [17.490-17.491]

José ORLANDIS, *Noticias históricas sobre la familia Orlandis de Pisa*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 11 (2001), 31-44.

El primer Orlandi afincat a Mallorca, Benedetto, hi arribà el 1488; la major part de pàgines d'aquest article fan referència a la família Orlandi de Pisa. Les darreres pàgines, basades en la documentació de l'arxiu familiar, recorden les relacions de les dues primeres generacions dels Orlandis mallorquins amb la casa pairal pisana, documentades fins a començaments del segle XVI; un d'aquests, Benet, aniria a estudiar a Pisa [ja en la segona meitat del segle XVI] (42-44). — J. P. E. [17.492]

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, *El darrer recinte: els inicis de la quinta murada de Ciutat de Mallorca (s. XVI)*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 79-71 (juny 2001-gener 2002), 37-60.

Entorn el 1550 la bel·ligerància turca obligà a un planteig defensiu, que a Mallorca es resumí en tres punts: «un sistema defensiu organitzat a tres nivells (estol militar marí / torres de guaita a la costa / fortificacions urbanes), una modernització de les forces militars i la tecnificació de l'exèrcit» (38); el perill turc a la Mediterrània, sobretot després de l'arrasament de Ciutadella i de Maó, i la utilització de l'artilleria en la guerra i en particular en els setges, obligaren a un replanteig seriós de les murades mallorquines, que fins aleshores eren les de Madina Mayurqa amb pedaços posteriors a la Conquesta i a la Germania (40-42); ara, en canvi, actuaven els enginyers amb visió de projecte bèl·lic conjunt: Joanot Ros, Luis de Montemayor, Hughes de Courtray, Giovanni Battista Calvi (42-45); els nombrosos estudis sobre el tema, i la documentació de l'ARM, *Reial Patrimoni*, *Extraordinaris Universitat* i *Arxiu Històric*, unida a la de Simancas, Archivo General, permeten de conèixer les dificultats tant financeres com sobretot polítiques que frenaren les obres fins que, després de mesures que enfortien el poder reial al Regne de Mallorca, Felip II entorn el 1575 «decidí de manera imperiosa la reforma total de les fortificacions de les Balears» (46); aquell any arribava a Mallorca un altre enginyer italià, Jacobo Paleazzo (àlies Fratin), que treballà en la línia de Calvi, però sorgiren dificultats de tota mena i ni l'enginyer ni el rei pogueren veure realitzat el seu projecte, que els avenços de l'enginyeria militar i naval tornarien a sobrepassar (48-59). Hi ha croquis esquemàtics de la muralla proposada (60). Les pàgines següents reproduïxen una col·lecció de fotografies dels primers anys del s. XX que documenten l'enderroc de les muralles de Palma i per tant permeten de saber com eren (63-87) i reediten articles periodístics del 1868, del 1902 i del 1912 que descriuen o valoren l'esmentat enderroc (88-101). — J. P. E. [17.493]

Onofre VAQUER, *Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (2, 1)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 321-338.

[Coneguts per precedents Notícies bibliogràfiques els treballs de l'autor sobre el tema], trobem en l'actual, limitat al darrer quart del segle XVI, en primer lloc quadre sinòptic de les procedències, la principal de les quals és la marina de Catalunya, al nord de Barcelona, que, sumada a la dels altres Països Catalans, pujava a més del 39% (321); i a continuació llista alfabètica de tots els immigrants, de cada un dels quals consten les dades documentades en les fonts de l'ARM, *Protocolos notariales*, i de l'ADM, *Concessos*; en les pàgines actuals només consten els cognoms A-F. — J. P. E. [17.494]

José María Jesús CORTÉS VERDAGUER, *Notas sobre la sanidad marítima mallorquina en el siglo XVIII*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 163-170.

El *Decret de Nova Planta* modificà la situació de la Junta de Morbers de Mallorca, abans elegits per insaculació i dependents del Gran e General Consell; després serien elegits i dependrien del Capità General. Les seves actuacions són conegudes pels *Autos de Morberia* de l'ARM, *Arxiu Històric. Sanitat*. El lligall 763/46 conserva la documentació relativa a un vaixell holandès del 1746, avariament, procedent d'Alexandria, dins el qual hi havia malalts d'escorbut i una càrrega d'arròs destinada a Marsella, on fou portada per vaixells mallorquins, mentre l'holandès era cremat a Mallorca (167-168). Són transcrits dos documents presentats pel capità als morbers (169). — J. P. E. [17.495]

Antònia MOREY TOUS, *Noblesa i desvinculació a Mallorca als segles XVIII i XIX. Les repercussions de la legislació desvinculadora sobre els patrimonis nobiliaris*. Pròleg de M. Teresa PÉREZ PICAZO (Biblioteca Abat Oliba, 213), Barcelona i Palma de Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears 1999, 454 pp.

La desvinculació, que és l'objecte propi d'aquest estudi, fou obra de governs liberals de la primera part del segle XIX i, per tant, recau fora del nostre camp, on només entra el planteig de la situació anterior, que aquella legislació modificà, planteig que té una doble cara: la real de com de fet el vincle afectava la possessió de béns familiars, i la mental, de com el problema era percebut, exposat i analitzat pels autors d'escriure reformistes, començant pels il·lustrats mallorquins del segle XVIII. L'autora, exposada la situació de les herències amb indicació d'hereu i de substituïts, general a Mallorca per continuïtat amb Catalunya (cf. 55), presenta les bases arxivístiques de la investigació, per a la qual ha preferit els registres d'hipoteques a les col·leccions de protocols notariaus, ambdues a l'ARM (29-44 i 449-451), mentre els escrits doctrinals es poden trobar en l'arxiu de la Sociedad Económica de Amigos del País (també a l'ARM), en arxius particulars (450) o a Madrid, AHN, *Consejos suprimidos. Justicia de Mallorca*, o ja publicats o estudiats en la bibliografia (419-447). Atès, doncs, que la legislació de l'Estat Espanyol contemplava sobretot els ,mayorazgos' castellans (67), l'autora dedica tot un ampli primer apartat a esbrinar si el fideicomís era una institució a abolir o només a reformar (45-120), sobretot tenint en compte que de fet els fideicomisos mallorquins de la segona meitat del segle XVIII havien esdevingut tan perpetus com els ,mayorazgos', àdhuc anteposant el cognom o llinatge del fundador al propi (61) i per tant, «a la Mallorca de final del segle XVIII s'havia convertit... en un greu entrebanc per a la lliure circulació de la terra...» (65); a continuació tenim resumides les respostes que la Reial Audiència de Mallorca anà donant entre el 1768 i el 1800 a les consultes del Consejo de Castilla (67-82). En aquell moment, l'aristocràcia mallorquina tenia unes característiques que són exposades en el capítol següent (123-228): amb la nova dinastia, hom demana a l'aristocràcia que sigui ,útil' i per això en comptes de permetre-li de refer la Confraria de Sant Jordi, la impulsa a constituir-se en secció mallorquina de la Sociedad Económica de Amigos del País (124-133); els seus efectius consten per la darrera llista de membres de la confraria, del 1777, que completa la del *Alistamiento Noble* del 1762, i dona unes 115 cases (135-153), que, segons les comarques, l'any 1768 controlaven entre el 25'28% i el 53'94% del total de les terres i esdevenien el grup terratinent hegemònic (155-165); l'olivera era el cultiu més redditici (168), i els dots i les càrregues en pensions i censals sobretot els endarrerits, les raons de major endeutament, que acostaven al perill de veure segrestats tots els béns (205-228). La repercussió de les lleis liberalitzadores durant el segle XVIII fou molt limitada, car només arribaren a un 3% de l'extensió total posseïda pels nobles, i encara cedida en forma d'emfiteusi (259, 261-373; cf. 314-332 per a la dinàmica de les alienacions; 408-409) i només donaria el gran salt entre el 1841 i el 1862 (231-344). El cas de Can Vivot és mostra d'un procés en els segles XVIII-XX fins al 1935 (353-363, a base de dades de l'arxiu familiar). — J. P. E. [17.496]

Miguel FERRER FLÓREZ, *Las órdenes religiosas en Mallorca a fines del siglo XVIII y principios del XIX*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 171-202.

La primera part de l'article, relativa al segle XVIII, ultra resumir les dades numèriques ja publicades (175-180), aporta la novetat de la resposta mallorquina a la Reial Ordre del 1775, que demanava informació reservada sobre la ubicació de les cases de religiosos i religioses (ARM, *Audiència, Exp. XXVII/19; i Exp. XXII*), les dades de les respostes tant sobre la situació fàctica, com sobre les perspectives de reducció de nombre de religiosos, a partir del pressupòsit que per a la subsistència d'un religiós calien dos-cents ducats anyals, han estat resumides en dos quadres sinòptics (181-182). Aquestes dades influïrien en la política eclesiàstica del segle XIX. — J. P. E. [17.497

Catalina MARTÍNEZ I TABERNER, *L'oblit d'un codi escrit*, dins *Onzè Col·loqui*, II, 79-106.

Catalina MARTÍNEZ I TABERNER, *La llengua catalana a Mallorca al segle XVIII i primer terç del segle XIX*. Pròleg de Joan MAS I VIVES (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 13), Barcelona i Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears 2000, 408 pp.

El primer títol només és un avanç del segon.

L'autora enceta l'exposició del tema amb el *Decret de Nova Planta* per a Mallorca, a partir del qual la pressió de la llengua castellana des de la capital de la monarquia tindria un component oficial, tal com manava una resposta reial del 1717: «se procure mañosamente ir introduciendo la lengua castellana» (17 i 27). L'autora, delimitat el camp d'estudi en la llengua escrita, formula així el seu objectiu: «analitzar el procés que va seguir la introducció de la llengua castellana en els diversos grups socials..., esbrinar quan es trenca definitivament la tradició de l'escriptura en llengua catalana, és a dir, quan s'imposa l'ús de la llengua castellana escrita perquè el catalanoparlant ja ha perdut tots els referents de l'escriptura en la seva pròpia llengua» (18), procés en el qual tingueren particular significació escriptors i clergues actuant com a notaris (19), però també s'ha de resseguir en l'ensenyament, en l'àmbit d'ús públic o privat i en d'altres texts (20-21), a base de material d'arxiu de procedència privada encara que dipositat a l'ARM, o a les biblioteques Llabrés i March; de protocols notariais, també de l'ARM, com també s'hi troba la documentació de l'Audiència; dels arxius municipals de Sineu, Pollença i Artà, dels arxius de cases religioses, de les enquestes de població i de diccionaris i gramàtiques (23-32). La situació de l'ensenyament a Mallorca durant el segle XVIII o en l'Antic Règim és exposada en les pàgines 33-69, amb aquest resultat: la «catalana era la llengua utilitzada normalment en l'aprenentatge de qualsevol matèria, la qual cosa significa que, malgrat les imposicions, la llengua castellana no havia escombrat del tot la catalana» (69), tot i que ja havia començat la política castellanitzadora de la Sociedad Económica de Amigos del País (80-86). Segueix el capítol dedicat als àmbits d'ús, començant pels públics i en concret per l'administració municipal, en què les actes dels Ajuntaments són en català fins a la Real Cédula del 1768, i l'altra documentació també després (103-120); en el notariat, calia el castellà per als documents oficials, i seguia el català en els altres (120-141); la llengua de l'Audiència fou automàticament el castellà des de la *Nova Planta*, no pas la de la documentació particular que li era adreçada (142-147); quant a l'ús privat: les plagues de l'administració domèstica són en català fins ben enllà del segle XIX (148-167), també els contractes d'arrendament, la correspondència i els llibres de comptabilitat (168-179), és coneguda la pressió de dos bisbes a favor del castellà en la segona meitat del segle XVIII; la documentació dels ordes religiosos és majoritàriament en català durant el segle XVIII, però al final els dominics canvien de llengua i els jesuïtes des de sempre escrivien en castellà gairebé sense excepció (179-185). El capítol d'anàlisi de la llengua estudia gramaticalment i filològicament testaments del segle XVIII prèviament copiats (189-226); els contractes d'arrendament (253-295) i una llista de factures i albarans (309-317); característica dels capítols sobre els àmbits d'ús i següents és l'abundància de mostres textuais. En general la llengua escrita es manifesta partícip d'un codi unitari, que hagué d'ésser après a l'escola, encara que la qualitat de la llengua sigui diversa (359-360). Hi ha bibliografia (363-404). — J. P. E. [17.498-17.499

Luis Ignacio GOMILA JAQUOTOT Y SANCHO (+), *Derechos sobre el agua de la fuente de la villa en la Huerta de Palma. Año MDCCCLXVIII*. I (Text). Estudi preliminar: Manuel OLIVER MORA-GUES, Palma de Mallorca, Ajuntament-Arxiu Municipal 2000, LX i 208 pp.

Encara que l'estudi de Gomila sigui de la segona meitat del segle XIX i per tant aliè a aquestes pàgines, l'estudi preliminar comença amb «un petit text inèdit» de Josep M. Quadra-do, arxiver municipal, datat el 1893, en el qual refereix tota la documentació reial dels segles XIII-XV en què es basen els drets dels ciutadans mallorquins en relació a l'aigua (XIV-XV), documentació que és puntualment consignada en les pàgines de cronologia (LIII-LVI), i després és al·legada, amb tots els seus complements, en el text amb el qual Gomila informa de la situació hídrica de cada una de les finques. Trobem, de més a més, dins l'estudi preliminar una reproducció del *Diàmetre dels canons de la síquia segons el llibre de Privilegis de la Casa, Col·legi i Tribunal de l'Horta*, dibuixat durant el segle XVIII (XVI). Les pàgines següents, ultra reproduir el dibuix acolorit de la Síquia de la Vila, també del segle XVIII (XXII-XXVII), informen de la funció del Tribunal de l'Horta (XXIX-XXX, amb dibuix de la sala: XXVIII), de la Casa de l'Horta, amb còpia de l'inventari del 1702 (XXX-XXXI), i de l'arxiu, l'inventari del qual el 1854 comptava «2623 assentaments corresponents a llibres, quaderns, expedients o lligalls» (XXXII). Encara que a partir de la pàgina XXXIV l'estudi entra en el segle XIX, trobem produïts en les pàgines XLIV-XLV els *Capítols de la casa, y col·legi de la Horta*, trets del *Llibre de Privilegis, Capítols, y altres actes tocants a la Jurisdicció de dit col·legi*, en impressió del 1682. Hi ha bibliografia (LVII-LVIII) i nombre d'il·lustracions i al final taula única d'antropònims i topònims (191-206). — J. P. E. [17.500]

Santa Catalina de Sena. Memòria Històrica d'un Convent (1659-1966). 24 d'abril-24 de maig del 2001. Església de Santa Catalina de Sena. Palma, Ciutat de Mallorca, Universitat de les Illes Balears 2001, 112 pp.

Opuscle editat amb motiu de l'exposició muntada en el temple indicat en el títol, on també consta el temps que estigué oberta. En successius capítols som informats i abundantment il·lustrats dels inicis de l'Orde Dominicà a Mallorca (9-17). Entorn el 1610 Mallorca s'encaterinà amb el coneixement i la devoció a Santa Caterina de Siena, també manifestada en una peça teatral de Sebastià Pons, mestre de Gramàtica a l'Estudi General, dedicada a la vida de la santa. El convent fou fundat el 1658, però la consolidació fou molt lenta, i les successives obres són ben documentades en l'Arxiu de Santa Caterina (19-58). El capítol dedicat a Monges il·lustres destina unes pàgines a sor Aina-Maria del Santíssim Sagrament (59-62); entre les altres destaca Pasquala Caro i Sureda, dels Marquesos de La Romana, doctora en filosofia per la Universitat de València, a un examen de la qual havia presentat un *Ensayo de Historia, Física y Matemáticas* (67-69). El convent sucumbí el 1962 víctima del Pla de Reforma del 1941 i fou substituït per uns grans magatzems (74-85). Hi ha cronologia (86-89) i pàgines finals de fonts arxivístiques i bibliografia (108-110). — J. P. E. [17.501]

Àngel APARICIO PASCUAL, *La marina de Manacor (segles XVI-XVII)*. Aproximació crítica a l'estudi de la vigilància costanera, dins *Manacor 2000*, 181-191.

Els atacs d'enemics diversos per la Marina obligaren a establir un servei anyal de vigilància del primer d'abril a Sant Miquel de Setembre, ben documentat a l'ARM, *Arxiu Històric, Extraordinaris Universitat i Actes del Gran e General Consell*; el primer servei són les 'lletres d'avis', conegudes des del 1500, una de les quals és transcrita (186), després, la col·locació de talaïers o guardes, que havien d'avisar amb senyals de foc o de fum; poblacions i Consell insular discutiren qui havia de pagar aquest servei. Certificat del perill, era normal distribuir armes entre els homes capaços de servir-se'n (184-185). El perill imminent era assenyalat amb crit de 'Via fora' (186). Les diversitats de la costa obligaren a reforçar la vigilància amb 'guardes secretes', cinc de Manacor (190-191). — J. P. E. [17.502]

Albert CARVAJAL MESQUIDA, Antoni GOMILA GRIMALT, Joan LLITERAS VIVES, *Història de les campanes de la parròquia dels Dolors*, dins *Manacor 2000*, 425-449.

En aquestes pàgines hom pot trobar tant explicacions doctrinals sobre la funció de les campanes en l'església com informacions sobre les de la dita parròquia; les dels segles medievals procedeixen de publicacions d'altri; les dels segles barrocs del *Llibre segon de visites* de l'AP o del *Cronicó manacorí del segle XVII* (426-428, 430-431, 433); les notícies sobre la utilització de les campanes provéien del dit *Cronicó* i de l'AM, *Llibre del clavariat* (436-438); hi ha informació sobre els diversos tocs i llurs denominacions (443-449: la denominació de ,Diafora (448)' és corrupció moderna del crit medieval de ,Via fora!'). — J. P. E. [17.503]

Júlia ROMAN QUETGLES, *Aportació a l'estudi històric i artístic del convent de sant Vicenç Ferrer. Segles XVI-XVIII*, dins *Manacor 2000*, 385-401.

A base de la documentació d'aquell convent, ara a Palma, ARM, *C(onvents)* i *Protocols notarials*, i ADM, l'autora esbrina la configuració tipològica i l'aportació artística del conjunt conventual, i amb particular interès les de l'església i el claustre; assegurada la renda anyal de 1.500 lliures, hom emprengué la construcció de l'església amb la col·laboració d'institucions i de particulars (*Llibre de les promeses dels senyors cavallers*) sota la direcció dels religiosos entre el 1576 i la primera meitat del segle XVIII, en què el claustre es donà per acabat (386-390; 396-400). Els detalls de projecte i construcció de l'església (391-396) i els del claustre (397-400), són deduïts bàsicament de l'ADM, còd. 61, amb transcripció de fragments textuais; en resultà un conjunt de gust barroc més o menys exuberant (396 i 399). Hi ha bibliografia (401). — J. P. E. [17.504]

Pere A. SEGURA CORTÈS, *El comerç i el consum de la neu a Manacor*, dins *Manacor 2000*, 227-241.

El comerç de la neu, regulat per uns *Capítols de obligat de la neu*, del Gran e General Consell, és documentat a l'AM de Manacor, *Llibre d'actes* i *Llibre de juntes*; ja el 1659 i de nou el 1730 l'ajuntament decidia ajudar l'arrendador del servei a fi d'assegurar neu fins a Sant Miquel de setembre (228 i 231-232); les anotacions es repeteixen durant el segle XVIII (229), com també les referències a la necessitat que en tenen els malalts (232-233); el 1750 es fixava el preu de taxa: 4 sous per lliura (234); hi havia una multa si l'arrendador no tenia neu per a vendre (235). Hi ha quadre dels arrendaments del servei amb les condicions econòmiques (239-240). — J. P. E. [17.505]

Tomeu CAIMARI CALAFAT, Aina COLL COLL, *Notes per a l'estudi de l'aprovisionament de l'escrivania i porteria de Manacor als inicis del segle XVIII*, dins *Manacor 2000*, 219-225.

Els dos càrrecs indicats en el títol pertanyien a l'administració reial menor; l'escrivania passà per successius titulars, tots absents, el primer dels quals, Nicolau Truyols i Dameto, primer marquès de la Torre, sofrí totes les vicissituds del pas de Carles II a Felip V, d'aquest a l'arxiduc Carles, i encara a Felip V (220-223); la porteria fou propietat de membres diversos de la família Canals Vallès (223-224). La documentació és de l'ARM, *Lletres reials*, *Reial Audiència* i *Protocols notarials* (225). — J. P. E. [17.506]

Antònia MOREY TOUS, *Aproximació a la situació econòmica de Manacor a partir de l'interrogatori de 1800*, dins *Manacor 2000*, 243-255.

Mallorquí de naixença, Miquel Gaietà Soler, nomenat ministre d'Hisenda el 1798, durant el 1800 encarregà als intendants de les diverses zones d'informar-lo de la situació econòmica i social del país, bo i suggerint camins de millora; el de Mallorca elaborà un interrogatori, datat el 30 de juny del 1800, tramès als batlles reials de l'Illa; les respostes es conserven a Palma de Mallorca,

AM, i la de Manacor és ací transcrita (248-255); l'autora subratlla que en una situació mallorquina de polarització en la riquesa d'uns pocs i la pobresa de la immensa majoria depenen d'aquells, Manacor destaca per ésser la població amb major percentatge de treball industrial, vora el 20% (246); quant a l'ensenyament, hi havia escola pública per a nois, on aprenien doctrina cristiana, llegir, escriure, comptar i llatí, sembla amb un sol mestre (254). — J. P. E. [17.507]

Alejandro RAMOS CARRIQUE, *La romeria de San Marcial en Marratxí - Mallorca (s. XV-XX)*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 479-497.

Les notícies documentades sobre la devoció de Mallorca a sant Marçal començarien amb el *Breviarium Maioricensis Ecclesiae*, conservat a l'Arxiu del Monestir de Santa Magdalena (Palma de Mallorca); les relatives a la Confraria i a la festa, en l'ADM, *Collationum*; i a la parròquia de Sant Marçal de Marratxí el 1569, en què comença la documentació de l'AP, ara a l'ADM, sobre el temple (483-484 i sobre la processó i festa (487, 490-491); són transcrits fragments de *Goigs*, aplegats durant el segle XIX, possiblement de segle o segles anteriors (496-497). — J. P. E. [17.508]

Aina PASCUAL, *Els Caülls de Marratxí: un estudio arquitectónico y documental a partir de los pleitos y alianzas de la familia Salas*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 10 (2000), 105-135.

La part d'aquest estudi que cau en el segle XVIII informa del «proceso de acumulación patrimonial de la Casa de Salas» per enllaços matrimonials (107), a base sobretot de l'ARM, *Protocolos notariales* i *Audiència*, i de l'AM de Palma, on destaca la concòrdia del 1697 entre dues branques dels Salas (106); la de Fuster de Sales entroncà per matrimoni amb els Verí, i per una clàusula testamentària del 1717, el 1775 els darrers reclamaren drets que els foren reconeguts en sentència del 1800, obligant a la partició de Son Sales en dues parts de valor igual, Son Sales Vell i Son Sales Nou, també dit Caülls (116-118), que anà a mans dels Verí. Hi ha arbre genealògic (134-135) i reproducció d'una pàgina del 1757 amb tres signatures (128). — J. P. E. [17.509]

Esteve CANYAMERES I RAMONEDA, *Can Solà del Racó de Matadepera (segles XII-XVII)*, dins «Terme (Terrassa). Revista d'Història», núm. 16 (2001), 91-109.

L'autor, a base de les dades aplegades en documents des del segle XI, començant per un d'ubicació dubtosa del 1068, establiment concedit per l'abat de Sant Llorenç del Munt (92) reconstrueix la trajectòria secular de la casa esmentada; la primera dada segura és del 1321, on la identitat entre el topònim casolà i el cognom familiar permet de suposar l'existència de casa i família des de la segona meitat del segle XIII (93-94); des d'aquell moment, la casa té continuïtat documental, però fractures successòries, superades a mitjan segle XV; la trajectòria, diguem-ne normal pels seus vaivens, tingué empena els segles XVII-XVIII (100-103). La documentació de base és la inèdita o publicada de Terrassa, AHC; de Sabadell, AH; i de Barcelona, ACA, ADB i AHPB (104). Hi ha arbre genealògic (105-107). — J. P. E. [17.510]

Jaime SASTRE MOLL, *Los pobres y su asistencia hospitalaria en Menorca. La captación de limosnas por órdenes religiosas*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 49-60.

Aplec de dades, directes o indirectes, sobre el tema, més importants pel fet de l'escassetat de documentació medieval menorquina, destruïda pels turcs a mitjan segle XVI. L'autor, partint del concepte fiscal de pobre (insolvent, perquè la vàlua dels seus béns no arriba a les deu lliures), recorda la suma del morabatí els anys 1329 i 1336, que dóna el nombre de caps de casa obligats al

dit tribut, 13.651 i 14.232, respectivament, d'on es dedueix que els ,pobres' podien oscil·lar entre el 5 i el 41% de la població (50-51); una altra font són les deixes a pobres, en particular els casos en què són constituïts hereus universals en un testament (53); hi ha, encara, els pobres per vot religiós, als quals eren concedides llicències d'acaptar (54-55), i sobretot les almoines per a l'alliberació de captius (56-57), documentades en l'ARM, *Arxiu històric, LC i LR*. La posició de la casa reial fou més benèvola després de la reintegració del regne a la corona. Són transcrites en apèndix dues lletres reials, una relacionada amb l'alliberació d'un captiu i l'altra a una capta a favor de les monges de Santa Maria Magdalena. — J. P. E. [17.511

Miquel A. CASANOVAS CAMPS, *La transformació d'una economia insular. El cas de Menorca (1600-1920)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XII (2001), 145-160.

Des del segle XIV, Menorca no ha estat mai una illa autàrquica, ans inserta en les xarxes comercials mediterrànies a través del comerç de la llana. A partir de la crisi del segle XVII, Menorca substituïa les pastures pel conreu del blat i es convertia en exportadora de gra; s'hi ha de sumar la dinàmica creada pel port de Maó. El s. XVIII menorquí, dominat per la imposició anglesa de la franquícia comercial, intensificà el comerç i les operacions de reexportació. La reintegració de Menorca al Regne d'Espanya i l'anul·lació de la franquícia comercial no comportà ruptura, ans continuïtat i àdhuc una intensificació d'activitats durant el període bèl·lic de finals del s. XVIII i principis del XIX, sense que el capital acumulat en aquesta etapa expansiva entrés en contacte amb la producció agrícola o industrial. — J. de P. [17.512

Josep GALOBART I SOLER, *Una obra desconeguda del pintor Joan Gascó: el retaule de l'església de Sant Sebastià de Moià*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 365-371.

Josep GALOBART I SOLER, *La imatge processional de plata de sant Sebastià, de Moià, contractada amb l'argenter vigatà Onofre Rafart i acabada per l'orfebre barceloní Felip Ros*, dins «Modilianum», núm. 23 (desembre 2000), 3-20.

Igual com a Barcelona, a Moià les successives pestes del segle XVI impulsaren la devoció a sant Sebastià, al qual durant aquella centúria foren dedicades una església, un retaule i una imatge de plata. En relació al retaule, l'autor, recordats els estudis dedicats a aquell pintor navarrès afincat a Vic durant el primer terç del segle XVI, aporta dos documents de Moià, AM, *Papers de Mn. Pere Bertran*, contracte i rebut definitiu de liquidació del deute (369-371), que permeten de reconstruir la disposició de les vuit escenes representades. I quant a la imatge, han estat aplegats a Moià, AM, *Protocols notarials*, i a Barcelona, AHPB, quatre documents, ací publicats (16-20) que informen del projecte inicial i del fet que la seva elaboració no fou exclusiva de l'argenter vigatà Rafart, ans també del barceloní Ros, encara que no sigui possible de precisar allò que corresponia a cada un d'ells. — J. P. E. [17.513-17.514

Carles RIERA I FONTS, *Els cirurgians Carbonell, de Moià*, dins «Modilianum», núm. 23 (desembre 2000), 25-50.

Els documents de l'AM de Moià, aplegats en l'apèndix (40-50), sobretot els capítols matrimonials (27) i diversos llibres de l'antiga Comunitat de preveres de Moià (28), completats amb altres fonts, d'entre les quals destaquen les *Narraciones històriques* de Francesc de Castellví (36), han permès de dibuixar l'arbre genealògic de la família de cirurgians Carbonell els segles XVII i XVIII; un d'ells, Francesc Carbonell, fou destacat partidari i col·laborador de l'arxiduc Carles d'Àustria en la Guerra de Successió, seguint el qual s'exilià a Itàlia i a Viena després del 1714 (33-38). — J. P. E. [17.515

Jaume FELIP SÁNCHEZ, *Taula pintada de possible pertinença al retaule de la Confraria de Santa Anna, de Montblanc (s. XVII)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 155-162.

El retaule de Santa Anna, ara a Santa Maria de Montblanc procedent de l'antic Hospital, ha d'ésser completat amb una taula de la Transfiguració, conservada a la Plebania, tal com indica la similitud estilística i confirma un document del 1578, ara a Tarragona, AH, *Fons notarial. Montblanc*, ací transcrit (160-162), on consta que el retaule de Santa Anna pot ésser col·locat en un altre altar, però ha d'ésser completat amb la «historiam Transfigurationis domini nostri Jhesuchristi» (161 i 162). — J. P. E. [17.516]

Francisco BAILA HERRERA, *La educación en la orden de Santa María de Montesa* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 44), Castelló, Diputació 2001, 320 pp.

L'autor ha escorcollat una sèrie d'arxius (Barcelona, ACA; Madrid, AHN, RAH, Historia i BN; Morella, Arxiu Històric Eclesiàstic i Biblioteca privada Manuel Milián Boix; València, ARV i AM; i Vinaròs, AM), ha revisat la bibliografia sobre el tema (20-34), i ha aplegat les dades en una síntesi que presenta la història de l'orde des de la seva prehistòria en els dos grans ordes militars del Temple i de Sant Joan de Jerusalem, però amb major atenció a les dues grans etapes en la història de Montesa, la primitiva (39-85) i la posterior a l'agregació a la Corona en temps de Felip I (II de Castella), fins a la supressió (87-105). El capítol dedicat a l'estructura institucional de l'orde, recorda l'existència tant de biblioteca com d'arxiu (112 i 125), del càrrec d'arxiver (121) i del de lector o professor, que havia de fer classe tant al matí com a la tarda (121 i 125). Segueixen les pàgines dedicades al Col·legi de Sant Jordi, de València (129-173), a la presència de montesians a la universitat (173-181), als estudis i classes (181-185) i a la pedagogia i comportament (185-193); també existien estudis menors a Sant Mateu, Traiguera i Vinaròs (202-205). L'apèndix documental conté regist i transcripció de quaranta-tres documents anteriors al segle XIX; hi trobem des de les butlles fundacionals de Joan XXII, passant per la d'agregació de Sant Jordi d'Alfama a Montesa, i arribant a la de vinculació a la corona, de finals del segle XVI; després, ultra les constitucions del Col·legi de Sant Jordi, trobem els documents que afecten la vida diària dels col·legials, com l'hora de sopar, les ocasions d'eixir del Col·legi, i una informació sobre les qualitats personals dels frares, ja de darreries del segle XVIII (209-311). — J. P. E. [17.517]

Jordi BOLÓS, *El naixement d'un vilar medieval: Moredell (Gironès) en època carolíngia*, dins «Misc. Riu, II», 181-190.

L'autor, prosseguint els seus treballs sobre geografia històrica, concretats sobretot en alguns *Atles històrics*, i a partir dels esments del 'villare Molletello' en un document del 926, publicat per Francesc Monsalvatge, i en un altre del 955, editat recentment per Esteve Pruença; i del fet que els documents esmentats assenyalin mides d'algun camp en destres, confrontats amb plànols actuals, i ha arribat a la conclusió que alguna de les actuals peces de terra segueix tenint les mateixes mides determinades per la 'centuriació' romana; i a la hipòtesi que alguna altra delimitació sigui anterior a l'època carolíngia. Hi ha un croquis de la contrada (190). — J. P. E. [17.518]

Josep ALANYÀ I ROIG, *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII-XV)*, Morella, Ajuntament 2000, 532 pp.

L'autor, després d'haver-se preguntat en què s'assembla el nucli urbà de la Morella actual al de la medieval i quines coses se n'han conservat fins al dia d'avui, formula així el seu objectiu en aquest llibre: «...analitzant punt per punt els diferents elements que integren l'àmbit de l'urbanisme d'una vila antiga i medieval, començant pel plànol, disposició i distribució dels carrers, i acabant per l'estudi dels edificis i espais, públics i privats. Aquest és el contingut temàtic

del llibre» (12). I de fet les seves pàgines ens acompanyen en un constant moviment de llançadora entre la descripció del passat i la constatació del present, aquella realitzada a base de documents medievals, sobretot de l'Arxiu Reial o ACA, ací abundantment transcrits, aquesta sovint per les descripcions que en la segona meitat del segle XIX en féu Josep Segura i Barreda. És justament la documentació reial la que permet de saber que, tot i que les autoritats municipals volien aprofitar la situació posterior al gran incendi del 1356 per a eixamplar els carrers, els propietaris prevalgueren i només fou prohibida la reconstrucció dels passos elevats que comunicaven cases del mateix amo entre les dues bandes d'un carrer (317-323); la vila, doncs, tingué la mateixa estructura viària que tenia abans (51-58). A partir d'ací comença l'exposició de punts concrets, encebada pel castell, on, ultra la seva descripció, som informats amb un cert detall, aquesta vegada no per documentació de cancelleria, ans de *Generalitat. Turbationum Cataloniae*, de l'estada de quinze dies del Primogènit, Carles de Viana, empresonat pel seu pare, Joan II Trastàmara (63-78). Segueixen dos capítols dedicats a obres comunes, com murs, torres i portals (l'obratge dels quals provocà la cèlebre lluita entre Morella i les Aldees) (81-99) i sobretot l'església de Santa Maria, detalladament descrita i documentada per dins i per fora, començant per datar la feina de Reinard des Fonoll en el segon terç del segle XIV; aquest llarg capítol és coronat amb la proposta del rei Martí l'Humà a Benet XIII d'elevant l'arxiprestal de Morella a seu episcopal, dins un programa que preveia una forta reestructuració de bisbats a l'Aragó i a València, i de retruc a Catalunya, on Tortosa hauria resultat afectada pel pretès nou bisbat de Morella (99-146). A continuació repassem d'altres llocs o punts concrets de la vila, on hi ha les pàgines dedicades als Banys que s'acullen a l'autoritat d'Arnau de Vilanova, fins i tot reproduint una pàgina del *Speculum introductionum medicinalium* (326-333); però sobretot ens afecten les pàgines dedicades a la Casa dels Estudis, institució municipal, que assegurava els ensenyaments de gramàtica i d'arts, és a dir, de llengua llatina, tant teòrica com pràctica, i d'altres assignatures, globalment dites 'Grammaticam, Logicam et Naturalia', sense oblidar els mestres de volada com els framenors Joan Lledó i Nicolau Quiliç (297-305). Són aplegades al final del llibre les indicacions de fonts documentals i la bibliografia (403-412), un aplec de vint documents transcrits dels registres de l'Arxiu Reial (415-437), un vocabulari de mots tècnics amb la corresponent explicació (439-455), taules d'il·lustracions (459-464) i taula única d'antropònims i topònims (465-523). — J. P. E. [17.519

Antoni MAYOL LLOMPART, *La fiscalitat directa en el món rural medieval: la vila de Muro a finals del segle XIV*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 133-157.

El primer punt a dilucidar és la capacitat fiscal del municipi, que essent únic a Mallorca per decisió de Jaume I el 1249, no arriba a les poblacions de Part Forana fins a la concessió de Pere el Cerimoniós del 1358 (137-138); d'altra banda, la documentació fiscal de l'AM de Muro, *Actes del consell i Clavaria*, comença el 1377, és l'estudiada i té l'avantatge d'informar sobre el mecanisme de les imposicions, començant pel nombre de contribuents (140) i llur esgraonament social en les tres mans (150-151, 153 i 156), determinades pel valor del patrimoni, gravat amb tres sous i tres diners per cada cinquanta lliures posseïdes (146); però si el principi impositiu era molt clar, la claredat de la recaptació és nul·la perquè els llibres de clavaria només fan constar les quantitats ingressades, sense que consti a quina talla corresponen ni l'any de la mateixa (148-149); la comparació amb la talla de l'Armada Santa del 1399 indica que entre el 1377 i el 1399 la mà mitjana havia baixat més del 10%, mentre la menor havia augmentat més del 75% i la major de més d'un 1% (156). — J. P. E. [17.520

Pere FIOU TORNILA, *El Retaule de l'Altar Major de Muro*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 153-162.

Acabat el nou temple parroquial el 1601, de moment l'altar major fou presidit pel vell retaule de Sant Sebastià mentre les autoritats decidien la construcció del retaule nou, documentada a Muro, tant en l'AM, *Actes del consell*, com en l'AP, *Llibre XXXIX*, entrebancada tant per la

discòrdia entre mestres entorn l'estil renaixentista o barroc del mateix, com per l'emigració de famílies a València el 1610 (re població després de l'expulsió dels moriscs) i per la situació econòmica; des del 1704, una comissió s'encarregà del finançament de l'obra, tal com consta en el *Llibre CXLIII*, però l'obra del retaule s'allargaria fins al 1785 i el daurat saltaria al segle XIX, any 1855 (157-158). Hi ha una descripció del conjunt (158). — J. P. E. [17.521

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Repartiments de terres a Oriola després de la conquesta de Jaume II*, dins «Misc. Riu, II», 509-535.

El *Llibre del repartiment d'Oriola*, ja publicat per Juan Torres Fontes, conté una part afegida, que informa sobre el repartiment posterior a l'agregació definitiva de la vila al Regne de València; l'autora aporta al tema les dades que proporciona l'ACA, *Canc., reg.*, d'on es dedueix que en aquell repartiment incidiren tant la conquesta del Regne de Múrcia als sarraïns com el gronxament del dit regne entre les corones de Catalunya-Aragó i de Castella, situació que s'allargà durant setanta anys; aquest article exposa les successives confiscacions, repartiments i restitucions entre el 1296 i el 1303 (511-521, amb quadre sinòptic: 512-513); les concessions posteriors a la incorporació definitiva al Regne de València són indicades en les pàgines 522 i ss. (amb quadre sinòptic: 530); en aquest segon període hi tingué un cert protagonisme el consell d'Oriola. Hi ha un croquis de la zona (535). — J. P. E. [17.522

Joaquín APARICI MARTÍ, *El Alto Palancia como polo de desarrollo económico en el siglo XV. El sector de la manufactura textil* (María de Luna, VIII), Sogorb, Ajuntament 2001, 240 pp.

Part de tesi doctoral, que entra dins el projecte de l'autor d'avaluar el dinamisme propi de comarques o poblacions altres que la capital del regne i llur contribució a l'empenta industrial i comercial de València durant el segle XV, sobretot en el camp de la manufactura tèxtil; ací tenim tres capítols. El primer, dedicat a la llana en tant que motor de l'activitat tèxtil de la comarca (7-64); el segon dedicat a les fibres vegetals (65-78) i el terç al menestral i a les seves condicions de vida (79-107). Per a tot l'estudi són bàsics, ultra l'ARV i el del Col·legi del Patriarca, els sogorbins de la Seu i del Municipi i els també municipals d'Altura i de Terol (118); però ho són molt més per a la segona part de l'estudi, d'informació prosopogràfica dels monestrals del ram de la producció tèxtil, per a cada un dels quals són aplegades totes les dades fornides per les fonts, amb referència a la corresponent en cada cas (127-235). Hi ha bibliografia (119-125). — J. P. E. [17.523

Anna Maria CORREDOR PLAJA, *Les possessions de la Universitat de Pals el 1672*, dins «Estudis del Baix Empordà», 20 (2001), 73-86.

A l'ACA, *Batllia de Catalunya*, fou trobat el *Capbreu de Pals* dels anys 1671-1672; l'autora l'aprofita per fer conèixer la toponímia del terme documentada en les declaracions de reconeixement de senyoriu, i sobretot per transcriure la confessió de les autoritats municipals relativa a les terres i als serveis comuns, que reconeixen tenir en emfiteusi per concessió de la senyoria (83-86). — J. P. E. [17.524

Salvador CASTELLET CASANOVA. *La Pelejana. (Dades documentals)*, dins «Actes. IV Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. La Vall d'Alba - Octubre 1999», Castelló, Diputació 2001, 29-32.

Aplec de notícies documentals sobre la localitat indicada en el títol, datades des del 1448 al 1800, relatives a deutes de veïns, a canvis de propietat, a estimes municipals o a informacions en guies de camins entre els regnes de València i d'Aragó, aplegades a Castelló, AM, *Cort del justícia*, AHP i AHDiputació, *Protocols notariais*, i a Vilafamés, AM, *Llibres de la peïta*; són transcrits dos

fragments, d'un inventari del 1751 i d'un testament del 1800, descrivint trossos de terreny d'una propietat. — J. P. E. [17.525]

Aymat CATAFAU, *La villa Perpiniani: son territoire et ses limites (Xe-XIIIe siècles)*, dins *Ciutat Poders*, 41-67.

Pierre PONSICH, *Perpinyà haut-médiévale. Naissance d'une cité comtale (X^e-XIIe siècles)*, dins *Ciutat Poders*, 69-77.

Renada-Laura PORTET, *Les coronells de Perpinyà*, dins *Ciutat Poders*, 29-34.

Catafau, tenint sempre a les mans la documentació de l'ADPO, convida el lector a un passeig de cinc estacions pel temps i l'espai amb la intenció de copsar el sentit de l'evolució d'un lloc convertit en vila i després en ciutat al mig d'un paisatge transformat per aquest procés urbà. La primera parada és ocasió de fixar-se en el territori de Perpinyà abans d'ésser vila, bo i preguntant-se si hi actuava una herència històrica, la col·locació geogràfica privilegiada o era un espai buit: a diferència de pertot al Rosselló, Perpinyà no pot presentar arrels prehistòriques, ni documents de l'ADPO per a l'alta Edat Mitjana, abans de la segona meitat del segle X; què explica que els comtes s'hi establissin? (42-46) La segona aturada ens col·loca davant les primeres notícies de la vila i de la parròquia: el 927 compareix la frase «in termino de villa Perpiniano» i dos anys després, com a topònim al qual mena un camí, topònim que el 959 correspon a propietat de la família comtal, que consta comprada en alou a un tal Ató; el 1025 compareix l'església (amb cementiri al voltant) de Sant Joan el dia de la seva consagració, localitzada al comtat de Rosselló, bisbat d'Elna, 'villa' de Perpinyà; el 1116, a tocar de la cellera on hi ha l'església, sorgeix l'hospital de Perpinyà; el comte signava l'acta de consagració de l'església (47-51). Tercera aturada: en el moment en què la família comtal d'Empúries-Rosselló es bifurca, la branca de Rosselló s'instal·la a Perpinyà i en fa punt de partida de les accions militars del comte en els moments àlgids de la violència feudal, documentada en les 'runcrae' del comte d'Empúries, però Perpinyà s'enforteix el 1102 amb l'establiment comtal de la canònica de Sant Joan de Perpinyà, el 1116 amb la de l'hospital annex, que també toca la muralla i en el pas del s. XI al XII amb la residència comtal: ja s'ha format el nucli, el 'bourg' (52-59). El tram següent, quart, ens condueix de la vila a la ciutat, els segles XII-XIII: neix o creix la consciència de comunitat responsable i la població ja no s'encabeix dins els murs vells, s'han de construir nous murs i valls i Alfons I ha proposat que el desplaçament vagi vers el Puig dels Mesells, però els perpinyanesos volen que el mercat segueixi allà on és; Perpinyà no es desplaçarà, però li naixeran ravals o barris en planificació radial: Sant Mateu, Vilanova, Puig de Sant Jaume, la Real, en contraposició a la Vila Vella; des del 1262 aquest poble rep del rei l'administració dels seus impostos (60-62). I influeix damunt les poblacions de la comarca (63-65 i croquis de la p. 67).

Pierre Ponsich repassa la trajectòria que acabem de conèixer, fixa el seu esment en els deu comtes de la dinastia d'Empúries-Rosselló (73-75), sota els quals s'hauria format el conjunt de *Costums de Perpinyà*, reconeguts per Guerau II el 1162, confirmats per Alfons I de Catalunya-Aragó i conservats en tres còpies manuscrites de la BM i de l'AM de Perpinyà; en el fons, la *Carta communal* del 1197 «ne faisait que confirmer un état de choses bien antérieur» (77).

Després d'algunes consideracions filològiques, dama Portet repassa l'aparició i l'ús del mot 'coronell' en la documentació perpinyanesa, en concret en el registre de l'ADPO, 1B60, enquesta al servei del rei Jaume II de Mallorca prèvia a la construcció del Castell Reial; 'coronell' equival a l'insula / illa' clàssica (30-31); els anys 1599-1613 la paraula és usada en el registre de la parròquia de Sant Joan (32-33); en l'inventari del 1750, ja en francès, el mot es transformava en 'coronel' (33-34). — J. P. E. [17.526-17.527-17.528]

Laure VERDON, *Le quartier Saint-Mathieu de Perpignan: un exemple de la croissance d'une ville au XIIIe siècle*, dins *Ciutat Poders*, 99-107.

El raval de Sant Mateu hauria nascut entre el 1233 i el 1247 i el 1280 ja seria completament edificat; el *Cartulari del Temple*, ara a Perpinyà, ADPO, amb els establiments de patis a edificar

allí consignats, permet de resseguir l'empenta del poblament i de fer-se una idea de la composició socioprofessional dels habitants. La gràfica de la pàgina 106 fa saber que les construccions es dispararen entorn el 1240 i arribaren al cim entre el 1270-1280; que el convent de framenors hi donà nom almenys a un carrer i a un forn; i que els habitants eren jornalers o menestrals. Les relacions comercials es concentraven principalment amb el Lenguadoc i amb Flandes (104-105); hi ha tres gràfiques (106-107). — J. P. E. [17.529]

Sylvie CAUCANAS, *Mesures d'ordre et de police réglementant l'usage des eaux: l'exemple des canaux de Perpignan aux XIVe et XVe siècles*, dins *Ciutat Poders*, 119-129.

Presentats els recs principals de Perpinyà (120) i les etapes bàsiques d'engrandiment de la xarxa hidràulica (121), la seva mateixa multiplicació exigia reglaments escrits i clars, nombrosos als ADPO, sèrie 1 B (122, notes 7-9); l'autora es fixa en les ordinacions del 1398 per al Rec de Tuïr i del 1425 per al Rec reial de Perpinyà (AM de Perpinyà, DD 45), que insisteixen en tres principis: el repartiment just de l'aigua, el manteniment dels canals en bon estat, i el respecte dels drets d'altri (123-127); hi havia un servei de vigilància a càrrec dels 'reguers' i imposició de multes per als abusos (128). — J. P. E. [17.530]

Daniel TABART, *Heraldique monétaire*, dins «La Pallofe», núm. 42 (Janvier 2001), 10-24.

La major part d'aquestes pàgines és dedicada a emissions de reis francesos; les pàgines 17-21 presenten emissions perpinyaneses (on consten les corresponents inscripcions) desde Martí l'Humà; les monedes porten les quatre barres, l'origen de les quals l'autor veu en el papat, a través dels comtes de Provença, des d'on haurien pasat a la Casa de Barcelona pel matrimoni de Dolça de Provença amb Ramon Berenguer III el 1112 (17 i 23-24 [ara caldria demostrar que les reines consorts imposaven les armes de llur casa originària a la del marit, per molt que fos hereu]). — J. P. E. [17.531]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Notícia sobre la construcció de l'església parroquial de Sant Martí de les Piles de Gaià (segle XVIII)*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 145-153.

Les pàgines inicials apleguen en fonts diverses, dades demogràfiques i econòmiques del poble el segle XVIII: vint-i-dues cases el 1760 sembla dada segura (145); la distribució de conreus és la del cadastre del 1716 (146). Segueixen notícies sobre construcció d'esglésies en la comarca durant el mateix segle (147-148) i presentació i transcripció del contracte per a la construcció de la nova església parroquial de Les Piles el 1784, de Tarragona, AH, *Fons notarial. Santa Coloma de Queralt* (150-153). — J. P. E. [17.532]

Antoni PLADEVALL I FONT, *La domus de Menola a Pineda de Mar*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 57-66.

L',Amendola', llatí convertit en 'Menola', ha donat nom a aquella 'domus', i a la família propietària, documentada des del darrer quart del segle XII; dos segles més tard, per matrimoni de pubilla, béns i documents Menola passaven a mans dels Mont-rodon i ara llurs documents es troben a Barcelona, BC, *Reserva. Marquès de Saudín*, i són resumits en la *Rúbrica dels actes y títols fabents per lo castell, casa y heretat de Montrodon...*, obra de Ramon Sans i de Puig, del 1691, conservat a l'arxiu patrimonial Mon-rodon (Taradell), que permet de resseguir la història de la raguèlia fins al segle XVI (61-63). Hi ha tres fotografies de Menola i una de Mont-rodon (65-66). — J. P. E. [17.533]

David ASENSIO I VILARÓ, Ramon CARDONA I COLELL, Conxita FERRER I ÀLVAREZ, Jordi MORER DE LLORENS. Josep POU I VALLÈS, *Les excavacions arqueològiques e el jaciment iberomà i medieval de la Codina (Pinell, Solsonès). Campanyes de 1996 i 1997*, dins «Oppidum», I (2001), 83-110.

Ultra la informació sobre la campanya d'excavacions a la Codina de Pinell, tenim en aquestes pàgines transcripció d'afrontacions de propietats localitzables en la contrada, transcrits de documentació inèdita de Solsona, ADS, *Pergamins*, dels anys 1003-1047 (90-92). — J. P. E. [17.534

David GUASCH I DALMAU, *Premses i vi al Pirineu (segles IX-X)*, dins *Mas català*, 87-101.

L'autor aplega en alguns dels reculls documentals publicats pel pare Cebrià Baraut les referències a premses, estris i atuells per a la producció o conservació del vi (90-91), amb particular atenció a les vinyes esmentades en els documents (92-93) i als sòcols i contrapesos de premses, que encara es poden trobar per la comarca de l'Alt Urgell i la Cerdanya (95-97 i il·lustracions: 99-101). — J. P. E. [17.535

Joan Anton ABELLAN, *Els goigs del Pla de l'Estany, el Collell i Rocacorba*. Volum I, Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals 2001, 248 pp.

Dins aquest aplec de cent cinquanta goigs, en trobem alguns d'explícitament datats abans del segle XIX: *Cobles del gloriós bisbe y màrtir sant Martirià*, del 1668 (núm. 18); *Goigs del gloriós sant Thirs*, 1798 (núm. 38); *Goigs del gloriós sant Pallari*, dels anys 1749 i 1761 (núms. 164 i 165; el núm. 163 també deu ésser del segle XVIII, però no és datat). — J. P. E. [17.536

Gener GONZALVO BOU, *Poblet, panteó reial* (Episodis de la història, 328), Barcelona, Rafael Dalmau editor 2001, 96 pp.

Aquestes pàgines tenen un triple objectiu: resseguir la història dels enterraments ducals i reials, detallar el procés de llur destrucció durant el segle XIX i dedicar breus notes a llur, desafortunada reconstrucció de mitjan segle XX (10); només el primer dels tres objectius recau en el nostre camp, en l'exposició del qual l'autor ha aplegat dades tant del *Diplomatari de Poblet* i d'altres aplecs documentals i de les *Cròniques* reials, com de l'ACA, *Canc.*, *perg.*, i de les històries de Poblet de Jaume Finestres i d'Agustí Altisent: ultra l'atenció i protecció constant de Poblet i els seus béns, els reis, des d'Alfons I, el Cast, manaren per testament rebre sepultura en aquell monestir (10-18 [ara, per l'aplec de documentació pontifícia de Gregori IX, d'Eliseo Sáinz Ripa, hom pot veure entre les *Recensions* d'aquest volum en la dedicada al dit aplec documental que Poblet també fou àmpliament afavorit per aquell papa]). Amb Pere III el Cerimoniós el projecte reial damunt Poblet s'engrandeix i [amb el lloc de la biblioteca reial] hi vol, projecta i fa executar durant gairebé trenta anys allò que seria el gran panteó reial oficial de la Casa de Barcelona (31-34), voluntat que, malgrat tot (55-56), es complí tant en els seus dos fills reis com en els de la casa de Trastàmara (55-53); amb motiu de la darrera sepultura, la de Joan II, el monjo Miquel Longares i el cronista reial Pere Miquel Carbonell deixaren extenses descripcions d'exèquies reials (48-49). La predilecció reial arrossegà les de nombrosos nobles, d'entre els quals destaca la de la raguèlia dels Folc de Cardona (56-63). La bibliografia dels panteons reials de Poblet és extensa, i l'autor reproduïx la descripció d'Antoni Ponç, de darreries del segle XVIII (67-71). — J. P. E. [17.537

Valentí GUAL I VILÀ, *Conflictes entre Poblet i Montblanc per Prenafeta*. Segles XV-XVI, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 13-24.

Recordat l'embolic de drets damunt Prenafeta derivats de concessions reials contraposades o de compres parcials de drets de senyoriu entre el monestir de Poblet i la vila de Montblanc, l'autor exhuma i resumeix tres documents de l'Arxiu actual de Poblet, calaixos 3 i 5, en els quals el monestir havia defensat els propis drets senyorials contra intervencions militars de veugers o sotsveguers a Prenafeta per circumstàncies diverses en el pas del segle XV al XVI (17-23). — J. P. E. [17.538]

Ramon ROSSELLÓ VAQUER, Pere SALAS VIVES, *El Barroc a Pollença. Noticiari de la història de Pollença* (Temes Pollencins, 6), Pollença, El Gall Editor 2001, 80 pp.

Tres són els escriptors que han deixat descripcions o notícies de la Pollença barroca: Joan Binimelis, en la *Història de Mallorca* del 1595, que subratllà l'origen romà de la vila i descriví el terme i les seves particularitats; aquesta secció de la dita *Història* és transcrita de la seva redacció original catalana, ara a Madrid, BN, ms. 18.394 (*De la vila y parròquia de Pollença*, 25-32); aquesta còpia fou escrita de mà del pollencí Bartomeu Martorell, el qual hi afegí notícia d'efemèrides locals religioses corresponents al pas del segle XVII al XVIII: *Fundació del col·legi de los pares de la Compañia de Jesús en dita vila de Pollença* (33-37); *Visita del bisbe de Mallorca i del virrei* (38); *Entredit* (39); i *Festas de Carlos 3^a* (40-41: única anotació civil, que proclama l'austriacisme de l'autor); *Electió del bisbat de Malta en persona del Il·lm. senyor don fr. Jaume Cànevas, fill y natural de esta vila de Pollença* (42-43); *Felip V* (44); *Combregar dels malalts* (46); *Jhs. Fundació de Monti-Sion* (47-48); *Sant Cristo de Alcúdia, die 28 julii 1697* (49); *Benedicció de Monti-Sion* (50-51) *Capelle en la fortaleza* (52); *Benedicció de la campana* (53); *St. Pio 5* (54); *Beato Regis* (55); i *Fundació o benedició de la primera pedra de la Iglésia parrochial de Pollença* (56-58). Ja a mitjan segle XIX, Joaquim M. Bover aplegà en el *Noticiari* del volum onzè de les seves *Miscel·lànies* (Palma de Mallorca, Biblioteca March), dades del segle XVIII pollencí (61-64). La mateixa biblioteca (*Capta 6/9*) posseeix un *Noticario del Rdo. Dn. Bartolomé Ferragut y Oliver Pro. Beneficiado en Selva*, que descriu les pregàries per secada a Pollença els anys 1748 i 1749 (71-73). Hi ha il·lustracions, entre les quals una pàgina de la *Historia* de Binimelis (70). — J. P. E. [17.539]

Maria BARCELÓ CRESPI, Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *Nota sobre alguns objectes de l'església parroquial de Porreres (1442)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 313-316.

Després de la conquesta, Porreres tingué tres temples parroquials successius: l'inicial, el construït el segle XIV i el barroc actual; al segon correspon l'*Inventari de les robes, joies, arnesos i altres béns de l'església parroquial de Porreres*, datat el 1442, conservat a l'ARM, *Arxiu Antic XXII/1903*, ff. 4-6v, ací transcrit (313-315); hom hi feia constar que aquella església parroquial posseïa (almenys) setze volums: tres missals (dos dels quals vells); 'hun avanaliste' (= evangelister); dos epistolers, nou i vell; consuea antiga; dos ordinaris; un de 'vitoris' (= invitatoris); antifoner dominical i santoral; un breviari 'gran, bo e sufficient'; i un saltiri vell; i encara tres volums no identificats, que contenien texts 'notats'. De més a més, cent anys després de la seva mort la parròquia de Porreres conservava objectes preciosos llegats pel cardenal Nicolau Rossell [quina relació havia tingut amb Porreres?]: «hun càlser gran ab panna de argent ab smalts ab senyal de mossèn Nicholau Rossel, ab sa tovallola»; «hun ensanser de argent ab una barcha de argent ab dos smalts, tot ab senyal de mossèn Nicholau Rossell, quondam»; «una capseta de argent de tenir hòsties e dues canadelles de argent ab lo dit senyal de mossèn Rossell e una caxeta pocha verda ab lo seu senyal»; «hun stoig de corporals de vellut vermell ab lletres a la redor ab lo crucifix al mig ab ymatges de la Verge Maria e de Sent Johan de una part e ab stelles de la altra, tot d'or ab senyals de mossèn Rossell»; i «hun pali de vellut de grana vermell... ab senyal del dit mossèn Rossell»; hi havia encara «hun coffret de argent de tenir lo cors de Jesucrist», l'escut del qual no era clar si era del cardenal o d'algú altre. — J. P. E. [17.540]

Jordi MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segle XIV-XV* (Anuario de Estudios Medievales. Anejo 43), Barcelona, CSIC 2001, 1008 pp.
Tesi doctoral de l'autor, només coneguda per referència. — J. P. E. [17.541]

FAMÍLIA BONADA, *Història d'una família. Els Bonada, del Bearn a la Vall de Ribes*, dins «IBIX /Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 1 (1998-1999 [2000]), 201-209.

Narració de com, del 1923 ençà, s'ha anat formant l'arxiu familiar Bonada, de Ripoll, que abasta la documentació datada des del 1500, aplegada sobretot en els arxius de la comarca o de les veïnes, o també e els Archives Départementales des Pyrénées Atlantiques, de Pau; el primer pergami, del 1519, és ací transcrit en traducció catalana (207-208). — J. P. E. [17.542]

Josep TRENCHS I ÒDENA, *La sagristia de Ripoll (1336-1337) i Benet XII. Documents pontificis*, dins «Annals 1999-2000 [2001]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 81-83.

La disputa entre dos monjos de Ripoll per la possessió de la sagristia del monestir, repercutí en procés en cort romana, la documentació del qual s'ha conservat a la Ciutat del Vaticà, ASV, *Collet.*, 425, que conté uns vint-i-cinc documents presentats per ambdues parts; *Reg. Aven.*, 51, que conserva les declaracions dels testimonis; i encara *Instr. Misc.*, on hi ha quatre documents sobre el mateix afer. [Aquesta és publicació pòstuma de l'autor]. — J. P. E. [17.543]

Manel LÓPEZ I CEBALLOS, *Els santuaris del Ripollès: Núria i Montgrony*, dins «Annals 1999-2000 [2001]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 85-113.

Encara que l'interès d'aquest títol caigui fora el nostre tema, algunes de les seves pàgines hi encaixen: la descripció de Montgrony en *El jardín de María* de Narcís Camós (94 i 100); quant a Núria, trobem un fragment de Visita Pastoral del 1760 (102), la descripció d'un 'miracle' datat el 1566 (104), i anotacions diverses del *Llibre de presentalles*, anys 1606-1727, ara a la Seu d'Urgell, AD (105-107); els exemplars de goigs són conservats en edicions posteriors al s. XVIII [però el text podria ésser anterior] (108). — J. P. E. [17.544]

Josep M. CONTIJOCH CASANOVAS, *Rectors de la parròquia de Rojals (anys 1725-2001)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 19 (2001), 75-88.

A base dels registres parroquials, conservats a Tarragona, AHA, *Rojals*, l'autor ha reconstruït la nissaga dels rectors; assenyalades les característiques generals dels dits volums (76), la llista dels rectors ocupa la pàgina 78, on consten els anys del càrrec, nom i cognom i alguna nota destacable consignada en el registre. — J. P. E. [17.545]

Paul FREEDMAN, *Servitude en Roussillon*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 112 (2000), 867-882.

El gruix de documentació medieval a Catalunya Nord és menor que el del Sud, però ultra la conservada a l'ADPO, en forma original o en còpies en els cinc volums del *Fons Fossà*, la BM conserva els 62 reculls de Bernard Alart, i d'altra banda la situació política dels Comtats no convidava a presentar una història pròpia; i així, en la segona meitat del segle XIX, Jean-Auguste Brutails i Jean de Gazanyola subratllaven que una de les diferències amb Catalunya hauria estat l'absència de servitud al Rosselló; investigacions recents de Lluís To, Aymat Catafau i Laura Verdon s'allunyen d'aquella tesi (867-870). Per la seva banda, l'autor, conscient de la complicació

mental induïda per la distinció entre Catalunya Nord i Sud i entre Catalunya Vella i Nova, però no menys conscient del fet que, justament els darrers segles medievals encunyaren la definició geogràfica de Catalunya com el triangle existent entre Salses, Tortosa i Lleida (o el Cinca), per la seva banda estableix que «these exactions [onerous (que serien les pròpies de Catalunya)] are at least present if not overwhelmingly visible in the sources for Roussillon» (873) i indica les dites fonts: documents que demostren opressió senyorial, trobats també per Pierre Bonnassie i Thomas Bisson; el *Cartulari de Masdéu* conté multitud de pagaments que inclouen alguna dependència, ultra l'econòmica; les queixes (,quaerimoniae') per opressió injusta; cartes de poblament on consta l'exempció de ,mals usos'; les quantitats de moneda pagades pels privilegis d'exempció d'aquells mals usos; documents privats on individus i famílies senceres reconeixen ésser ,homines proprii', propietat d'un senyor, o que comencen d'ésser-ho (874-878); i entorn el 1450, representants del Rosselló formaven part del Sindicat Remença (870-871); però no és clar si aquesta dependència era tan forta com en l'altra Catalunya Vella (878-880). — J. P. E. [17.546

Olivier POISON, *Aspects concrets i profans en la pintura mural romànica nordcatalana*, dins «Llambard. Estudis d'Art medieval», XIII (2000-2001), 81-95.

En estudiar les restes de pintura mural romànica conservada en algunes esglésies del Rosselló, l'autor esmenta les inscripcions, sempre fragmentàries, de les esglésies de Santa Maria del Vilar (Vilallonga dels Monts), Sant Martí de Fenollar (Morellàs - les Illes), i Sant Salvador de Casanoves (Illa de Tet), ací escrites a l'inrevés. — J. de P. [17.547

Antony PINTO, *Les sources notariales, miroir des cycles d'exportation du pastel languedocien en Roussillon et dans de Nord-Est de la Catalogne (XIVe siècle - premier quart du XVe siècle)*, dins «Annales du Midi», 113 (2001), 423-455.

La documentació oficial de Barcelona, ACA, *Batllia general. Coses vedades* és pobra de notícies sobre el tema, a diferència dels arxius de Perpinyà, ADPO, i de Girona, AH, *Protocols notariales*, que han proporcionat les dades exposades en aquestes pàgines, en les quals resulta clar que, malgrat les prohibicions franceses d'exportar ,pastís' el 1305 i el 1318, el comerç d'aquell producte utilitzat en el tint de drap seguí essent important en totes direccions, amb repercussions en l'emigració de mercaders, tant toscans com catalans, vers Tolosa de Llenguadoc. Hi ha dos croquis de l'abast geogràfic de les operacions (430 i 441). — J. P. E. [17.548

Ramon SALA, *Els catalans del Nord a l'Edat Moderna: aproximació a la identitat rossellonesa*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 20 (2000), 63-79.

«Estudiarem les qüestions d'identitat a la Catalunya del Nord en dos temps: abans i després del 1659» (64). La primera part aplega diversos testimonis literaris (de Francesc Comte, d'Andreu Bosch, la identificació del vent del Nord amb Jan de França, l'odiat duc de Berry, governador de Llenguadoc; afegim-hi la identificació entre gavatx i heretge, i documentació diversa de l'ADPO), i no cal dir que el 1642 Perpinyà queia en mans de , lo enemic francès' (64-68). Les Corberes són la frontera, també en la psicologia col·lectiva (fins i tot els francolíns es moren quan volen a França) (68-69); i tot i la vel·leïtat antibarcelonina, la catalanitat és constantment reafirmada, igual com la de la llengua comuna (69-70). Tots aquests factors es reforcen després del 1659 en reacció a l'ocupació política i militar i comença la imposició de llengua i cultura francesa i el 1700 començaven les prohibicions expressives de la llengua (71-72) i la desconfiança dels intendants parisencs envers els rossellonesos (72-73), pressionats en el sentit de negar la catalanitat, qualificant els indígenes d',espanyols' (72-73) i concentrant en ells tota sort de malignitat (73-75); en resulta la progressiva acceptació de França (documentada en els informes oficials conservats en l'ADPO), que, però, mai no és total: el rei no arriba a fer oblidar els antics reis,

l'alfabetització segueix fent-se en llengua catalana i només el 2-3% sabia el francès; i la religiositat francesa passada pel jansenisme no s'arriba a imposar a un cristianisme que en devocions i en altars barrocs segueix essent catalana (71-79). — J. P. E. [17.549]

Oscar JANÉ CHECA, *Un exemple de contraidentitat formadora d'identitat col·lectiva: els catalans enfront de França a l'època moderna*, dins «Revista de Catalunya», núm. 151 (2000), 11-31.

Oscar JANÉ CHECA, *Aspectes de la relació identitària de Catalunya amb França a l'època de Lluís XIV*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 103-136.

Objectiu de l'autor: a base dels estudis ja publicats i de documentació inèdita de Perpinyà, ADPO, de Vincennes, Archives Historiques de l'Armée de Terre, de París, Archives du Ministère d'Affaires Étrangères, i de la Seu d'Urgell, AD, «entendre el posicionament global dels catalans (autoritats o poble) enfront de França, des dels primers contactes d'aliança amb França (1640) fins a l'oposició frontal certificada pel rebuig de Felip d'Anjou, nét de Lluís XIV, com a rei d'Espanya» (104). I encara precisa: «esbós dels precedents que marcaren les relacions de França amb Catalunya» (105) i més en concret amb els comtats de Rosselló i Cerdanya, car hi hauria hagut un principi d'evolució diferent entre els comtats i la resta del Principat. I així l'autor es pregunta quines són les arrels del rebuig a França per part dels comtats (106): el record de l'ocupació dels comtats els anys 1462-1473 i sobretot del setge 1474-1475 i posterior reocupació fins al 1493 (108-111); el perill herètic de l'hugonot infiltrat en les tropes franceses, que endureix l'ocupació militar, i la contrapartida de la intervenció de Felip II a França, dispara la rumorologia; i el 1640 es repetia el setge amb tots els seus extrems d'inhumanitat (112-114); els conflictes puntuals amb els 'gavatxos' llenguadocians nouvinguts (114-117); l'enfortiment de la incomprensió entre Barcelona i Perpinyà pel fet que el poder de Catalunya demana l'ajut de França el 1640 (117-118). Després del Tractat dels Pirineus, els qui personificaren la col·laboració amb França a Perpinyà eren els barcelonins profrancesos (124-125) i amb la supressió de les institucions catalanes i la creació del Consell Sobirà del Rosselló «podem dir que... havia perdut el més essencial de la seva identitat jurídica» (125); la política reial fou, de més a més, de direcció contraposada al Sud (una normalització que permeté l'empenta) i al Nord (imposicions odioses i tancament de fronteres en totes direccions); al Nord, l'ensenyament, francès, era centrat en els jesuïtes i era camí de promoció social, alhora que començava la pressió contra la llengua catalana (126-129 i 131-132) i naixia la malfiança oficial contra clergat i ordes religiosos autòctons (130); d'aquesta manera ja s'aniria modificant la identitat del Rosselló (130-132), car «les bases de la integració a França sí que sembla que es van començar a establir durant el regnat de Lluís XIV» (135). — J. P. E. [17.550-17.551]

Santi TORRAS I TILLÓ, *Més dades sobre l'Església de Sant Pere de Rubí en l'art i en el temps (1506-1702)*, dins «Terme. Terrassa. Revista d'Història», num. 16 (novembre 2001), 111-144.

Dins el «magre context demogràfic i econòmic», en què es trobava Rubí durant els segles moderns manifestat en els primers inventaris de l'església, cap a darreries del segle XVI s'encetà nova etapa amb la construcció i decoració de la capella del Roser (115-116), una imatge de sant Joan Evangelista (119-120) i sobretot el retaule de l'altar major, obra de Francesc Rubió i col·laboradors, de Mojà (121-125), seguí durant el segle XVII amb construcció i retaule de la capella de sant Sebastià (125-126) i arribà al 1702 amb l'altar del sant Crist (127-129); l'autor posa particular esment a la identificació dels models iconogràfics europeus contemporanis, on no manca alguna làmina de Hieronymus Wierix per a les *Evangelicae Historiae Imagines* de Jeroni Nadal (119-123). Tot i que es tracti d'un estudi d'història de l'art, trobem aplegada en apèndix documentació relativa a les diverses obres i escultures, de Rubí, AM, *Fons parroquial*, Terrassa, AHC, i Barcelona, Arxiu Reial (ACA): dos instruments relatius a la Mare de Déu del Roser, quatre al retaule de l'altar major, un a la nova sagristia, un a sant Sebastià i un a l'altar del sant Crist (130-139). — J. P. E. [17.552]

Mª Luisa MELERO MONEO, *Iconografía de los oficios artísticos en el románico. Algunas representaciones en la escultura monumental*, dins «Lambard. Estudis d'Art Medieval», XIII (2000-2001), 61-79,

Resumits estudis anteriors sobre l'artista medieval i la manera com ell mateix s'autocomprenia -fonamentalment un home d'ofici-, l'autora subratlla l'orgull professional o personal que es fa evident en les signatures i representacions d'escultors romànics en plena feina. És cèlebre la inscripció d'Arnau Cadell en el claustre de Sant Cugat del Vallès, reproduïda ací (71). — J. de P. [17.553]

M. Cristina FORNS DE RIVERA, *El bosc de Vallldonzella: conflictes d'interès, explotació i domini segons un document del 1340*, dins «Materials del Baix Llobregat», 4 (1998), 151-161.

M. Cristina FORNS DE RIVERA, *El forn senyorial i el proveïment de pa a Sant Feliu de Llobregat (segle XIV)*, dins «Estudis Històrics i Documents del Arxius de Protocols», XIX (2001), 47-66.

La duplictat senyorial damunt un mateix territori (Almoïna de la Seu de Barcelona i família Ferriol) fou font de tensions entre ells i amb els senyors veïns i en particular amb el monestir de Vallldonzella. El primer títol conté un estudi de «la discòrdia que es produí entre aquestes monges i els senyors de Sant Feliu, motivada per l'interès dels senyors a exercir els seus drets d'explotació en exclusiva del bosc de Vallldonzella la Vella, propietat de les monges» (47), que s'acabà cedint un limitat dret d'empru del bosc i dret de pas a favor dels Ferriol.

El segon títol, a base de l'ACB, *Pergamins*, prossegueix l'estudi de les tensions, aquesta vegada entorn dos punts: el forn (48-57) i la comercialització del pa en la vila (57-58). Les dades sobre el forn i els respectius drets i deures de senyors, propietaris útils i usuaris consten en les clàusules de dos convenis d'establiment dels anys 1367 i 1384, i els compara amb els d'un establiment contemporani fet per Jaume March, senyor d'Eramprunyà, a Sant Climent de Llobregat (56). Altra documentació del mateix fons, dels anys 1330 i següents, ens permet d'assistir a una disputa jurisdiccional entre l'Almoïna de la Seu de Barcelona, senyora, i la mostassafia de la Ciutat de Barcelona entorn el control de pesos i mesures en les viles dins els termes de la capital, que desembocà en la delimitació de funcions policials sobre la venda, a favor de la Ciutat, amb el consentiment tant dels Consellers com de l'Almoïna (61). Hi ha d'altres notícies sobre el tema, algunes de les quals procedents del *Llibre de marmessoria de Bartomeu de Miramat* (65 [cf. ATCA [XV]], 1996, 788, n. 11335]). — J. P. E. [17.554-17.555]

Miquel dels S. GROS I PUJOL, *L'arxiu del monestir de Sant Joan de les Abadesses. Regestos dels documents dels anys 1115-1200*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 74 (2002), 5-72.

Els documents ací regestats puguen a dos-cents dotze, de «tipologia molt variada... que permetrà d'anar molt enllà en el coneixement de la formació i el manteniment del patrimoni canònic, de la seva explotació i de la vida interna de la comunitat» (9). Hi ha diplomes papals, ja integrats en les corresponents compilacions (núms. 32, 38, 44); i no manquen els dels comtes de Barcelona (núms. 5, 27, 33, 39, 69) o d'altres (núms. 10, 11); el major nombre de documents s'emmarca en el feudalisme, amb quantitat d'establiments, algunes donacions en feu o en alou, permutes d'alou, redempció de drets senyorials, creació de senescalía (127), determinació de drets de batlles (147, 168, 204), o permís per a construir un castell (núms. 202, 203); hi són ben representats aquells actes característics de la rapacitat dels senyors feudals: la restitució de delmes o de drets feudals a Sant Joan (núms. 9, 29, 47, 60, 74, 76, 87, 88, 96, 114, 122, 131, 149, 161, 170, 175, 178) i les cèlebres 'convenientiae' que havien de posar fi a tensions o lluites (núms. 14, 15, 18, 45, 49, 57, 108, 123, 130, 137, 140, 143, 156, 190, 197, 198, 200); els capbreus recullen el resultat de les operacions anteriors (núms. 169, 210-212). No cal dir que és abundosa la documentació relativa a actes de la vida normal, com compra-vendes i donacions (d'entre les darreres, assenyalen les fetes en vistes a l'entrada d'un infant al monestir per a ésser-ne monjo (núms. 22, 26), o la d'una propietat 'ad usum pauperum' (núm. 82); hi ha bon nombre de testa-

ments i no manquen les dotalies en consagracions d'esglésies, no totes conegudes (núms. 48, 62, 85, 91, 94; la del núm. 62 és la de l'església del monestir el 1150, ja publicada per Jaume Villanueva i per Francesc Monsalvatge); indiquem l'encàrrec de tutoria d'un menor (núm. 195), les donacions per dot o esponsalici (núms. 138, 167, 181, 196); i tres sentències judicials (núms. 71, 73, 205); i les prescripcions per a la vida interna de la comunitat, on hom pot trobar dades sobre dietètica en el segle XII (núms. 40, 109, 117, 118, 145, 180). Els registres escrits en llatí són copiats del *Llibre de canalars* i molts dels catalans són resum dels documents copiats en el *Diplomatari de Sant Joan de les Abadesses*, ambdós conservats en l'arxiu del monestir; els altres catalans han estat realitzats a base de la documentació d'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer III, Ramon Berenguer IV i Alfons I*. Tal com diu l'autor, aquesta regestació «permetrà a la llarga publicar el diplomatar del monestir de Sant Joan de les Abadesses» (9) [desitgem que sigui aviat]. — J. P. E.

{17.556}

Miró AYATS I VERGÉS, *El règim municipal de Sant Joan de les Abadesses al segle XVII*, dins «IBIX. Annals», 2 (2000-2001 [2002]), 323-328.

Suprimit el monestir de Sant Joan de les Abadesses el 1592 i traspasada la jurisdicció sobre la vila a les cinc dignitats reials de les seus de Barcelona, Vic i Girona, calgué establir noves bases de relació entre senyoriu i vila: fou la *Concòrdia* del 1630, que creà el consell de trenta jurats vilatans, representants de la universitat de Sant Joan; les atribucions de consell i de jurats consten en les successives *Ordinacions*; ací són resumides les determinacions de la *Concòrdia*, amb organigrama (325), i particular atenció a les condicions i procediment d'elecció de jurats (326-327). — J. P. E.

{17.557}

Lluïsa AMENÓS, *Les intervencions arquitectòniques a l'església de Sant Pere de Graudescales: història i dades inèdites*, dins «Lambard. Estudis d'Art medieval», XIII (2000-2001), 99-109.

En l'anàlisi de l'estat de l'edifici i de les intervencions arquitectòniques que el varen restaurar de forma poc satisfactòria a parer de l'autora, són esmentats uns fragments de pintura mural trobats el 1995, amb restes d'una inscripció en dos registres sobreposats; del superior no en resta altra cosa que dues petites mosses; de l'inferior, tres lletres, les dues darreres una .I. i una .S. — J. de P.

{17.558}

Sílvia CANALDA I LLOBET, *Com podria haver estat el retaule major de la parròquia de Santa Coloma: la traça de Pere Costa*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 119-143.

L'autora informa d'haver localitzat en col·lecció particular de Barcelona una traça intitolada *Idea per lo retaule de la iglésia de Santa Coloma de Caralt, bisbat de Vic... per Pere Costa escultor de Bar-na*, ací reproduïda (120), i n'analitza les característiques tècniques i artístiques, amb particular atenció als escuts de Santa Coloma i dels Queralt, també presents en l'obra del mateix Costa, *Nobiliario catalán*, ara a Barcelona, BC, ms. 153, reproduïts en les pàgines 133 i 135, d'on són transcrites les explicacions pertinents (134 i 136). La documentació coneguda permet de saber que la traça fou pagada a Pere Costa, però, per raons econòmiques, el retaule no fou construït (138). — J. P. E.

{17.559}

Jocelyn N. HILLGARTH, *Els Torrella de Santa Maria*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 11 (2001), 45-57.

Procedents de Torroella de Montgrí, els Torrella tingueren aquella possessió des de la conquesta fins al segle XVII, en què la possible venda ocasionà dues intervencions reials dels anys 1670 i 1671, ara en l'arxiu de l'autor (445, nota 5), ací transcrites (48-49); el 1671 era comprada

per Francesc Cotoner i el 1689 n'era alçat inventari, ara a Palma, AM, *Cotoner*, 805; en aquell moment era destinada a la reproducció d'èquids, car d'entre un nombre considerable d'egües, pollins, rucs i burros, someres i poltres, hi consta un guarà (55/466). Només hi havia un llibre, un *Missal* romà, usat (53/402). Hi ha notícia d'un altre inventari, del 1749, del mateix arxiu i fons, el núm. 1489 del qual era «una *Doctrina* per quant el sacerdot ha dit la missa, per explicar a los ohihents» (57). — J. P. E. [17.560]

Joan PAPELL I TARDIU, *El domini del monestir de Santes Creus. Un exemple d'organització del territori en època medieval (1150-1233)*, dins *Territori i Societat a l'Edat Mitjana. Història, arqueologia, documentació*, III, Lleida, Universitat 1999-2000, 191-254.
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [17.561]

Coral CUADRADA, *Santes Creus: els monjos colonitzadors i l'ordenació del territori*, dins *El Císter, ideals i realitat d'un orde monàstic*. Actes del Simposi Internacional sobre el Císter. Valldigna (1298-1998). Ferran GARCIA-OLIVER, editor. València, Universitat 2001, 143-156.

A base del *Llibre Blanc de Santes Creus*, l'autora recorda que els tres monestirs cistercencs s'ubicaren en la Catalunya Nova immediatament després de la conquesta del territori i foren col·laboradors en establir la nova societat. A Santes Creus, els primers anys foren presidits pel transllat de Valldaura al monestir definitiu; després, una de les grans línies d'actuació fou el de l'extensió de les pastures (mapa: 148); també ensenyaren noves tècniques agrícoles, sobretot en les granges pròpies; la dispersió de béns i granges repercutí en l'administració del monestir, en relació amb el qual les granges disposaven d'una certa autonomia. — J. P. E. [17.562]

Amparo BARRACHINA IBÁÑEZ, *Segorbe y la excavación de la calle del Papa Luna. Aportación al conocimiento de la ciudad y su historia*, dins «*Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló*», 21 (2000 [2001]), 397-426.

La informació històrica de la zona, des del segle XV (Sogorb, AM, *Llibre de gremis, Llibre d'aveïnaments*, etc.) fins a Anton Josep Cabanilles (397-398), passant per algun capbreu del segle XVII (423), és completada amb l'abundant troballa de ceràmica i de dues monedes de la segona meitat del segle XVIII, les inscripcions de les quals són transcrites (421). Hi ha bibliografia (424-426). — J. P. E. [17.563]

Ramon CARDONA I COLELL, *De vies antigues a camins rals*, dins «*IBIX. Annals*», 2 (2000-2001 [2002]), 83-103.

Aplec de dades sobre els dits camins en la comarca del Solsonès o relatives a poblacions de la contrada, procedents de fonts d'informació diverses, entre les quals figuren les que provenen d'autors clàssics (99-100 i 106, nota 52-53), les proporcionades per diplomataris medievals solsonins o de la Seu d'Urgell (96) o per documentació moderna (91 i 94) i les observacions de Francisco de Zamora (83). — J. P. E. [17.564]

Ramon PLANES I ALBETS, *Les Ordinacions de la Mostassaferia de Solsona de 1590*, dins «*Oppidum*», I (2001), 41-57.

Revisió ampliada de les ordinacions del 1434, les del 1590, fragmentàriament conegudes però globalment inèdites, es conserven a Solsona, AHC, *Arxiu de la Ciutat de Solsona*, 13, dues

pàgines de les quals són reproduïdes en fotografia (49), resumides en llurs vint-i-cinc capítols (44-47) i publicades en llur integritat (50-55); el 1702, ateses les picabaralles entre mostassafs i batlles dels cossenyors (bisbe i duc de Cardona), aquests encarregaren un parer sobre la jurisdicció pròpia del mostassaf, del qual ha sobreviscut la llista de documents que calia tenir presents a l'hora de precisar la dita jurisdicció; es conserva en el mateix AHC i fons, núm. 90, doc. 9, i és ací publicada (55-57). — J. P. E. [17.565]

Jordi RASIES I PLANAS, *Els Bordons: una família de mestres de fer orgues de Solsona (s. XVI-XVII)*, dins «Oppidum», I (2001), 113-118.

A base de documentació ja publicada per tot Catalunya i d'altra d'inèdita a Solsona, ADS, *Claustre*, l'autor estableix l'arbre genealògic del 1572 al 1650 (113) i la llista dels quaranta-un orgues construïts per les quatre generacions de la raguèlia entre el 1541 i el 1646 (115-116), distribuïts per tot Catalunya i València d'acord amb el mapa (114). — J. P. E. [17.566]

Clara ARBUÉS, Jaume OLIVER, *Pocs prats per a tants masos? Els prats en els espais agraris feudals de muntanya: els casos de Sorre (Vall d'Àssua - Pallars Sobirà) i Músser (Baridà - Cerdanya)*, dins *Mas català*, 67-85.

Amb l'anàlisi de la documentació i la restitució arqueològica de les superfícies destinades a prats en els dos llocs indicats en el títol, els autors intenten «identificar la lògica que explica l'existència i la gestió d'aquestes superfícies» (67). La base documental de l'estudi es troba en les col·leccions de documents (d'Abadal, Baraut, Puig: 81-82), ultra l'accés directe a l'Arxiu Ducal Medinaceli, al Diocesa d'Urgell, a l'ACA o als AHC de Puigcerdà i de Sort. Els prats compareixen en la documentació dels segles X-XI, però són una 'rarsa relativa' comparats amb els camps de sembradura; ubicats normalment vora aigua (fonts, rierols, pous) són, de vegades, vedats o deveses; la diferència entre herbes verdes i seques, també documentada, permet de saber quelcom de la gestió dels prats (72), tant a Sorre (73-74) com a Músser (75-76). Ja en època moderna, l'apreciació comercial de la carn féu créixer la superfície destinada a prats, d'altra banda exempts de delme i primícia (77-78). Hi ha quatre croquis (83-85). — J. P. E. [17.567]

Salvador VEGA I FERRER, *La recuperació de l'Almoïna del pa cuit del Dijous Sant i la reparació de l'Església parroquial de la Tallada (1685)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 20 (2001), 87-98.

L'acta de la reunió del Consell General del Castell de la Tallada, corresponent al 15 de juliol del 1685, ací transcrita de Girona, AHG, *Fons notarial. Verges*, certifica que en aquella data, a fi de poder complir les prescripcions de la darrera visita pastoral del bisbe de Girona, posaven en mans dels obrers de l'església els béns de la «caritat del Dijous Sant», destinadors a reparació i adob de l'església (88-89); amb la dita ocasió, l'autor explica quins eren els serveis municipals a darreries del segle XVII (90-91), les dificultats amb les quals s'havia d'encarar el dit consell (92-94) i les notícies contemporànies ofertes per les actes de visita pastoral, existents a Girona, ADG, *Visitationum* (94-97). — J. P. E. [17.568]

Eugeni PEREA SIMÓN, *Església i societat a l'arxidiòcesi de Tarragona durant el segle XVIII. Un estudi a través de les visites pastorals*. Pròleg de Carlos MARTÍNEZ SHAW, Tarragona, Diputació 2000, 596 pp.

Sobre la base dels fons arxivístics esparsos pel bisbat, d'entre els quals destaquen l'AHA, tant en la seva part diocesana com en la de les parròquies, i el Capitular de Tarragona, també l'AH o

l'AHC de Reus, i els parroquials de l'Alcover, l'Alforja, Montblanc, Riudecols, Senan i Ulldemolins (493-502), que han proporcionat a l'autor 782 actes de visita pastoral i 1331 testaments (base completada amb la corresponent bibliografia) (503-530), ell ofereix en aquest llibre una visió global de la situació religiosa de les poblacions de l'arquebisbat de Tarragona en el canviant segle XVIII, començant per les institucions d'abast general: arquebisbe i capítol de la Seu, vistos també en tant que senyors temporals de llocs, ordes religiosos i seminari, amb quadres quantitius sinòptics per a tots els casos (19-34); seguint per l'estructura parroquial i els seus servidors (37-63), per la clerecia tant secular com regular (67-97). Des d'ací, l'autor entra de ple en el tema de les visites pastorals: primer, en tant que esdeveniment en la vida d'una parròquia (101-121: assenyalam els objectius formulats per l'arquebisbe Francesc Armanyà: 112), i tot seguit en tant que revisava els diversos llibres de la parròquia, de les fundacions o de les confraries, donant-nos així una visió dels arxius parroquials tarragonins del segle XVIII (125-147). Els capítols successius repassen els diversos camps d'atenció de la visita; el temple i les seves parts i llur bon estat (151-188), el culte litúrgic parroquial tant en els actes sacramentals com en les celebracions lligades als temps successius de l'any (191-236), les accions litúrgiques en tant que fet personal (recepció de sacraments i celebració funerària: aquest és un dels punts que més concentren l'atenció dels visitadors. Assenyalam algunes composicions en vers: 255-256, 264, 308) (239-324), les manifestacions de vida cristiana, personals o col·lectives (327-353), l'ensenyament de la doctrina de l'església en el catecisme, la predicació ordinària o la solemne, les missions, i les escoles; i en sentit negatiu, els processos inquisitorials en matèria de fe (357-403); l'aiguabarreig de sagrat i profà (407-444), on trobem, per exemple, els permisos per a la representació pública d'obres teatrals, i finalment la correcció de desviacions o d'abusos (447-478, amb noves estrofes: 452 i 458-9, i un apartat sobre censura de llibres: 469-472). Són transcrits en apèndix documental un memorial de greuges del rector de l'Alcover contra els beneficiats de la parròquia, 1800 (432-534); consuetud de Tarrés (s. XVIII) (545-547); text de dos sermons, un de Pasqua a l'Albiol i un de missió d'un franciscà d'Escornalbou (548-555) i explicació catequètica per a joves de punts diversos amb preguntes i respostes (556-577); la consuetud de Tarrés, ja del 1810, conté un apartat sobre el cant de goigs, evidentment anteriors al segle XIX (537). Hi ha taula única d'antropònims i de topònims (579-589). — J. P. E. [17.569]

Ramon MIRÓ BALDRICH, *Música i església a Tàrraga (del segle XV a inicis del XVIII)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 151-198.

L'autor ha realitzat un escorcoll sistemàtic del fons municipal de Tàrraga, AHC, a la recerca de dades sobre el tema (*Llibres de consells, d'albarans, de comptes, d'èpoques comunes, de pòlisses, de capitulacions*) i en un primer apartat resumeix totes les anotacions que hi fan referència des del 1437 al 1717 (153-172), amb particular atenció a orgues i orgueners (172-174), a organistes i manxadors (174-177), a mestres de cant (177-179), a d'altres músics (179-180) i a campaners (180). L'altre apartat conté cinquanta quatre registres i transcripcions de fragments documentals del fons abans esmentat (184-197). Hi ha bibliografia (182-183). — J. P. E. [17.570]

Raúl BALSERA BOLAÑO, *Evolució de la història d'Ègara en onze manuscrits procedents de la Col·legiata del Sant Esperit de Terrassa: el trànsit de l'antiquarisme a l'arqueologia*, dins «Terme. Revista d'història», núm. 16 (novembre 2001), 61-87.

Com que des de sempre el passat ha estat instrumentalitzat per les societats humanes en funció del present, l'autor dóna ací el resultat del seu estudi, aplicat al cas de Terrassa, a base d'onze manuscrits redactats entre el començament del segle XVIII i el començ del XIX, procedents de l'arxiu del Sant Esperit i ara conservats a l'AHC de Terrassa, en els quals l'autor esbrina, també gràcies al coneixement de la biografia intel·lectual dels respectius autors, el paral·lelisme entre contingut narratiu i pressupòsits; ens són presentats títols successius com les *Grandeses i antiguitats d'Ègara-Terrassa*, de Joan Arnella [el qual, amb certesa absoluta, no pogué ésser «ordenat sa-

cerdot el primer de març del 1599 i, deu dies més tard, prevere...»: 64], la *Descripción de Egara*, d'autor anònim deutor de Jaume Pasqual i de darrerries del segle XVIII, el també anònim *Noticias de la ciudad de Egara*, on l'autor, certament religiós, conjuga les dades conegudes amb fantàstiques i admirables invencions (67), i l'encara d'autor desconegut, *Breu relació de las grandesses y antiguitats de la vila de Terrassa, dita antigament Egara*, de mitjan segle XVIII (67-68); tots tres es basen en historiadors recents, entre els quals detaquen Jeroni Pujades i Francisco Diago. Els altres manuscrits pertanyen al segle XIX i XX. Un tema recurrent és el de la coincidència local entre Egara i Terrassa, que ja Joan Arnella establí sobre base epigràfica i després fou confirmada a mesura que es conegueren els documents altomedievals (76-77); l'epigrafia i la numismàtica foren objecte d'atenció constant per part de molts d'aquells autors (78-82). — J. P. E. [17.571

Cristian FOLCH, Joan LLINÀS, Carme MONTALBÁN, Alons RAMÍREZ, Marc SUREDA, *Torcafelló. La descoberta arqueològica d'un castell del vescomtat de Cabrera*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 33-56.

Correctament localitzat el 1985 a Maçanet de la Selva, Turó de Sant Jordi, successivament utilitzat com a fortalesa senyorial, com a capella de Sant Jordi i com a torre de telegrafia òptica, el dit castell pertanyia en alou als Cabrera, sots els quals passà per graus diversos d'ifeudació. És documentat des de començos del segle XII en pergamins tant de Girona, ACG com de la Seu d'Urgell, AM, que informen tant sobre la pertanyença als Cabrera com sobre les subinfeudacions i el preu que hom en pagava (34-37), i també aporten dades sobre l'existència i la delimitació entre poblacions veïnes (44-45). L'excavació intentava de trobar informació sobre el castell primitiu, on han estat individuades la cisterna, la torre mestra i el recinte sobirà amb les altres cambres (38-41); els fragments de terrissa confirmen la datació dels segles XI-XIII (41-43). Hi ha bibliografia (47-48), croquis de les construccions (49-53) i dibuixos de la terrissa (54-56). — J. P. E. [17.572

Francisco A. ROCA TRAVER, *Pleito entre los oficiales de la villa de Torreblanca con el Cabildo de Tortosa ante la interpretación de los nombramientos en el régimen de la Nueva Planta*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 97-117.

Després de la conquesta, Jaume I posà Torreblanca sots senyoriu del bisbe de Tortosa; però amb la *Nova Planta*, que, malgrat tot respectava els senyoriu, sorgí un conflicte en moment de seu vacant, en què el capítol de Tortosa nomenà el seu Alcalde major a Torreblanca, que no fou acceptat pels regidors existents perquè no corresponia al tradicional batlle del bisbe, el qual era presentat per la vila i elegit pel bisbe; allò que es discutia era si la vila tenia dret de presentació. La documentació d'ambdues parts ací transcrita de València, ARV, *Escrivanies de Cambra. Expedients*, confirma que l'Audiència donà la raó a la vila (113-117). Entre la documentació presentada en aquell moment, consta un llibre intítulat *Ordinacions fetes per la present vila de Torreblanca y el bisbe de Tortosa, baró y senyor de la present vila, sobre lo govern y regiment de dita present vila* (110). — J. P. E. [17.573

Christian GUILLERÉ, *De Torroella de Montgrí à Tossa: les Catalans et la mer (fin XIIIe-XIVe siècle)*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 83-108.

L'expansió mediterrània de Catalunya no és pas el resultat de l'empenta de Barcelona, car les poblacions de Marina han contribuït a la dita empenta sota la direcció dels comtes-reis, que en el pas del segle XIII al XIV potenciaren la creació de ports o carregadors en la costa gironina: Sant Feliu de Guíxols, Palamós, i el nou camí directe des de Girona (87-89); Pere el Cerimoniós convertí el port de Sant Feliu en 'carrer' de Girona, donant-li així una empenta definitiva, confirmada pels alts percentatges de gent de mar en els *Fogatges* de la segona meitat del segle XIV i pels documents notariais, ara a Girona, AH, que establien els parçoners de diverses classes de vaixells i

les condicions de llur construcció (90-93); l'ACA i l'ARV, *Mestre racional. Coses vedades*, permeten de conèixer l'activitat portuària gironina en aquell capítol i més en particular les tretes de grans (17.000 mitgeres entre 1351-1357) (95-101). Les dades de la documentació són reduïdes a quadres sinòptics: tretes concedides pel batlle general, 1350-1357 (102-103); ports de destí o d'origen dels vaixells sortints o entrants a S. Feliu de Guíxols (104-105); ganxons patrons de nau (105-106); i activitat del dit port el 1351 (107-108). — J. P. E. [17.574

J. Ángel SESMA MUÑOZ, *Del Cantábrico al Mediterráneo: la vía fluvial del Ebro*, dins *Itinerarios medievales e identidad hispánica*. «XXVII Semana de Estudios Medievales. Estella, 17 a 21 de julio de 2000», Pamplona, Gobierno de Navarra 2001, 189-220.

En el trajecte del riu d'Ebre des del seu naixement a la Mediterrània, el riu passa per Catalunya, on, ja en el segle XI s'ubicaven tres dels punts de peatge per als productes transportats pel riu entre Tudela i el mar: Mequinença, Ascó i Tortosa (194-195); després de la conquesta, trobem genovesos i narbonesos en els 'fondeuqs' tortosins, d'una banda (197), i constatem, de l'altra, que Tortosa és centre d'atenció de Jaume II, que l'enforteix amb la intenció d'integrar-la en la política reial de configuració del territori i de les seves possibilitats mercantívoles, i d'unitat de poder (203-205), que també hauria intentat d'ésser una unitat econòmica (211-212; assenyalen el cost d'una barca el 1431: 214) i hauria creat organismes de control de ports i vores fluvials, ben documentats en fons d'ACA, *Canc., reg.* (216 i nota 59), font que, amb d'altres, permet de conèixer la utilització del riu per al transport (216-217). — J. P. E. [17.575

Mario ZUCCHITELLO, *Jurisdiccions compartides. Els exemples de Tossa i Lloret de Mar*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Joaep M. Pons i Guri), 109-140.

Aquestes pàgines s'ocupen de dues sentències arbitrals dels anys 1348 i 1357 que establiren la jurisdicció respectivament damunt Tossa i Lloret, discutida entre els senyors eclesiàstics (Ripoll i Seu de Girona) i les pretensions dels Montcada, als quals Jaume II, en compensació al dot de la tercera muller, Elisenda de Montcada, donà jurisdicció senyorial i mer i mixt imperi sobre Lloret i Tossa; fou immediatament una font de conflictes, complicats pel fet d'afectar drets d'institucions eclesiàstiques, defensats amb penes canòniques com l'excomunió (109-111), sense que manquessin intents de solució, entre els quals cal comptar les sentències arbitrals, dues de les quals són ací transcrites: la del 1348 relativa a Tossa, conservada a Sevilla, Archivo Ducal Medinaceli, *Montcada* [ara potser Toledo, AHN, *Nobleza. Medinaceli. Montcada*] (128-135), i la del 1570 per a Lloret-Llagostera, transcrita de Girona, ACG, *Llibre verd II* (135-140). — J. P. E. [17.576

Cebrià BARAUT, Jesús CASTELLS, Benigne MARQUÈS, Enric MOLINÉ, *Episcopologi de l'Església d'Urgell*, dins «Urgellia», XIV (1998-2001), 7-136.

Aquestes pàgines són dividides en quatre apartats: el primer presenta les fonts que ofereixen dades sobre antics bisbes urgellesos: la *Llista de Gerri*, i la seva versió ampliada en un pergami del 1425; els episcopologis dels segles XVI, XVII i de la primera part del segle XVIII, el *Dipticon Sanctae Cathedralis Ecclesiae Urgellensis Pontificum* del 1747, el *Manual Digest* andorrà d'Antoni Fiter i Rossell del 1748, que ja desemboquen en episcopologis elaborats amb criteris moderns com el *Compendio Histórico* de 1762/1763, el *Viage literario* de Jaume Villanueva, un episcopologi incomplet i encara inèdit a l'ACU, *Episcopologis*, i el publicat dins el *Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya* del qual el present és ampliació (7-19); aquesta primera part és completada amb àmplia llista bibliogràfica (20-30). El segon apartat conté la biografia de cada un dels bisbes, on també és indicada la bibliografia que els és pròpia, des de Sant Just d'Urgell a l'actual mons. Joan Martí Alanís (31-123). L'apartat terç conté entre d'altres apèndixs, el doble text de la llista de

Gerri, *Haec sunt nomina episcoporum Urgellitanae Ecclesiae* (124-125). El darrer apartat és dedicat a *Taules*: la cronològica i l'alfabètica (131-136). — J. P. E. [17.577]

M^a de los Desamparados CABANES PECOURT, *San Vicente de la Roqueta, santuario valenciano de peregrinación*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 531-538.

Sant Vicent de la Roqueta és documentat en escrits contemporanis de Jaume I (533) i en texts posteriors (p. e., de sant Vicent Ferrer) (533-535) o anteriors com el de Hermann abat de Tournai d'entorn el 1140 (536-537). — J. P. E. [17.578]

J. Alfredo OBARRIO MORENO, *La prueba judicial en los Furs de València*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXX (2000), 297-350.

J. Alfredo OBARRIO MORENO, *Ius proprium - ius commune, La sentencia en el ordenamiento foral valenciano*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXI (2001), 501-572.

El primer títol és dedicat «al análisis y desarrollo pormenorizado de una de sus [Els Furs] instituciones menos estudiadas, la prueba judicial» (298). Les pàgines següents representen una sistematització de la doctrina sobre el tema, que té en compte els diversos llocs dels Furs, les fonts antigues i els estudis actuals; trobem, doncs, doctrina sobre *El càrrec de la prova* i la seva valoració entre prova plena i prova legal; sobre els instruments de la prova: jurament, confessió, testimonis, els documents o ‚vox mortua‘, el turment i la ‚inquisitio‘, el duel judicial i les presumpcions.

El segon títol concentra l'atenció de l'autor en la sentència, en tant que determinada pel dret propi i pel romanojustinianeu; el tema obliga a recórrer «no sólo a las fuentes jurídicas -Fueros, Privilegios y Fueros de Cortes- o a la práctica procesal y a la literatura jurídica valenciana, sino que, a su vez, éste se ha de poner en correlación con las fuentes y la doctrina, ya sea esta civil, canónica o procesal, propias del ‚ius commune‘» (501). L'exposició comença clarificant concepte i espècies de sentència (501-510) i exposa tot seguit les possibilitats d'impugnació de la mateixa: l'apel·lació (510-538), el recurs de súplica (539-547), el recurs de nul·litat amb la ‚restitutio in integrum‘ (548-556) i el recurs per ‚quaerela‘ o queixa (556-559); la darrera part resumeix els efectes de la sentència (559-572). — J. P. E. [17.579-17.580]

Antoni FURIÓ, *La domesticación del mundo natural. Agricultura, ecología y economía en el País Valenciano en la Baja Edad Media*, dins *El medio natural en la España medieval*. Actas del I Congreso sobre ecohistoria e historia medieval, Julián CLEMENTE RAMOS editor, Cáceres, Universidad de Extremadura 2001, 57-103.

Introduït el tema, l'autor formula el seu objectiu: «analizar los cambios introducidos por los diferentes sistemas sociales y económicos que se sucedieron en la zona, desde la construcción de grandes y pequeñas huertas en época andalusí a las transformaciones del paisaje agrario provocadas por la conquista cristiana y la sustitución de cultivos tradicionales por otros más especulativos y rentables» (67). En realitat, aquestes pàgines resumeixen els resultats d'estudis (i són d'alguna manera un butlletí bibliogràfic) sobre el sistema de reg en la València (i en la Mallorca), andalusines (73-82), sobre les novetats introduïdes per la reconquesta tant en el sistema anterior com en la colonització mitjançant poblacions i cultius nous (83-97), o en temps posteriors per exigències econòmiques, exemplificades en la canyamel i el trepig (97-102). — J. P. E. [17.581]

David IGUAL LUIS, *Itinerarios comerciales en el espacio meridional mediterráneo de la Baja Edad Media*, dins *Itinerarios medievales e identidad hispánica*. «XXVII Semana de Estudios Medievales. Estella, 17 a 21 de julio de 2000», Pamplona, Gobierno de Navarra 2001, 113-158.

Aquesta ponència es concentra en el creixement del radi d'abast de la navegació i comerç medieval fins al seu màxim grau en el pas del segle XIV al XV (115) de l'Estret de Gibraltar a les costes valencianes (119-120), dibuixat a base dels estudis tant propis com d'altri i de la documentació de València, ARV, *Generalitat*, i *Protocols notarial*s, que confirma la distinció entre 'identitat de navegació', donada per la nau i el seu patró, i la 'identitat d'acte mercantil', que dins la unitat anterior pot ésser múltiple (118); per a Múrcia, Màlaga i Sevilla, València era el mercat on proveir-se de roba, armes, esclaus i d'altres productes de vàlua (123), tal com confirmen les dades acumulades per l'autor en les pàgines 126-137; les pàgines següents recorden que la navegació era bàsicament de 'cabotatge', però que hom s'aventurava a la 'dreta via' o a seguir la ruta més breu i començava a utilitzar embarcacions de major tonelatge, cosa que introduí variacions en les assegurances, parcialitzant-les, i fórmules de comunicació per a abreujar o modificar les rutes (138-149). — J. P. E. [17.582]

Joan Vicent GARCIA MARSILLA, *La formació d'un mercat del crèdit. Orígens i difusió del censal en la societat valenciana (segles XIII-XIV)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XII (2001), 135-144.

L'autor estudia origen i difusió del censal a València a base de l'ARV, *Fons notarial*, i de l'AMV. Contra la tendència a primar l'estudi «d'aquells aspectes de l'economia preindustrial que 'anunciaven' d'una o altra manera l'adveniment del capitalisme» (135), l'autor defensa l'interès històric del censal i en reivindica els aspectes positius: 1) permeté a àmplies capes de la societat d'obtenir capitals amb uns interessos baixos i condicions favorables; 2) el segle d'or econòmic valencià anà de tronc amb el triomf del censal. Lluny d'ésser un factor d'estancament i una invitació a la peresa, el censal va permetre la financiació de l'empresa mercantil valenciana durant el segle XV; de més a més, «el ràpid desenvolupament d'un mercat secundari d'aquestes rendes» (142) que en feia una inversió rendible, demostraria la seva virtualitat en una economia preindustrial. També les institucions públiques recorregueren al censal i en el cas de València «el municipi sempre mantingué una certa posició de força per la gran oferta de capitals existent, que li permetia renegociar a la baixa els ingressos de les seves rendes» (143). Expressió acabada del feudalisme, el censal implicava el protagonisme del numerari sobre el valor de la terra, monetitzava totes les esferes de la vida i permetia de dotar la societat del capital que el mercat necessitava i reclamava. — J. de P. [17.583]

Germán NAVARRO ESPINACH, David IGUAL LLUÍS, Joaquín APARICI MARTÍ, *Los inmigrantes y sus formas de inserción social en el sistema urbano del reino de Valencia (siglos XIV-XVI)*, dins «Revista d'Història Medieval», 10 (1999 [2000]), 161-199.

Després de reflexionar entorn la interacció demogràfica de ciutat i territori (161-166), els autors delimiten la seva aportació en la demografia de la ciutat de València en el pas del segle XV al XVI: assenyalen la insuficiència d'uns recomptes basats només en l'AMV, *Manuale de consells* o *Llibres d'aveïnaments* (173, nota 32 i 175, nota 37), perquè hi ha d'altres fonts i perquè no tenen en compte la dimensió diacrònica de la demografia, sobretot en uns anys en què la pesta s'abraonà repetidament damunt el Regne de València, i propugnen l'alternativa d'una base de dades per «informatització de los vecindamientos del período 1450-1526» (176), que, de més a més, dóna nombre de fitxes prosopogràfiques i, quantitativament, ofereix resultats com aquest: les fonts municipals informen de només vint-i-vuit italians aveïnats entre el 1450 i el 1510, i el conjunt de totes les fonts ja ha permès d'arribar a set-cents tretze per als anys 1450-1525 (174). La metodologia aplicada al recompte d'italians (179-185) es pot repetir amb la immigració castellana tant a ciutat com a poblacions del regne (187-191), també als procedents de comarques regnícules, com poden ésser els aprenents, o els esclaus (192-197). — J. P. E. [17.584]

Mª Nieves MUNSURI ROSADO, *El clero parroquial de San Esteban en la Valencia del siglo XV*, dins «Anales Valentinus. Revista de Filosofía y Teología», XXVII (2001), 373-382.

El 1448 la Santa Seu atorgava al rei Alfons Trastàmara un impost damunt els rèdits dels eclesiàstics, entre d'altres del Regne de València, de quatre sous per lliura; la documentació generada per la percepció del dit impost, completada amb la del respectiu AP, *Comptes dels síndics 1425-1572*, permet de conèixer amb detall tant les dades personals dels clergues (en general preveres) vinculats a una parròquia com llurs ingressos; els de Sant Esteve eren setze; de tres d'ells, el *Liber ordinum* de l'ADV, permet de saber que reberen ordes entre els 1404 i el 1409 (377); d'entre els altres destaca el nom de Bernat Fenollar, que el 1449 consta prevere (375), els rèdits del qual, a Sant Esteve, pujarien a quinze lliures; el normal es trobava entre aquesta quantitat i les cinquanta; només dos casos, de nom desconegut, arribaven a les tres-centes deu lliures (379). — J. P. E. [17.585]

Vicente PONS ALÓS, M. Milagros CÁRCCEL ORTÍ, *La diócesis de Valencia durante los pontificados de los Borja*, dins «Anales Valentinus. Revista de Filosofía y Teología», XXVII (2001), 87-119.

Els autors es proposen d'estudiar la clerecia dels bisbats valencians en temps dels Borja i comencen pel bisbat de València. La investigació es basa en els rèdits del delme apostòlic, documentats en l'ACA, i a València, ACV, i ADV, i Arxiu del Baró de Llaurí per als *Libri ordinum* i *Libri collationum*; també en el sínode de 1432 (90-91). La clerecia del bisbat era aplegada en ardiacanats, però el de la seu i de les col·legiats tenia la seva pròpia estructura; l'administració de tot el bisbat, també en l'ordre judicial, era en mans de la cúria, sovint en conflicte amb les administracions civils (101-108); les parròquies constituïen els nuclis primaris de l'estructura eclesiàstica i moltes, i no cal dir les principals (118), ultra la clerecia parroquial, tenien comunitats de beneficiats (108-117). El sínode diocesà del 1429 sota Alfons de Borja es col·locava en una certa línia de reforma (112-115). Roma es feia present per la intervenció en col·lacions de beneficiats i per la petició de subsidis o concessió d'aquests als reis, peticions i concessions sempre malvistes (116-117). — J. P. E. [17.586]

Pilar VALOR MONCHO, *Los miembros del Consell General de Valencia desde la muerte de Fernando el Católico hasta las Germanías. 1515-1523*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 11-38.

Precisem que el 1523 les Germanies s'acabaven. La trajectòria d'aquells anys anà a la recuperació de protagonisme de la ciutat davant les intervencions de Ferran II i al pas al Consell General (en el qual entraren els jurats artista i menestral) de prerrogatives de què s'havia apropiat el Consell Secret. A base dels contemporanis *Manuales de consells*, completats amb els *Quijers de provisions*, ambdós de l'AM de València, l'autora intenta «conocer y contrastar datos sobre los consejeros que durante estos años integraron el 'Consell General'» (14), dades que són resumides en sis quadres sinòptics i una gràfica. El procediment d'elecció venia de temps de Pere III el Cerimoniós, i, precisat per Alfons i Ferran II Trastàmars, constava de cavallers o generosos, juristes, jurats vells, representants de parròquies, i consellers dels oficis (17-28); els elegits juraven el càrrec la vespra de sant Joan i, prèvia convocatòria, ja podien intervenir en el Consell General, al qual, de fet durant aquells anys assistiren d'altres personatges, nobles i juristes sobretot, en qualitat de 'prohoms'; les convocatòries saltaren de 10 el curs 1515-1516 a 37 el 1521-1522 (28-32): fins i tot estadísticament resulta que els representants de parròquia i d'oficis eren els més constants, qualsevol que fos la temàtica, mentre els altres eren presents en temes que els afectaven; i que la manca d'assistència als Consells Generals s'accentuà el 1519-1520, en què es presentà l'exigència que dos membres de mà menor entressin en el Consell Secret i que el Consell General augmentés el seu protagonisme (32-36). — J. P. E. [17.587]

Amparo FELIPO ORTS, *El síndico de la ciudad de Valencia. De las Germanías a la insaculación*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 51-78.

L'autora, basada en documentació de l'AM de València, *Manuale de consells, Lletres missives i Cartes reials*, i de l'ARV, *Reial. Partium Valentiae*, o de l'anònim *Llibre de memòries de diversos successos e fets memorables...*, d'on són transcrits nombre de fragments, intenta d'esbrinar la política reial d'intervenció en el govern municipal de València a través del síndic, càrrec vitalici responsable dels deutes a la ciutat i membre del Consell Secret; un intent de fer-lo triennal, presentat pels braços reial i eclesiàstic en la cort del 1510, no fou acceptat i seguí estant en mans de la família Dassió fins a finals del segle XVI (52-57), en què contemporàniament difunts el darrer Dassió i Felip II, la cort reial intentà desdoblar el càrrec, que «fuesse triennal y que vuestra magestad le nombrasse» (56); així fou, però la ciutat reaccionà en la cort del 1604 i recuperà la facultat d'elegir síndic; els anys següents del segle XVII hi hagué la novetat de la insaculació prèvia a l'elecció d'ambdós càrrecs (58-69). Les darreres pàgines informen sobre les persones que ocuparen el càrrec els segles XVI-XVII (70-72). En apèndix són transcrits dos documents reials relatius a l'ennobliment de Joan Onofre Dassió (73-77). — J. P. E. [17.588

Asunción ALEJOS MORÁN, *Centros para estudiantes de Teología en Valencia. Visión retrospectiva*, dins «Anales Valencinos. Revista de Filosofía y Teología», XXVII (2001), 181-194.

L'autora recorda els col·legis valencians d'estudiants teòlegs i es fixa en tres: el de la Presentació o Sant Tomàs de Villanueva, perquè la institució perviu, no el primitiu edifici, el de la Purificació i de Sant Fulgenci, perquè no ha subsistit ni institució ni edifici; i el dels Escolapis, perquè la casa continua, però no la institució; les pàgines dedicades a cada un dels tres, resumeixen les característiques d'edifici i d'església amb llurs transformacions històriques indica la documentació fundacional i la seva localització arxivística, o d'altres notícies, com la conservació d'un *Rationale divinatorum officiorum* de Joan Belet amb anotacions marginals de Sant Tomàs de Villanueva; el segon tingué vida curta, car el 1611 ja no tenia estudiants, encara que revisqué, car hi ha edició de les *Constitucions* l'any 1742, i és documentat en els *Manuale de consells* de l'AMV; el de l'Escola Pia, fundat el 1737, és ben documentat en publicacions de la segona meitat d'aquell segle (191-192). Hi ha bibliografia (192-194). — J. P. E. [17.589

Vicent GIMÉNEZ CHORNET, *La visita de los municipios por el gobernador de Valencia*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 39-50.

En temps de Pere III el Cerimoniós, la Cort de València del 1342 establia que el Governador del Regne o son lloctinent havia d'estar almenys un mes al nord del riu d'Uixó i un altre al sud del Xúquer i controlar i corregir els oficials reials i altres autoritats; n'eren excloses les poblacions de senyors amb mer imperi i aquelles que, com Vila-real, haguessin comprada la immunitat de visita (41-43); la documentació de València, ARV, *Governació*, en part transcrita, permet de conèixer casos concrets de la visita general del 1538 a Xàtiva, Alzira o la del 1562 a Vila-real: la visita començava amb la crida inicial, que prometia fer i administrar justícia a tothom generalment, però el seu procedir sumari, només per acusació i resposta verbal, sense documentació, pot amagar arbitrarietat i encara més les composicions monetàries per delictes a una administració reial sempre exhausta; de més a més, la distància entre les visites no permet de controlar documentació i comptes dels municipis o les actuacions dels tribunals de justícia; en algun cas, la por a les incursions sarraïnes es tradueix en ordinacions restrictives de la llibertat de moviments; i en casos en què la visita ha detectat mala administració de les autoritats, aquestes responen de forma que les fa pràcticament immunes (44-49). És transcrita la crida per a la visita de Xàtiva 1538 (50). — J. P. E. [17.590

Francesc CROSAS, Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Resò a València dels efectes que tingué la pesta de 1599 a l'Urgell*, dins «Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de 'El Pregoner d'Urgell'», 14 (2001), 3-7.

L'actual ms. de París, BN, *Esp.* 60, factici intitulat al lloc *Pragmàtica de València*, conté en els ff. 197r-198v una crida, d'incipit normal «Ara ojats què us fan a saber...», amb la qual els justícia i jurats de la ciutat de València notifiquen que els ha arribat nova de pesta a la vila de Bellpuig, 'en lo Urgell', raó per la qual prohibeixen que cap habitant de la ciutat i contribució de València aculli cap nouvingut de la vila o de cap dels pobles de la baronia de Bellpuig (Golmés, Castellnou de Seana, Vilanova de Bellpuig, Preixana i Eixaders), com tampoc de l'Aguiló ni de Vallfogona; també hi ha certificat d'haver estat proclamada la dita crida a toc de trompeta i copiada «de los originals registres custodiats en la scrivania de la sala de la ciutat de València» (7). — J. P. E. [17.591

Ana Mª BUCHÓN CUEVAS, Mª José LÓPEZ AZORÍN, *Escultores extranjeros, maestros del gremio de carpinteros de Valencia: Nicolás de Bussy, Julio Capuz y Francisco Stolf*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 161-168.

Aplec de notícies sobre aquests tres escultors, actius a València durant els darrers decennis del segle XVII i la primera meitat del segle XVIII, dins el qual són sintetitzades les dades proporcionades per altri i les procedents de València, ARV, *Gremis*. El punt cèntric és la data en què cada un d'ells obtingué el títol de mestre: 7 agost 1668, 27 juliol 1669 i 24 agost 1733, respectivament; tots tres haurien estat relacionats amb el portal barroc de la Seu de València. — J. P. E. [17.592

Antoni MAS FORNERS, Joan Lluís MONJO MASCARÓ, *Re pobladors mallorquins a la Marina Alta i Baixa del País Valencià (segle XVII). El cas de Manacor*, dins *Manacor 2000*, 209-217.

Després de l'expulsió dels moriscs, calgué repoblar les zones buides amb immigrants d'Aragó, Castella, Múrcia, Catalunya, Occitània i Lugúria. El Gran i General Consell de Mallorca era conscient que l'illa es buidava 'per poblar lo Regne de València' (209), procedència que és consignada en les noves *Cartes de poblament* (211), com també ho és la destinació ben concreta, com la dels manacorins que anaren a Tàrbena i a la Vall de Seta (210), encara que després hi hagué redistribució de repobladors. La parla influí especialment en la comarca del Marquesat (211-212); hi ha llista de poblacions mallorquines amb les corresponents valencianes (212-213) i indicació dels arxius parroquials on es poden documentar els immigrants, sobretot Tàrbena i Vall d'Alaguar (213-215), amb transcripció de quatre anotacions, tres de matrimoni i una de baptisme (215-216). Hi ha bibliografia (216-217). — J. P. E. [17.593

Núria PETIT BORDES, *Estudi de les fonts documentals que informen sobre els orígens, la fundació i els primers temps del monestir cistercenc de Vallbona*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 84-116.

El primer a estudiar la documentació de Vallbona fou Jaume Pasqual, seguit per Joan Josep Piquer i Jover; després ha comparegut documentació sobre el tema en estudis d'Agustí Altisent; se'n dedueix que els inicis d'aquella casa giren entorn de dos personatges: Ramon de Vallbona i Berenguera de Cervera, sobre els quals l'autora aplega un conjunt de vint-i-tres documents, transcrits íntegres (97-109), de la discussió dels quals dedueix que ell, tot i no veure clar que pertangués a la família noble dels Anglesola, hauria estat home de confiança de reis i nobles per a la repoblació de les terres de Ponent acabades de reconquerir, defugí la vida comunitària i seguí l'eremítica, i encara itinerant per llocs diversos de la contrada (85-89). Berenguera, en canvi, nada Anglesola i vídua de Guillem de Cervera, incideix, tant pel seu origen com pel casament, en la repoblació cristiana de la contrada, i fou ella qui vinculà la comunitat femenina de Vallbona a l'orde cistercenc pel camí de Tolebres / Colebres, tal com resumeix Pere Miquel Carbonell (91). — J. P. E. [17.594

Maria GARCIA I FIGUERAS, *La fàbrica de la nova església parroquial de Sant Joan Baptista de Valls. Construcció i estudi arquitectònic* (Publicacions de l'AHC de Valls, 10), Lleida i Valls, Pagès editors, Consell Comarcal i AHC 2001, 356 pp.

El subtítol fa constar la naturalesa bàsica d'aquestes pàgines, la d'ésser un estudi arquitectònic i artístic, que, en principi, les allunyaria del nostre interès directe; però des de la pàgina 147 trobem transcrits les dues fonts que han permès de refer en la primera part les successives etapes de la construcció: en primer lloc el *Llibre de la fàbrica de la Yglésia nova, en lo qual se contenen las personas que foren elegidas per dit effecte y todas las determinacions de aquells*, ara a Valls, AHC, on consten totes les passes prèvies, entre les quals la d'assegurar una base econòmica consistent en els rèdits de les moltes fundacions vallenques, nou destí per al qual calgué l'aprovació de la cúria romana; recordem que una de les raons al·legades en demanar la reducció era la de satisfer les despeses del «astudi públich de gramàtica y filosofia», sostingut pel Consell municipal de Valls (150, núm. 6); dins aquesta secció trobem els *Capítols per a la construcció de la nova església*, concordats amb el mestre d'obres Bartomeu Roig el 1569 (165-173); l'acta de la col·locació de la primera pedra, 17 gener 1570 (174-175), i el plànol per a la construcció de l'orgue, concordat amb el suís Lluís Scherrer (197-200); també hi són anotades les quantitats successivament pagades per aquella junta. L'altra font és constituïda per les dues-centes vint-i-nou determinacions del consell municipal, relacionades amb l'esmentada construcció entre el 1553 i el 1590 (203-324), transcrits dels *Llibres del Consell General*, del mateix AHC. El llibre és completat amb trenta-sis il·lustracions fotogràfiques (325-348) i la corresponent bibliografia (349-354). — J. P. E. [17.595]

Josep M. SALIS I CLOS, *Les campanes de Verdú. Recerca històrica i etnomusicològica*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 60-81.

L'article és centrat en la desaparició de les antigues campanes en la Guerra Civil del 1936 i la restauració després del 1938, però un apartat aplega notícies de tocs de campanes des del segle XIV en documentació de l'AP (68-72), i de campaners des del s. XVI (76-77). — J. P. E. [17.596]

Rafael GINEBRA I MOLINS, *Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle XIV. Els inventaris de la tresoreria de 1342 i 1368*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 377-413.

Els dos inventaris de béns mobles de la catedral de Vic (joies, ornaments, robes litúrgiques i llibres), objecte del present estudi, són els únics del segle XIV aplegats dins el lligall de signatura ACV 34/5 (378); descrita la materialitat dels dos inventaris (378-383), l'autor es fixa globalment en llur contingut, predominantment interessat a subratllar el valor material dels objectes; la diferència entre els dos inventaris, en allò que més interessa les nostres pàgines, rau en l'escassetat de llibres del primer (només un evangeliari i cinc missals: 383), que contrasta amb l'abundància en literatura tant bíblica com patristica, teològica i litúrgica del segon (409-411). La transcripció del primer inventari ocupa les pàgines 388-395 i la del segon les 396-413. Eren particularment abundants els objectes heretats del bisbe Galceran Sacosta; també hi havia una capa processional donada pel patriarca Joan d'Aragó (383), essent normal que hom faci constar els donants. Hi ha reproducció fotogràfica d'una pàgina (387). — J. P. E. [17.597]

Imma OLLICH I CASTANYER, Maria OCAÑA I SUBIRANA, *El treball artesanal i el comerç de la pell a l'Edat Mitjana. Una arqueta baixmedieval conservada al Museu de l'Art de la Pell de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 373-383.

Repetició de les pàgines ja conegudes dels lectors d'ATCA per la notícia bibliogràfica publicada en el volum XX (2001), 858, núm. 15.627. — J. P. E. [17.598]

Carles PUIGFERRAT I OLIVA, *Fam, guerra i pesta a la Plana de Vic 1374-1376*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/144 (2000), 73-106.

Durant aquells tres anys podia semblar que totes les malvestats s'havien abatut damunt Vic i la Plana: foren anys de fam i de pesta, agreujats per la irrupció dels escamots de l'infant de Mallorca. Tot i la manca d'estudis, la documentació no és escassa i es troba gairebé en la seva totalitat a Vic, AE, *Cúria Fumada*, que també engloba l'AM, i sobretot en un dels fons de la mateixa *Cúria*, l'*Arxiu de la Veueria*, i en particular el seu *Llibre de crides* (77); els estralls de la pesta són quantificables en una altra sèrie de l'AE, l'*Arxiu del Capbreu*. Damunt aquestes bases l'autor descriu el perill d'invasió venjativa de Jaume de Mallorca (80-83), l'escassetat de queviures i la política d'assortir-se'n a Barcelona (84-89, amb quadre sinòptic de procedència de les 630 quarteres de gra enviades: 88); i el rebrot de la pesta: els difunts sepultats en el cementiri de la Seu de Vic haurien pujat a uns 170 (89-90). La proclamació de l'usatge *Princeps namque* urgia a concentrar les vitualles en fortaleses i a defensar-se contra l'Infant de Mallorca, però la situació hauria estat pròxima al caos. El febrer del 1375 moria Jaume de Mallorca, però la fretura de vitualles s'accentuava durant tot aquell any, sempre acompanyada de la pesta (91-99). La recuperació fou lenta (99-103). Hi ha bibliografia (103-105). — J. P. E. [17.599]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *La moneda municipal de Vic (I): Ploms i senyals (1470-1513)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 385-396.

Establerta la situació del tema de la moneda vigatana com a resultat de les aportacions d'autors diversos (385), per la seva banda l'autor se centra en l'emissió de moneda menuda per la ciutat de Vic, aporta nous documents i precisa la cronologia de les dites emissions. Són onze documents de Vic, AM, *Llibres d'acords* i *Clavaria*, dels anys 1473-1512 ací transcrits o regestats en apèndix (391-395), en els quals hom troba esments diversos a moneda vigatana del 1366 al 1461 (386-387) i són documentades emissions dels anys 1470-1475, 1484, 1493 i 1511-1512 (388-391). Les monedes són reproduïdes en fotografia (396). — J. P. E. [17.600]

Miquel MIRAMBELL I ABANCÓ, *El taller d'un argenter vigatà cincentista. Inventari dels béns de Pere Navarro (+ 1548)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/144 (2000), 19-34.

Valencià habitant a Vic des d'entorn el 1525, ben documentat per les seves obres escampades per Osona i l'Alt Urgell, conegudes per documentació inèdita de Vic, AC, *Llibre de les capes*, i AE, *Cúria Fumada*; la darrera ha proporcionat l'inventari 'post mortem' dels béns, i el resultat econòmic de llur subhasta a l'encant (24-30), que ha permès de conèixer la llista de les eines i llur denominació, presentada en forma de vocabulari alfabètic (30-34). — J. P. E. [17.601]

Carles DORICO I ALUJAS, *Una traça de Pere Costa per al retaule major de l'església de la Pietat de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 341-363.

L'autor defensa que la *Idea feta per lo altar major de la iglésia de Nostra Senyora de la Pietat... de Vic...*, conservada a Vic, Museu Episcopal, pot ésser atribuïda «amb un marge d'error molt escàs» (342) al vigatà Pere Costa en virtut de la documentació ací indicada i en part transcrita de Vic, AE, *Cúria fumada*, AC, *Llibre del secretari*, i AM, *Llibres d'acords* i *Clavaries*, i la data entorn el 1753 (343-347), refà la biografia de Pere Costa (348-350), analitza les característiques artístiques de la traça (351-354) i li n'atribueix l'autoria (355-362). Hi ha reproduccions fotogràfiques de les obres. — J. P. E. [17.602]

Josep M. MASACHS I SURIOL, *Arxius judicials de Vilafranca del Penedès*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 252-268.

L'autor resumeix en la introducció algunes de les vicissituds de la formació recent de l'Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès. En un primer capítol explica l'organització judicial de l'antic règim com una extensió de les tasques administratives i judicials dels magnats, que se serviren de veguers i batlles. El segon exposa amb detall aquestes dues figures, llur funció i jurisdicció, i la documentació que se'n conserva a Vilafranca. El tercer capítol estudia la concurrència de les funcions vicarial i batlliar, sistema substituït en el segle XVIII pel corregiment, organisme de govern dotat de poder absolut i orientació centralista i centralitzada en el seu àmbit d'actuació, matèria exposada en el capítol quart. El cinquè és dedicat a la jurisdicció eclesiàstica. El capítol sisè esmenta les ,corts d'emfiteusi' i les ,corts de mostassaferia', de jurisdicció específica. El capítol setè exposa el funcionament de les corts judicials durant l'antic règim i el personal que hi treballava: assessors, escrivans de cort, saigs, nuncis, corredors públics, sotsveguers i sotsbatlles. El darrer capítol resumeix l'organització de la justícia a partir de les reformes liberals. — J. de P. [17.603]

Josep M. FONT RIUS, *Fundació i enfranquiment de la Vilanova d'Àger (1315)*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 249-253.

Un document d'ACA, *Canc., reg.*, fins ara desconegut, ací transcrit (252-253), permet de saber que en aquell moment fou assumit i protegit per l'aleshores comte d'Urgell el projecte de poblar un raval a Àger, que ell mateix batejà com a Vilanova d'Àger. L'autor subratlla el fet que la iniciativa partia de tres persones privades, en un moment en què l'onada de repoblacions s'acabava. — J. P. E. [17.604]

Jaume SABATÉ ALENTORN, *Onomàstica del poble i terme de la Vilella Alta* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, V), Barcelona 2000, 256 pp.

Amb poc més de cinc quilòmetres quadrats, la Vilella Alta és un dels pobles més minsos del Priorat, sobre el qual, però, ara el lector es pot considerar ben informat gràcies a les dades tant geogràfiques com històriques de la introducció, entre les quals hi ha les transcrites del *Registre Universal de totes les escriptures que estan en lo arxiu de Scala Dei*, del 1635 (16-17) o les dels successius fogatges (18-19) o encara les relatives a característiques de la parla (39-41). Per a qui en volgués saber més, assenyalen les pàgines dedicades a fonts arxivístiques (44-51) i a la bibliografia (51-52). El cos del llibre és dedicat a establir i documentar un per un els topònims (alguns d'ells convertits en cognoms), després de cada un dels quals trobem transcrita la frase o frases on és documentat, moltes de les quals anteriors al segle XIX (59-248). Són aplegades en apèndix les llistes de cognoms, de renoms de casa i de denominacions de partides del terme (249-255). — J. P. E. [17.605]

Joan SERRALLONGA I URQUIDI, *Proboms, propietaris i artesans de camí a la industrialització. La crisi del Gremi de Paraires de Voltregà (Osona), 1760-1796*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 18 (2000), 163-184.

Delimitats el marc geogràfic format pels tres municipis de Sant Hipòlit, les Masies i Santa Cecília, i la situació demogràfica de la zona durant el segle XVIII, d'un clar però desigual creixement (165-172), la documentació de Voltregà, AM, de Barcelona, AHCB, i de Vic, AE, permet de resseguir la trajectòria de la Confraria de Paraires, que compareix en l'acta de Visita Pastoral del 1724 (168-169); per a les despeses de reconstrucció durant el segle XVIII calgué crear censals, en els quals invertiren els paraires, no pas els pagesos; el municipi pagava un substitut de notari, un mestre de minyons i un de gramàtica (171); el 1741 hi havia cinquanta-set fabricants, el 1765 només eren quaranta-quatre (172-173, però la confraria mantingué força i empena demostrades tant en la construcció de la faraònica església parroquial com en la del santuari de la Gleva, amb lluites intes-

tines que arribaren a la Cúria Romana i propiciaren *Decisiones de la Sagrada Rota Romana...*, Vic 1761 (174-176). El 1780 hauria assenyalat el punt d'inflexió, car la producció era de poca vàlua i no podia mantenir la competència amb Manlleu ni amb Vic; els propietaris rurals vencerien els paraires i en els anys de pas al segle XIX «la destrucció del vell Gremi de Paraires i Teixidors queda pràcticament completada» (176-181). Hi ha sis quadres sinòptics. — J. P. E. [17.606]

Joaquín ALFONSO LLORENS, Inmaculada SUÁREZ RODRÍGUEZ, *Presupuesto para unas obras del Castillo de Xivert en 1596*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 91-95.

Presentació i transcripció de la *Visura de les obres necessàries y precisas del Castell de la Vila de Xivert...*, conservada a València, ARV, *Clerecia*; el document respon a la situació en què, esdevingut el rei Mestre general de l'orde de Montesa, calia conèixer la situació de cada una de les poblacions del senyoriu; la *Visura...* permet de conèixer estructura i mal estat del dit castell. — J. P. E. [17.607]

David BERNABÉ GIL, *Insaculación, oligarquía e intervencionismo regio en la villa de Xixona (ss. XVI-XVII)*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 79-122.

Els investigadors actuals han acceptat que el joc dels tres conceptes presents en el títol presidí o almenys influí fortament en la vida dels municipis valencians de l'edat moderna i l'autor en vol fer la prova en un de concret, mitjaner, fortament rural àdhuc en els estrats socials més elevats; presentada la seva configuració geogràfica i el creixement demogràfic de 265 focs el 1505, a 605 el 1703 (83-84), es fixa en el decret i capítols d'insaculació, del 1511, conservats a València, ARV, *Processos. I: L/595*; la novetat no degué plaure a tothom, car «sach, privilegis e provisions reials» foren fets desaparèixer i calgué que el rei en concedís de nous (86); a mitjan segle hi havia a Xixona «grans discussions, altercacions, debats e queixes sobre la insaculació» (89) i en la segona meitat de segle i fins entorn el 1630 es repetiren les visites de delegats del virrei per motiu d'insaculació, en la qual uns agraviats volien entrar i en la qual s'anaven repetint cada vegada més uns mateixos cognoms (89-106). Fins al *Decret de Nova Planta*, en general no hi hagué altres dificultats que els dubtes sobre si persones concretes tenien les condicions per a ésser insaculades, fora de la intervenció del síndic de Xixona en la Cort del 1645, demanant que el batlle reial de la vila no tingués vot en les eleccions per als càrrecs municipals, però la petició reial fou evasiva i es mantigué la situació (106-107). El *Llibre de extraccions de oficials de la vila de Sexona* permet de conèixer els cognoms de les autoritats, la repetició dels set més constants en l'acapament de càrrecs, llur situació socioeconòmica i el salt qualitatiu que representà per al consell municipal l'entrada de membres anteriors, però acabats d'elevat a la categoria de cavallers o generosos. — J. P. E. [17.608]

C. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Miquel CURA-MORERA, *Les ceràmiques gregues i de vernís negre del jaciment de Sant Miquel de Sorba (Montmajor, Barcelona)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 137-151.

Els materials corresponents a Sant Miquel de Sorba es conserven a Solsona, Museu Diocesà i Comarcal, procedents d'excavacions realitzades els anys 1920-1921 per Joan Serra i Vi-laró; ací és presentat el resultat de l'anàlisi individualitzat del conjunt dels dits fragments, bon nombre dels quals presenten inscripcions normalment fragmentàries, de grafies ibèri-

ques; són els números d'inventari 397, 2432, 2427, 2426 (145), 2425, 387, 382 (146), 380, 388, 392 (148) i 375 (149); les grafies, integrades en les anàlisis dels fragments, són reproduïdes en els croquis de les pàgines 144, 146 i 147; pertanyen als segles II-I aC (150). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [17.609]

Xavier ALLEPUZ MARZÀ, *Noves aportacions a l'epigrafia ibèrica del Tossal de la Balaguera (la Pobla Tornersa, Castelló)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 183-187.

Xavier ALLEPUZ MARZÀ, *Introducció al poblament ibèric a la Plana de l'Arc (Castelló)* (Col·lecció Universitària, 45), Castelló, Diputació 2001, 384 pp.

Són presentades i reproduïdes en croquis tres grafies ibèriques, d'una, dues o tres lletres (184-186). Quant a la Plana de l'Arc, l'autor proposa una presentació global dels resultats de les prospeccions realitzades en una trentena de jaciments, amb la qual vol contribuir al coneixement de com s'organitzaren territorialment els habitants de la dita Plana entre els segles XI-I aC.: hi trobem una secció destinada a presentar la dotzena d'inscripcions ibèriques, una procedent de la necròpolis de les Llànties i les altres de la Balaguera, que resumeix l'exposada pel mateix autor en l'*Epigrafia ibèrica de la Balaguera (la Pobla Tornersa, Castelló)*, dins «I Jornades Culturals de la Plana de l'Arc, la Pobla Tornersa 1996», 3-11; també són analitzades vuit de les catorze monedes d'època ibèrica, tretze de les quals del Tossal de la Balaguera (180-183). Hi ha bibliografia (227-2550) i reproducció de les inscripcions (322). — J. P. E. [17.610-17.611]

Ignacio GRAU MIRA, *Territorio y lugares de culto en el área central de la Contestania Ibérica*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 195-220.

Les valls de l'Alcoià i del Comtat, nucli central de la Contestània, han proporcionat objectes diversos, datables de la segona meitat del s. III aC, en general conservats a Alcoi, Museu Arqueològic Municipal; alguns objectes tenen inscripcions ibèriques, una de les quals almenys és legible a simple vista en la reproducció (201, núm. 9) i transcrita (202). Hi ha bibliografia (221-223). — J. P. E. [17.612]

J. M. NOLLA, *Aspectes de la romanització. De la llengua dels indigets al llatí. Algunes dades*, dins «Misc. Prats», I, 415-428.

Per imposició de la matèria prima, l'autor ha limitat el seu estudi i exposició als grafitos incisos en terrissa del segle I aC en una zona que va per mar de Roses a Blanes i per l'interior fins a Girona i Sant Julià de Ramis (426): paral·lela a les monedes romanes amb inscripció ibèrica (419), l'existència de grafitos en terrissa trobada en els jaciments de la zona permet de deduir-ne un «ús preferencial, gairebé exclusiu» de la llengua pròpia (419-420), car fins i tot se'n troba algun d'incís ibèric en fragments que tenen 'sigillum' llatí (423-424); en canvi, «a partir del darrer terç del segle I aC només trobem signes llatins» (422); «el darrer terç/darrer quart del segle I aC, l'ibèric deixà pas al llatí» (425); hi ha reproduccions de grafitos (427-428). — J. P. E. [17.613]

Leandre VILLARONGA, *Dracmes emporitanes d'arracada singular*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 31-47.

El tresoret descobert el 1942 a Santa Coloma de Gramenet, Puig Castellar, constava d'un centenar de dracmes, que es dispersaren, i de les quals l'autor n'ha localitzades entorn 46 (41-47); figura en totes la inscripció EMPORITON (37-38); l'autor es fixa en la característica que ell anomena d',arracada singular'. — J. P. E. [17.614]

VÍCTOR M. GUERRERO, Carles QUINTANA, *Comercio y difusión de ánforas ibéricas en Baleares*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 153-182.

Tot i tractar-se d'àmfores ibèriques, les úniques inscripcions reportades són llatines en àmfores d'època posterior barrejades amb les púniques en el jaciment de Pollentia (166).- Hi ha bibliografia (177-180). — J. P. E. [17.615]

Ana RONDA FEMENÍA, Feliciano SALA SELLÉS, *El asentamiento tardorromano del barrio de Benalúa (Alicante): las actuaciones arqueológicas de 1989*, dins «Misc. Llobregat, I», 443-458.

Entre els objectes trobats en aquella excavació hi ha les monedes, de tipus i estat de conservació divers, algunes de les quals han pogut ésser identificades; són datades del temps de Constantí II, c. 355-360, de Justinianà i d'època bizantina, sense que hi manquin monedes vàndales. — J. P. E. [17.616]

Jaume BENAGES, *Les monedes de Tarragona (addenda tercera)*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 17-30.

Tal com diu el títol, [aquestes pàgines continuen les conegudes dels lectors d'ATCA, XVIII (1999), 958, núm. 13.804 i XX (2001), 862, núm. 15645]; informen d'una dotzena d'exemplars de moneda romana republicana amb llegenda ibèrica (17-20 i 22-25, on són més clares les inscripcions); sis per al període romà, quatre de Galba i dues de Vitel·li (20-21 i 26-27); quatre de període visigòtic, de Viteric, Sisebut i Suintil·la i Ègila (21-22 i 27-28). N'hi ha reproduccions fotogràfiques (23 i 29). — J. P. E. [17.617]

José UROZ SÁEZ, *Las monedas de época antigua de la colección Luis Duart*, dins «Misc. Llobregat, II», 77-135.

Actualment propietat de l'Ajuntament de Benidorm, sembla que només dues de les 219 peces procedeixen d'una ceca de Països Catalans: el semis d'Ilici, dedicat a Tiberi Cèsar (80) i potser l'as de Celsa, també d'època imperial (81); els corresponen les reproduccions 3-12 (117-118). — J. P. E. [17.618]

Francesc ESTEVE I GÀLVEZ, *Les fonts antigues*, Castelló, Diputació 2001, 96 pp.

Darrera publicació de l'autor, pòstuma. Hi exposa text i sentit de les informacions relatives a les comarques castellonenques i veïnes ofertes pels *Ora Marítima* (11-27), Hecateu (29-32), i d'altres sobre Tenebrium (33-64), Onussa (65-84) i Hibera (85-91). Cada un dels apartats és completat amb la corresponent bibliografia. — J. P. E. [17.619]

Joaquín ALFONSO LLORENS, *Hallazgo de una nueva inscripción funeraria romana en Jérica (Alto Palancia)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 21 (2000 [2001]), 483-486.

Bloc quadrangular petri, de propietat particular, ací descrit, dibuixat i fotografiat, amb inscripció funerària, de la qual només s'han salvat quatre lletres, «...s est'», que permet d'ésser completada amb «(situ)s est'». — J. P. E. [17.620]

Lluís BUSCATÓ I SOMOZA, Lluís PONS I PUJOL, *La Real Academia de la Historia y los yacimientos de RHODE y EMPORION en el s. XIX*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXCVIII (2001), 155-174.

L'actuació de l'Estat Espanyol en relació als dos jaciments ha estat acusada d'ineficaç, però els autors creuen que «a la luz de los documentos que aquí presentamos, probablemente tengamos que replantearnos y matizar los hechos» (156). Els esdeveniments posteriors a la Desamortització demostren que la reacció estatal per a la salvació del patrimoni arqueològic, monumental i cultural fou massa tardana; de fet, però, el 1868 l'Academia de la Historia indicava a la Comissió de Monuments de Girona que aquesta era l'única autoritat damunt els territoris a excavar, i assenyala Emporion, que es podria valdre de la descripció de Titus Livi (164-166); però prospeccions realitzades entorn el 1840 havien donat resultat tan negatiu que a Girona els interessats consideraven que Emporion no existia i no calia malgastar-hi diners (167-170); quant a Rhode, la seva localització només fou coneguda a mitjan segle XX, ja que les restes són extremadament escasses (171-173). — J. P. E. [17.621

Margarita ORFILA, Mateu RIERA, Miquel Àngel CAU, Antonio ARRIBAS, *Aproximación a la topografía urbana tardía de Pollentia (Mallorca): construcciones defensivas*, dins «V Reunión», 229-235.

Els autors es fixen en dos recintes murats, que certifiquen l'emmurallament de la ciutat des del segle III dC., datació confirmada per la inscripció truncada, trobada en la paret nord, ací transcrita (233, nota 6). Hi ha bibliografia (235). — J. P. E. [17.621 bis

Juan Carlos MÁRQUEZ VILLORA, Antonio M. POVEDA NAVARRO, *Espacio religioso y cultura material en Ilici (ss. IV-VI dC)*, dins «V Reunión», 185-198.

Els autors es concentren en l'anàlisi de la basílica-sinagoga d'Ílici (Alcúdia d'Elx), en particular en la dels fragments de mosaic amb inscripció grega, que desplegaria el cicle del profeta Jonàs i el seu missatge escatològic (189-190), també hi foren trobades monedes del primer terç del segle IX (192). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [17.622

Albert V. RIBERA I LACOMBA, *La primitiva cristiandat (s. IV-VI) a Valentia*, dins «Misc. Llobregat, I», 459-480.

L'autor, sobre la base dels resultats de les excavacions dels darrers anys fins al 1999, dóna «una visió d'aquesta època, necessàriament esquemàtica, però ja quelcom més concreta a l'hora de datar i d'interpretar les troballes» (459), possiblement correctora de les síntesis precedents. A darreries del segle III s'hauria produït un ,veritable cataclisma urbanístic', segurament confirmat pel tresoret de 89 monedes que assenyala els anys posteriors al 270 (460), però que el 281 ja s'havia asserenat, tal com demostra la inscripció a honor de l'emperador Probus per iniciativa d',Allius Maximus legatus iuridicus' de la Tarraconense; una altra al déu de l'aigua indicaria la pervivència del culte pagà durant el segle IV, cosa que encaixaria amb el martiri de sant Vicent (460-461), relacionable amb qualque prova de presència cristiana (461-462). La segona meitat del s. V hauria portat noves destruccions i incendis, però en el pas del segle V al VI trobaríem una necròpolis a la zona del Macellum i esglésies de l'àrea episcopal al sud de la Cúria, una de les quals, del s. VI, rememoria el martiri de sant Vicent (464; cf. 469); en la segona meitat avançada del s. VI sorgeix ,la gran església catedral'; les destruccions d'edificis pagans són documentades per la inscripció fragmentària al déu de l'aigua (466 i 473); de la zona de l'Almoina procedeix l'epitafi d'un bisbe desconegut de València, trobat el segle XVIII. Hi ha bibliografia (470-472) i croquis i fotografies dels jaciments (473-480). — J. P. E. [17.623

Jaume MEDINA, *Sobre la presència de sant Agustí als Països Catalans*, dins «Misc. Prats», I, 443-463.

Començant per Consenci [que certament havia llegit llibres de sant Agustí i es desplaçà a Hipona per a discutir personalment amb ell en un moment en què Agustí era convallescent a l'interior d'Àfrica], l'autor aplega les notícies de llibres augustinians en els treballs de Jesús Alturo, Eduard Junyent, Pere Bohigas, Josep Hernando, Josep M. Madurell i Jordi Rubió, Enric Mirambell, Jocelyn N. Hillgarth i d'Antoni Palau i Dulcet; [li ha passat per malla almenys la important Biblioteca Papal de Peníscola (ATCA, VI (1987), que tenia secció dedicada a Agustí: 69-81, núms. 206-322, i volums esparsos en d'altres; també important perquè molts d'aquells exemplars es dispersaren pels Països Catalans: 232-236]. — J. P. E. [17.624

Teresa MAROT, M^a del Mar LLORENS, Feliciano SALA, *Contextos monetarios del siglo VI: las monedas procedentes de los vertederos del Barrio de Benalúa (Alicante)*, dins «V^a Reunión», 507-517.

Les cent quaranta-sis petites monedes de bronze, en general ,nummi', la majoria d'atribució vandàlica i bizantina, són ací, fins a vuitanta-cinc, reproduïdes en fotografia (512-513) i analitzades, on consten les que tenen inscripció il·legible (515-516). Hi ha bibliografia (516-517). — J. P. E. [17.625

Sergio VIDAL ÁLVAREZ, *Los Encolpia bizantinos de bronce en relieve del levante peninsular: Sant Pere de Rodas y Sant Cugat del Vallès*, dins «V^a Reunión», 551-570.

Les dues peces, conservades respectivament a Girona, Museu d'Art, i a Sant Cugat del Vallès, Parròquia, són ací descrites, fent constar les inscripcions de cada una i les lectures que hom ha donat a la gironina (555), ultra les lletres inicials dels quatre evangelistes (556). — J. P. E. [17.626

M. Dolores del AMO, *Tarraco en el período de la ocupación bizantina del SE español*, dins «V Reunión», 145-149.

Sobre l'origen de la devoció tarragonina a santa Tecla, l'autora es manifesta en desacord amb l'opinió dels qui el col·loquen en el segle VI per influx de Bisanzí a l'església de Tarragona, i considera que hi ha elements objectius de relació amb l'Orient que assenyalarien els segles IV-VI, entre els quals les *Acta Pauli et Theclae* i les *Orationes Pseudocyprianae*, l'epitafi del bisbe Sergi de mitjan segle XV (146) i la *Chronica de Luitprand*. — J. P. E. [17.627

Salvador IRANZO ABELLÁN, *En torno al epistolario del conde Bulgarano*, dins «Actas del II Congreso Hispánico de Latín Medieval (León, 11-14 de noviembre de 1997). II, León, Universidad 1998, 569-574.

El comte Bulgaranus sembla que fou governador de Septimània; se li coneixen sis lletres, redactades entre el 610-612, ací estudiades des de les particularitats del seu estil afectat, de la utilització sistemàtica de termes rebuscats i de sinònims i una estudiada disposició dels termes en la construcció de la frase, que, si en la intenció responia a la recerca d'un estil solemne i acurat, en realitat li resultà artificiós. — J. P. E. [17.628

Míkel de EPALZA, *Félix de Urgel: influencias islámicas encubiertas de judaísmo y los mozárabes del siglo VIII*, dins «Misc. Riu, II», 31-66.

Les primeres pàgines són dedicades a l'adopcionisme en l'Al-Andalus i a les seves relacions de passivitat amb la cultura i pensament de l'Islam (31-48); l'apèndix I recorda les tres preguntes que l'autor féu presentar en les *Jornades Internacionals d'Estudi sobre Felii d'Urgell, 1999*, sobre els orígens familiars de Felii d'Urgell, sobre el seu origen sacerdotal, i sobre la seva inserció episcopal (49-51); els apèndixs segon i terç presenten i transcriuen tant la bibliografia personal (51-57), com la més general sobre el tema (57-66). [La resposta a la problemàtica plantejada en aquestes pàgines ha de tenir presents les pàgines de la secció *Respostes a les preguntes* de les citades *Jornades...*, II, 249-267, en el marc de les quals també han d'ésser col·locades aquestes; perquè en relació a Felii d'Urgell la pregunta s'ha de formular així: és aplicable a la situació dels mossàrabs refugiats i apilotats en les valls pirinenques d'Urgell, als quals s'ha de suposar una disposició de resistència, si no de bel·ligerància, antiislàmica, la disponibilitat a acceptar l'estructura política i l'influx religiós de l'Islam, que hom suposa (suposa, però prova?) haver estat la posició religiosocultural dels mossàrabs romasos al voltant de Còrdova?]. — J. P. E. [17.629]

A[bigail] FIREY, *Carolingian Ecclesiology and Heresy. A Southern Gallic Juridical Tract against Adoptionism*, dins «*Sacris Erudiri. A Journal on the Inheritance of Early and Medieval Christianity*», XXXIX (2000), 253-316.

L'autor assenyalava que cinc manuscrits carolíngis de la *Collectio Dacheriana*, els d'Albi, Brochegude 42; Lió, BM 571; i París, BN, lat. 1927, 10741 i 3879 (257, núm. 8), afegixen un suplement de trenta-sis texts a la dita *Collectio* [per què no batejar-lo *Complementum Dacherianae?*], que haurien estat aplegats a Lió o a la seva rodalia de «during or soon after the punitive exile of... Felix of Urgel» (255). La primera part de la *Collectio...* aplega decretals de papes, de les quals es dedueix que Roma pot prescindir o saltar per damunt l'autoritat primacial de Toledo (261-268). Segueix el sermó 67 de sant Agustí, on subratlla que l'Església ha estat fundada per Jesús, ver Déu, no pas fill adoptiu de Déu; en la secció de l'article que és dedicada al pare africà, Firey transcriu més fragments de Beatus de Liébana que del mateix Agustí [com si entre ells no hi hagués diferències, una de les quals és visible en el text de les notes 59-60: la resurrecció de Crist és atribuïda a Pare i Fill per Agustí, a Crist sol, que «Deus est», per Beatus] (268-288). La secció terça del *Complementum* és «somewhat complex» (288), dedicada a «to explicit Christological discussion» (290), justament amb Felii d'Urgell (290), al qual l'autor reconeix que sovint «seems to agree with the orthodox rather than with Elipandus» (307), comença amb les confessions de fe de Nicea, Constantinoble i Calcedònia (289), i amb altres texts antimonofisites, en particular contra Eutiques (291-292), fins al punt que Firey es pregunta si el compilador no fou el mateix Felii (307); desestima la hipòtesi, però considera que es tracta d'un aplec de bases doctrinals destinades a un diàleg i atansament amb posicions felicianes (310-312). En apèndix tenim la llista dels trenta-sis texts o fragments, amb la corresponent indicació de fonts (313-316) [Crec que caldria examinar possibles hipòtesis no contemplades per Firey: que el *Complementum Decherianae* nasqués a Narbona i no a Lió (cf. l'article de Jean Mercier resumit dins ATCA, XXI (2002), 910, núm. 16.738); i la relació, vinculació o influx de Benet d'Aniana, responsable justament de la reintegració dels felicians en ambdues vessants dels Pirineus. I un complement d'informació: la *Felicitis Epistola*, en el títol del manuscrit parisenc, es diu *Felicitis pape Epistola...*]. — J. P. E. [17.630]

DHOUDA, *Handbook for her warrior son. Liber manualis*. Edited and translated by Marcelle THIÉBAUX (Cambridge Medieval Classics, 8), Cambridge, University Press 1998, 276 pp.

En la introducció, l'editora, ultra les dades normals, subratlla que en el *Liber...* és perceptible la situació de la dona sola, que es fa present en la vida del fill llunyà, al qual recorda l'estructura de la jerarquia carolíngia: pare, emperador, Déu (1-39). El text és transcrit en llatí i traduït a l'anglès. — J. P. E. [17.631]

Eulalia RODÓN, *Romance emergente y latinidad media*, dins «Revista de Filología Española», LXXXI (2001), 369-401.

A base de la documentació de Sant Climent de Codinet (un conjunt de quaranta-dos documents), datats entre el 829 i el 1004, publicats per Cebrià Baraut, l'autora esbrina les característiques de la vulgarització del llatí i la incorporació de formes verbals noves creades per la també nova realitat. Entra en tema recordant les nombroses variants dels topònims ,Codinet' o ,Segre' (371-372), dels noms dels mesos (372-373) o de fórmules jurídiques com el ,nullius cogentis imperio' (374); la major part de les pàgines és dedicada a presentar per ordre alfabètic, els mots, per als quals hi ha ara una datació de vegades alguns segles anterior a la coneguda, des de ,cabomàs (capmàs)', del 937, a ,veteranos', del 1051 (382-401). — J. P. E. [17.632

Pierre PONSICH, *Wifred le Velu et ses frères*, dins «IBIX», 1 (setembre 2000), 55-86.

L'autor comença recordant la llegenda brodada entorn Jofre el Pelut i els treballs de Raimon d'Abadal i de Miquel Coll i Alentorn clarificant el seu caràcter llegendari, que estén fins i tot al suposat origen a Pià, del Rosselló. A base de la documentació exhumada els darrers segles tant per part llenguadociana (*Histoire générale du Languedoc*) com catalana, considera, en canvi, demostrat que el comte Belló de Carcassona era l'avi matern de Jofre el Pelut. Per la banda paterna, l'avi hauria estat Borrell, d'Urgell-Cerdanya, que hauria participat en les incursions de Lluís el Piadós els primers anys del segle IX fins a l'efímera reconquesta de Tortosa el 808. El seu fill Sunifred seguí recolzant els reis carolingis, dels quals rebé alous diversos i el títol de marquès de Gòtia. Després del parèntesi de Salomó, comte d'Urgell, Cerdanya i Conflent, arriba la generació dels néts de Belló i de Borrell (60-62); som entorn el 870, en què compareixen els fills de Sunifred (63-67), en particular Jofre (68-71); aquest, comte d'Urgell-Cerdanya i de Barcelona, realitzà la proesa d'assegurar la continuïtat entre aquells dos extrems amb la colonització del comtat d'Osona i la fundació de Sant Joan de les Abadesses; reafirmà la integració dels bisbats catalans en la província eclesiàstica de Narbona i, d'acord amb la notícia dels àrabs Isa ben Ahmad i Ibn Haigan, morí en guerra el dia 11 d'agost del 897 (68-71). Començaven uns anys confusos de lluita total entre els successors de Jofre el Pelut i Sunyer d'Empúries i els seus, per als quals l'autor remet al seu *Le problème de la partition du Comté du Roussillon entre les maisons de Cerdanye et d'Empuries, à la mort du comte Miron I le Vieux* (896), dins «Études Roussillonaises», XIII (1994-1995), 91-102. Hi ha arbres genealògics de les cases d'Empúries i de Barcelona (79-80). — J. P. E. [17.633

Ramon ORDEIG I MATA, *Cel·les monàstiques vinculades a Guifré el Pelós i a la seva obra repobladora (vers 871-897)*, dins «Misc. Riu II», 89-119.

La destitució de Feliu d'Urgell i la substitució de les institucions visigòtiques per les carolíngies, es concretà, ja des del 814, en la concessió imperial de terres per a monestirs i en la fundació, per obra de Benet d'Aniana, tant d'aquests com de cel·les depenents d'ells, tant abans com després de la seva mort el 821; és considerable la munió de cel·les depenents del monestir de Banyoles (89-91). Ací l'autor, basat en la documentació del segle IX en part publicada per ell mateix, dóna «notícia de l'existència, en les últimes dècades del segle IX, de diverses cel·les monàstiques o paramonàstiques vinculades al comte Guifré el Pelós i a la seva obra repobladora» (92): la primera tongada afectà les contrades de l'Alt Berguedà i de la Vall de Lord, on ja des de la dècada del 830 el monestir de Tavèrnoles s'estenia a les esglésies de la Pobla de Lillet, fundava Sant Salvador de la Vedella i sorgien noves esglésies a Saldes i, dins la Vall de Lord, a la Pedra; en els anys de Jofre el Pelut sorgien Sant Andreu de Grèixer i Sant Llorenç de Morunys (93-96); i Santa Maria de Ripoll, entorn la qual sorgien ,cel·lae': Santa Maria de Matamala, Santa Maria de Borredà, Santa Maria de Sorba, Centelles, esglésies de Montserrat, i incorporava Sant Andreu de Grèixer (96-106); i ja en els darrers anys, Sant Joan de les Abadesses s'estenia a Sant Pere de Montgrony, Sant Martí de Congost, Sant Quirze de Besora, Santa Eulàlia i Santa Leocàdia de Vic, Sant Joan de Bergús i Sant Vicenç de Colitzà o del Sallent (106-116); i al Berguedà, Santa Maria de la Quar i

Sant Sebastià del Sull (116-118). Hi ha un mapa de les cel·les vinculades a Jofre el Pelut (119). — J. P. E. [17.634]

Ramon ORDEIG I MATA, *Un document berguedà de l'any 872, el més antic dels arxius berguedans*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 137-140.

L'Arxiu Capitular de Vic posseeix un plec de set documents berguedans, fins ara datats entre el 870 i el 996 (137-138); un d'ells, el que porta la signatura de Calaix 9, episcopologi I, núm. 31, sisè d'aquell grup fou col·locat entre els altres amb la data del 929; la comparació de les datacions de certes persones, qualificades d',infants' en aquests document i en d'altres, demostra que el document esmentat és de l'any 32 de Carles el Calb, 872. Hi ha fotografia del document esmentat (139). — J. P. E. [17.635]

Jordi GARSAVALL I RIBASÉS, *La canònica abans de la canònica. El paper dels canonges de la Seu d'Urgell fins a la institució del capítol el 1010*, dins *Actes Gerbert*, 783-803.

El 1010, amb la separació entre la mensa episcopal i la canonical de la Seu d'Urgell, emergeix la canònica com a institució independent. En una primera pàgina l'autor resumeix les aportacions recents al tema de les canòniques catalanes (784). Després, a base de la documentació ja publicada per Cebrià Baraut [cf. ATCA, I (1982), 292-293], en la qual, ja desestimat el precepte fals del 835 (385-387), ha trobades vint-i-tres referències al tema, del 833 (795-796; [però el ,canonice condotavimus' d'aquell any no fa referència ni a cap canonge ni a cap canònica, ans a la legalitat: ,dotàrem d'acord amb la llei'] al 1010, on subratlla la progressiva distanciació entre bisbe i clergues (797-798, entre els quals destaca el sagristà: 793-794 i 799-800), recorda la coincidència temporal amb la compareixença de les canòniques de Barcelona i Girona, en el moment en què s'imposa la jerarquia feudal del poder: «la canònica serà a la llarga una altra manera perquè la noblesa pugui participar de les riqueses de l'Església» (794). — J. P. E. [17.636]

Conxa PEIG I GINABREDA, *Santa Maria de Ripoll: l'acta de consagració de l'any 977 i el problema dels Tituli. Aproximació a una nova lectura arquitectònica*, dins *Actes Gerbert*, 839-860.

L'autora, basada en la *Brevis historia monasterii Rivipullensis*, es proposa d'esbrinar en connexió amb l'estructura arquitectònica de temple i monestir, «la interpretació correcta del terme ,titulis', emprat en l'acta de consagració» d'aquell any; a la interpretació acostumada d',altar en un absis lateral', contraposa el sentit de ,fundació privada', destinada a cada una de les quatre advocacions. Refusada la interpretació anterior (842: si es tractava d'altars, com és que no s'esmenta el principal, el de Santa Maria?), l'autora repassa la presència d'aquelles quatre advocacions en documentació posterior i es reafirma en el sentit de fundacions privades, almenys en algun cas «lloc reservat per a la litúrgia funerària», fora, però de la zona d'absis de l'església de Santa Maria (854-856). — J. P. E. [17.637]

Luis GARCÍA-GUIJARRO RAMOS, *Cluny y las congregaciones benedictinas catalanas en el tránsito del siglo X al siglo XI*, dins *Actes Gerbert*, 805-816.

[En un moment en què el poder central francès es manifesta ineficax], la constel·lació de petits monestirs benedictins de la Catalunya Vella cerquen un reforç mutu sobretot enfront del poder episcopal en actuacions conjuntes, que dibuixarien un principi de confederació, ja entorn Cuixà (807), però sobretot amb la recerca de vinculació directa a Roma, confirmada amb butlles diverses ja el 950 i sobretot el 1011 (808-809); en conseqüència, la submissió al govern episcopal (,sub regimine') es reduïa a assegurar-li l'honor (,debitum honorem') (810); és possible que la

prèvia visita de comtes i abats a Roma no cerqués tant l'afebliment de submissió a l'autoritat episcopal com a la metropolitana de l'arquebisbe de Narbona (812). En aquesta dinàmica, l'influx de Cluny hauria estat marginal (815). — J. P. E. {17.638

Àngel FÀBREGA I GRAU, *Un calendari litúrgic franco-mossàrab (ss. X-XI) a l'arxiu de la Catedral de Barcelona*, dins «Misc. Riu II», 151-179.

Amb la quantitat de fragments de pergami utilitzats durant segles com a cobertes de tota classe de documents, l'ACB forma una sèrie, intitolada *Codicum fragmenta*, i agrupada en capsles, la numeració de les quals és integrada en la dels 258 *Codices*, amb els nùms. 178-187b; el publicat és el núm. 1 de la capsula 185; el fragment és ací descrit (152-153): escrit en lletra carolíngia datable entre el final del segle X i el començament del XI; l'anàlisi del santoral, en el qual els sants visigòtics van desaparèixer i deixant el lloc als del calendari romà i als gal·lics, demostra la procedència d'un ambient determinat per la supremacia eclesiàstica carolíngia (153-159); el text és transcrit i comentat (162-173) i reproduïdes fotogràficament dues pàgines (178-189). — J. P. E. {17.639

José M. MARTÍ BONET, *Roma y Compostela. (Pergamino del siglo X del archivo episcopal de Vic)*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 125-138.

La narració conservada a Vic, AE, *Episcopal*, I/76, és ací transcrita (127-129); copiada durant la primera meitat del segle XI, informa el bisbe de Roma del restabliment de la dignitat metropolitana de Tarragona en l'abat Cesari de Montserrat per part dels bisbes de Gallaecia i alhora de la contraposició del metropolità de Narbona i dels bisbes de les seues catalanes i representa un episodi de la tensió entre l'església visigòtica que intenta de sobreviure i reconquerir la Tarraconense (135-136), i la carolíngia pròpia de la marca Hispànica (136-138). L'autor creu que la lletra no és autèntica, car manifesta gran desconeixement de la realitat eclesiàstica del moment en la Tarraconense i de la normativa canònica de restabliment de seues episcopals. — J. P. E. {17.640

Víctor FARIAS ZURITA, *El medio natural en una sociedad señorializada. Composición, explotación y apropiación del incultum en la Catalunya del noreste (siglos X-XIII)*, dins *El medio natural en la España medieval*. «Actas del I Congreso sobre ecohistoria e historia medieval». Julián CLEMENTE RAMOS, editor, Cáceres, Universidad de Extremadura 2001, 277-299.

A base de bon nombre de les recents edicions de documentació catalana d'entorn l'any Mil (298), l'autor pretén «mostrar que los señores eran conscientes de ello [del fet que les superfícies incultes eren indispensables per a la subsistència d'un mas] y que, a pesar del dominio que pretendieron ejercer sobre los espacios incultos, no dudaron en realizar un notable esfuerzo por garantizar el acceso de los hombres de mas a los 'spacia heremarum terrarum'» (277), extrem que documenta en tota la zona mediterrània de la Catalunya Vella, d'Elna al Llobregat (299). Explicada la nomenclatura (278-279), l'autor constata en la dita documentació la presència d'espais pluralment incults i erms, sobretot de boscs i de llurs arbres, tant en vendes com en establiments des de mitjan segle XI, en què passaren a propietat particular (285); caça i pastura exigiren atenció particular en la normativa d'explotació (288-293), car un diploma del 1025 concedia als habitants del comtat de Barcelona la lliure explotació de les zones no cultivades (294). — J. P. E. {17.641

Gaspar FELIU, *Algunas consideraciones sobre la metrologia altmedieval catalana*, dins «Misc. Riu, II», 121-149.

L'autor no pretén pas solucionar, «però potser sí que puc esbossar una mica de camí... en els canvis que separaren metrològicament la proto-Catalunya de l'ascendent romà i del vernís carol-

lingi» (122). Les primeres pàgines exposen les possibles relacions entre «tres modis romans, tres de precarolingis i un de carolingi» (131), i així arriba *El modi i el cafís barcelonins cap a l'any mil*; a partir d'ací, l'autor analitza la documentació més antiga tant de l'ACB, *Pergamins*, com de l'ACA, *Canc.*, *Pergamins*, fins a les *Consuetudines Ilerdenses*, i concreta les anàlisis en deu quadres sinòptics; al final resumeix els resultats de la investigació, començant per recordar que encara som lluny de «reconstruir els sistemes metrològics barcelonins de l'Alta Edat Mitjana; molt més encara la diversitat de sistemes catalans», ja que «les mesures del s. X són radicalment diferents de les del s. XII» (147); això no obstant, Feliu formula en tretze punts la nova base de partida, on trobem un resultat sòlid: l'«asta' és equivalent al ,destre' de tretze pams (148/12). En apèndix, i en successió alfabètica, trobem l'equivalència de cafís, destre, faneca, modius, mujada, pam, peu, quartera i sextarius (148-148). — J. P. E. [17.642

Primers textos de la llengua catalana, a cura de Josep MORAN i OCERINJAUREGUI i Joan Anton RABELLA i RIBAS (Clàssics Catalans, 1), Barcelona, Edicions Proa 2001, 132 pp.

La introducció comença recordant que la llengua catalana s'anà configurant a partir del llatí parlat pel poble després de la caiguda de l'Imperi d'Occident, però passaren segles sense que la nova llengua es manifestés en els texts escrits. Les primeres mostres, consistents en paraules esparses dins texts llatins, serien de la segona meitat del segle IX, localitzables en documentació dels comtats de la Marca Hispànica, coincidents amb l'extensió de la llengua (16-18); dades que els Il·lustrats interpretaren com a mostres d'una ,lingua romana' catalana i provençal alhora i mare de les altres llengües llatines (19-20), on, però, els investigadors i filòlegs de la Renaixença ençà, amb aportacions constants, han reconegut ésser específicament catalanes, que compareixen com a mots esparsos abans de l'any mil, en forma de frase entorn al canvi de mil·leni i ja en la primera meitat del segle XI en fórmules de jurament dins documents llatins, que esdevenen paràgrafs sencers cap a finals d'aquell segle, quan compareix el primer text tot ell en català, seguit d'altres al cap de poc ja a començaments del segle XII; en acabar, ja són texts pròpiament dits (*Homilies d'Organyà*, traduccions del *Liber iudiciorum*); en el segle XIII s'hi afegiria documentació de la cancelleria reial (21-34). Establerts els criteris d'edició i recordada la bibliografia (35-41), arriba el bloc principal, on trobem presentats, transcrits i traduïts en llenguatge actual quinze texts o fragments: tres juraments del segle XI (45-55), un memorial de greuges presentat per Guitard Isarn, senyor de Caboet (57-62), un jurament de pau i treva al bisbe d'Urgell del pas del segle XI-XII (63-66), i un altre memorial de greuges dels caps de casa de Sant Pere de Graudescales, s. XII (67-73); traduccions del *Liber iudicum* (75-82); *Capbreu de Castellbisbal*, tots del s. XII (83-85); *Homilies d'Organyà i de Tortosa*, del pas del s. XII al XIII (87-96); *Rendició del castell de Llorenç*, del 1211 (97-99); recurs de Bernat de Sa Portella al metropolità de Tarragona, del 1215 (101-104); un reconeixement de deutes a Pere de Canet, de la primera meitat del s. XIII (105-108); fragments dels *Usatges* de Barcelona (109-116); lletra al bisbe d'Urgell, Ponç de Vilamur, 1251 (117-125); i *Proemi dels Costums de Tortosa*, 1272 (127-129). — J. P. E. [17.643

Cebrià BARAUT, *Les fonts documentals i hagiogràfiques medievals de la vida i miracles de sant Ermengol, bisbe d'Urgell (1010-1035)*, dins «Urgellia», XIV (1998-2001), 137-165.

Resumides tant biografia de com culte retut a sant Ermengol d'Urgell, bàsicament conegudes per la *Vita sancti Ermengaudi*, de la qual no s'ha conservat cap exemplar sencer, l'autor presenta les quatre versions, ,incompletes i manipulades' (142) de la mateixa, sobre les quals fonamenta el seu estudi: el *Legendarium Sedis Barcinone* de mitjan s. XIV (ACB); el *Breviarium* de Sant Miquel de Cuixà (XIII/I), perdut; el *Lectionarium* de Serrateix (XIV), ara a Solsona, AC; i el *Breviarium Ecclesiae Urgellensis*, del 1487. Els dos primers testimonis, publicats en paral·lel, donen la versió biogràfica bàsica (144-149), completada pel primer en la part final i dotada d'introducció en els dos darrers (149-152); la narració dels miracles és pròpia del *Breviarium* i d'un altre exemplar fragmentari manuscrit, ara de l'AC d'Urgell (152-155). Altra vegada el *Breviarium* i un altre fragment del mateix

arxiu semblen dependre d'un sermó predicat la festa del sant (156-158). En conclusió, la *Vita*, escrita segurament pel contemporani ‚Borrellus scolasticus‘, datable els anys 1042-1044, fou completada amb narracions de gràcies i miracles. Les darreres pàgines contenen reproducció de fragments de les sis fonts bàsiques (160-165). — J. P. E. [17.644

Anna M. BALAGUER, M. Teresa SISÓ, *Dos tipus monetaris inèdits del comtat de Barcelona de Berenguer Ramon I (1018-1035)*, dins «Acta Numismàtica», 31 (2001), 79-84.

Es tracta de tres peces trobades en els darrers anys, a Òrrius, en col·lecció antiga de Girona i a Terrassa en unes excavacions, la primera encunyada a Girona, les altres a Barcelona, amb les corresponents inscripcions local i del comte de Barcelona, Berenguer Ramon, ací descrites; hi hauria hagut evolució entre elles. — J. P. E. [17.645

Pilar SENDRA i BELTRAN, *Formació del primer patrimoni de la Canònica de Sant Tomàs de Riudeperes (Osona) al llarg del segle XI*, dins *Actes Gerbert*, 763-781.

[Estudis de l'autora dedicats a aquella canònica són coneguts dels lectors d'ATCA pels resums publicats en els volums XX (2001), 886, núms. 15745-15746, i XXI (2002), 909, núm. 16734]. El títol actual, a base sempre de la documentació d'aquella casa conservada a Barcelona, Arxiu Provincial Franciscà, i després d'unes pàgines inicials que resumeixen el sentit de la vida canonical, la seva adaptació al marc carolingi mitjançant la *Institutio canonicorum* del 816 i la principal bibliografia (763-766), narra els inicis de casa i comunitat de Riudeperes sota l'influx de Sant Ruf d'Avinyó la segona meitat del segle XI (767-771), i concentra l'atenció en el creixement del patrimoni per donacions de les famílies Amalric i Riudeperes (771-775), constatable en els dotze documents ací resumits en regest, datats entre el 1094 i el 1100 (776-779). — J. P. E. [17.646

Roger E. REYNOLDS, *An Early Rule for Canons Regular from Santa Maria de l'Estany (New York, Hispanic Society of America, Ms. HC 380/819)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 165-191.

L'actual volum indicat en el títol és idèntic al vist per Jaume Villanueva al monestir de l'Estany el 1806 i descrit en el volum VII del *Viage...*, però fins ara pràcticament no tingut en compte (166-167); l'autor repassa els texts copiats en el dit volum (167-170) i es fixa en el que hi és intitulat *Hec que secuntur usu fiunt tam in ecclesia Sancti Rupbi quam domo*, en el qual troba algunes particularitats, com la referència a texts conciliaris o patrístics per a justificar normes litúrgiques, la connexió de Sant Ruf amb Lucca o la substitució del mot ‚prior‘ pel d'‚abbas‘ en alguns punts (171-172); tot i que el pas de prior a abat a l'Estany és del 1264 (172), l'autor data el text els anys 1113-1122 (173). Hi ha una mostra de pàgina manuscrita (175) i transcripció anotada d'aquell text, que l'autor bateja amb el títol de *Liber consuetudinum Sancti Rupbi monasterii Stagnensis* (176-191), on en seixanta-tres paràgrafs tenim les indicacions per a les celebracions litúrgiques de quaresma. — J. P. E. [17.647

Alexandre OLIVAR, *El Sacramentari fragment I/14 de la Biblioteca Episcopal de Vic*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 193-202.

Fa més de cinquanta anys l'autor donava a conèixer un bifoli d'un sacramentari del Museu Episcopal de Vic; darrerament n'ha aparegut un altre, «germà indiscutible del bifoli anterior»: ambdós havien servit de cobertes de quaderns de documentació arxival i tenen ara la signatura unitària de ‚fragm. I/14‘; l'autor els descriu de forma unitària, els considera d'‚origen ausonès‘, els transcriu (196-197 i 198-199) i comenta un per un, atenent sobretot a l'evolució dels formularis litúrgics (199-201 i 201-202). — J. P. E. [17.648

Alfonso VIDAL TABOADA, *Notas para un estudio iconográfico: los ciclos de los profetas Daniel y Jonás y la Portada de Ripoll*, dins *Actes Gerbert*, 817-837.

Al començament, l'autor assumeix com a punt de partida el fet que les *Bíblies de Rodes* i de *Ripoll* (París, BN, lat 6; i Bibl. Vaticana, Vat. lat. 5729, respectivament) i la portalada del porxo de Santa Maria de Ripoll, manifesten l'eclosió artística del dit monestir, resultat al qual han arribat nombrosos estudis realitzats durant més d'un segle (818-819); les pàgines següents es dediquen a l'anàlisi d'influències artístiques. — J. P. E. [17.649]

Alejandro BARCENILLA, *Las bibliotecas de la Alta Edad Media IV: Las bibliotecas de la Marca Hispánica*, dins «Perficit. Publicación de Estudios Clásicos», XXI (1997 [1998]), 111-132.

La Marca Hispànica de l'autor devia incloure els monestirs navarresos de Leyre i de San Zacarías (116-118), després dels quals ell presenta i transcriu d'edicions anteriors les llistes de llibres de Poblet en el segle XII (118-120), de Ripoll el 1046 (121-126), de Sant Joan de les Abadesses el 1874 (127-128), de Montserrat en segles diversos (128-131) i de Sant Cugat [on l'autor sembla ignorar que els manuscrits salvats de Sant Cugat formen sèrie independent dins l'ACA, paral·lela als de Ripoll, que foren descrits, i que llur catàleg ja era publicat abans del 1936]. — J. P. E. [17.650]

José M. MARTÍ BONET, *Peregrinatio pro Christo en el Diplomatario de San Oleguer*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 101-123.

L'autor ha aplegat cent trenta-quatre documents relatius al bisbe de Barcelona esmentat en el títol; resumida la biografia del sant (102), entra en el tema de la peregrinació, bo i recordant que en la cristiandat medieval aquesta podia ésser penitencial, missionera o devocional, i que en el segle XII hom hi integrà la redempció de captius i la croada a l'Orient i a Hispània (103-105). Des d'ací és exposada la implicació de Sant Oleguer en les diverses formes de peregrinació, primer sota l'obligació d'acollir peregrins en tant que canonge de Barcelona; en tant que prior de Sant Adrià de Besós intervingué en la 'peregrinatio' a Terra Santa de dos croats catalans el 1101 o en la sort d'un captiu sarraí, possible resultat de la croada; la incursió pisanocatalana a les Balears provocà l'elevació d'Oleguer a la seu de Barcelona; ell mateix hauria anat a Jerusalem, ja conquerida, participà en concilis, el primer del Laterà inclòs, que s'ocuparen de pelegrins i de croats i de les exigències de vida cristiana dels cavallers croats (106-114); ell fou l'encarregat d'infondre nou impuls conqueridor als pobles d'Hispània, vinculant a la reconquesta els qui abans havien segrestat béns o drets eclesiàstics, en concret els delmes. L'impuls a la devoció als llocs sants es traduí a Barcelona en la dedicació d'una capella de la Seu al Sant Sepulcre i amb el favor als templers (118-123). — J. P. E. [17.651]

Antonio PÉREZ MARTÍN, *Génesis de las compilaciones del Derecho Catalán*, dins «Studia Gratiana», XXIX (1998), 685-708.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[17.652]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Los Usatges de Barcelona. Una nota crítica*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 6 (2001), 385-408.

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *De Usaticis, quomodo inventi fuerunt*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 6 (2001), 25-212.

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Usatici, paces, constitutiones. Edición del ms. lat. 4.249 de la Bibliothèque Nationale de París*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 6 (2001), 481-714.

El primer títol constata que la taula de l'edició dels *Usatges de Barcelona* a cura de Raimon d'Abadal i de Vinyals i de Ferran Valls i Taberner, Barcelona 1913, no tingué en compte les variants entre el text català i el llatí; també constata que la tradició textual de la dita taula és confusa. En l'apèndix I, l'autor dóna tant en català com en llatí, la llista alfabètica dels paràgrafs, que les *Constitucions de Catalunya* dels anys 1588 i 1704 qualifiquen d',usatges' (389-397); i en l'apèndix II la llista alfabètica llatina dels capítols en l'edició d'Abadal i de Valls (398-408).

El segon títol, l'objectiu del qual és el de «recoger determinados datos que permiten pensar que esta reconstrucción del arquetipo [dels *Usatges*] sea una cuestión todavía abierta» (73), recorda que segons la historiografia medieval, arrodonida en els *Gesta comitum Barcinonensium*, els *Usatges* haurien estat establerts per acte sobirà de Ramon Berenguer el Vell, del qual, però, no s'és conservada cap memòria documental (25-28). I ací començaren els qüestionaments crítics, que conduïren a propugnar un nucli de Ramon Berenguer I el Vell, a partir del qual, amb els ulls fets en els dos problemes de l'antiguitat cronològica, i del moment en què alguna font (p. e., les *Exceptiones Petri*) s'hauria introduït en *Usatges* diversos, aquests augmentaren en nombre fins al 1412 i a la seva publicació el 1588-1589; més encara, el nucli inicial correspondria al temps de Ramon Berenguer IV. L'autor cerca recolzaments en fets objectius que permetin de clarificar el problema, com l'expressió ,leges et mores', on la llei és la gòtica i els ,mores' els fets nous, els de l'*Usatge* 81, que «secundum usaticum esse iudicanda» (39); però cal distingir entre ,usaticum' i ,usualia de curialibus usibus', aquests explicats en l'*Usatge* 80 (42); serien «el resultado de la identificación de aquello que era justo a juicio del juez de la curia», mentre els ,usatici' eren els ,usualia' des del moment que foren establerts pel ,princeps' Ramon Berenguer I (46). A partir d'ací, l'autor es planteja el tema de la prehistòria (emmarcada en l'Alta Edat Mitjana) i de la història (en la Baixa) del *Usatge* (48; cf. 52), que, en tant que escrits són documentats el 1173 en la reunió de Fontaldara (Fondarella?) i reconeguts «como parte del ordenamiento jurídico de la tierra del conde de Barcelona» (53); però ¿hi ha almenys un nucli que remunta a Ramon Berenguer I i podria ésser el dels *Usatges* 4-59? (64) L'autor discuteix les posicions de Ferran Valls i Taberner, de Pierre Bonassie i de Joan Bastardas (56-74, 84-86); per a ell «aquella sociedad que se asoma a la documentación [comtal del s. XI suara publicada] es aquella... que surge del texto de los *Usatges*...» (78). Entre les pàgines 80 i 99 trobem les que, segons l'autor, serien les grans línies de la prehistòria dels *Usatges*: situació creada per la integració dins l'imperi franc, primeres manifestacions de novetat en temps del comte Borrell («statuimus in melius»: 83), novetat que en els *Usatges* ja pertanyia al temps pretèrit i té punts de referència com el desplaçament terminològic de ,lex' a ,constitutio', propi de la Pau i Treva (88-89), o el fet que les sentències de la cúria comtal són donades, certament ,legaliter', però també, i cada vegada més, ,usualiter', fins al punt que la mateixa cúria sentència «secundum consuetudines curie Barchinone» ja el 1151; les novetats són ampliadades en temps d'Alfons I, en què ja són esmentats per primera vegada uns *Usatges* (94-98). A partir d'ací, entrariem en la història dels *Usatges* (99), on l'autor declara que el seu treball «no está destinado a dar soluciones, sino a plantear problemas» (100); insisteix en la significació de les coincidències terminològiques i assenyalava la presència de ,lex usuaria' en un document del 1151, expressió que «parece implicar la existencia de un texto escrito» (101), com també que «la vinculación de esta ,lex usuaria' con los *Usatges* parece evidente» (102), però el tractament de les eixorquies en les sentències contemporànies no hauria estat la dels *Usatges* (104-107); la conclusió de l'autor, constatada d'una banda la multiplicitat de denominacions inicials (110) i la diversitat d'esquemes seguits pels manuscrits més antics (119), és la de refusar l'existència d'un arquetip, l'afirmació que els *usatges* foren el resultat de la conjunció de dos elements, els ,usatici' establerts i els ,usualia de curialibus usibus'; i que «se debe reconocer la existencia de dos redacciones al menos diferenciadas» (121). La part textual comença amb la reproducció de divuit documents judicials dels anys 1032-1069 (127-150); segueix amb el text d'*Usatges* que presenten paral·lels, sobretot amb constitucions de Pau i Treva (151-159); amb trenta-un fragments judicials o sentències del segle XII, 1118-1194 (160-186) i vint-i-vuit fragments en llur major part de constitucions de Pau i Treva (187-195); hi ha dos quadres sinòptics, el primer de la presència de cada *usatge* en les diverses compilacions (196-204), i el segon dedicat a l'ordre de compareixença dels *Usatges* (205-212).

El tercer article és, tal com diu el títol, l'edició dels *Usatici Barbinone* conservats a París, BN, lat. 4249, text que, amb els seus cent trenta-nou capítols i el seu aparat crític ocupa les pàgines 593-650; el segueix *Pacis et treuge, constitutiones* (651-680), i en apèndixs, la taula dels capítols dels *Usatges* (681-685), la dels capítols glossats (686-598), i la d'abreviatures i elisions (699-714). En les pàgines introductòries, l'autor recorda que s'ha fixat l'objectiu d'anar oferint una transcripció «lo más fiel posible, de los distintos manuscritos» (481) amb la finalitat de «mostrar que las valiosas aportaciones de Mor y de Bastardas se han elevado sobre una débil base y que es necesario un estudio más detenido de los diferentes manuscritos antes de poder ofrecer una solución a los muchos problemas existentes» (483); l'estudi dels diversos aspectes d'aquell volum (no copiat abans del 1251, amb més precisió entorn el 1260: 534) ocupa les pàgines 486 i següents, on és tingut en compte tant el text com els títols o epígrafs i l'aparat de glosses, i les correccions introduïdes (510-525); també és esbrinada la qualificació de la lletra (534-537) i la significació de les grafies i de les abreviatures emprades (538-588). — J. P. E. [17.653-17.654-17.655]

Adam J. KOSTO, *The limited Impact of the Usatges de Barcelona in twelfth-century Catalonia*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion», 56 (2001), 53-88.

Legislació bàsica de Catalunya fins al *Decret de Nova Planta*, actualment concentra entorn al seu text un considerable nombre d'estudis, que coincideixen a assenyalar el mitjan segle XII com a moment en què la compilació era completa (56), però segueixen els intents de datar usatges individuals o grups entre Ramon Berenguer I i Ramon Berenguer IV (56-58). L'autor, atès que la compilació com a tal només compareix en el segle XVI (els compiladors del 1413 els repartiren temàticament pels diversos llibres de les *Constitucions de Catalunya*) i que la tradició manuscrita, començant pel volum de París, BN lat. 4792, no presenta complet el text dels 174 *Usatges* (59-60 i 63), estudia la presència i l'impacte dels *Usatges* en la documentació de la segona meitat del segle XII (58-59), a partir de la reconstrucció de l'arquetipus de mitjan segle XII feta per Joan Bastardas (63). Kosto, examinats els fragments normalment adduïts com a prova de la recepció dels *Usatges*, els considera en general poc provatius, sobretot si es compara amb les sovintejades referències al *Liber iudiciorum*, i afirma que les referències clares comencen el 1196 (64-75); també afirma que el llenguatge dels *Usatges* no correspon de cap manera amb el dels documents del segle XII (76-80), ni es manifesta en les decisions del tribunal del comte de Barcelona (81-83); de més a més, en el colla-amolla entre barons i comte(rei) en els moments d'aplicació de Pau i Treva, ambdues parts s'apropiaven els *Usatges* (84-86). — J. P. E. [17.656]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Tractatus de legitima secundum legem gothicam. Edición*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 6 (2001), 471-480.

Desconegut, tot i haver donada Guillem M. de Brocà referència al ms. lat. 4249 de París, BN, ara l'autor informa d'altres textos copiats en el mateix manuscrit (427, nota 4), resumeix el raonament del *Tractatus de legitima* en la intenció d'augmentar-ne el percentatge en relació a la totalitat de l'herència i esbrina la relació entre les referències a un ,t' (titulus?) i el *Liber iudicum*; segons l'autor aquella doctrina hauria acabat integrada en les *Constitucions de Catalunya* (475). El text i el seu aparat crític ocupen les pàgines 479-480. — J. P. E. [17.657]

Antoni LLAGOSTERA i FERNÀNDEZ, Ramon ALABAU i SELVA, *Primera traducció al català dels poemes del trobador ripollès Ponç de la Guàrdia*, dins «Annals 1999-2000», Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 2001, 11-32.

L'origen ripollès de Ponç de Guàrdia és documentat i la seva vida datada en la segona meitat del segle XII; se n'han conservat nou composicions, que el col·loquen immediatament després de

Guillem de Berguedà, i són ací totes traduïdes en català (15-26). Remarquem la delimitació de la seva pàtria o país, «de Tremp a Salses» [en un moment en què el domini polític de la Casa de Barcelona era prou més extens] (15, poema I, vers 5). — J. P. E. [17.658]

M. A. SÁNCHEZ SÁNCHEZ, *La originalidad y el supuesto origen agustiniano de las Homilias d'Organyà*, dins M. A. SÁNCHEZ SÁNCHEZ, *La primitiva predicación hispánica medieval. Tres estudios*, Salamanca, Sociedad Española de Historia del Libro 2000, 11-37.

Article de tesi: «...en mi opinión, las *Homilias* no son obra original, sino traducción, más o menos fiel, de un original latino» (14), anterior a les *Artes praedicandi* de la Baixa Edat Mitjana (21), a favor de la qual presenta la prova de la relació entre la II d'Organyà, *Dominica in LX*, i la núm. 9 de l'homiliari carolingi d'Angers, que fins i tot permet d'omplir algun buit textual (25 i 29); també afirma que les *Homilias* no eren destinades al poble, ans a una comunitat monàstica (32), que no seria una canònica augustiniana de Sant Ruf d'Avinyó. També assenyalava que la primera homilia de Nadal de les *Homilies de Tortosa* correspon a la peça II de Carpentràs, BInghimbertine, ms. 13, ff. 68-70 (36). [Però sembla que les d'Organyà conserven vestigis romànics; per tant, origen llatí a través de Provença i Occitània?]. — J. P. E. [17.659]

André GOURON, *La place de la carte de Perpignan dans l'évolution du douzième siècle méditerranéen*, dins *Ciutat Poders*, 17-22.

La carta del 1197, «... constitue un épisode majeur dans l'histoire des villes, non seulement de Catalogne, mais plus généralement de la Méditerranée occidentale, à l'extrême fin du douzième siècle...» (17-18), per tres raons: «le consulat, le peuple et les coutumes» (18). El consolat venia d'Itàlia portat per l'expansió del ,ius commune' i surt en els documents molt abans que fos una institució reconeguda; en algun cas (Montpeller, Vic) el consolat s'imposà per revolta popular contra els abusos de forasters; fou el cas de Perpinyà, on aquests encarregats d'evitar injustícies havien d'actuar d'acord amb veguer i batlle reials (18-19); el segon detall era el concepte clàssic, ciceronià, de ,populus': «universitas, id est, populus» (20), tal com es trobava en una concessió de Ramon Berenguer IV als narbonesos de Tortosa, «cuncto populo Narbonensi» i com a Provença formularà *Lo Codi*; era més important el reconeixement d',universitas' que la denominació de ,cònsols', que també es podien dir, ,paciarii' i ,boni homines' (20-21). El càrrec d'aquests consisteix a defensar, amb batlle i veguer, el ,populus/universitas' segons el ,jus et ratio' dels juristes nous i d'acord amb els ,mores et consuetudines' de tota una comunitat [no pas per les vel·leïtats de la prepotència d'un de sol]. — J. P. E. [17.660]

Jordi J. COSTA, *A propòsit dels noms dels cinc cònsols de la carta de 1197*, dins *Ciutat Poders*, 23-27.

En la *Carta*, els noms dels cinc cònsols són escrits en llatí, quan ja feia segles que en la llengua parlada s'havien catalanitzat els antropònims de totes les procedències, llatines o germàniques; els cònsols són denominats a base de dos elements, solució estesa des del segle XI; tres dels ,cognoms' subratllen les vinculacions occitanes; tal com permet de veure un fragment de les *Ordinacions de Perpinyà* del 1275, la grafia dels noms a darreries del s. XII era diversa de l'actual i, doncs, la traducció de la *Carta* ho havia de tenir en compte. — J. P. E. [17.661]

Gaspar FELIU I MONTFORT, *Els antecedents de la remença i dels mals usos*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Salvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 209-228.

L'autor ressegueix la compareixença dels mals usos en la documentació catalana, tant ja publicada com la inèdita sobretot a l'ACA, *Canç. Pergamins*, anterior al 1213, començament del regnat de Jaume I. Feliu concentra la seva atenció en les primeres compareixences d'aquells drets senyoriais, sovint compartits per les coexistents capes de senyoriu, i diferencia els mals usos d'origen judicial (211-215) dels d'origen feudal (217-225). Els primers són la cugúcia (sovint aparellada amb l'homicidi) i l'arsia, presents en documentació de naturalesa judicial i d'autenticitat segura en la segona meitat del segle XI, unes quaranta vegades la primera i només tretze la segona; en ambdós casos alguns documents fan constar que es tracta de drets senyoriais ja no exigits (211-215). Són d'origen feudal l'eixorquia i la intèstia, la firma d'espoli forçada i la remença, que anaren apareixent durant els segles XI i XII: l'eixorquia el 1050, la remença el 1123, la intèstia el 1147, la ferma d'espoli forçada el 1186 (216-224). L'autor es fixa en la ,remença', ,marca distintiva de la servitud catalana', car el remença és ,de fet' propietari de les seves terres, però és sotmès al senyor no sols per la terra, ans en la seva persona, car és ,homo solidus' i ,proprius' (220-221), que dibuixa ,una servitud personal deslligada de la terra' (222), tema, al qual l'autor promet de dedicar un estudi específic (221); el sistema hauria entrat en crisi a mitjan segle XII per la necessitat de repoblar amb possibles remences de la Catalunya Vella les comarques de Lleida i Tortosa, acabades de conquerir (222). Hi ha bibliografia (226-228). — J. P. E. [17.662]

Pierre BONNASSIE, *Le servage: une sous-féodalité? Le témoignage des documents catalans (fin XI- XIIe siècle)*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 112 (2000), 643-661.

«Mon intervention sera centrée sur le statut des habitants du manse», car el mas seria l'instrument més eficaç d'asserviment de la pagesia. Per a mesurar fins a quin punt, l'autor es fixa en el contracte de concessió d'un mas; en la qualificació de la masoveria; i en el lligam de dependència del masover envers el senyor. La concessió d'un mas és ,stabilire', paraula directament derivada del llenguatge feudal, que substituï el de ,convenientia', encara més feudal; però és estrany que un mot, que significa acord lliure, hagi desplaçat el seu sentit vers la servitud, tal com permeten de veure els dos documents del *Cartulari de Tavèrnoles* (645-647); paral·lelament, allò que podria semblar concessió de feu es converteix en comanda, que el senyor pot desnonar: el contracte ja no és entre iguals, ans entre senyor i súbdit (647-649); la dependència del masover envers el propietari és, des de la primera meitat del segle XII, la de l',homo solidus' i implica fidelitat exclusiva i servei continu, dependència imposada a tots els vassalls d'origen no noble: guardians de castells, masovers, milites castrí i ,ministeriales'; cal doncs, saber quan s'introduí la distància entre dependència honorable o ,more militari' i dependència servil o ,more rustico': l'*Usatge XII* la precisa i seria d'entorn 1100 (654-659). Són transcrits tres documents dels anys 1080-1123, i 1097, de l'ACapitular de la Seu d'Urgell, ja publicats per Cebrià Baraut (660-661). — J. P. E. [17.663]

Lluís TO FIGUERAS, *Servitude et mobilité paysanne: les origines de la ,remença' catalane (XII-XIIIe siècle)*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 112 (2000), 827-865.

L'autor descriu els elements constitutius de la situació dels pagesos de remença durant els dos segles indicats en el títol; era una dependència personal o submissió a la jurisdicció baronial que havia d'ésser redimida (de remença) i, sense implicar augment d'imposicions, comportava obligació de residència i tribut particular sobre matrimonis i successions (mals usos); després presenta «l'histoire de ce rachat et de son rapport avec la mobilité paysanne, ce qui mène à s'interroger sur les raisons de l'exceptionnelle solidité de la servitude catalane dans une Europe où l'institution était sur le déclin» (829); i així fa una anàlisi dels diversos elements que es troben en les vint-i-nou liquidacions de remença del segle XII, aplegades en nombre d'arxius i biblioteques de Catalunya (829, nota 6): hi són sotmesos homes i dones; remença seguida de submissió a un altre senyor, o d'autodonació, preu de la remença, lligam a un mas, previsions per al matrimoni dels fills i denominació del rescat i dels que hi són sotmesos (,redimere, redemptio, enfranqui-

mentum / dominicus, servus, colonus') (830-844). La segona part descriu la cronologia i la geografia de la remença damunt el mapa (844-851). La part tercera esbrina la situació de la remença en terres de reialenc; en principi, el rei era un senyor i tenia dret a la remença; però, ultra els casos de concessió col·lectiva de llibertat (Caldes i Llagostera el 1241, vegueria de Berga), és documentada d'una banda la tensió entre rei i senyors entorn al tema ja en temps d'Alfons I (1162-1196), i de l'altra l'existència de ciutats o viles reials constituïa una incitació constant a transferir-s'hi, atesa la immunitat de remença després d'un any, un mes i un dia d'estada; la prova de la sagnia que representaven aquestes ciutats i viles per als senyors de remença és la constitució de la cort de Barcelona 1283 (*Item, quod in terris sive locis...*), en què el rei ha d'acceptar que respectarà els drets dels senyors a fi que aquests li garanteixin l'ajut en la defensa de Catalunya contra els croats després de les Vespres Sicilianes (851-864). — J. P. E. [17.664]

Lluís TO FIGUERAS, *Els remences i el desenvolupament de les viles catalanes a l'entorn de 1200*, dins *Ciutat Poders*, 132-156.

L'autor es fixa en la relació entre la difusió de la servitud i les noves oportunitats que oferien als immigrants les ciutats i viles dins l'espai que va de Perpinyà a Girona, igualment que les terres conquerides a mitjan segle XI a ponent i al sud de Catalunya. Seria un fet que les ciutats del s. XII cresqueren per immigració rural. Després de les pàgines dedicades al fenomen complex de la servitud pagesa (autodonacions i reconeixements servils, liquidacions personals o redempcions, tot abundantment documentat des de l'ACA, *Canc.*, *Pergamins*, i BC, passant pel d'Arenys i pels arxius de Girona, fins a Perpinyà (134-147), exposa els casos documentats en què senyors de viles es comprometen a no acceptar remences d'altre senyoriu, decisió confirmada per la Constitució: *Item, quod in terris sive locis...*, i la realitat del pas de remences dels masos a les viles (148-151); de fet, les redempcions foren pagades «en gran nombre a partir del segle XIII i per tant, els pagesos pogueren canviar de senyoria i abandonar els seus masos» (152-156). — J. P. E. [17.665]

Pere BENITO I MONCLÚS, *La formació de la gran tinença pagesa i la gènesi del mas com a estructura senyorial (segles XII-XIII)*, dins *Mas català*, 103-124.

Resumides les teories sobre el significat del mas, de Pierre Bonnassie ençà, l'autor es pregunta «fins a quin punt no hi hagué més dinamisme pagès que iniciativa senyorial als segles XII-XIII» (105); la resposta és part de les conclusions de la seva tesi doctoral, «basada en documentació de gestió del patrimoni procedent, majoritàriament, d'arxius de senyories eclesiàstiques que tingueren implantació territorial al comtat de Barcelona» (106, nota 11), és a dir, la Seu de Barcelona i el monestir de Sant Cugat del Vallès: en un primer moment, les concessions de terres haurien pres forma de 'precària'; després, però, l'engrandiment de la tinença pagesa hauria estat el resultat de la iniciativa dels pagesos benestants, tal com demostren els casos concrets coneguts per la documentació de l'ACB o del *Cartulari de Sant Cugat* (112-116), que, de més a més, assenyalen la continuïtat de dret a la propietat útil per herència biològica (116-119). Hi ha croquis de la contrada (124). — J. P. E. [17.666]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *El leccionari i col·lectari santoral de Santa Maria de Serrateix (Solsona, Arxiu Diocesà)*, dins «Miscel·lània litúrgica catalana», X (2001), 211-293.

De l'antic monestir benedictí de Santa Maria de Serrateix se n'han salvat un martirologi destinat a l'«officium capituli», ara a Copenhague, Det Kongelige Bibliotek, *Ny Kgl. S.*, 1794 Fol, en relació al qual l'autor aplega totes les dades al seu abast (212), i el leccionari i col·lectari santoral, ara a Solsona, Arxiu Diocesà, en dipòsit del Museu Diocesà, ací descrit (213-214), on són identificades cinc unitats, les quatre inicials, de primeria del segle XIII: un full escadusser al començament, el leccionari santoral (ff. 2-121), el col·lectari santoral per a l'ofici diví (ff. 121-128), un leccionari per

a l'ofici de la Mare de Déu (ff. 129-135) i l'ofici del Corpus afegit durant el segle XV (ff. 136-146); són analitzats amb més detall el leccionari santoral, cosa que ha permès d'identificar els fragments de Vic, BEpiscopal, *Fragments XXI/3*, 11 i 13 (215-219), el col·lectari santoral (219-223) i el santoral propi del monestir de Serrateix (Urbici, Víctor, Felícula i Zenó: 223-226), el leccionari per a l'ofici de la Mare de Déu (227-229), tres antífones complementàries (229-230) i l'ofici de Corpus (230-231); després de dues pàgines de mostra de lletra (232-233), segueix la transcripció dels cinc blocs de textos (234-286); l'estudi es clou amb la taula d'incipits de les peces del leccionari (287-290) i la de les oracions del col·lectari (291-293). — J. P. E. {17.667

Josep M. SALRACH I MARÉS, *La viticultura de la Catalunya Nova després de la Conquesta: societat i mercat en el segle XII*, dins «Misc. Riu, II», 229-256.

Els documents lleidatans, pobletans i tortosins del segle XII publicats els darrers anys són la base en la qual l'autor aplega notícies sobre les vinyes que hi havia en les contrades de la Catalunya nova sota els sarraïns, a les quals afegeix les dels documents esmentats sobre expropiacions, donacions i contractes (233-237), sobre complantacions i donacions a cens (237-242), sobre parceries i mitgeries (242-246), sobre dinàmica del mercat, amb compra-vendes, però també operacions de crèdit i subestabliments (246-250); són també aplegades les notícies que relacionen les vinyes amb el seu entorn, com el fet que siguin de secà o de regadiu, o que els ceps compartissin la terra amb oliveres o d'altres arbres, i que el tros corresponent fos tancat o obert (250-255). Ja no es tractava d'una viticultura de subsistència, ans cada vegada més destinada al mercat (256). — J. P. E. {17.668

Valentí SERRA DE MANRESA, *Francisco de Asís y la ruta jacobea. Fuentes para su estudio*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 237-240.

L'autor aplega en aquesta nota les fonts tant les generals de l'orde franciscà com les particulars de la província catalana de framenors, i la recent troballa documental de Girona, AM, *Fons notarial*. Sant Francesc hauria passat per Catalunya en tornar del pelegrinatge a Compostela a darreries del 1214 o començaments del 1215. — J. P. E. {17.669

Rafael GINEBRA I MOLINS, *Un fragment del llibre notarial de 1221 a l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 7-22.

En els darrers anys hi ha hagut una certa competició sobre quin era l'exemplar més antic de manual notarial a Catalunya: han ocupat successivament el primer lloc Vic, Cúria Fumada, 1230; Siurana, 1229; l'Alcover 1228; Manresa 1222. Dins els treballs de reorganització i informatització de l'Arxiu i de la Biblioteca Episcopal de Vic, en un lligall intitulat *Vària*, s. XVI, ha compartit un full doblat en quart, que pertanyia a un plec però no n'era el full central, perquè no hi ha continuïtat entre les anotacions del f. 1v i les del 2r, anotacions datades a mitjan juliol i a primers d'agost del 1221 respectivament, cosa que per ara el converteix en el full més antic dels registres notariais dels Països Catalans; són descrits els cinc exemplars més antics (9-14), reproduït fotogràficament el full vigatà (10-11), transcrites les seves vint-i-nou anotacions (15-20) i completades amb taula única d'antropònims i de topònims (20-22). — J. P. E. {17.670

Pedro LÓPEZ ELUM, *Las Cortes de Cataluña y la Corona de Aragón y su participación en los asedios de Peñíscola, Mallorca y Valencia*, dins «Misc. Llobregat, II», 159-167.

L'estratègia bèl·lica de la primera meitat del segle XIII exigia estar disposat a superar la 'razzia' momentània i a planificar actuacions de llarga durada i, doncs, a posseir la considerable quan-

titat de diner necessària, que havia d'ésser assegurada per tota la població representada en corts: la de Tortosa 1225, també assemblea de Pau i Treva, per a Peníscola, la de Barcelona 1228 per a Mallorca i la de Montsó 1236 per a València (160). La preparació de la conquesta de Mallorca és exposada en el *Llibre dels fets* de Jaume I, i ací analitzada en les seves parts constitutives des de la convocatòria a la conclusió (161-165); la de Montsó només és coneguda per un document, fou pràcticament dels aragonesos, però l'ajuda efectiva és la constatable en el *Llibre del repartiment de València*; aquest certifica que foren cinc les ciutats aragoneses premiades amb zones de la ciutat, per vuit de catalanes (165-166) (167). — J. P. E. [17.671]

Francesc MASSIP, Lenke KOVÁCS, *La Danse macabre dans le Royaume d'Aragon: iconographie et spectacle au moyen âge et survivances traditionnelles*, dins «Revue des Langues Romanes», CV (2001), 201-228.

[Precisem que 'Royaume' vol dir 'Corona' i que en realitat aquestes pàgines s'ocupen, no pas del Regne d'Aragó, ans dels Països Catalans] i dins aquests de les representacions de la Passió i de la Mort fins als nostres dies, començant per la Dança de Verges (202-204); l'espectacle sobtat de la mort fou present en l'entrada a Barcelona i en la coronació a Saragossa de Ferran I d'Antequera, recordat en la descripció que en féu Àlvar García de Santa María (205); i presidia la sala capitular dels Framenors de Morella, les inscripcions de la qual són ací reproduïdes (205-209). De Framenors de Girona sembla provenir el capitell de la pàgina 213 (209-212). La darrera part de l'article descriu els diversos elements iconogràfics de la Dança de Verges (213-218). — J. P. E. [17.672]

Alexandre FONT, *Algunes observacions a l'entorn d'un document de delimitació de propietats de 1232 (II)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 281-282.

[Cf. ATCA, XXI (2002), 923, núm. 16.779]. Les possessions esmentades en el dit document es troben entre els termes de Lluçmajor, Porreres, Montuiri, Sant Joan, Petra, Manacor i Felanitx. L'autor torna al tema de llur identificació i localització valent-se del mapa del cardenal Antoni Despuig (làmina 29) i proposa les de trenta-sis topònims, la llista dels quals és a les pàgines 281-282. — J. P. E. [17.673]

Robert Ignatius BURNS, *Transition in Crusader Valencia. Years of Triumph, Years of War 1264-1270* (Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia. The registered Charters of its Conqueror Jaume I, 1257-1276. III. Documents 501-1000), Princeton and Oxford, Princeton University Press 2001, XII i 578 pp.

Aquest volum terç del *Diplomatarium Regni Valentiae* només cobreix sis anys de la vida del rei conqueridor, en els quals les onades de la mar existencial l'enfilaren tant a la glòria de les victòries com l'enfonsaren en el ridícul d'una croada tragicòmica. I malgrat que el rei es trobés poc a València, aquesta segueix ocupant lloc destacat en la seva política com demostren els cinc-cents documents d'aquest volum; són també nombrosos els documents emanats del primogènit, futur Pere el Gran. La *Introducció* (3-23) sintetitza allò que hom hi pot trobar sobre àrees diverses com la configuració de l'espai físic, la geografia humana, els espais fiscal, jurídic i religiós, sense que manqui l'atenció a les societats paral·leles, jueva i musulmana, ni a la campanya de conquesta de Múrcia, ni a la presència de les dones. El cos del volum conté el segon mig milenar de documents del *Diplomatarium*, corresponents als números 501-1000 (23-578), per a cada un dels quals, després de la datació i la signatura actual, tenim ampli resum-regest del contingut del document, text normalment complet del mateix i notes crítiques o explicatives. El repàs que acabem de fer de la introducció ens informa de la múltiple temàtica dels documents. En realitat, la documentació reial és en la seva majoria de tipus administratiu o econòmic (retiment de comptes per part d'administradors del patrimoni reial o reconeixement de deutes a gran nombre de persones), a

l'interior de la qual hom troba, per exemple, concessions d'escrivanies o notaries (Ontinyent, 29; de la cort de Xàtiva i de Llíria, 61, 193 i 410; d'una galera reial en construcció, 68; de Llíria, 87; de Morella, 94; o nomenament d'un 'scriptor regis', 115; o dels sarraïns [alaminus et scriptor saracenorum], 444; i Cullera, 578). Hi ha record de la presa de València i de la millora d'aquell moment ençà introduïda tant en secà com en regadiu (289); de la decisió reial manant que en endavant els actes judicials siguin escrits 'en romanç' (96-97), com també de la referència als 'militres' en les escriptures públiques de compra-venda (519-520); no manca algun document sobre la relació de la casa de Barcelona amb Manfred Hohenstaufen (103). Tampoc no manca alguna decisió aplicadora a tots els regnes i terres, com el document que encarrega a Pau Cristià, Ramon de Penyafor, Ramon Martí, entre d'altres, de treure dels llibres hebreus les blasfèmies contra Crist i Maria (66); recordem el nomenament d' 'exeaticus' per a la conducció de captius sota protecció reial (291); la concessió als sarraïns que els dies de festa (exceptuades les anyals) tinguessin oberts llurs obradors (314); la 'cartam morescam' amb el conveni sobre els castells de Tàrbena (351); encàrrec de defensar els jueus de Xàtiva, sobretot el Divendres Sant (380); el mestre d'obres de la Seu de València era Arnau Vidal (386); confraria de pellicers a Sant Domènec de València (394); comissió a dos advocats per a defensar en cort romana els drets del rei al delme del Regne de València (424); els Fratres ordinis Penitentiae Ihesu Christi tenien casa a Xàtiva (452); sentència sobre límits de partides dins un terme, vigents des de temps de sarraïns (456-457); Jaume Sarroca (Iacobus de Rocha) és personatge prou famós i sovint present en aquestes pàgines, però sembla particularment interessant la llista nominal dels seus clergues 'familiars', tots els quals tenien dret a viure al monestir de Sant Vicent de València (511). No sé si és parent d'Arnau de Vilanova, el Bertran de Vilanova, que compareix algunes vegades i rebé el senyoriu de Sumacàrcer, castell i vila de Xixona (203-206, 210, 219, 336); o el Ramon de Vilanova, agraciat amb un molí a Gandia (331); cal suposar que és antecessor de Joan Roís de Corella el Sanç que el 1269 era llocinent de l'infant Pere en la batllia de Gandia (543, 573). Són reproduïts dibuixos d'indrets valencians publicats a darreries del segle XVIII en les *Observaciones...* d'Anton Josep Cabanilles (24, 90) o d'altres (561). — J. P. E. [17.674

Francisco Javier CASINOS MORA, *La compra-venda i la responsabilitat per evicció en els Furs de València. Precedents romans*, dins «Ivs Fvgit. Revista de Estudios Histórico Jurídicos de la Corona de Aragón», 8-9 (1999-2000), 15-44.

L'estudi uneix als *Furs de València* els privilegis reials complementaris, partint del principi que «en contrats sol lo consentiment de les parts abasta», per exemple, acord en el preu, encara que no hi hagi hagut lliurament del preu, tant en les vendes com en les compres sense escriptura; l'altra condició és la mercaderia o objecte que ha canviat de propietari, és a dir, la seva existència i alienabilitat lícita (16-24); a partir d'aquest principi se solucionen les qüestions que es presenten: qui rep les conseqüències d'una cosa malmesa? Qui pot rescindir el contracte? Quan és possible l'evicció? I quina és la 'iusta causa traditionis?' (25-30). La segona part és dedicada a les decisions sobre evicció tant en el dret romà (31-34), com en els *Furs*, amb tota la seva complexitat i pluralitat de pressupòsits, amb particular esment a les set condicions, sense el conjunt de les quals el venedor no seria passible d'evicció, o la determinació del preu a restituir, o els casos en què el venedor és lliure d'evicció (35-41). Hi ha llista de les fonts citades de Dret Romà (43-44). — J. P. E. [17.675

Arcadi GARCIA SANZ, *Privilegis de València en els Costums de Tortosa*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 23-36.

És sabut que privilegis diversos atorgats per Jaume I a la ciutat de València fins al 1252 foren d'alguna manera integrats en els *Furs de València* i l'autor esbrina si també tingueren repercussió en els *Costums de Tortosa* del 1272; per això, posa i comenta quatre exemples de concòrdia textual entre els texts d'altres tants privilegis reials, el text llatí dels *Furs de València*, i els texts

catalans dels mateixos *Furs* i dels *Costums de Tortosa* (24-29); també presenta dos casos de discordància, els relatius als drets de naufragi i de ribatge; el primer atribuïa al rei les restes dels naufragis, mentre els *Costums* reconeixen els drets de propietat; el segon no accepta a Tortosa el duel judicial (30-32). Al final l'autor es pregunta qui fou el principal redactor dels *Costums* i, vistes les dades del *Pròleg* i «les actes del judici arbitral d'aprovació o reprovació dels Costums de Tortosa» (35), arriba a la conclusió que el redactor principal fou el notari Ramon de Besalú (36). — J. P. E. [17.676]

Vicent GARCIA EDO, *Fonts documentals dels Costums de Tortosa i la influència de la notarialística italiana del dret comú a la rúbrica «De notariis»*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXV (2000), 37-56.

L'autor concreta la recerca de les fonts textuais dels *Costums de Tortosa* en la rúbrica *De notariis* i contra allò que hom acostumava a dir, afirma que els dits *Costums* es basen en els de València i no al revés (38) i, resumides les aportacions sobre el tema, insisteix a parlar de la redacció definitiva dels *Costums de Tortosa* del 1272, elaborats a partir de tres fonts: els privilegis reials a Tortosa, el *Corpus iuris civilis* i els *Costums de València* i així s'expliquen les rúbriques noves d'aquells (41-42), car onze són transcrits del text llatí dels de València, posterior al 1252 i anterior al 1260 (43-44). Centrat en la rúbrica *De notariis*, recorda les dues versions, la del 1272 (45-47) i la definitiva del 1277-1279 (47-48), on destria els influxos valencians i els italians (49-51). Les darreres pàgines reproduïxen els onze paràgrafs del *De notariis*, de cada un dels quals dona els fragments de l'*Ars Notariae* de Salatielle, i de la *Summa Artis Notariae. De officio tabellionatus* de Rolando Passeggeri (52-56). — J. P. E. [17.677]

Josep M. PUJOL, *¿Cultura eclesiàstica o competència retòrica? El llatí, la Bíblia i el rei en Jaume*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 147-172.

Havent suggerit José Villarroja i Jaume Villanueva a principis del segle XIX la prioritat cronològica de la *Crònica* de Pere Marsili sobre el *Llibre del rei En Jaume*, i havent negat en conseqüència que el rei fos autor del dit *Llibre*, Pujol repassa les opinions de diversos erudits sobre aquella autoria: José Amador de los Ríos, Marcelino Menéndez y Pelayo, Manuel de Gayangos, Manuel de Montoliu, Nicolau d'Olwer, Martí de Riquer, Ferran Soldevila, Miquel Coll i Alentorn, Jaume Riera i Sans i Stefano Asperti, i a continuació escomet el problema central que havia originat el debat i havia inclinat alguns erudits a postular redactors diversos del rei per a la totalitat de l'obra o per alguna de les seves parts (el pròleg): les citacions en llatí del text català del *Llibre dels feyts*. Examinades les onze citacions bíbliques en llatí i les tres en català, Pujol conclou: que els coneixements bíblics i escripturístics són vacil·lants i impropis d'un eclesiàstic; que en aquest aspecte no hi ha diferències entre el pròleg i el cos de l'obra; que la banalitat i la brevetat de les citacions les fan compatibles amb la cultura general d'un laic piadós; que són un element retòric habitual en l'oratoría pública, àdhuc dels laics. Per tot això, no hi ha motiu per a negar a Jaume I l'autoria plena del conjunt de l'obra, pròleg inclòs. Addicionalment, l'autor identifica quatre citacions no bíbliques i demostra que la llengua d'un passatge heteroglòssic posat en boca de Gregori X és l'italià. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.678]

Sebastià RIERA VIADER, *El Crònicó Barceloní, I*, dins «Misc. Riu, II», 257-262.

Les dues primers pàgines informen de l'aparició de crònicons en català entorn el 1283, de l'edició parcial del *Crònicó Barceloní I* per Lluís Nicolau d'Olwer, a base del text de Barcelona, AHCB, *Constitutionum et privilegiorum antiquorum liber* (ms. L-5), ara transcrit complet en les seves tres parts temàtiques (memòria de fets històrics, cronologia dels reis francs, dades sobre equivalència de monedes barcelonines o de còmput de temps) (259-262). — J. P. E. [17.679]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Sacramenari Episcopal d'Elna, ms. 209 de la Biblioteca Episcopal de Vic*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 295-359.

El volum esmentat en el títol, amb els de París, BN, nouv. acq. lat. 557 (*Liber mysticus* de Combret/Prats de Molló), i Tolosa de Llenguadoc, BM, 124 (consueta del bisbe Guillem d'Ortafà) i Madrid, BN, 415 (missal de Sant Martí de Canet/Perpinyà: 298), permeten de conèixer la litúrgia medieval del bisbat d'Elna, pertanyent a la Narbonesa; el volum ara vigatà, de 96 folis però incomplet, seria del darrer quart del segle XIII, és ací descrit en la seva materialitat i cal·ligrafia (típic gòtica primitiva, ja ben formada': 297; mostres de pàgines: 308-312); el text salvat en els dits folis pertany als temps d'advent-Nadal, quaresma-setmana santa, temps pasqual i posterior a Pentecosta, misses de comú i de difunts, i benediccions episcopals (298-306). És un sacramentari episcopal de tradició gregoriana completada amb els textos afegits per Benet d'Aniana entorn el 800, en el qual s'ha conservat una relíquia de la litúrgia visigòtica, l'*Ad te loquor* previ a l'«Alleluia» de la nit pasqual, i únic llibre litúrgic de la catedral d'Elna (307). Les set-centes catorze peces actuals són indicades o transcrites en les pàgines dedicades al text (314-349) i completades amb taules alfabètiques de les peces (benediccions, cants, lectures, oracions: 350-359). — J. P. E. [17.680

Antoni FERRANDO I FRANCÈS, *Aproximació dialectològica al Llibre dels fets del rei En Jaume I*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 511-531.

Resumits els parers de filòlegs, l'autor es pregunta «si realment la comparació entre els trets lingüístics dels mss. H [BUB] i C [BCB] pot ajudar a aclarir quin dels dos presenta característiques més pròximes a la llengua de l'hipotètic original del *Llibre dels fets*» (514). Reporta les posicions contraposades de Joan Coromines i de Jordi Bruguera, favorable el primer del caràcter occidental del lèxic, i el segon del caràcter oriental (515-518). L'autor, per la seva banda, afirma i raona que «l'examen d'alguns trets gràfics, morfosintàctics i lèxics de H i la seua comparació amb C, no convida a subscriure aquesta hipòtesi» [de Bruguera] (518), extrems llargament exposats (519-529). Les conclusions diuen que els «trets fonètics orientals [del còdex H] són atribuïbles en gran part a Celestí Destorrents. En canvi, l'elevat nombre d'indis occidentals de tipus fonètic, morfològic i lèxic apunten cap a la dependència d'un text occidental» (529); i «l'anàlisi de les opcions gràfiques, morfosintàctiques i lèxiques que hem apuntat, reflecteix el tipus de català que Jaume I va aprendre en la seua infantesa i adolescència [al castell temple de Montsòl] i, per tant, corroboren la intervenció personal del rei» (530). Hi ha bibliografia (530-531). — J. P. E. [17.681

Jordi BRUGUERA, *Les batalles de Jaume I*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVII (2001), 13-36.

Tant els historiadors de la literatura com els especialistes en història militar reconeixen a Jaume I els dots d'estratega, tal com ell mateix els reporta en el *Llibre dels fets*; l'autor es proposa d'esbrinar si hi ha regularitat en «com solen desenvolupar-se les batalles» narrades en el dit llibre (14); els fragments del *Llibre...* són aplegats en dues parts: la primera reporta els elements materials, humans o psicològics, ni que sigui el reconeixement de les qualitats de l'enemic, o la pregària prèvia a les operacions importants o les invocacions de Déu i Santa Maria (14-18); la segona part transcriu descripcions de batalles, progressivament més detallades (18-29). Les pàgines darreres apleguen les fórmules redaccionals que serveixen per a determinar lloc, principals protagonistes, instrumental bèl·lic, descripció de batalles (tot i que hi manquen les navals) i llur resultat, sovint expressat amb frase ben cisellada (30-36). — J. P. E. [17.682

M. Àngels VILADOT I PRESAS, *El català a Múrcia*, dins «Revista de Catalunya», núm. 164 (juliol-agost 2001), 47-60.

El tema d'aquestes pàgines és la presència de la llengua catalana a l'antic Regne de Múrcia els anys de la conquesta i els del pas del segle XIII al XIV; en relació al dit tema, són adduïdes les notícies dels cronistes Bernat Desclot i Ramon Muntaner, les del *Llibre del repartiment* i les de la correspondència registrada o conservada a l'ACA, *Canc.*, *reg.* i *CRD* (52-55); les pàgines finals contenen una considerable bibliografia (58-60). — J. P. E. [17.683]

Giulia ROSSI VARO, *Isabella d'Aragona*, Rainha santa de Portugal, e *il monastero di Santa Chiara e Santa Isabel de Coimbra* (1286-1336), dins «Collectanea Franciscana», 71 (2001), 139-169.

Néta de Jaume I, filla de Pere el Gran i de Constança Hohenstaufen, germana de Jaume II de Catalunya-Aragó, en restar viuda del rei de Portugal el 1325 dedicà els onze darrers anys de vida al monestir de menorettes de Coimbra, fundat per ella el 1314, abandonat durant segles per les ruïnes del Mondego i darrerament recuperat; aquestes pàgines presenten la reina en la seva dedicació a aquella casa, ara redescoberta, que en la seva estructura subratlla trets de la fesomia reial: sentit d'iniciativa i exigència en la concepció del conjunt de l'obra i dels seus detalls, vinculació directa amb casa pròpia prop de l'obra, configuració de la vida comunitària en col·laboració amb Joan XXII confirmada per les butlles papals (162-163), punt en el qual hi ha paral·lelisme amb Elisenda de Montcada i el monestir de Pedralbes (164-165); deu ésser particularment significativa la fundació d'un hospital per a pobres vinculat al monestir (147 i 165). — J. P. E. [17.684]

Armand PUIG I TÀRRECH, *Les traduccions catalanes medievals de la Bíblia*, dins *El text: lectures i història* (Scripta Biblica, 3), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Associació Bíblica de Catalunya 2002, 107-231.

El volum XVII d'aquest anuari (1998), 621-623, dedicava una recensió al títol *La Bíblia a Catalunya, les Illes i el País Valencià fins al segle XV*, lliçó inaugural del curs 1997-1998 de l'Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós de Tarragona. Ara el dit estudi, ampliat i corregit, ha estat publicat en la col·lecció «Scripta Biblica». Les ampliacions introduïdes afecten la història de les vulgates medievals de l'àrea catalana i occitana, les quals, presumiblement, estan en relació amb les versions bíbliques catalanes; el tractament de la Bíblia de Jaume de Montjuïc (1287) i els probables continguts d'aquest manuscrit bíblic, tothora desconegut; els pròlegs i els 'capítuls' dels llibres bíblics, sobretot els del Nou Testament, i les relacions entre els salteris de Peirec i Egerton amb el de l'Arxiu Capitular de València, ms. 104. Tot plegat s'emmarca en el projecte del «Corpus Biblicum Catalaunicum», que ha començat de fer els seus primers passos. — J. P. E. [17.685]

Gemma AVENOZA, *La Biblia de Ajuda y la Megil-lat Antiochus en romance* (Biblioteca de Filología Hispánica, 25), Madrid, CSIC 2001, 216 pp., amb 17 reproduccions fotogràfiques.

Amb motiu de l'estudi dedicat al volum esmentat en el títol, pertanyent a la Biblioteca Reial de Lisboa, Ms. 52-XIII-1, i mostra d'un text bíblic per a jueus castellans, ja des del començament l'autora el col·loca dins la tradició bíblica textual ibèrica (3) i per això dedica algunes pàgines a presentar les traduccions en vernacle per a ús de jueus o conversos, particularment recercades per la inquisició (6-8), i tot seguit estableix un inventari de traduccions catalanes dels llibres o fragments de la Bíblia coneguts actualment (8-14), seguida de la de texts parabíblics (14-16); en ambdós casos completa la informació amb breus descripcions dels exemplars manuscrits afegides en nota de les pàgines esmentades: Londres, BL, Egerton 1526; València, ARV, Gremi de Fusters; París, BN, Esp. 2-4 i 5; Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, 7-7-8; Barcelona, BU 1029; París, Mazarine 1228; París, BN, esp. 376 i fr. 2433; Nova York, Hispanic Society B1482; i París, BN, esp 541, esp 46; Florència, Laurenziana, Rediano 149; Barcelona, ACA, Còdexs. Vària VIII; i l'antic de Santa Maria del Mar (perdut el 1936). — J. P. E. [17.686]

Floriana MILISENDA, *I monasteri delle clarisse in Sicilia nel XIII e nel XIV secolo*, dins «Collectanea Franciscana», 70 (2000), 485-519.

La Casa de Barcelona s'assentà a Sicília després de les Vespres Sicilianes en virtut dels drets dinàstics de Constança de Hohenstaufen, muller de Pere el Gran; la documentació pontifícia col·loca la confirmació papal de la fundació de Santa Chiara de Messina al temps de Celestí V, 1294, i diu explícitament que la fundadora fou Constança, també que el fill, Frederic d'Aragó, rei de Trinària, mantenia la protecció reial (494-495); els seus successors coincidirien amb els reis de la Casa de Barcelona en la inclinació vers l'orde franciscà, manifestat en la fundació i patrocini de monestirs de clarisses durant els segles XIV i XV (498-513). — J. P. E. [17.687

Jill R. WEBSTER, *Els franciscans catalans a l'Edat Mitjana. Els primers menorets i menoretetes de la Corona d'Aragó* (Seminari, sèrie Catalònia, 14), Lleida, Pagès editors 2000, 370 pp.

La llista de fons documentals dels Països Catalans i de fora escorcollats per l'autora (341-348), i la bibliografia aplegada (349-355 [uns i altra incomplets, tot i que dins la darrera figuren (355) uns 'Textos Catalans Antics' amb sis volums, si no m'erro, inexistents]) han proporcionat a l'autora un conjunt de notícies que ella ha distribuït en nou capítols dedicats a sant Francesc i la fundació de convents de la província d'Aragó (24-78), a les relacions amb la casa reial (79-106) i amb d'altres contemporanis (107-150), a la vida espiritual (151-175), a la vida conventual (177-216), al terç orde, als espirituals i als moviments de reforma anteriors a la Pesta Negra (217-234), a la vida cultural (235-264), a la consolidació de la missió dels menorets (265-294) i al segon orde: les clarisses (295-331). Hi ha diverses taules: de cases (357-358), de monestirs de monges (359), de framenors (361-363) i de clarisses (365). Sovint les dades són aplegades en parlar de les diferents cases o d'alguns dels framenors. — J. P. E. [17.688

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Corpus d'antiga poesia popular* (Els Nostres Clàssics, B, 18), Barcelona, Editorial Barcino 2000, 421 pp.

Edició només coneguda per referència. — J. P. E. [17.689

Giuseppe SANSONE, *Poesia catalana del medioevo. Antologia* (Studi 28), Novara, Interlinea edizioni 2001, 256 pp.

Després d'un cordial resum d'història de la literatura catalana sobretot medieval, que subratlla el seu creixement dins la poesia dels trobadors (11-26), l'autor explica la seva tria en el sentit d'haver escollit una representació vàlida tant dels grans noms com dels menors, tendent a una certa unificació, també familiar (els tres Marc, els dos Masdovelles): «Implicitamente si è voluto sottolineare un ambito culturale di non ingente distanza cronologica che caratterizzasse uno specifico circuito colto» (27). Aquesta primera antologia de poesia catalana medieval a Itàlia, presenta les composicions en pàgines encarades, en català a mà esquerra del lector i la traducció italiana a la dreta. Hi trobem tres composicions de Ramon Llull (30-37), dues del Capellà de Bolquera (38-43), una de Pere Alemany (44-47), de la Reina de Mallorca (48-51) i de Pere III el Cerimoniós (52-53); quatre de Gilibert de Pròixita (54-59); set de Jordi de Sant Jordi (60-85); tres d'Andreu Febrer (86-93); una de Melcior de Gualbes (94-95) i Pere de Queralt (96-99); dues de Lluís d'Icard (100-101), una de Guillem de Masdovelles (102-105) i de Guillem i Joan Berenguer de Masdovelles (106-109) i quatre del darrer (110-115); una de Francesc Ferrer (116-119), de Francesc Ferrer i Vallterra (120-123), de Lluís de Vilarrasa (124-125), i de Jaume Escrivà (126-129); dues de Joan Basset (130-133); una de Jaume Marc (134-135), una de Jaume i Pere Marc (136-139), dues de Pere Marc (140-147) i divuit d'Ausiàs Marc (148-207); una de Pero Martines (208-211); tres de Pere Torroella (212-221); dues de Romeu Llull (222-227); quatre de Joan Roís de Corella (228-233); tres de Pere Serafi (234-239); i sis d'anònimes (240-253). Hi ha notes tant al text català com a la traducció italiana. — J. P. E. [17.690

Dolors BRAMON, *841: una algarada fins ara mal coneguda contra la Plana de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 133-135.

La part d'*al-Muqtabis* d'Ibn Hayyân, desapareguda el 1956 i darrerament retrobada, informa i precisa la cronologia d'una ,aseifa': s'hauria realitzat entre el novembre del 840 i el desembre del 841, sota al-Mutarrif contra el país dels francs, conquerint Awsûnah / Ausona i T.rtânah / Taradell (134-135). — J. P. E. [17.691

Dolors BRAMON, *Girona en els textos àrabs: encara algunes novetats*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 95-102.

L'aportació de l'autora en aquestes pàgines, després del seu treball de continuació de recerca i publicació de fonts àrabs referents a Catalunya iniciada per Josep M. Millàs i Vallicrosa, consisteix a assenyalar tres novetats: tres nous texts d'Ibn Hayyan (987-1076), donats anteriorment per perduts, el primer dels quals narra la conquesta franca de Barcelona i s'esmenta el trasllat de la guarnició franca de Girona a la capital; el segon precisa el setge de Girona durant el mes de ,rabi'" del 827; la tercera novetat és la notícia [donada en la notícia bibliogràfica anterior], que estalvià Girona entre el 22 d'agost i el 20 de setembre del 841. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.692

Sonia GUTIÉRREZ LLORET, *La identificación de Madīnat IYIH y su relación con la sede episcopal elotana. Nuevas perspectivas sobre viejos problemas*, dins «Misc. Llobregat, I», 481-501.

En principi les qüestions són dues: la localització de la ,madīna' i la de la catedral d'Elo. L'autora recorda les dades aportades pels geògrafs àrabs entorn d'aquesta (483 i 495) i els resultats d'excavacions a el Tolmo de Minateda, definitivament deixada durant el s. IX (488); «En conclusió, sabem que el Tolmo de Minateda recibía en la Alta Edad Media el nombre de ,Madīnat Iyih'...» (489) i així dóna resposta a les raons contràries (490-494). Hi ha bibliografia (496-499) i croquis i reproduccions fotogràfiques (500-501). — J. P. E. [17.693

Antoni RIERA MELIS, *Las plantas que llegaron de Levante. Acerca del legado alimentario islámico en la Cataluña medieval*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 787-841.

L'autor es pregunta si els sistemes alimentaris cristià i islàmic s'influïren mútuament i, recordada la renovació agrícola impulsada pels àrabs en la Mediterrània Oriental entre el 750 i el 1200 (790-818), esbrina la manera com algunes de les plantes introduïdes pels àrabs s'integraren en els cultius i en la dieta dels catalans (789) ja en la Baixa Edat Mitjana, en concret el sucre, documentat en els aranzels i acollit per Arnau de Vilanova en el *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* (823-824) i poc després pel *Llibre de Sent Soví* (285-288) i per Francesc Eiximenis (829), extrems que es poden repetir per a l'arròs (829-832), els cítrics (833-835), l'albergínia (836-837) i els espinacs (838-839). «...la alta cocina catalana medieval comparte muchas más características con la musulmana que con la latina» (840). — J. P. E. [17.694

Jordina SALES, Jordi ENRICH, Joan ENRICH, *Una pequeña ocultación monetaria del siglo XI: los mancosos de ,Can Paleta' (Castellfollit del Boix, Barcelona)*, dins «Gaceta Numismática», núm. 142 (septiembre 2001), 59-62.

Jordina SALES i CARBONELL, Joan ENRICH i HOJA, Jordi ENRICH i HOJA, *Troballes monetàries XVII. Descoberta d'un amagatall de mancosos al jaciment de Can Paleta (Castellfollit del Boix, Bages)*, dins «Acta Numismática», 31 (2001), 207-214.

Descoberts l'agost del 2000 aquells nou mancosos, les inscripcions àrabs dels quals són fins ara il·legibles, però semblen imitar les dels dinhars de Yahyà al-Mutali, de Ceuta, i podrien haver

estat emesos a Barcelona entre el 1055 i 1069. en temps de Ramon Berenguer I. Hi ha bibliografia i reproducció fotogràfica d'ambdues cares de cada moneda (62). — J. P. E. [17.695-17.696

Miquel BARCELÓ, *Ermessenda i el rei de Dénia. Una comtessa, de tribut, ben servida*, dins «Misc. Prats», I, 211-219.

L'autor repeteix «les dificultats que hi ha per acceptar l'autenticitat del document» del 18. XI. 1058. pel qual el ,dux' de Dénia atorgava al bisbe de Barcelona jurisdicció exclusiva sobre els cristians del seu territori, i s'exclama perquè «en tota l'antiquíssima discussió mai no es precisa el context en què s'havia produït el conveni» (212), context que es trobaria en la presència narrada per Adhemar de Chabannes mort el 1034, d'un escamot de normands sota el capdill Roger el qual el 1018 (217) amb estratagemes entre inhumans i calculats hauria obtingut una pària per a la comtessa Ermessenda de Barcelona (215). [Però si la presència de mercaders i d'escamots militars es mantingué durant els quaranta anys que van del 1018 al 1058, el document del ,dux' de Dénia podia no haver estat res més que la garantia oficial del servei religiós a aquells forasters d'alguna forma súbdits del comte de Barcelona, igual com en els fonduqs, si ja no es tractava d'un o d'algun d'aquests}. — J. P. E. [17.697

Gerard ELMORE, *Poised Expectancy: Ibn al-'Arabî's Roots in Sharq al-Andalus*, dins «Studia Islamica», 90 (2000), 51-66.

Nascut a Múrcia, Ibn al-Arabî estigué en relació amb el conegut com a Rei Llop (Abû `Abd Allâh Muhammad b. Sa'd Ibn Mardanîsh), senyor de tota la costa mediterrània d'Al Andalus; ací, però, són particularment recordats dos escriptors, amb els quals Ibn al-Arabî estigué relacionat: Abû l-Husayn Muhammad b. Ahmad Ibn Jubayr, de València (60); i Abû Ahmad Ja'far b. `Abd Allâh Ibn Saydabûn, nat a Cocentaina, sufí a Elx, sobre el qual són transcrits en anglès alguns fragments d'Ibn al-`Arabî (61-62). — J. P. E. [17.698

G[uillem] ROSSELLÓ BORDOY, *Nuevo dirham de `Alî b. Mu'yâbid, ballado en Ciutadella de Menorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 271-272.

La dita moneda de plata, encunyada a Dénia entre el 1044 i el 1075, fou descoberta el 2001 en l'excavació realitzada prop l'absis de la Seu de Menorca; donada la notícia de la troballa, l'autor descriu la moneda, transcriu i tradueix les inscripcions àrabs; les dues cares de la moneda són reproduïdes en la làmina XXXI. — J. P. E. [17.699

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, *Les coves on los moros estaven. Els darrers nuclis de resistència dels vençuts (1230-1242)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 29-48.

Segons Ibn `Amîra al-Makzuhumi, quan els sarraïns foren conscients de quina seria la fi del setge de la ciutat de Mallorca pel rei En Jaume «Ibn Sahyri... la va abandonar d'amagat i se n'anà a l'interior de l'illa amb els qui volgueren seguir-lo», des d'on i en concret des d'un dels avencs d'Esporles, intentà de desviar l'aigua, de manera que els vencedors haguessin de capitular per set; també ho recorden les *Cròniques* de Bernat Desclot i de Jaume I, el qual, de més a més, reporta la cavalcada del rei contra els emboscats per la Serra de Tramuntana, Sòller, Almeruig i Baijalbaar; també n'hi havia a la Serra de Llevant, i aquests s'amagaven en una cova en aquella serra; foren reduïts el 1231 (30). Els autors fan avinent que les recerques arqueològiques i diverses ,rondaies' han confirmat la dada relativa a les coves, (31), tal com exposen amb detall les pàgines següents, amb referències als jaciments del Figueral de Son Real (Santa Margalida) i de s'Hospitalet Vell

(Manacor), a la multitud de balms, coves i avencs (33-34) i sobretot els 'tresors de moros', que han deixat rastre en els *Llunaris*, en qualque procés inquisitorial del 1605 (35) i sobretot en el 'tesor almohade' (36-37); també n'han deixada en la memòria popular (38-43). És aplegada en l'apèndix I la informació sobre jaciments arqueològics pertinents (45-47) i en el II la llista «de possibles llocs d'ocupació» (47-48). — J. P. E. [17.700

Catalina VANRELL BERGA, *Unas noticias de Ibn `Abd al-Mun'im al-Himyârî referidas a las Islas Orientales de Al-Andalus*, dins «Qurtuba», (1999), 197-202.

Catalina VANRELL BERGA, *Les illes de Minûrqa i Yâbisa segons el Kitâb al-Rawd al-Mi'tar fî Jabar al-Aktâr d'Ibn `Abd al-Mun'im al-Himyârî*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 273-276.

Ambdós títols ofereixen respectivament les traduccions castellana i catalana dels fragments dedicats a l'illa Balear menor i a la Pitiüsa major en el diccionari geogràfic d'al-Himyârî, que, després de la primera redacció en el pas del s. XIII al XIV, hauria estat sotmès a revisió en la segona meitat del s. XV. — J. P. E. [17.701-17.702

María Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La circulación de las élites económicas en el Mediterráneo occidental. El Magreb como polo de atracción de los mercaderes catalanoaragoneses*, dins «Misc. Riu, II», 721-734.

Són nombrosos els estudis sobre migracions d'una banda a l'altra de la Mediterrània, escassos, en canvi, els que n'esbrinen les causes, i l'autora, obligada per la documentació existent, delimita el seu treball en els catalans, mallorquins i valencians a base sobretot de treballs previs, d'ella o d'altri, sense que manqui alguna referència als ARM i ARV (723). La part principal de l'article és dedicada als nostres mercaders per terres del Maghreb, als alfòndecs i consulsats, a la situació en moments de guerra com la de l'Estret, i a la documentació reial que generaven (724-732); en canvi, només excepcionalment, per concessió reial arxivada i conservada, coneixem l'existència d'algun mercader maghrebí a les terres de la corona (733-734). — J. P. E. [17.703

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Aspectos del cautiverio musulmán en los países de la Corona de Aragón (primer tercio del siglo XIV), a través de tres procesos*, dins «Misc. Riu, II», 372-395.

M^a. Dolores LÓPEZ PÉREZ, *Sobre la trata de esclavos magrebíes: el aprovisionamiento de los mercados catalanoaragoneses (x. XIV)*, dins *De l'esclavitud a la llibertat a l'Edat Mitjana*. Col·loqui Internacional, Barcelona 2000, 39-73.

El primer dels tres processos fou substanciat el 1318 a l'Aragó i l'únic detall que justifica el seu esment ací és que els tres musulmans, la propietat dels quals era discutida, s'adreçaven a València (375-378). El segon, en canvi, gira entorn els captius granadins del Camp de Tarragona el 1324, sobre disset dels quals l'administració reial volia ésser informada, car els que constessin procedir del regne de Granada havien d'ésser-hi restituïts; les informacions són riques de detalls (379-385); encara són més complicades les del tercer procés, dels anys 1334-1335, car esclaus musulmans del regne de Granada, havien passat a mans de l'infant Ramon Berenguer a Elx i Crivillent, i aleshores un corsari valencià els havia portats a Mallorca, cosa que multiplicava els problemes jurídics, començant per la de saber si havien estat capturats 'en bona guerra' o víctimes de corsaris (386-395). Els dos primers processos es conserven a Barcelona, ACA, *Canc.*, *Processos en quart*; el terç a Palma de Mallorca, ARM, *Suplicacions*, 9.

El segon títol transcriu un procés conservat a Palma de Mallorca, ARM, *Suplicacions*, i només m'és conegut per referència. — J. P. E. [17.704-17.705

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Entre Cristiandad e Islam en el Mediterráneo ibérico*, dins *Itinerarios medievales e identidad hispánica*. «XVII Semana de Estudios Medievales. Estella, 17 a 21 de julio de 2000», Pamplona, Gobierno de Navarra 2001, 83-112.

A base de recerca recent sobre documentació arxivística, completats amb textos de la Baixa Edat Mitjana de Catalunya com el *Llibre dels fets* de Jaume I (88, nota 18) i del *Tirant lo Blanc* (90, nota 20), l'autora limita el tema d'aquestes pàgines al «proceso de vertebración de Mallorca al espacio ibérico tras la conquista cristiana» i a «la especificidad de Mallorca en el Mediterráneo medieval: su articulación al Norte de África» (87). El resultat és que d'una banda, no es produïren mutacions fonamentals en les rutes marítimes mercantils entre el 1284 i les dels segles XIV i primera meitat del segle XV (110); de l'altra que, tal com feia avinent Pere III el Cerimoniós, les possibilitats de subsistència de Mallorca li venien de la connexió amb Sicília i Sardenya (111), connexió que es basava sobretot en la draperia (112). — J. P. E. [17.706]

Eloy MARTÍN CORRALES, *Comercio de Cataluña con el Mediterráneo musulmán (siglos XVI-XVIII)*. *El comercio con los 'enemigos de la fe'*, Barcelona 2001.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[17.707]

Dominique VALERIAN, *Le facteur économique dans la politique catalane à Bougie (XIIIe-XIVe siècles)*, dins *Expansió catalana*, 145-160.

A diferència de les repúbliques italianes, la intervenció de Catalunya a Bugia no hauria estat només mercantívol, ans també militar, però el primer aspecte prevalgué sempre sobre el segon. En pàgines successives, basades directament o indirecta en ACA, *Canc.*, *reg.* i *Monacals*, ACB, *Diversorum*, i ARM, *Guiatges* i *Protocols notarial*s, l'autor recorda estades de mercaders catalans a Bugia ben documentades i arriba a suggerir que la conquesta de Mallorca hauria estat relacionada amb la necessitat de netejar de pirates la ruta entre Catalunya i Afríqiya (144-145); recorda també la situació de Bugia en tant que mercat de productes africans (149) i els que interessaven als nostres mercaders en tant que compradors (llana, cuir, alum i l'or saharià) o venedors (cotó, drap, sal, oli i gra de Sicília). En part, l'interès comercial era facilitat per l'existència de famílies jueves i musulmanes en ambdues bandes, pels còsols i pels alfòndecs (153-154) i no mancaren les ocasions en què les autoritats municipals de Barcelona i de Mallorca demanaren la intervenció del rei a favor dels mercaders (154-155), però mai no s'establí una ocupació ni submissió estable de Bugia (156-158). — J. P. E. [17.708]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *La Corona de Aragón y Génova en la Granada del siglo XV*, dins *Expansió catalana*, 121-144.

Els arxius reials de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, de València, ARV, *Batllia*. *Lletres i privilegis*, i de Gènova, AS, *Archivio Segreto* i *Diversorum Filze*, ultra una consistent bibliografia, permeten l'autora «dar a conocer algunos de los elementos que, bajo varios puntos de vista y desde varias procedencias, permiten combatir» la versió segons la qual el Regne musulmà de Granada hauria estat gairebé una colònia comercial de Gènova (121-124). Per contra, tenint en compte les fonts d'ambdues bandes, «podemos afirmar que todos los indicios apuntan, a medida que avanza el siglo XV, hacia una pérdida de posiciones genovesas mientras que, en cambio, por lo menos a lo largo de la primera mitad del siglo XV, se afianza la penetración catalanoaragonesa y, especialmente, la valenciana» (124). I la prova de la força del col·lectiu cristià valencià és el fet que el 1417 obtingué l'exclusiva de l'exportació de la seda i el 1426 el de la importació de la sal (125-129). La versió progenovesa es basava en fonts notarials, però la documentació oficial del Comune permet de resseguir les constants reclamacions genoveses per abusos del soldà o dels seus oficials des de ben abans del 1430, accions que afectaven una situació en què Gènova es trobava

immobilitzada entre les exigències de Castella contra Granada i de Granada contra Castella, mentre la nostre corona restava fora del conflicte (130-134). Que aquella situació jugava a favor dels catalans ho podria demostrar el canvi clar d'actitud del 1441 quan, contra la normal parcialitat de les autoritats a favor de Gènova, un acte de pirateria de genovesos contra la nau del valencià Joan Berenguer fou immediatament castigat per l'autoritat musulmana (135-138); i el 1479, quan Gènova intentava de reconduir la situació mitjançant l'ambaixada de Pietro Fieschi, aquesta no sols no obtingué de retornar a un impost del 6% antic, ans s'hagué d'ajupir a un nominal 6'75%, que en realitat era el 10'5% (139-143). — J. P. E. [17.709]

María Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La expansión económica catalanoaragonesa hacia el Magreb medieval*, dins *Expansió catalana*, 81-104.

Les conseqüències de la desfeta de Las Navas de Tolosa repercutiren al Nord d'Àfrica amb la creació de tres estats: Afríqiya/Tunis a llevant, Marroc/Fez a ponent i entremig Tremecén. L'autora es pregunta com aquests canvis de poder afectaren les relacions amb els catalans. Resumides les tesis de Charles-Emanuel Dufourcq (82-89) i les aportacions d'altres, sobretot en el punt de la 'Guerra de l'Estret' (89-92), a partir d'ací resumeix les seves pròpies investigacions, que la condueixen a suggerir que «a lo largo del trescientos parece producirse un reparto de áreas de influencia, de zonas de actuación preferentes de las tres principales plazas mercantiles, es decir, Barcelona, Valencia y Mallorca» (95), que remarca les dues darreres, basada en la documentació valenciana (97-98) i sobretot mallorquina, «cuantitativamente y cualitativamente espectacular» (100, nota 41). — J. P. E. [17.710]

Mercè VILADRICH, *Jaque al Sultán en el 'damero maldito'. Edición y traducción de un tratado diplomático entre los mercaderes catalanes y el sultanato mameluco (1429)*, dins *Expansió catalana*, 160-205.

El darrer dels documents en àrab conservats a l'ACA, *Cartes àrabs*, 161, tractat de pau entre Alfons IV Trastàmara i el soldà Barsbay, ja havia atreta l'atenció d'estudiosos (168). L'autora l'edita (173-190) i el tradueix (190-202) amb un breu estudi, en el qual, ultra la descripció del moment (162-163), tenim un glossari de mots àrabs emprats en el text (164-167), i atesa la situació de 111 fulls esparsos, l'autora els ha ordenats (171-172) i els publica seguint l'esquema proposat: hauria estat un acord pràctic, en el qual la part catalana requeria seguretats de persones, béns i administració de justícia i es manifestava representada pel cònsol de Barcelona a Alexandria (203-204). — J. P. E. [17.711]

Dolors BRAMON, *La Jana < yâna < ianua = porta*, dins «Anuari de Filologia. Estudis Hebreus i Arameus», XXI (1998-1999 [2001?]), 167-171.

Segons Joan Coromines aquell topònim i els seus derivats vindrien del llatí 'Diana' i vehicularien el significat de 'fada/dona d'aigua'; però ja en el pas del segle XI al XII, al-Idrîsî l'esmenta en informar dels camins del Llevant Peninsular en el seu *Nubzat al-mustâq*, cosa que «permet establir l'origen d'aquest topònim en el llatí 'ianua' amb el significat de 'porta'», origen confirmat pel 'muwassah' del contemporani Yosef b. Saddiq (170). — J. P. E. [17.712]

Primitivo J. PLA ALBEROLA, *El funcionamiento de las instituciones locales en un lugar de moriscos: Muro en vísperas de la expulsión*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 19 (2001), 123-164.

Muro era un agregat musulmà o morisc de Cocentaina, 'universitat' de cristians fins que el senyor el n'independitzà el 1584 (160-164); per això, la documentació anterior es troba a Cocentaina, AM, o a València, ARV, *Real Audiència* (124, nota 4). Al moment de l'expulsió tenia 320 famílies;

l'autor esbrina quin fou el «proceso de elección de los magistrados locales, la actividad de los ,consells', la administración de las fuentes de ingresos y su fiscalización por el señor» (125); assenyalem les pàgines que expliquen les complicacions de tota mena en la separació entre Muro i Cocentaina, començant per la de si la tal facultat era exclusivament reial (128-140); les pàgines següents escateixen quina era la funció de cada un dels càrrecs municipals (141-157), en una situació en què un municipi musulmà amb solidesa pròpia era estrany a llur dret (124). — J. P. E. {17.713

José Ramón MAGDALENA NOM DE DÉU, *Judíos de Onda (Castellón) a mediados del siglo XV en un conflicto de jurisdicciones*, dins «Anuari de Filologia. Estudis Hebreus i Arameus», XXI (1998-1999 [2001?]), 149-153.

El batlle general del Regne de València, Berenguer Mercader, intervingué en l'intent municipal de desplaçar a la moreria d'Onda uns jueus que tenien casa i obrador a la plaça del Raval de la vila, amb una lletra del 1450, conservada a l'ARV, *Batllia general*, ací transcrita i reproduïda, en què desqualificava el dit intent, perquè, segons *Furs* i constitucions reials, l'autoritat damunt els jueus era del rei o del seu batlle general o local. — J. P. E. {17.714

Les Cartes de Població cristiana i de Seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148-1149). «Actes de les Jornades d'Estudi commemoratives del 850è aniversari de la seva concessió. Tortosa, 14, 15 i 16 de maig de 1999». Edició a cura de Josep SERRANO i DAURA, Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya 2000, 350 pp.

Obra només coneguda per la recensió publicada dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXI (2001), 790-793, signada per Guillermo Hierrezuelo Conde. — J. P. E. {17.715

Hagith SIVAN, *The Invisible Jews of Visigothic Spain*, dins «Revue des études juives», 159 (2000), 369-385.

Tota la primera part de l'article resumeix les prescripcions de la legislació civil i dels concilis de Toledo aplicables al tema (371-380). Una segona part, centrada en la memòria salvada d'aquells segles en temps posteriors, es basa en les informacions recollides ja en el segle XII pel barceloní Yehudà b. Barzilai en el seu *Sefer Haïtin* (382-383). Una de les tradicions col·locava la primera presència d'hebreus a Sefarad en el moment de la deportació del poble jueu a Babilònia. — J. P. E. {17.716

José HINOJOSA MONTALVO, *Los judíos de España y sus lazos con el mediodía de Francia*, dins «Misc. Riu, II», 311-326.

El mateix autor no sols indica que de fet aquelles relacions ,de España' es concentraven a Catalunya, ans encara que hi havia una continuïtat de vincles «culturales, sociales y económicos» (325) entre els jueus del ,Midi', és a dir, del Llenguadoc i els de Catalunya. Les pàgines actuals no són resultat d'investigació de primera mà, ans síntesi de dades publicades per autors diversos en el curs de més d'un segle (312). Les dades són ací aplegades en dues seccions, la de relacions culturals amb indicació dels principals savis jueus d'ambdues bandes (313-318) i la de contactes humans (319-325). — J. P. E. {17.717

Claude DENJEAN, *Être juif à Perpignan et dans sa Collecta après 1260*, dins *Ciutat Poders*, 109-118.

Els jueus de Perpinyà haurien estat marginats per partida triple i s'haurien ressentit de les successives expulsions sobretot del Nord, fins que els arribà el torn el 1493; en els comtats matei-

xos, vivien en la línia de Perpinyà-Vilafranca de Conflent-Puigcerdà, tal com permet d'endevinar la documentació ja publicada i la conservada a Puigcerdà, AHC, i a Perpinyà, ADPO; en les poblacions es concentren en punts determinats, tant els vius en call com els difunts en el Fossar dels jueus; i només Perpinyà disposava de tots els llocs necessaris per a la pregària, l'estudi, les prescripcions alimentàries i els ritus de purificació i de sepultura; la configuració interior de la sinagoga es pot deduir de la miniatura de París, BN, Hebr. 7, copiat a Perpinyà, la ,scola' de la qual era coneguda i respectada fora; «mais le caractère le plus original de l'établissement juif perpignanais demeure sa spécialisation dans le crédit agricole itinérant» (116), que els fa ,ésser de' llocs diversos davant notari (116-118). — J. P. E. [17.718]

Sílvia PLANAS I MARCÉ, *Una pretesa interculturalitat: la comunitat jueva de Girona i la seva relació amb la comunitat cristiana*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 179-200.

A base de la documentació de Girona, AH, *Protocols notarial*s dels anys 1312-1395, l'autora presenta i descriu l'organització de la comunitat jueva de Girona en aljames i col·lectes i la compara amb la societat cristiana gironina, bo i subratllant les diferències legals entre una i altra, sempre en perjudici dels jueus, i alhora la decidida voluntat d'aquests a no deixar-se assimilar pels cristians. La diferència legal esclata quan hom comença d'estudiar el repartiment de les càrregues fiscals entre uns i altres, que és del 1 al 10, i les discriminacions socials que afectaven els jueus. D'altra banda, si en alguna cosa coincideixen ambdues comunitats és en les diferències de classe que es donen tant en l'una com en l'altra; en aquest aspecte, tant els cristians com els jueus actuaven amb idèntics reflexos de solidaritat i de desafecció. Al final, l'autora dóna la llista nominal dels secretaris i dels singulars de l'aljama gironina, tal com es desprèn de la documentació estudiada. — J. de P. [17.719]

Lídia DONAT PÉREZ, *La relació dels jueus de Girona amb la terra*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 201-210.

A base de documentació ja publicada sobre els jueus gironins, provinent de Girona, AHM, AH, ADG; de Barcelona, ACA, i de dues sèries de registres de documentació notarial aplegades a l'Institut d'Estudis Nahmànides, l'autora estudia la localització, usos i règim jurídic de les terres propietat de jueus, situades amb preferència pels voltants de la ciutat. Els jueus conreaven sobretot la vinya, però també les hortalisses i els cereals. Moltes propietats són en franc alou, sense que manquin establiments emfitèutics de jueus a favor de cristians ni d'aquests a favor d'aquells. També es dóna el cas del propietari jueu important, que arrenda una bona explotació agrícola a cristians, com és el cas de la Torre del Jueu, a Gironella del Pla. — J. de P. [17.720]

Irene LLOP I JORDANA, *Les relacions entre les comunitats jueves de Vic i Girona (s. XIV)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 211-220.

Després d'algunes consideracions generals sobre el règim fiscal dels jueus a Catalunya durant la catorzena centúria, l'autora detalla la particularitat que els jueus de Vic eren de jurisdicció baronial (Casa de Montcada) i per això difícilment podien integrar-se dins alguna aljama per disfrutar de la protecció reial sense acceptar-ne les càrregues fiscals, ja que els jueus vigatans pagaven els seus propis impostos a la casa de Montcada. Es refereix després a l'activitat creditícia dels de Vic, amb un quadre de les sumes prestades els anys que van del 1334 al 1350, bo i destacant les que s'encaminaren a Girona, i els llaços familiars que alguns jueus vigatans tenien amb els gironins [on es basa en documentació de l'ADG sense citar-ne la procedència], tot i que és utilitzada i ben citada altra documentació procedent de Vic, AE, Arxiu de la Cúria Fumada, de Barcelona, ACA, i de bibliografia de publicacions citades amb regularitat. — J. de P. [17.721]

Paul B. FENTON, *R. Abraham Ibn Ezra a-t-il composé un commentaire sur la Sefer Yesirâ?*, dins «Revue des études juives», CLX (2001), 33-60.

Diversos escriptors d'àrea catalana (R. Juda Lleó b. Moisès Mosconi, mort a Mallorca, Samuel ibn Sarsa, de València c. 1350; i sobretot R. Juda ben Barzillay al-Bargeloní, s. XI-XV) fan referència a uns fragments d'un *Sefer Yesirâ* o *Llibre de la creació*, versió hebrea fins ara desconeguda d'aquest llibre d'Abraham ibn Ezra, molt més antiga que les conegudes. Els fragments reportats pels nostres es troben a les pàgines 39-40 i sobretot el llarg fragment d'al-Bargeloní en les 47-48.

— J. P. E.

{17.722}

Ram BEN-SHALOM, *The Ban Placed by the Community of Barcelona on the Study of Philosophy and Allegorical Preaching - A New Study*, dins «Revue des études juives», 159 (2000), 387-404.

Després de llarga negociació amb el rau Abba Mari i els seus seguidors provençals, l'estiu del 1305 Shalom ben Adret proclamava a Barcelona la prohibició d'integrar la filosofia natural en la formació intel·lectual del jovent hebreu. L'autor replanteja el tema, amb la novetat d'introduir-hi les relacions dels jueus amb l'Església. La primera part de l'article ressegueix els esdeveniments preparatoris (389-393); exposa tot seguit el canvi de posició de Ben Adret, davant la reacció dels 'filòsofs' montpellerins demanant la intervenció del poder civil en el tema; Ben Adret hi hauria respost desqualificant «as heretics that group of residents of Provence, which studied and disseminated radical rationalist commentary» (397); el sentit de la segona intervenció hauria estat el de parar els peus dels inquisidors, interessats a introduir-se en la vida intel·lectual dels calls a fi d'evitar que des d'allí es propaguessin doctrines contràries a la fe cristiana (402-404) [caldría clarificar conceptes abans d'escriure: Montpeller no pertany a la Provença, sinó al Lenguadoc; i les decisions del rei de França relatives als jueus no afectaven els de Montpeller, que es trobaven sota autoritat del rei de Mallorca]. — J. P. E.

{17.723}

Manuel FORCANO, *La fi de la polèmica maimonidiana a Catalunya i Provença: l'expulsió dels jueus de França de 1306*, dins «Anuari de Filologia. Estudis Hebreus i Arameus», XXI (1998-1999 [2001]), 137-148.

Malgrat la seva desfeta en la Croada contra Catalunya, el rei francès seguí pressionant damunt el rei de Mallorca i el bisbe de Melghell a fi d'ésser reconegut senyor feudal de Montpeller, raó per la qual l'expulsió dels jueus dels territoris del rei de França fou aplicada als de Montpeller (137-142), la majoria dels quals emigrà a Perpinyà (143-144, amb fragment elegíac de Salomon ben Menahem Meïri), d'altres a Provença i seixanta famílies foren acollides pel Jaume II a Barcelona, d'altres per tot Catalunya; la comunitat de Montpeller i la seva escola havien desaparegut i també emmudiria la polèmica que fins aleshores havia dividit 'tradicionalistes' i 'racionalistes', però la malfiança dels uns envers els altres pervivia, com ho demostra el cas del rau Abba Mari, no acceptat pel call de Perpinyà atès que era un dels caps dels 'tradicionalistes', tal com diu en una lletra seva a Salomó ben Adret, ací en part transcrita. Si la puixança intel·lectual de les comunitats jueves de Catalunya i Occitània els havia arribat amb els expulsats d'Al-Andalus pels almohades, ara el reflux els feia tornar cap al sud (147-148). — J. P. E.

{17.724}

Judit TARGARONA BORRÀS, Angel SÁENZ-BADILLOS, *Poemas de S'lomob de Piera a las bodas de Vidal Ben Benvenist y Vidal Benvenist Ben Labi*, dins «Anuari de Filologia. Estudis Hebreus i Arameus», XXI (1998-1999 [2001?]), 173-205.

Vidal Ben Benvenist fou representant de l'aljama de Saragossa a la *Disputa de Tortosa*, on amb altres disset es convertí al cristianisme i fou conegut com a Vidal de la Caballería o Gonzalo de la Caballería. El poema escrit per a ell és traduït (177-186) i reproduït en hebreu (194-200); hi ha bibliografia (191-183). — J. P. E.

{17.725}

Judit TARGARONA BORRÀS, Raymond P. SCHEINDLIN, *Litterary correspondence between Vidal Benvenist ben Lavi and Salomon ben Meshulam de Piera*, dins «Revue des études juives», CLX (2001), 61-133.

L'aragonès Vidal Benvenist i el català Meshulam de Piera, aquest mestre de l'altre; ambdós es convertiren al cristianisme amb motiu de la *Disputa de Tortosa*; en temps anterior, durant el regnat de Martí l'Humà, ambdós s'havien intercanviat una correspondència de contingut sapiencial, coneguda per nou manuscrits de Nova York, Jewish Theological Seminary; Oxford, Bodleian Library; Berlín, Staatsbibliothek; Cambridge, University Library; i de Londres, BMontefiore i British Library (79). Les quatre peces, dues de cada un, són ací presentades (71-76), reproduïdes en edició crítica del text hebreu (80-111) i traduïdes a l'anglès (112-133). — J. P. E. [17.726

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Una sentència relacionada amb una família de jueus de Solsona (1460)*, dins «Oppidum», I (2001), 61-65.

El document de Cervera, AHC, *Manuscrits. Jueus*, transcriu la sentència arbitral de Guerau d'Alta-riba, procurador general del comtat de Cardona, en el cas d'una jueva solsonina vídua, que, en contra de les prescripcions legals, no es volia casar amb el seu cunyat; el text transcrit ocupa les pàgines 62-64 i la 65 en reproduceix una del manuscrit. — J. P. E. [17.727

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Mossè Natan, valedor dels jueus de Tàrraga (segle XIV)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001), 147-150.

Presentació i transcripció de tres lletres dels anys 1317-1319, de Cervera, AHC, *Vegueria. Registre de cort*, dels anys esmentats, totes tres a favor del jueu targarí, Astruc Sullam, avalat pel savi cerverí Mossè Natan, en casos relacionats amb l'activitat de Sullam de prestador de diners. — J. P. E. [17.728

Anna RICH ABAD, *L'estructura familiar al si del call jueu de Barcelona*, dins «Misc. Riu, II», 411-434.

«Aquest article és una adaptació del capítol del mateix nom, que forma part de la tesi doctoral presentada sota el nom de *La comunitat jueva de Barcelona. Segle XIV...* En aquesta tesi es planteja l'estudi de la dita comunitat hebrea entre els anys 1348 i 1391 a partir dels documents notariais conservats a Barcelona pertanyents al referit període». — J. P. E. [17.729

Irene LLOP I JORDANA, *Una ketubà inèdita a l'Arxiu Episcopal de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/144 (2000), 55-60.

Conservat a Vic, AE, sota la signatura ACV 55/2 (1412), el dit contracte matrimonial jueu és ací descrit (és només la part dreta d'un document), transcrit i traduït al català; n'hi ha fotografia (59). — J. P. E. [17.730

Marco PERANI, *Fragments from the 'Italian Genizab'. An Exhibition. Catalogue*, Jerusalem, Jewish National and University Library. December, 12, 1999 - January, 12, 2000, Bologna 1999, 38 pp.

Segons el catàleg, el núm. 28 d'aquella exposició era un fragment del *Comentari a la Thora. Deuteronomi*, de Moshe ben Nahman o Nahmànides, procedent de Correggio, Archivio Storico Comunale (21); i el núm. 41 un altre del *Sefer ha-sborashim* de Yonah ben Janah, en traducció he-

brea fins ara desconeguda, potser de Yehuda ben Isaac Barceloní, procedent de Modena, Archivio Storico Comunale (26). — J. P. E. [17.731]

El papa Climent VII (1523-1534) absol de la nota d'infàmia a Pere Terongí i a les seves filles Elionor, Francina i Joana. Transcripció i traducció de Francesc RIERA I MONTSERRAT, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 317-320.

El 1526, el papa signava la butlla ací transcrita i traduïda, en la qual, després de constatar que l'avi patern de Pere Tarongí, [Guillem, llibreter], havia estat condemnat 'post mortem' per heretge [judaïtzant] i cremat en efígie [l'any 1512], allibera de la nota d'infàmia i d'altres possibles repercussions legals les persones esmentades en la butlla i les restableix a la fruïció de tots els drets normals a un catòlic; la butlla es conserva a Palma de Mallorca, AC, calaix 45, núm. 11. — J. P. E. [17.732]

Francesc RIERA I MONTSERRAT, *Dos judaïtzants a Felanitx en el segle XVII*, dins *Jornades Felanitx*, 133-144.

Francesc Garau en la *Fee triufante* informa que Miquel Piña, passamaner o marxant de Felanitx, empresonat per judaïtzant, morí en presó el 1678; l'altre encausat era el seu pare i homònim, que, en les declaracions el fill havia presentat com el seu introductor al judaisme, tal com consta a Madrid, AHN, *Inquisició de Mallorca*, on també consta la narració de com el fill fou desingut, ací transcrita (143-144). — J. P. E. [17.733]

Francesc RIERA I MONTSERRAT, *Acta martyrum*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 369-382.

La marginació social secular dels xuetes a Mallorca tingué un dels moments àlgids en l'episodi inquisitorial del 1691, conegut com la 'Cremadissa'; tres d'ells preferiren ésser cremats abans que renegar de llur fe jueva; ací són transcrits amb àmplia anotació explicativa els respectius processos que desembocaren en actes de fe, procedents de Madrid, AHN, Libro 866: *Inquisició. I. de Mallorca, Relación de las causas de fee despachadas en la Inquisición de Mallorca los años de 1691 y 1692. Año de 1691. Relajados pertinaces*, el primer dels quals fou Rafael Valls (370-375), seguit de Rafael Benet Teronjé (375-380) i de Catalina Teronjé (375-380). — J. P. E. [17.734]

Bibliografia lul·lística I. Edicions, antologies i traduccions d'obres lul·lianes (!). II. Estudis lul·lístics, dins «*Studia Lulliana*, olim *Estudios Lulianos*», 41 (2001), 119-128.

Llista bibliogràfica de numeració única, encara que repartida sota dos sotstítols. Les edicions de textos sumen vuit fitxes, els estudis, del núm. 9 al 72; els títols són lul·lians en sentit ampli. La llista és seguida per la secció de *Resenyas* ordenada també de forma alfabètica; ocupa les pàgines 129-180, en les quals hom pot trobar informació complementària i valoració de gairebé tots els títols. — J. P. E. [17.735]

Sara MUZZI, *Raimondo Lullo: un'esperienza, un tentativo di dialogo tra Cristianesimo e Islam*, dins «*Frate Francesco. Rivista de cultura francescana*», 67 (2001), 125-160.

Les primeres pàgines recorden els fets biogràfics de Llull amb major incidència en el tema de la missió, fets que desembocaren en un intent de teologia i de mètode de la missió (141); les disputes hi entraven tant com una predicació convinguda de la força de la veritat i del respecte a la llibertat i

a la cultura de l'infidel (142-145), amb una reforma de la societat cristiana (146); una de les exigències de la predicació és l'ús d'un llenguatge apropiat, també en les llengües dels infidels (147-149), apreses en institucions com Miramar, constantment demanades (151-153): «L'originalità delle opere di Lullo consiste anche nel suo continuo tentativo di unire i progetti missionari a quelli di crociata» (154), tot i que «ci fu un periodo della sua vita caratterizzato unicamente dall'ideale missionario; il pensiero lulliano cambia dopo la perdita di S. Giovanni d'Acari» (155): «a questa contraddizione si può dare una spiegazione psicologica» (156). — J. P. E. [17.736]

Joan SANTANACH I PUJOL, *Perduts, amagats i retrobats. Història de dos manuscrits de la Doctrina pueril*, dins «Els Marges», núm. 63 (desembre de 2000), 106-117.

Els dos manuscrits serien els que a començaments del segle XX es trobaven respectivament a Barcelona, Biblioteca del Seminari, i a Mallorca, procedent de la Cartoixa de Valldemossa, i foren coneguts i utilitzats per Mateu Obrador per a la seva edició d'aquell llibre lul·lià. L'autor identifica respectivament els dos manuscrits (amb més seguretat en el segon cas que en el primer) amb l'actual ms. 3187 de Barcelona, BC, procedent de la donació Marés [cf. ATCA, XV (1996), 613-616] i amb el de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana, ara en dipòsit al Museu de Mallorca. L'exemplar barceloní té llarga història: hauria eixit de Mallorca dins el grup de volums destinats a desencallar la Causa Lul·liana en les Congregacions Romanes, per camins desconeguts hauria arribat al Seminari de Barcelona, on ja no s'hauria trobat després de la Guerra Civil 1936-1939 i a través de Frederic Marés hauria arribat a la BC després d'haver sofert un intent de desfiguració. — J. P. E. [17.737]

BIBLIOTECA CIVICA DI BERGAMO, *Codici e incunaboli miniati della Biblioteca Civica di Bergamo*, Bergamo, Credito Bergamasco 1989, 496 pp.

Aquella biblioteca, formada en la seva major part per la pròpia del cardenal Angelo Mai, posseeix sota la signatura MA 365 (jà Delta 7.5) una còpia manuscrita de Ramon Llull, *Ars demonstrativa*; ací, Marco Rossi presenta un resum del contingut, amb particular esment a les característiques decoratives de les figures lul·lianes (358 i 360); aquell volum conté en els seus primers folis sota el títol de *Summarium scientie*, una còpia del *Liber definitionum*, també present en el Clm 28970, ff. 2v-3v; i en el f. 6v, un text breu amb l'incipit: ‚Ne secundum sententiam...’. — J. P. E. [17.738]

Marta ROMANO, *Un modo nuovo di essere autore: Raimondo Lullo e il caso dell'Ars amativa*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 39-63.

Llull seria autor d'una manera nova «per una sorta di ‚passione’ per il libro che conduce Lullo autore ad essere ‚editore di se stesso’», detall que «mi sembra che suggerisca anche una pista utile a chi vuol seguire la tradizione dei suoi testi fino ai nostri giorni» i l'*Ars amativa* podria oferir la possibilitat d'un test (39). Recordades les tres sèries d'obres lul·lianes destinades per testament a París, Gènova i Mallorca (40-41), l'autora insisteix en l'aspecte ‚artístic’ de l'obra lul·liana, propi dels mestrals i mercaders que malden en la difusió del producte (en aquest cas, ‚del suo prodotto culturale’: 48); objectiu en el qual, en el cas de Llull, s'integra l'interès a assegurar traduccions dels seus llibres, o llur comprensió, com en l'*Art amativa*, la *Taula d'esta art*; i, més en general, la recerca de l'ajut de reis i papes (42-52). En la trilogia lul·liana de ‚saber, poder i voler’, l'*Art amativa* voldria assegurar el ‚voler efectiu’; traduïda del català al llatí i amb desig de traduir-la a l'àrab, les dues còpies manuscrites del text llatí són primitives (53-55), Munic, Clm 10496 potser utilitzat per Thomas Le Myésier, que integrà fragments de l'*Ars amativa* en l'*Electorium magnum* (55-57), i el Vat. lat. 7199, utilitzat per Nicolau Eimeric abans del 1376 (58-59); en començar el segle XVIII, Ju Salzinger preferiria traduir de nou l'*Art amativa* del català per a la seva Edició Moguntina (60-61):

tres autors han rellegit el text de Llull amb finalitats ben diverses: la de fer conèixer la doctrina, la d'atacar-la i la de donar una traducció fiable (62-63). — J. P. E. [17.739]

Reinhard KRÜGER, *Kosmologisches Wissen, das Konzept des Universums und die Kugelgestalt der Erde bei Ramon Llull (1232-1316)*, dins «Zeitschrift für Katalanistik/Revista d'Estudis Catalans», 11 (1998), 33-78.

L'objectiu de l'autor és el de col·locar el pensament cosmològic de Llull dins el corrent del de la Baixa Edat Mitjana, amb particular atenció al que s'expressava en llengua vulgar com en el *Llibre de Sidrac*; i comença amb una exposició d'aquella línia de pensament, a la qual contribuïren gran quantitat d'autors (34-43). A continuació, repassades les diverses obres lul·lianes dedicades al tema (43-68), l'autor assenyalava que, qualsevulla que sigui la manera d'escriure de Llull, ell sempre es refereix a la realitat física de l'univers com a una forma esfèrica, cosa que il·lustra amb referència a les formes d'explicar els antípodes, àdhuc reproduint dibuixos contemporanis. — J. P. E. [17.740]

Günter HÄGELE, Friedrich PUKELSHEIM, *Lulls Schriften zu Wahlverfahren* (Reports des Instituts für Mathematik der Universität Augsburg, 434), Augsburg, Universität 2000, 30 pp.

Günter HÄGELE, Friedrich PUKELSHEIM, *Llull's Writings on electoral Systems*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 3-38.

Mathias DRTON, Günter HÄGELE, Dominik HANEBERG, Friedrich PUKELSHEIM, Wolfgang REIF, *A rediscovered Llull tract and the Augsburg Web edition of Llull's electoral writings*, Augsburg, Institut für Mathematik 2001, 10 pp.

Tres escrits lul·lians dels anys 1283-1299, ací transcrits, s'ocupen de sistemes electorals: l'*Artificium electionis personarum* del Vat. lat. 9332, ací publicat per primera vegada (7-11), el capítol del *Blanquerna*, *En qual manera Natana fo eleta a abadessa*, de Munic, BSB, Hisp.[Cat.] 67 (12-16) i *De arte electionis*, de Bernkastel, St. Nikolaus Hospital, Cod. Cus. 83 (16-20). Ultra l'edició dels tres texts i llur traducció alemanya o anglesa en cada un dels dos primers títols, els autors expliquen la dinàmica de cada un dels sistemes electorals i llur resultat.

Els mateixos autors resumeixen així el tercer títol: «The present paper is accompanied by a web edition at www.uniaugsburg.de/llull/ which offers a linked triple text consisting of facsimile, transcription and translation, for each of the three works» (5) i alhora expliquen com es realitzà llur treball. — J. P. E. [17.741-17.742-17.743]

Esteve JAULENT, *Arbor scientiae: Immanenz und Transzendenz im Denken Lulls*, dins «Zeitschrift für Katalanistik / Revista d'Estudis Catalans», 11 (1998), 8-32.

L'autor explica la tesi segons la qual Ramon Llull és un autor clàssic i modern alhora i que pot salvar la modernitat o 'pensiero debole', des de dintre, restant un realista (8-10). Resumida l'*Art* (10-28), proposa que la demostració de l'existència d'un sol Déu en l'*Arbor scientiae* és la millor prova de la seva tesi, car permet de copsar la dinàmica efectiva dels principis lul·lians, en el sentit que la bondat limitada dels éssers del món pressuposa i condueix a la infinita, ja que la limitada no pot ésser raó ni causa d'ella mateixa; cal, doncs, que existeixi una Bondat que és per ella mateixa i enclou tota altra qualitat o 'dignitat'. Aquest raonament no és ni ontoteològic ni immanentístic (28-32). — J. P. E. [17.744]

Robert HUGUES, *Deification/Homification and the Doctrine of Intentions: internal christological Evidence for Re-dating Cent noms de Déu*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 111-115.

Els autors que han estudiat la cristologia lul·liana han acostumat a veure en *Els cent noms de Déu* (llibre que daten del 1285) el punt d'inflexió en el qual Llull hauria deixat la doctrina redempcionista i hauria assumit la que dona a l'encarnació la finalitat de màxima glorificació de Déu i no pas únicament la redempció del pecat, amb la conseqüència que la redempció era decidida abans del pecat d'Adam; l'autor, per contra, considerant que només en la *Disputació de cinc savis* [cf. ATCA, V (1986), 75 i 159-160] Llull arribà a una formulació plenament jerarquitzada de les finalitats de l'encarnació (1^a: que Déus sia home; 2^a: que home sia Déus; i 2^b: redempció de l'human gendre), creu que *Els cent noms de Déu* són pròxims a aquesta formulació i els col·loca entorn el 1292 (115). — J. P. E. [17.745]

José G. HIGUERA RUBIO, *Del horror al ocio en el 'Ars' luliana y el problema del vacío en la discusión Leibniz-Clarke. Principios teológicos en la epistemología de las ciencias*, dins «Convenit Selecta», 5 (2000), 77-94.

A base d'algun text de Llull, en el qual aquest nega l'existència (o àdhuc, potser, la possibilitat) d'ociositat en Déu, i de la teoria Leibniziana de la no existència de buit en l'espai, l'autor subratlla el paral·lelisme entre els pressupòsits tant filosòfics com teològics d'ambdós pensadors, entre els quals assenyalava la unitat activa de tots els atributs divins i l'influx d'aquesta unitat en les lleis de la naturalesa i, d'ací, en el coneixement humà. — J. P. E. [17.746]

Joan SANTANACH I PUJOL, *Les definicions lul·lianes del ms. 11559 de la Biblioteca Nacional de Madrid*, dins «Llengua i Literatura», 12 (2001), 203-238.

En una sumària introducció, l'autor evoca la preocupació que s'observa al llarg de tota la producció de Llull per la concreció semàntica dels mots que s'hi utilitzen, preocupació derivada sobre tot de l'invent de l',Art'. El paral·lel·lià *Llibre de definicions*, publicat per Lola Badia, descobert per Mateu Obrador a Milà, molt manipulat al llarg d'una transmissió complexa, donaria testimoni de la mateixa preocupació en el lul·lisme que sobreviu a Llull. Santanach considera que el vocabulari conservat als folis 119-128 del ms. 11559 de Madrid, BN, és un cas paral·lel al del *Llibre de definicions* pel que fa a la utilització del material lul·lià per a dur a terme el nou vocabulari. Aquest és format de fragments de *Doctrina pueril*, *Llibre de Santa Maria* i del *Liber de benedicta tu in mulieribus*, dels quals l'autor estudia l'organització en diversos blocs: articles, sagraments, dons de l'esperit Sant, benaurances, virtuts, pecats, les tres lleis, les arts liberals. El compilador sembla interessat en definicions de tipus catequètic i devocional, sense que sigui possible comprendre bé la finalitat del recull. El text de les definicions és editat seguint una ,ratio editionis' exposada en el lloc corresponent, amb identificació de la font d'on ha estat copiada. És donada en apèndix una descripció del ms. 11559 de Madrid, BN (229-235). Hi ha bibliografia (235-238).. — J. de P. [17.747]

Anthony BONNER, *Recent Scholarship on Ramon Llull*, dins «Romance Philology», 54 (2001), 377-392.

Charles LOHR, Anthony BONNER, *The Philosophy of Ramon Llull. A Survey of Recent Literature*, dins «Recherches de Théologie et Philosophie médiévales», LXVIII (2001), 170-179.

Presentació delimitada de les aportacions dels darrers anys al tema lul·lià, ja que exceptua les relatives a història del lul·lisme (385, nota 26). Llull hauria estat objecte d'estudi en tant que figura fontal de la literatura catalana. Friedrich Stegmüller hauria encetat el camí de les edicions de l'obra llatina, seguides per la represa d'una sèrie de les catalanes i de les de traduccions antigues i noves a llengües diverses (380: quadre [les traduccions medievals existents d'obres de Llull no són dues, sinó tres o més]); llur multiplicitat dificulta les edicions crítiques (378-380); de més a més, les obres ,literàries' foren escrites dins coordenades ,artístiques' i amb finalitat apostòlica, extrems que expliquen la qualificació de ,novell / novus-nova' inclosa en nombre de títols i han

estat objecte d'estudi, en gran part centrat en la lògica lul·liana, en concrecions seves com els correlatius i en obres úniques com l'*Arbre de ciència* (381-383). Recents aportacions han indicat que les ,novetats' lul·lianes arrelen en el mateix cor de l',Art', més en línia amb els *Tòpics* que amb els *Primers analítics* d'Aristòtil; la ,novetat' també s'havia d'aplicar a la pedagogia de la ,disputatio' per a la conversió dels infidels (383-384); també per aquesta raó han estat nombrosos els estudis entorn la relació de Llull amb les cultures musulmana i jueva (384-385). La persecució d'aquests objectius, era utopia? (385). Les pàgines 385-392 contenen bibliografia.

El segon títol, després d'haver afirmat que l'estudi recent entorn Ramon Llull ha confirmat que aquest representa una autèntica revolució en la metodologia científica medieval (171), es limita a repetir parcialment el primer a partir de la pàgina en què l'autor explica la ,novetat' de tants llibres lul·lians. Tampoc no hi ha la secció de bibliografia. — J. P. E. [17.748-17.749]

Robert PRING-MILL, *Der Mikrokosmos Ramon Llulls. Eine Einführung in das mittelalterliche Weltbild.*

Aus dem katalanischen übersetzt von Ulli ROTH (Clavis Pansophie, 9), Stuttgart (Bad Cannstatt), Friedrich Frommann Verlag - Günther Holzboog 2001, XII i 141 pp.

Traducció de l'opuscle publicat a Palma de Mallorca el 1960, després reeditat, al qual, per a aquesta edició, s'han afegit algunes notes i bibliografia. [Recensió, signada per Bernardino de Armellada, de la dita traducció, dins «Collectanea Franciscana», 71 (2001), 594-595]. — J. P. E. [17.750]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Ramon Llull peregrina a Santiago. Su juicio valorativo sobre los peregrinos*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 87-99.

L'autor recorda amb la *Vita coaetanea* que, després de la conversió i d'haver fixat els objectius de la seva activitat, Ramon Llull emprengué una llarga peregrinació que el dugué a Sant Jaume de Galícia; i parafraseja els trenta punts del capítol CXIII del *Llibre de contemplació*, intitulat *Com hom se pren guarda de ço que fan los pelegrins e ls romeus*, en el qual dibuixa el sentit cristià de la peregrinació, però alhora assenyalava els abusos que hom hi ha introduït. — J. P. E. [17.751]

Jordi PARDO PASTOR, *L'amor diví en el De consolatione philosophiae de Boeci i en el Llibre d'Amich e Amat de Ramon Llull*, dins «Convenit-Selecta», 5 (2000), 71-76.

Jordi PARDO PASTOR, *Tradición misticoplátónica en el Llibre d'amic e amat de Ramon Llull*, dins «Anales Valentinus. Revista de Filosofía y Teología», XXVII (2001), 287-299.

En el primer títol, l'autor, tal com diu ell mateix, «doy ciertos paralelismos entre ambas obras, resiguiendo, punto a punto, la concepción del amor hereos de ambos autores» (288, nota 2), fins al punt que l'aristotelisme i àdhuc el platonisme de Llull derivarien del *De consolatione...* de Boeci perquè el terme de la felicitat en Déu o en l'Amat són coincidents.

Per la seva banda, en el títol segon, l'autor contraposa l'amor esponsal exalçat en el *Càntic dels càntics* a l'espiritual per via d'intel·ligència i voluntat formulat per la filosofia platònica o per via d'intercomunicació de ,spiritus' (292) (i en aquest sentit, «el esqueleto sin carne del *Llibre d'Amich e Amat* no es otra cosa que el proceso de enamoramiento platónico que tan bien expone Ficino»: 292); però l'amor lul·lià, en el qual l'Amat baixa per a trobar-se amb l'amic i alhora atreu l'amic a pujar, dona un pas enfora la tradició neoplatònica (296), en concretar en Jesucrist mitjancer, Déu i home, aquell punt de trobada (294-295), que és obert a tothom, car «Tu [Amat] est tal que pots abundar a ésser de tot cascú qui es dona a tu tot» (298). — J. P. E. [17.752-17.753]

Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Ramon Llull, il suo impegno missionario*, dins «Analecta TOR», 32 (2001), 379-388.

- Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Ramon Llull i l'islam*. «*Infideles sunt homines, sicut et nos*», dins «*Vós sou sant, Senyor Déu únic*». *Franciscanisme i Islam* (Jornades d'Estudis Franciscans, 2001), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002, 115-143.
- Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Raimondo Lullo. Una teologia per la missione* (Eredità medieval, 02/20), Milano, Jaca Book 2002, 156 pp.
- Ramon LLULL, *Darrer llibre sobre la conquesta de Terra Santa*. Introducció de Jordi GAYÀ. Traducció de Pere LLABRÉS (Clàssics del Cristianisme, 91), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya - Fundació Enciclopèdia Catalana 2002, 7-65.
- Vegeu la secció de Notes i documents d'aquest volum, pp. 561-578. — J. P. E.
[17.754-17.755-17.756-17.757]

- Jürgen SARNOVSKY, *Der Joanniterorden und die Kreuzzüge*, dins *Vita religiosa im Mittelalter. Festschrift für Kaspar Elm zum 70. Geburtstag*. Herausgegeben von Franz J. FELTEN und Nikolas JASPERT unter Mitarbeit von Stephanie HAARLÄNDER (Berliner Historische Studien, 31; Ordensstudien, 13), Berlín, Duncker & Humboldt 1999, 345-367.
- L'autor té en compte els projectes per a la recuperació de Terra Santa formulats per Ramon Llull després de la caiguda de Sant Joan d'Acre en mans dels musulmans i del lloc que hi ocupava l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, tant abans com després del procés contra els Templers, que solucionà el problema de la duplictat d'ordes militars per a un objectiu únic. — J. P. E. [17.758]

- Catalina PONS-ESTEL TUGORES, *Ramon Llull i la tolerància*, dins «Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca», núm. 98 (2000), 91-98.
- «Ens referirem a la tolerància civil, a nivell ideològic» (91), cosa que l'autora compleix fent precedir la part lul·liana d'unes pinzellades històriques (92-93); quant a Llull, la seva posició és presentada a base de la *Disputatio clericis et Raymundi phantastici* i del *De modo convertendi infideles*, i seguint exposicions de Ramon Sugranyes, de Sebastià Garcias Palou i d'Anthony Bonner, d'on es deduiria que «el reconeixement de servir-se de les armes per preparar la conversió ha estat sempre un postulat de la doctrina lul·liana, de conformitat amb la mateixa doctrina d'Innocenci IV»; o «desenganant pel fracàs de les seves campanyes a favor de les missions... el Llull madur hauria acabat acceptant les guerres de religió, que havia rebutjat en la seva joventut»; o «cap a la meitat del segle XIII (Llull) canvià la seva estratègia evangelitzadora a causa dels canvis demogràfics en què les possessions musulmanes es reduïren al Regne de Granada...» (95). Això suposat, «és d'una evidència meridiana que cap responsabilitat històrica ni arriba a Llull ni al seu discurs missional, que no cal que purifiquin cap memòria, ni que es reconciliïn de res ni amb ningú» (97). — J. P. E. [17.759]

- José M. SEVILLA, *Las huellas humanas según una teoría de Ramon Llull*, dins «*Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos*», 41 (2001), 117-118.
- Així com la teoria dels correlatius sembla que contribuï a convèncer Isabel la Catòlica de l'existència de platges a l'altra banda, que fessin de contrapès a les atlàntiques europees en el flux i reflux de les onades marines, així mateix els arqueòlegs s'han de qüestionar sobre l',-are' dels homes prehistòrics documentats per llurs restes òssies (ells eren l',-ans'), damunt les eines i estris i altres deixalles també documentades en les excavacions (i serien l',-atum' o ,-bile'), és a dir, sobre la utilització humana de les coses naturals o artificials. — J. P. E. [17.760]

- José GARCÍA SANTOS, *La evangelización luliana: el Obispado de Telde*, dins «*Almogaren. Revista de centro teológico de Las Palmas*», núm 9 (junio 1992), 55-85.

L'autor recorda les fites: 1344, nomenament papal de rei per a les Illes Afortunades (Canàries), 1345, butlla de croada per a la conquesta, tot avortat per la Pesta Negra; però abans, entorn el 1342 hi haurien arribat els mallorquins, car abans del 1343 ja s'havia fet un viatge, i haurien seguit actuant en la línia de Ramon Llull. Passada la Pesta Negra, el 1351 arriben les autoritzacions papals a una anada de cristians d'ací i de neòfits canaris a aquelles illes i el nomenament de Bernat Font a bisbe, repetit el 1351 en el dominicà Bartomeu, i el framenor Bonanat Terí(n) el 1369, aquesta vegada amb designació de seu: 'electo Teldensi', que ja hauria estat la dels dos antecessors (62); el mateix any el papa recomanava als bisbes de Barcelona i de Tortosa una expedició de deu clergues i vint frares mendicants, conduïts per dos ciutadans de Barcelona; el 1386 un grup de 'pobres ermitans i d'altres' estaven disposats a anar a les Canàries, el 1392 sera nomenat bisbe fra Jaume Ulzina i el 1393 arribaria «la terrible expedició cántabro-andaluza» i el punt final «de esta hermosa epopeya» (58-63; cf. 69), que, per nombre d'indicis, era lul·liana (64-65); hauria tingut poc èxit immediat, però en general hi hauria hagut convivència amb els indígenes (65-69). Les darreres pàgines assenyalen problemes no aclarits d'història cristiana de les Canàries (69-78) i transcriu els quatre nomenaments de bisbes (79-85). — J. P. E. [17.761

Harvey J. HAMES, *Elia del Medigo: An Archetype of the Halachic Man?*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion», 56 (2001), 213-227.

Averroista jueu de darreries del segle XV, que polemitzà amb Pico della Mirandola entorn les *Conclusiones* d'aquest dels anys 1485-1486. Les seves posicions haurien topat amb les de mestres hebreus contemporanis i llur distanciament hauria estat paral·lel al que existí entre Llull i els averroïstes parisencs entorn el problema de l'única o doble via d'accés a la veritat (220-222). — J. P. E. [17.762

Miquel FERRER I FLÓREZ, *Culte a Ramon Llull: discòrdies i controvèrsies*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 65-89.

L'autor dóna una visió general del culte de Ramon Llull des del segle XIV, però exposa amb detall els esdeveniments del segle XVIII, amb particular atenció a les peces de la controvèrsia literària entorn mitjan segle (69-70) i a les batusses de la segona meitat, afavorides en la banda lul·lista per pluges en moments de gran secada, atribuïdes a la intercessió del Beat Ramon, 1750, amb festa d'agraïment, a la qual no es volgueren associar els dominics (71-72); i en la banda anti-lul·lista per l'actuació del bisbe de Mallorca Juan Díaz de la Guerra, que en general intentà d'ofegar el culte al Beat (75 i 82-85) i controlar la Causa Pia Lul·liana (76), i en particular encengué passions en les parròquies d'Andratx i de Calvià (78-81). La intervenció de l'autoritat civil en l'afer és documentada per l'ARM, *Reial Audiència. Lligalls diversos* (77-78, nota 22). Un grup de nobles, actuant en nom del Cuerpo de la Nobleza del Reino de Mallorca elevà una representació escrita al rei (1777?), a la qual aquest féu contestar pel Consejo de Castilla «que en lo subcesivo se abstengan de formar semejante y legal Cuerpo, y de usar con motivo alguno de sus representaciones de tan (im)propio e indecente estilo» (88); aquest document es troba en la sèrie esmentada de l'ARM, lligall XXVII, núm. 2035. — J. P. E. [17.763

Sebastià TRIAS MERCANT, *Les cartes lul·lianes entre Mateu Obrador i Lluís S. Vives*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 91-110.

Tant Mateu Obrador com la família Vives coincidien en el seguici al servei de l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg, més encara, Obrador hauria fet de mestre particular dels fills d'Antoni Vives, als quals principalment és destinada aquesta correspondència, que forma part de la de l'arxiduc adquirida recentment pel Consell Insular de Mallorca [sense que consti referència arxivística actual]. D'entre les deu lletres ací transcrites, tenen particular interès les que informen de

la seva recerca de texts lul·lians a la BMarciana de Venècia, a l'ACA de Barcelona, amb particular atenció als autògrafs lul·lians, en un moment en què, en gran part pel seu interès, hom redescobria els manuscrits després dels segles d'edicions (justament, en parlar de l'edició del *Blanquerna* (València, 1520), transcriu la frase «traduït en llengua valenciana» i en dóna l'equivalent: «es decir, rehecho y ,modernizado'» (106); i del treball de transcripció a Valldemossa del *Llibre de contemplació* a base d'un manuscrit del Col·legi de la Sapiència de Mallorca, considerat aleshores (1899-1900) el millor, si no l'únic del dit llibre. — J. P. E. [17.764

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre la primera crisi entorn el De adventu Antichristi d'Arnau de Vilanova: París 1299-1300*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 349-402.

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre l'estructura global del De tempore adventus Antichristi d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 561-574.

És cosa sabuda que Arnau de Vilanova aprofità una seva missió diplomàtica del 1299 a París per presentar el *De adventu Antichristi* als mestres de la Facultat de Teologia, la reacció dels quals fou la d'encausar-lo ,in causa fidei' davant el bisbe de París. D'aquell procés inquisitorial se n'han salvat l'apel·lació a la Santa Seu i la informació i protesta de tot l'afer al rei de França. Les actuals pàgines es limiten a intentar «conèixer quants i quins escrits podem saber que aquella topada provocà, llur ordenació cronològica, i de quants podem disposar en aquest moment» (351). Refeta la seqüència cronològica dels esdeveniments, enmig dels quals hi hagué un viatge de París a Barcelona i a València i retorn (354-368), arriba la llista dels quinze documents oficials que havien de trobar-se en el dit procés (369-371), i l'edició dels dos conservats: *Instrumentum alterum appellationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam Sedem* (377-382) i *Notificatio, protestatio ac requisitio ad regem Francorum* (382-388), amb respectiva taula de mots d'ambdós textos (388-402).

Passat el mal trèngol parisenc, Arnau completà el seu tractat amb respostes a les objeccions que aleshores li foren presentades i en resultà un text divers, fins i tot en el títol, ara *De tempore adventus Antichristi*. Darrerament hi ha hagut discussió entorn l'estructura del dit tractat definitiu; la posició alternativa identificava la part afegida en la segona redacció del *De tempore...* en unes *Responsiones ad argumenta et oppositiones doctorum Parisiensium*, assenyalades per Nicolás Antonio en el ms. del Col·legi Carmelítano de Roma (és a dir, el *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi...*), resultat que es desqualifica per ell mateix. Per contra, suposat el text primitiu, la redacció posterior conté sengles respostes als qui només havien titllat d',inconveniens' la doctrina d'aquell tractat, i als qui l'havien atacada de ,temeraria'. — J. P. E. [17.765-17.766

Jaume MENSA I VALLS, *Observacions sobre l'autoria i la finalitat del Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra Tractatum Arnaldi de adventu Antichristi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 402-452.

Després de passar revista als estudis anteriors sobre el *Tractatus quidam...* (403-412), l'article se centra en les característiques generals de l'obra (412-418), en el seu contingut (418-428), en l',aportació de l'autor' (428-437) i en la cronologia, autoria i finalitat de l'obra (437-443). L'autor no seria Arnau de Vilanova, ans un teòleg d'ofici que, potser poc abans o poc després de la sentència inquisitorial de Tarragona de 1316, intentava de justificar les tesis arnaldianes (i defensava així la seva memòria) a partir dels seus propis textos. Al final, dos apèndixs comparen la forma com uns mateixos autors són citats per Arnau de Vilanova i per l'autor del *Tractatus...* (444), i els texts d'Arnau de Vilanova citats en l'esmentat *Tractatus...* (445-451). — J. M. V. [17.767

Jaume MENSA I VALLS, *Comparació entre les regles i els principis d'interpretació bíblica de les obres autèntiques d'Arnau de Vilanova, i les de l'«Expositio Apocalypsis» i de l'«Expositio super vigesi-*

mum quartum capitulum Matthei», dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 221-294.

L'article es divideix en tres parts: la primera (221-251) estudia l'exegesi arnaldiana; la segona (251-270) compara les *Regule expositionis sacre pagine* esmentades i utilitzades per l'autor de l'*Expositio Apocalypsis* amb les obres autèntiques d'Arnau de Vilanova; la tercera part (270-294) és dedicada a la possible relació entre l'*Expositio Apocalypsis* i l'*Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthei* d'una banda, i les dites ,regulae' amb els ,principia' del manuscrit carmelità de Roma (Arch. Gen. Ord. Carmelitarum), III *Varia* I), de l'altra. Les exegesis d'Arnau de Vilanova i les de l'autor de l'*Expositio Apocalypsis* són contraposades i incompatibles. Per bé que les respectives exegeis de l'*Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthei* i l'*Expositio Apocalypsis* no siguin totalment incompatibles, les diversitats fan pensar en alteritat d'autors. — J. M. V. [17.768

Matthias KAUP, Robert E. LERNER, *Gentile of Foligno interprets the Prophecy «Woe to the World.» With an Edition and English Translation*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion», 56 (2001), 149-211.

Gentile da Foligno, estudiant a París poc després de la presentació del *De adventu Anticristi* d'Arnau de Vilanova [cf. ATCA, XX (2002), 349-402], on el 1300 copià el *De mysterio cymbalorum*, que una trentena d'anys després (entorn el 1332: 178) retrobà, i aleshores escriví el comentari al *Vae mundo a centum annis* (188), comentari que s'ha conservat en quatre manuscrits, els d'Arras, BM 138; Budapest, Magyar Nemzeti Muzeum 405; i Florència, BN, Magl, VII, 1081 i Magl. XXXV, 344 (180-182; 310), i és publicat ací, amb traducció anglesa en pàgines paral·leles (188-211); el dit comentari és testimoni de dos extrems: de la continuïtat de les posicions apocalíptiques d'uns ,espirituals' de la primera meitat del segle XIV, i de l'acomodació dels pronòstics ,profètics' a una realitat política que ja no era la de començament d'aquell segle. La introducció subratlla el fet que el frare augustinià Gentile da Foligno, després dels estudis universitaris parisencs, es relacionà amb el cap ,espiritual' Angelo Clareno (150-154 i 159-160) i resumeix els fets relacionats tant amb la crisi de París entorn el *De adventu Anticristi* (155-158) com la ,rehabilitació' romana manifestada en el *De mysterio cymbalorum*, dins el qual Arnau integrà el *Vae mundo in centum annis* (160-162); assenyalen la notícia que Hug de Novocastro veié a la biblioteca dels franciscans de París la còpia del *De Mysterio* enviada a ells per Arnau, després perduda en la Revolució Francesa (157, nota 23, i 163, nota 42); aquest darrer lloc recorda que el tractat romà d'Arnau és copiat a Zagreb, UB, MS MR 154, f. 80. — J. P. E. [17.769

Pere SANTONJA, *Arnau de Vilanova i la influència del pensament jueu en els seus tractats espirituals*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XVI/39 (2001), 457-476.

Pere SANTONJA, *La influencia del pensamiento judío en la obra de Arnau de Vilanova, médico y escritor espiritual*, dins «Helmántica», 52 (2001), 101-129.

Pere SANTONJA, *La influencia de la cultura judía en la obra de Arnau de Vilanova (¿1238?-1311): la espiritualidad de su tiempo* (Biblioteca Valenciana. Colección Ideas), València, Generalitat Valenciana, 2000.

L'autor es pregunta si Arnau de Vilanova no fou un convers que, per reacció contra el passat, hauria esdevingut ,perseguidor dels seus germans de raça' (459); i recorda la posició antijueva general manifestada en la *Informació espiritual per al rei Frederic* (459), i en particular la participació en l'apologètica antijueva amb el *De significatione nominis Tetragrammaton*, on «Arnau empra en aquesta demostració la metodologia dels cabalistes hebreus» (461 i 463), la d'esbrinar el sentit ocult de les lletres, també subjacent en la interpretació dels texts bíblics de la seva tesi escatològica (462) i ja abans en la *Introductio in librum Iacobi de semine scripturarum* (464-465). En l'esmentada *Informació...* exigeix que hom posi límits a l'activitat professional dels metges jueus envers pacients cristians (466-467); recorda que l'acusació de judaisme li fou feta per Henry of Harclay (471 i 473). Al final, però, reporta una afirmació de Gerhard Sholem, segons el qual no es confirmaria la relació entre el

Tetragrammaton d'Arnau i el cabalista Abraham Abulafia (476). L'autor, sense donar cap raó, segueix considerant autèntica l'*Expositio super Apocalypsi* (471 i 474). [Dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 41 (2001), 176-177, Harvey Hames conclou: «Santonja... tries to tie Montpellier, medicine, Arnau's possible Jewish descent (very speculative), spirituality, mysticism and Kabbalah into one Gordian knot...»]. — J. P. E. [17.770-17.771-17.772]

Anton M. ESPADALER, *La Catalogna dei re*, dins *Lo spazio letterario del medioevo. 2. Il medioevo volgare*. Vol I. *La produzione del testo*. Tomo II, Roma, Salerno Editore 2001, 873-933.

La nissaga de la Casa de Barcelona (800?-1410) manifestà un interès constant per la promoció cultural i en particular per les lletres, i no sols el tronc central, ans encara les branques mallorquina i siciliana (especialment la de Mallorca) i àdhuc personatges concrets com l'infant Pere (després fra Pere) d'Aragó (878-879). El temps dels comtes i dels primers comtes reis, a cavall de les dues vessants dels Pirineus, fou també el de la gran poesia occitana i provençal, els poetes de la qual lloaren o bescantaren els reis segons allò que en treien, però sempre cantaren l'amor cortès (881-892). En el regnat de Jaume I, a mesura que s'aprimava el llaç amb Occitània, s'anava morfonent l'esplendor trobadoresc, malgrat poetes com Cerverí de Girona o Huguet de Mataplana, però entrava decidida la llengua catalana primer en la prosa i després en la poesia (892-902). Durant els regnats de Jaume II i del seu fill Alfons III, la prosa saltà de les grans *Cròniques* al pensament en els llibres de Ramon Llull, i a la medicina i a la radicalitat cristiana en Arnau de Vilanova (903-908). En el llarg regnat de Pere III el Cerimoniós i en el dels seus fills, la llengua catalana ocupà pràcticament tots els camps del saber, també a través de traduccions (909-920). Els darrers reis de la nissaga foren testimonis de la plena normalització de la llengua en la prosa de Francesc Eiximenis i de Bernat Metge i d'una primera catalanització de la poesia per obra de Fra Anselm, sense acabar de tallar els vincles amb Occitània en protegir Joan I el Consistori de la Gaia Ciència, i Martí l'Humà la literatura espiritual d'acord amb la moda personificada per Benet XIII en la cort papal d'Avinyó. — J. P. E. [17.773]

Claude MUTAFIAN, *La Catalogne et le Royaume Arménien de Cilicie (XIII-XIV siècles)*, dins *Expansió catalana*, 105-119.

Repàs dels esdeveniments noticiables i documentats de les relacions entre els nostres reis i el de Cilícia, des de Jaume I a Joan I de Catalunya-Aragó, basada en les *Cròniques* del rei Jaume i de Ramon Muntaner, en la documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.* i *CRD*, normalment coneguda a través de Heinrich Finke o d'altres, i de vuit portulans catalans del segle XIV. La narració té en compte tant la situació complicada de l'Orient mediterrani (empenta de l'Islam, amenaces dels mame-luks, presència dels Mongols) com la de l'Occident (Vespres Sicilianes, front francopapal d'una banda, herència Hohenstaufen de l'altra, presència dels almogàvars a l'Orient, projectes de croada) i sempre les relacions comercials i la presència de missioners. — J. P. E. [17.774]

Giulio BATTELLI, *Suppliche al papa di Giacomo II, re di Maiorca, e di Giacomo II, re di Aragona*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 4-32.

Totes les súplices publicades en aquest article provénen de l'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Jaume II*; per la seva significació històrica és particularment important la de Jaume II de Mallorca, en la qual aquest, preveient la imminència de la croada contra Catalunya i ja aliniat amb els croats contra la pròpia família i terra, demanava al papa que li concedís durant deu anys la dècima de tots els béns eclesiàstics tant de les illes com dels comtats continentals del Regne de Mallorca per a reforçar els castells; i que amb butlla papal li donés totes les possessions del seu germà hereu, ja ,quondam' (és a dir, depositat o desposseït) rei. La súplica té una datació fàcil: entre la deposició de Pere el Gran per Martí IV i la concessió del títol reial d'Aragó al príncep Anjou (8-10). Les cinc súplices

ques de Jaume II de Catalunya-Aragó incideixen en la petició d'una dècima per a la conquesta dels regnes de Sardenya i Còrsega, a ell donats pel papa, en la petició de beneficis eclesiàstics per a clergues al servei de la casa reial i a modificacions en certes cases religioses (11-24). Hi ha reproducció fotogràfica dels pergamins (25-32). — J. P. E. [17.775]

Guillem MORRO VENY, *Les ordinacions de Jaume II*, dins *Jornades Felanitx*, 108-132.

Jaume ANDREU GALMÉS, *Les Ordinacions del 1300 de les viles de Felanitx i Petra. Una comparació dels dos documents*, dins *Jornades Felanitx*, 22-28.

En recuperar el govern de les Balears, Jaume II de Mallorca necessitava enfortir la pròpia reialesa, volgué fer foc nou i les *Ordinacions* hi havien de contribuir enfortint el pes de la Part Forana, en el sentit que era ell qui donava les noves *Cartes de poblament*, per cert en condicions envejables, si hom les compara amb la situació dels ,homines proprii, solidi'. Les noves ,pobles' mallorquines havien de tenir cent pobladors, als quals eren assegurades terres determinades tant dins el poble com en el seu terme i àdhuc els eren oferts préstecs a retornar en quatre anys; a l'interior dels murs, entorn al centre ocupat per l'església, s'havien de dibuixar els carrers i les places i assenyalar el lloc per als serveis públics. Uns ,ordinadors' eren els responsables de la posada en pràctica de la normativa (118-122). Són transcrits tant el text de les *Ordinacions*, de l'ARM, *Reial Patrimoni* (123-127), com l'acta de la seva aplicació a Felanitx, d'*ibid.* (128-131). Hi ha bibliografia.

El segon títol conté anàlisi comparativa de les actes d'aplicació de les *Ordinacions* a les dues viles esmentades en el títol, quant al contingut, a l'estructuració i a la forma; això permet d'endevenir el treball dels ,ordinadors' en compliment de les *Ordinacions reials*, de les quals manllevem fins i tot la terminologia (27). [Hom es pot preguntar quina relació tenia aquesta política amb la de Jaume I en crear noves poblacions al Regne de València, per exemple, Vila-real, i amb la de Jaume II de Catalunya-Aragó, en fer nàixer nous nuclis urbans, com Figueres]. — J. P. E. [17.776-17.777]

Gabriel ENSENYAT I PUJOL, *La murada de la ciutat de Mallorca a través dels textos literaris medievals*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 70/71 (juny 2001-gener 2002), 29-36.

El primer text a donar informació sobre el(s) mur(s) de Madina Mayurqa és el *Liber Maiolichinns*, que manifesta la prevenció dels expedicionaris davant les imponents muralles, alhora que informa de les existents dins el clos de ciutat entre diferents barris i de les accions i estratègies militars amb les quals foren conquerides en l'expedició pisanocatalana (30-31); informacions paral·leles són proporcionades per les cròniques de Jaume I i de Bernat Desclot, de Ramon Muntaner i de Pere III el Cerimoniós, sobretot per les dues primeres, on els estratagemes per al domini de les murades són descrits amb molt més detall i amb noms i cognoms dels protagonistes: lo bon comte d'Empúries i la seva gran cava, En Prohet i En Joan Xicó, de Lleida, i llur sistema d'emplenar les valls (32-33). També hi ha notícia d'altres ciutats murades (Alaró, Pollença i Santueri) (35). Els episodis de les murades havien d'ésser recordats cada any en el *Sermó de la conquesta* i de fet ho foren en el primer dels conservats, del 1644 (33); en canvi són més que problemàtiques les cent vint ciutats mallorquines murades, de les quals parla Anselm Turmeda en la *Tuhfa* (35). — J. P. E. [17.778]

Giovanna CRESCIMANNO, *„Signa' nel Tabulario di Santa Maria di Malfinò (sec. XIV)*, dins «Schede Medievali. Rassegna dell'Officina di Studi Medievali», 39 (2001), 55-84.

L'Archivio di Stato de Palerm conserva el fons de pergamins del monestir femení indicat en el títol; l'autora aplega les signatures dels ,stratigotus' de Messina, entre les quals figuren les de Gonçal Eiximenis d'Arenós, del 1338; de Ponç de Queralt, 1301; de Ramon de Vilaragut, 1331 i 1332; i de Roderic Garsia de Villana, 1333 (58-60). — J. P. E. [17.779]

Maria Antonietta RUSSO, *Sciaccia, l'infanta Eleanora e Guglielmo Peralta: tre nomi intrecciati in un'unica storia*, dins «Schede Medievali», 38 (2000), 277-294.

Les pàgines inicials contenen nombre de referències a catalans presents a l'illa de Sicília durant el segle XIV (283, 284, 285), sobretot després de l'entrada dels nous rei i reina, Martí el Jove i Maria (i el futur Martí l'Humà) (286); el testament de Nicola Peralta del 1398, ara a Palerm, Archivio di Stato, Archivio Belmonte i Archivio Moncada, on són reconeguts com a reis Martí i Maria (289), nomena marmessors, ultra la infantessa Eleanora, mare seva, el (cardenal) Pere Serra i l'almirall del regne de Sicília, Bernat de Cabrera (293). — J. P. E. [17.780]

Joan REQUESENS I PIQUER, *Profecies polítiques del Renaixement o la catacresi com a gènere literari*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 431-451.

Exposició teòrica entorn al concepte de 'catacresi', en la qual, després d'una primera part que recorda les característiques tant de la profecia bíblica com de la medieval, l'autor delimita el gènere literari de 'catacresi' com a 'discurs' conduït per «una intenció que abusa d'uns textos ja classificats literàriament segons el seu gènere, convertint-los... a uns nous referents, que sí que tenen els seus mots referencials i amb els quals la semblança la troba qui en fa la translació». L'exposició doctrinal conté múltiples referències a autors catalans, com és ara Arnau de Vilanova, Vicent Ferrer, Francesc Eiximenis, i a textos profètics de l'època esguardada. — J. de P. [17.781]

Víctor FARÍAS ZURITA, *El mas en los dominios reales de Terrassa según una encuesta real de los años 1311-1314*, dins *Mas català*, 159-188.

Complint un encàrrec del rei, el batlle general de Catalunya delegava en Ferrer de Sitjar una investigació oficial sobre la situació dels masos d'alou reial de Terrassa i en concret sobre si eren desertats per llurs emfiteutes, el resultat de la qual es conserva a l'ACA, *Canc.*, *Processos en quart* i és ací transcrit (174-185); l'autor redueix les dades a quadres sinòptics en els quals consten els propietaris útils dels trenta-set masos enquestats (186-187) i la situació d'aquests, confirmatòria de les sospites del rei, car només set constaven construïts i només quatre habitats (188). — J. P. E. [17.782]

Antonio GARCÍA Y GARCÍA, *Arengas académicas de la Universidad de Lérida (s. XIV-XV)*, dins Excerptiones iuris: *Studies in Honor of André Gouron*. Edited by Bernard DURAND and Laurent MAYALI (Studies in Comparative Legal History), Berkeley, University of California 2000, 205-225.

En les primeres pàgines l'autor aplega notícies de professors lleidetans de dret, civil o canònic, extretes tant de manuscrits jurídics de la Seu d'Urgell, Biblioteca Capitular, com d'altres, com és ara l'antic ms. 55 de Madrid, Universitat Central, ara inexistent a la BUComplutense (206-208); després es fixa en el ms. 2065 de la seu Urgellenca i en la seva col·lecció de trenta arengues lleidetanes, la fitxa textual de les quals ocupa les pàgines 214-217. Tres d'aquestes, l'*Arenga post approbationem et dationem birretorum et cirotecarum* (218-221), l'*Arenga intransis examinem (!)* (222-223) i l'*Arenga in principio facta primi libri Decretalium* (224-225), són transcrits íntegres. — J. P. E. [17.783]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Alfons el Benigne i el govern municipal de Barceleona: aspectes concrets*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 146-154.

L'autora es mira les dites relacions sobretot des de la documentació de l'Arxiu Reial o ACA, *Canc. reg.*, també des de l'òptica de l'AHCB, *Llibre verd* i *Llibre del consell* i de la *Crònica* de Pere III

el Cerimoniós. En l'afer capdal de la lluita amb Gènova i de la guerra a Sardenya, si en un primer moment el rei féu el sord a la lluita amb Gènova, la ciutat el féu a la guerra a Sardenya; hi hagué tensió en el pagament per les solemnitats del casament del rei, que obligaren a la primera imposició indirecta. Aquestes prestacions econòmiques eren compensades per confirmació de privilegis o per concessió de nous; finalment, foren motiu de fricció les concessions reials de port d'armes a persones singulars contra les ordinacions restrictives de la ciutat. — J. P. E. [17.784

Damien COULON, *Ascensión, apogeo y caída de Joan Lombarda, mercader-armador de Barcelona, comprometido en el comercio con el Mediterráneo Oriental (segundo tercio del siglo XIV)*, dins *Expansió catalana*, 15-25.

Inicialment conegut per la seva relació amb d'altres mercaders, en un segon moment ja actua per encàrrec de la casa reial en les relacions amb Xipre (17), i arriba al cim al entorn el 1350, quan, amb llicència papal per a viatges a Alexandria, seria empresari que treballaria amb els navilis d'altri i alhora ajudaria Pere III el Cerimoniós en l'empresa de l'Alguer, mereixent així figurar en la *Crònica* del rei (20-21); però entorn el 1365 tot d'una desapareix de la documentació i l'autor creu que hauria caigut en la desconfiança del rei Pere III arrossegat per la caiguda de Bernat de Cabrera. La documentació que permet de reconstruir la trajectòria pertany a tots els arxius barcelonins: ACA, *Canc.*, *reg.*, AHCB, *Consell de Cent*, ACB, *Extravagants*, ADB, *Reg. Communium*, i AHPB. — J. P. E. [17.785

Carme BATLLE I GALLART, *Pere de Narbona, bisbe d'Urgell (1342-1347), i l'inventari dels seus béns*, dins «Urgellia», XIV (1998-2001), 467-493.

Les pàgines introductòries intenten d'esbrinar tant les circumstàncies del nomenament i presa de possessió del bisbat d'Urgell per aquell bisbe, com el seu origen en la casa vescomtal de Narbona i la seva activitat tant la de fora la diòcesi, com sobretot la de dins el bisbat, a base de la documentació de l'ACU (467-480) [enriquant així molt notablement el resum biogràfic de la pàgina 61 del mateix volum]; assenyalen les notícies del capteniment del bisbe en la guerra de reintegració del Regne de Mallorca a la Corona catalanoaragonesa, car una part del bisbat era en el dit regne (470-471); retinguem també la notícia que es conserva el seu breviari, llegat a la catedral de Narbona (470), la de concessió de permisos per a estudiar i les relatives a l'estudi de gramàtica de Guissona (472: tonsura de deu 'scolares' i 473: permís als 'scolares' de Guillem Sabater de fer el salpàs als pobles de la rodalia). Però l'aportació principal d'aquestes pàgines és l'inventari dels seus béns, establert pels representants de la Cambra Apostòlica en virtut del 'ius spoliis', transcrit sencer al final (489-493). L'atenció del col·lector pontifici es fixava en els objectes de valor propietat del bisbe difunt. — J. P. E. [17.786

Josep PLANA I BORRÀS, *The Accounts of Joan Benet's trading Venture from Barcelona to Famagusta*, dins «Epetería (Nicosia)», (1992), 105-169.

Josep PLANA I BORRÀS, *Embalatge de mercaderies a la Mediterrània a mitjan segle XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 945-958,

Les dades d'ambdós articles procedeixen del *Llibre de comptes del viatge a Xipre de Joan Benet, 1343*, conservat a Barcelona, ACB, *Extravagants*, on trobem utilitzats el 'pont', que l'autor considera un sac per al transport de pebre, gíngebre i arròs (947-948); les caixes, per al de pebre, gíngebre i canyella (948-950); les gerres, per al de líquids i la girofla; el cofí, cabàs d'espert per a l'alcofol (951); el barquí, de terrissa per al mercuri, i encara devia anar recobert d'aluda; el marsapà, potsers capsa metàl·lica per al transport de bòrax; les bústies, de cartó, per a la flor de canyella (952); i el pot per a fruita confitada o substàncies més o menys líquides (953). Les darreres pàgines resumeixen els treballs que calia assegurar al port abans de considerar acceptable i embalable la mercaderia, carre-

gar-la i obtenir els albarans per a l'exportació (953-956). Hi ha quadres d'equivalències ponderals entre Barcelona i Famagusta i d'embalatges (957-958). — J. P. E. [17.787-17.788]

Daniel DURAN I DUELT, *La fi del sistema consular mallorquí i les seves repercussions en el català: El cas dels consolsats de Pera i Constantinoble*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 155-164.

La reintegració del Regne privatiu de Mallorca en la corona representà la fi dels consolsats que aquell regne havia establert per la Mediterrània, no sense repercutir en el sistema consular català, tal com l'autor il·lustra en els dos casos indicats en el títol. Sense esperar gaire es presentà la contraposició entre Barcelona i Ciutat de Mallorca quant al dret a nomenar còsols en aquelles poblacions, car Pere el Cerimoniós havia jurat mantenir drets i prerrogatives dels mallorquins. Hi hagué exposició de les respectives pretensions ací resumides d'ACA, *Canc., reg.* 1410-1418, on és transcrita la llista dels consolsats de Barcelona i la dels de Mallorca (160-161); Pere III seguí durant temps signant nomenaments de còsols proposats per Mallorca, el darrer dels quals, encara el 1368, a cònsol de Pera, ara, però, *consulem cathalanorum* (163). «Les unions, la guerra amb els genovesos a Sardenya i a l'Orient, etc., determinaren que el rei Pere canviés d'estratègia i reconegués el privilegi de Barcelona» (162). — J. P. E. [17.789]

Gabriel LLOMPART MORAGUES, *La identitat de Jaume Ferrer, el Navegant (1346)*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 10 (2000), 7-20.

Joan Francesc Masdeu Iloà un tal Jaume mallorquí, «matemático habilísimo... práctico en instrumentos y cartas de navegar» al servei del rei de Portugal; Anton Ramon Pasqual repetí la informació i sense saber qui era el tal Jaume, li afegí Gabriel Vallseca per la seva carta geogràfica; Jaume Villanueva descobrí a la cartoixa de Vall de Crist un altre mapa, de Macià de Viladestres, amb notícia d'una nau comanada per Jaume Ferrer de Mallorca, encaminada el 1346 vers el Riu de l'Or (9); el 1895, Miquel Bonet i Ferrer publicava documentació sobre un Jaume Ferrer, patró de nau (10-11), del qual l'autor ha aplegat i transcrit set nous documents dels anys 1325-1343 en l'ARM, *Arxiu Històric, Lletres comunes i Protocols notariais* (15-20), d'on dedueix que el Jaume Ferrer és el Jacomino Ferrer, de llinatge genovès, afincat a Mallorca (13). — J. P. E. [17.790]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Establiments de masos després de la Pesta Negra*, dins *Mas català*, 189-241.

L'autora es pregunta si la situació dels pagesos emfiteutes després de la Pesta Negra fou millor o pitjor que la d'abans. A fi d'esbrinar-ho ha estudiat la documentació dels anys 1355-1386, conservada a l'ACA, *Reial Patrimoni, Baillia General de Catalunya*, de la qual extracta i transcriu la part decisòria de trenta-tres documents relatius a nous establiments de masos vacants per la Pesta Negra o conseqüències (213-241); el resultat de l'anàlisi és que la dita documentació «no ens mostra pas que la situació dels pagesos hagués empitjorat com a conseqüència de la davallada demogràfica provocada per la Pesta Negra, sinó que, al contrari, és perceptible una millora» (212). — J. P. E. [17.791]

Josep-David GARRIDO I VALLS, *Un nou manuscrit de la Crònica dels Reis d'Aragó i Comtes de Barcelona*, dins «Misc. Tavani, 1», 19-36.

Notícia que el ms. Ventimiliano 1/8 de la BRegional Universitaria de Catània és un segon exemplar de la suposada traducció al català feta per Gaspar de Talamanca de la versió llatina de

la *Crònica* dita *de sant Joan de la Penya*, traduïda entre el 1369 i el 1375 per Guillem Nicolau. Descriu sumàriament el manuscrit (tanmateix complet) i resumeix les poques dades històriques certes sobre Talamanca, l'autor intenta identificar el text llatí, a partir del qual hauria treballat el traductor. Aplega totes les dades que l'erudició del segle passat forní sobre la dita crònica i conclou que Guillem Nicolau hauria treballat sobre dues redaccions llatines anteriors, però que Talamanca traduí a partir d'un «llatí anterior a la prosa ornada de Guillem Nicolau»; el manuscrit de Catània reflectiria un primer text llatí extens de la *Crònica*, que més endavant seria corregida i compendiada. Atès, doncs, que l'exemplar fins ara conegut de la traducció de Talamanca (ms. 3066 de la Biblioteca del Palau Reial de Madrid) és incomplet, el manuscrit catanès podria ésser la «versió més completa i acurada» de la dita crònica. En apèndix és editada la introducció i els tres primers capítols de la traducció de Talamanca i el capítol I de l'edició del text català de la *Crònica* (ed. Soberanas 1961, segons el ms. 2664 de la BUnversitaria de Salamanca), per tal de fer sensible que el text llatí a partir del qual tradueix Talamanca és més extens que el de la versió catalana del ms. salmantí, el qual representaria una redacció compendiada de la *Crònica*. — J. de P. [17.792]

Elisa VARELA, Teresa VINYOLES, *La caixa de núvia. Un procés del segle XIV*, dins «Misc. Riu, II», 469-483.

Presentació esquemàtica del fragment de procés del 1379, conservat a Barcelona, ACA, *Processos en quart*. Es tractava d'un marit exclòs de Pau i Treva, amb el corresponent segrest de béns, entre els quals es troben els del dot de l'esposa; aquesta eleva súplica al rei, assenyalant la injustícia; l'enquesta permet de conèixer amb detall no sols la consistència del dot, sinó també la caixa de núvia («una caixa de noguer ab peus») en què l'aixovar era endreçat; són transcrits alguns fragments que descriuen peces de l'aixovar. — J. P. E. [17.793]

Pep VILA, *El viatge d'estudis de Francesc Eiximenis a París*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 265-267.

Jesús ALTURO i PERUCHO, *Noves dades sobre la difusió de Lo llibre de les dones de Francesc Eiximenis*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 255-264.

El primer títol informa de l'existència a Girona, ADG, *Litterarum*, d'una concessió de cinc florins, donats pel bisbe Ènec de Vallterra al framenor Francesc Eiximenis en ajut a l'anada d'estudis a París, 1364; hi ha transcripció i traducció catalana del document (267).

El segon títol informa de la identificació d'un fragment de pergami, posteriorment utilitzat per a coberta en l'ADB, que conté una petita part del *Llibre de les dones*, ací reproduït (263-264) i identificat per l'autor com a pertanyent als capítols CLXIV i CLXV del mateix llibre (257), el qual, de més a més, recorda còpies totals o parcials existents (258 [a les quals s'ha d'afegir el bifoli de l'ACA, que presentem en aquest volum]) i notícies de la seva presència en inventaris datats entre el 1429 i el 1608 (258-262). — J. P. E. [17.794-17.795]

David J. VIERA, Jordi PIQUÉ, *França a l'obra de Francesc Eiximenis*, dins «Misc. Tavani, 2», 5-16.

Partint d'una observació d'Henri Probst sobre el desencís d'Eiximenis vers França i els seus reis, els autors apleguen diversos texts, on apareixen les causes del dit desencís: l'orgull, la pompa, la prodigalitat, els canvis induïts en el valor de la moneda i la poca consideració de Felip VI i de Carles V envers els súbdits, deixant de banda la follia de Carles VI, del qual el framenor gironí no parla. Eiximenis és un testimoni del renom i del pes del reialme de França en l'Europa del seu temps i de la seva influència en l'Església. És probable que la parcialitat francesa a favor del papa

d'Avinyó durant el gran Cisma d'Occident, s'afegís als motius pels quals Eiximenis reduí progressivament la seva estima vers França. Hi ha bibliografia. — J. de P. {17.796}

Robert E. LERNER, *The Feast of Saint Abraham. Medieval Millenarians and the Jews* (The Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 2001, 190 pp.

Aquest llibre, dedicat a exposar la visió que Joaquim de Flore i els seus seguidors tingueren del poble jueu, destina un capítol, el setè, a Francesc Eiximenis, simplement intitulat *Francesc Eiximenis* (text: 101-110; notes: 167-174). Comença amb una caracterització d'Eiximenis: partícip de les expectatives de canvi ,mil·lenial' en acostar-se el 1400, sense ésser-ne proselitista amb voluntat de martiri, car era home de confiança dels reis i tenia molt en compte d'on bufava el vent, raó per la qual les seves formulacions teòriques han d'ésser lligades a contrallum dels esdeveniments. Resumida la biografia (101-102: [on trobo a mancar que era home de confiança de Benet XIII]), l'autor esbrina el seu tema en *Lo Cristià*, el primer del qual esmenta l'*Oraculum Cyrilli*, qualifica Joan de Rocatalhada de ,gran doctor', reporta doctrina sobre l'Anticrist místic que sembla de fra Pèire Joan, i s'hauria adherit a les línies bàsiques de la profecia joaquimita: treballs creients per a l'Església i entorn el 1400 el gran canvi d'un Sabbath meravellós, com si el paradís hagués baixat a la terra (103-103), però refusa decidir que s'hagi de preveure un trasllat de la seu de Pere a Jerusalem, no parla de la conversió dels jueus, prevista dins la conversió universal en el *De triplici statu mundi*, que preveu un imminent estat mundial de l'Esperit Sant, i que Lerner segueix atribuint a Eiximenis. El gran canvi arribaria amb el *Dotzè*, del 1385, on el nostre framenor, posant-ho en boca d'altri (they/ells' = «the "they" were in fact a Franciscan named Eiximenis»: 105), però que segons Lerner «it expressed his own sentiments» (106), fa una àmplia descripció dels canvis vinculats als esdeveniments finals: conversió dels jueus, transferència de la seu de Pere a Jerusalem, papa i emperador de llinatge de jueus (105-105), Lerner explica la contradicció entre un autèntic Eiximenis del 1378 i un suposat Eiximenis del 1385 pel «fact that in 1382 the king of Aragon ended his neutrality and joined the Avignonese obedience» (106-107 [la declaració reial d'obediència avinyonesa és del 24 de febrer del 1387 i ni tan sols la féu el rei que regnava el 1382]). Un dels elements d'aquella descripció, el que pronosticava la desaparició dels reis fora del de França i la multiplicació de les ciutats lliures com les de l'Imperi tant a Alemanya com a Itàlia, esverà la casa reial i Joan I encarregà Pere d'Artés de demanar explicacions a Eiximenis; aquest les donà per carta i, de més a més, abans que s'acabés el 1391 afegí al *Dotzè* uns capítols clarificant que els ,ells' no eren ,ell' i que el seu pensament seguia essent el del *Primer del Cristià*, fins i tot reafirmant en relació als ,pogroms' del juliol d'aquell any que la llei tant canònica com civil refusaven les conversions fruit de la violència (107-108). Això no obstant, en el *Llibre dels àngels*, del 1392, igual com en la *Vita Christi* (abans del 1404) Eiximenis seguí reportant profecies i en el darrer pronosticant que després de la conversió dels jueus, els sants del Vell Testament seran celebrats com els del Nou (109-110 [aquest darrer pronòstic no té absolutament res d'estrany, car cada dia mestre Eiximenis demanava en el *Canon missae secundum usum Romanae Curiae*, l'usat pels framenors, que Déu acollís aquell sacrifici com havia acollit «munera pueri tui iusti Abel, et sacrificium patriarchae nostri Abrahae: et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech»; a fi d'evitar estranyeses en aquest camp, em permetria de suggerir la lectura d'un estudi d'Yves M. J. Congar, *Ecclesia ab Abel*]). — J. P. E. {17.797}

Albert HAUF I VALLS, *Fray Hernando de Talavera, O. S. H., y las traducciones castellanas de la Vita Christi de Fr. Francesc Eiximenis, O. F. M.*, dins *Medieval Translation*, 203-250.

Recordat el tema de l'influx de l'espiritualisme català de la Baixa Edat Mitjana en l'erasmisme castellà del segle XVI, l'autor es proposa d'esbrinar el «nivel de originalidad de la versión [d'Hernando de Talavera] y de la empatía existente entre el autor y el traductor frente a temas fundamentales relativos a una manera de entender la misión del cristianismo en el seno de la ,res publica'» (206), mitjançant la juxtaposició de llargs fragments d'ambdós autors

(qualque vegada completats amb algun de Guillelmus Parisiensis) sobre temes com el sentit cristià dels càrrecs i el retorn a la pobresa primitiva de l'Església (209-213), els pobres i el patrimoni de Jesucrist (213-222), vagància i treball manual (222-229). Tot seguit es pregunta si la sintonia entre ambdós autors no porta indicis de «posible sensibilidad conversa (228-232). Les pàgines següents només s'ocupen d'Hernando de Talavera. Al final hi ha bibliografia (247-250). — J. P. E. [17.798

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La convocatoria del Usatge 'Prínceps namque' en 1368 y sus repercusiones en la ciudad de Barcelona*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 4 (2001 = *El temps del Consell de Cent. I. L'emergència del municipi, segles XIII-XIV*), 79-107.

D'entre la gran quantitat de documentació generada per aquella convocatòria en un dels episodis de la guerra amb Castella, inèdita en l'ACA, *Canc., reg.*, a l'AHCB, o publicada en la sèrie d'actes de corts, l'autor transcriu d'una banda, tres mostres documentals (105-107), i de l'altra estudia, prescindint dels altres aspectes (p. e., jurídics, militars), la proclamació de l'*usatge* 68 *Prínceps namque* (transcrit: 81, nota 7) en tant que, essent una regalia que no havia de passar per la cort, podia servir per a establir una ,nova' fiscalitat reial directa. Els dos registres d'ACA, *Canc., reg.*, 1519-1520, els contemporanis llibres de l'AHCB, *Clavaria i Àpoques*, i la documentació de *Corts* permeten de considerar que els fets del 1368 «aceleraron la transformació del *Prínceps namque* en un simple ,fogatge', cosa que seria evident ja en 1374» (80); i així ens passen davant els ulls els perills exteriors d'aquells anys, la resposta immediata de la Cort de Barcelona i la proclamació de l'*Usatge*, la proporció de combatents i focs, i la transformació del servei militar personal en pagament d'homes d'armes més professionals i ben preparats (87-90). Les darreres pàgines resumeixen les dades comptables de la col·laboració barcelonina, amb llista personal dels acordats per set o cinc sous diaris (95). — J. P. E. [17.799

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La presión fiscal en un año difícil: Cataluña, a mediados de 1374 - mediados de 1375*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 25-45.

Els mesos indicats en el títol totes les dissorts es vessaren damunt Catalunya: any de secada i, doncs, de fam, amb rebrots de pesta en comarques com Osona, i invasió dels escamots del pretendent Jaume IV de Mallorca i feia poc que s'havien repetit els terratrèmols. En aquestes pàgines, a base d'estudis d'altri i de la documentació inèdita de Barcelona, ACA, *Canc., reg.* 1520, l'autor exposa els procediments a través dels quals el servei de cavall i armes obligat pel *Prínceps namque* es convertí en una contribució pecuniària, que repartia entre deu focs el cost de manteniment de cavall i cavaller. Els precedents del 1368 (constitució d'un primer exèrcit professional pagat per la Generalitat) i del 1372 (un exèrcit format pels grups de cada població o vegueria), foren substituïts en acabar el 1374 per la «contratación centralizada de profesionales de guerra», pagats amb diner de la Generalitat, administrat per una junta de quatre membres (un de cada braç i un del rei) (34-35); però no fou fàcil de rebre la contribució dels focs (37-39). De més a més, la primavera del 1375 calgué una altra contribució en prevenció de possibles atacs, aquesta vegada en forma de préstec a retornar amb el 10% d'interès (40-41); però aquestes necessitats s'abalançaven damunt un país que en el pas del 1374 al 1375 havia vist com el preu del blat es multiplicava un 600% i en què, com succeïa a Tarragona, el nombre de focs havia perdut uns 400 dels 1366 que figuraven en el recompte del 1360 (43). És publicada en apèndix la *Compositio facta super usatico Prínceps namque* del registre esmentat (44-45). — J. P. E. [17.800

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *La sucesión intestada de los impúberes y la supuesta aplicación de las Constituciones de Cataluña en Mallorca. Reflexiones en torno a un pleito en 1375-1378*, dins «Ivs Fvgit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 8-9 (1999-2000), 95-123.

Presentació de la part del plet conservada a Palma de Mallorca, ARM, *Lletres reials*, 30, on, sota el cas del dret de successió d'uns impúbbers, el punt discutit era la vigència a Mallorca de la constitució *Impuberibus* (96-97) emanada en la primera de les Corts Generals de Montsó, 1363 (96 i 100), constitució vàlida a Mallorca segons una de les parts (109) i per al rei Pere III el Cerimoniós (del qual són transcrits cinc lletres sobre l'afer: 98-108), perquè «...nuntii dicti regni interfuerant confectioni dicte constitutionis et eidem consenserant utpote facte in curiis generalibus, quas tenuimus in dicto loco, et non in curia spetiali, que specialiter celebraretur habitantibus tamen (! tantum?) in Cathalonie principatu...» (100); i, per contra, no aplicable per a l'altra, ni per als jurats del Regne de Mallorca (101-108) ni per a l'autor (120-121), segons els quals aquella era una Constitució de Catalunya no aplicable a Mallorca. — J. P. E. [17.801

Vito-Tomás GÓMEZ GARCÍA, *Actas de los capítulos provinciales de la Provincia Dominicana de Aragón, pertenecientes a los años 1371, 1372 y 1373*, dins «Escritos del Vedat», XXXI (2001), 199-242.

Igual com en les dels anys anteriors [cf. ATCA, XVIII (1999), 1018, núm. 14010 i XIX (2000), 11, nota 16], també en les presents trobem, ultra dades que poden servir a la història de la cultura popular, com els advertiments contra festes en misses noves amb balls, joglars i mims (207, 220), el ‚ludus taxillorum / joc d'atzar‘ i els renecs (232-233), són sobretot importants per a nosaltres les notícies sobre distribució anyal d'estudis i d'estudiants en tots els convents de la província dominicana d'Aragó i sobre els que eren destinats a universitats estrangeres. I així consta que el futur sant Vicent Ferrer fou professor de lògica a Lleida el curs 1371-1372 (210) i que els dos anys següents estudiava teologia a Barcelona (224 i 236); són moltes les notícies sobre frares que després han estat cèlebres, com p. e.: Antoni Canals el 1371 era estudiant de lògica al convent de Mallorca i el 1373 a Barcelona (212, 237); també hi ha notícies relatives a Pere Bagueny (209), Pere d'Arenys (209-210, 225, 238), Antoni Ginebreda, a Lleida i després a Cervera (210 i 237), Joan de Montsó, lector a Lleida (236). Era dominicà el ‚lector Sedis‘ de Tortosa; aquells anys ho foren Francesc Monia i Bernat Montanyana (212, 226 i 238). Estudiants de la província eren enviats a les universitats de París, Tolosa, Montpeller, Bolonya i Florència (212-213, 226-227 i 239). — J. P. E. [17.802

Josep HERNANDO I DELGADO, *La redhibició i l'evicció en els contractes de la compra-venda d'esclaus (s. XIV i XV)*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 29-248.

Ja el dret romà legislava en el *Digest* sobre l'honestetat en les compra-venes i sobre el dret del comprador (o d'un tercer drethavent, i és evicció) a desfer el contracte si jurídicament havia estat estafat, en el cas de compravenda d'esclaus, per ‚morbus/malura‘ o ‚vitium/tara‘ de l'esclau o esclava (229-231). Els *Costums de Tortosa* incloïen una llista de les malures (232-233); Barcelona també elaborà i féu públiques el 1403 les seves *Ordinacions sobre los ús i costums dels esclaus e esclaves*, ací transcrites, de l'AHCB, *Consell de Cent* (236-238); per la seva banda, l'autor ha aplegat en aquest i a l'ACB, *Fons notarial*, i en l'AHPB, tant les fórmules que dins el contracte exclouen ‚morbus/vitium‘ de l'esclau venut (234-235), com casos en els quals el venedor fa constar en l'instrument notarial amb molta precisió i detall malures o tares (240-248). — J. P. E. [17.803

Maria Mercè COSTA, *La misteriosa Dama de Xèrica*, dins «Misc. Riu, II», 671-678.

Coneguda, però romana en penombra la dita Dama de Xèrica en el llibre de l'autora sobre *La casa de Xèrica...*, surt ara amb la figura ben precisa gràcies a la documentació de Girona, AH, *Fons notarial. Castelló*, en particular al *Liber apocharum manumissorie nobilis domine Beatrice... Petri de Exerica filie*, i mare de la dita dama, que nomia Elionor; també la documentació de Barcelona, ACA,

Canc., *reg.*, ha contribuït a precisar la figura i la seva trajectòria vital, on destaca el fet que, ja vídua i en necessitat, per impagament de censals, li calia disposar de documents familiars segrestats que també li eren negats. — J. P. E. [17.804]

Eusebi AYENSA, *Sobre l'origen grec de 'La Dama d'Aragó'*, dins «Onzè Col·loqui», III, 43-60.

Intent d'assenyalar l'origen de la dita 'bellíssima balada catalana' (43-44), ací transcrita (44), difosa per tots els Països Catalans (51-52), paral·lela de la grega *La padrina convertida en núvia*, ací transcrita i traduïda al català (45-47); l'autor, tenint en compte versions no publicades de la balada grega (49-55), reafirma la procedència grega [però va més enllà dels versos 14 i 15? cf. 54-55] i considera que ens hauria arribat o bé des d'Atenes i Neopàtria en la segona meitat del segle XIV o per camins comercials, o de pirateria o d'esclaus (58). [Quant al vers «N'és filla del rey de Fransa, germana del de Aragó» (44), tenint en compte que en català tradicionalment la denominació de 'filla' també s'aplica a la nora o jove d'una família, no hi ha raó de desestimar la hipòtesi de Manuel Milà i Fontanals (44, nota 3); en tal cas, la repoetització catalana podria haver estat anterior. I una altra hipòtesi: qui és el 'Rei d'Aragó'? No podria ésser l'Anjou que en tenia el títol en els anys de la Croada contra Catalunya? Som en temps contemporani al de Pere el Gran]. — J. P. E. [17.805]

Juan IGLESIAS, *Fr. Antonio Blas Dextart: documentos para una biografía y una controversia*, dins «Estudios», LVII (2001), 59-99.

Els quinze documents, tots de l'ACA, *Canc.*, *reg.*, i tots ja publicats per llur relació amb l'Orient català o per la implicació amb el corsari castellà Pero Niño, ací d'alguna manera reproduïts (67-99), demostrarien la duplicitat personal entre Antoni Ballester, framenor, i el seu successor i darrer arquebisbe de l'Atenes catalana, Antoni Blai, mercedari; i informarien d'activitats sobretot polítiques d'aquest a Sardenya, en ésser nomenat arquebisbe de Càller. — J. P. E. [17.806]

Júlia BUTINYÀ, *Al voltant de les obres més curtes de Metge*, dins «Misc. Tavani, 2», 17-43.

L'autora retreu l'opinió de Lola Badia, segons la qual el *Sermó* estaria «bigarrat d'actituds vitals normalment condemnades pels moralistes»; en canvi, ella proposa una lectura de l'obreta no com el capgirament teòric dels valors del cristianisme, sinó com «la crítica del capgirament que dels valors cristians n'havia fet el cristianisme medieval»; «aquesta proposta de lectura s'avé amb la personalitat d'uns homes que no perseguïen la sinceritat, ans l'autenticitat, i que varen ser rarament ben entesos; per exemple, ja no es deixaven cremar per les seves idees, com bé prova que no hi hagi humanistes màrtirs. Però que de fet estaven donant els primers passos cap a una autèntica llibertat i dignitat humana» (30-31). Pel que fa a la *Medicina*, «l'exageració burlesca de Metge segueix bé la tradició dels lletovaris, gènere, que consisteix a fer una paròdia, que salta del món de la medicina a l'anímic. Paròdia de recepta d'apotecari, per a la qual era molt apte Bernat, a causa de l'obrador del seu pare, Guillem Metge. Ara bé, els coneixements d'aquell món precisament els omet, mentre que sembla tenir ben present l'atac a aquesta professió des del vessant d'ésser presumptuosa de ciència, segons havia fet ja Petrarca a *Invective contra medicum*» (39). Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.807]

Júlia BUTINYÀ, *Al voltant dels conceptes de la qualitat i el profetisme a 'Lo somni' de Bernat Metge i la font del 'Secretum'*, dins «Llengua & Literatura», 12 (2001), 47-75.

L'autora resumeix així el seu estudi: «Tot plegat, sota les idees de la gentilitat i el profetisme, se'ns confirma un Metge molt arrelat al classicisme i que comptava amb els conceptes de la tradi-

ció bíblica, com bé palesen les fonts i les manifestacions a favor del valor de les lletres del cabal antic, alhora que apreua el seu temps i rellevava les lletres modernes. I ho feia segons el que admirava en Dante el certaldès -qui homologava teologia i poesia-, tot coneixent i imitant els clàssics (recordem més amunt la primera citació del *Trattatello*). Ara bé, també aplica envers els trescentistes petites rectificacions (ironies, burles, matisos...), junt amb una correcció moral molt severa de la mà dels clàssics. Els dos darrers llibres de *Lo Somni* serien l'esforç per a apropar la moral del cristianisme del seu temps a la racionalitat del classicisme, segons el sincretisme que al I s'havia mostrat en temes filosòfics. Així, doncs, ell estaria aplicant als dos amics italians el que havia après d'ells. Tot ras, els gentils tenen valor profètic quan poden fer de guies morals; o millor, el reformador Metge estava acusant l'anticristià cristianisme dels vells temps i del nou corrent. El llibre I de *Lo somni* era la plataforma per tal de renyar-los després quant a filosofia moral. Amb això tenim que a *Lo somni* els gentils fan de model per als cristians, cosa que ja havia fet Llull al *Llibre del gentil i dels tres savis*. I cosa que fa ja anys m'havia donat peu per a posar Metge com a bon lul·lista i admirador de sant Agustí». Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.808]

Stefano M. CINGOLANI, *Bernat Metge, vindicat*, dins «Revista de Catalunya», núm. 166 (octubre 2001), 113-134.

Aquest treball se situa en continuïtat amb un d'anterior, publicat en la mateixa revista el 1999 [cf. ATCA, XXI (2002), 974, núm. 16.955], on l'autor alliberava Metge «de les acusacions antigues i modernes de corrupció i de cinisme literari» (115), Resumeix les opinions que la crítica ha elaborat sobre Bernat Metge, subratllant el fet que, a l'inrevés de Llull, Ausiàs Marc i Joanot Martorell, la seva figura no ha tingut cap projecció europea; pondera *Lo Somni* com una obra literària única en el marc de la literatura catalana precedent, contemporània i també posterior. És una 'consolatio' amb punts de contacte inequívocs amb la de Boeci, el *Somnium Scipionis* de Ciceró, els *Commentarii* de Macrobi, el *Secretum* de Petrarca i *Il Corbaccio* boccaccesc. És, sobretot, «una notable ficció literària, en la qual el joc de manipulació i transformació de la realitat és molt subtil». Cingolani insisteix en la duplicitat del 'jo', que Metge maneja en *Lo Somni*: el jo narrador «que fa creïble el missatge de l'obra a un nivell superficial», i el jo autor, «que no es desxifra sense tenir en compte el joc literari i, per tant, la cultura efectiva del Metge real». En *Lo Somni* es confronten i s'integren el pensament cristià i el clàssic en les qüestions metafísiques -l'ànima i l'altre món-; pel que fa a la vida de l'home sobre la terra, tant el cristianisme com el pensament antic anul·len el món terrenal i els seus plaers en nom d'un ascetisme religiós o laic, «i aquest és l'interrogant que Metge posa i no soluciona». Aquestes tesis són comprovades en les diverses parts de què consta l'obra, molt complexa a nivell formal, fins i tot 'aberrant quant a gènere', perquè Metge n'experimenta diversos: filosòfic, satíric, erudit, moral. En aquest viatge a la tradició, Metge es crea literàriament com un personatge de la mateixa tradició, amb una posició precisa, que representa un pas endavant respecte dels seus contemporanis: «La desconsolació final li arriba exactament de la incapacitat de formular una resposta clara i satisfactiva als dubtes que mouen tot el diàleg; de la incapacitat de compaginar a fons no tan sols una cultura cristiana amb una de clàssica, sinó de fer dialogar coherentment els patrons ètics que aquestes li proporcionen amb altres instàncies més personals i més humanes» [Vegeu en la secció de *Recensions* la dedicada al llibre del mateix autor, en el qual exposa amb més amplitud el seu pensament sobre Bernat Metge]. — J. de P. [17.809]

Lluís CIFUENTES I COMAMALA, *L'astrologia a la Catalunya medieval: ressenya d'una edició recent*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 462-468.

Tot i que sigui pràcticament desconeguda, la producció catalana medieval d'obres científiques és important, i el text copiat i salvat en el ms. 1 dels Arxius Nacionals d'Andorra en seria una possible mostra; assenyalades algunes de les unitats aplegades en aquell volum factici, entre les quals hi ha un tractat d'astrologia d'intenció divulgativa, sabem que també aquest era resultat

de l'agregació de quatre fonts en altres tantes parts: traducció catalana del *Ghayat al-bakim*, cap. XII de la segona part; traducció catalana del *De pronosticationibus egritudinum secundum motum lune*, d'Hipocràs; la tercera part és resultat de fonts diverses, com l'*Introductorium de principiis iudiciorum* de Zahel, i el *Llibre dels judicis de les estrelles* d'Ali ibn Abi-l-Rijal; la darrera és el *Tractat de babare o ensenyament {de les llunes}...* Aquell text, copiat en la segona meitat del segle XV, però escrit en temps de Joan I de Catalunya-Aragó, ha estat publicat per Susanna Vela Palomares amb el títol de *Tencar: una miscel·lània d'astrologia del segle XV a Andorra*. — J. P. E. [17.810]

Vicent FERRER I MAYANS, *Noves vies d'aproximació a la història ,oriental' de Jacob Xalabín*, dins «Misc. Tavani, 2», 45-82.

Partint de la publicació de les *Novel·letes exemplars* catalanes medievals, feta per Ramon Aramon el 1934, l'autor comença comparant *La fiyla del rey d'Ungria* amb *La filla de l'emperador Contastí*, i conclou que en aquesta «és visible tot aquell desplegament de recursos que, a la fi de l'Edat Mitjana... conduïren els gèneres narratius cap a l'autonomia literària, entesa com a des-sacralització o pèrdua progressiva de ,sens' col·lectiu, històric o religiós» (48). Després recorda que la *Història de Jacob Xalabín* ha estat interpretada gairebé per tothom com si vingués «a reflectir no solament l'existència de productes literaris ,colonials', sinó també un estat d'opinió en contra dels cabdills otomans que arrabassaren, a les darreries del s. XIV, les darreres àrees d'influència de la corona catalanoaragonesa a Grècia» (50). Atès que no hi ha dades documentals positives que confirmen o infirmen les interpretacions projectades sobre la novel·la ,oriental' catalana, l'autor proposa «la reexploració de camins d'anàlisi inexplicablement desaprovats per la investigació més recent» (51). Aquests camins són la comparació lingüística, estilística i literària de *La filla de l'emperador Contastí* i la *Història de Jacob Xalabín*, i l'obtenció de més dades informatives sobre el manuscrit, que ha tramés els dos textos (París, BN, esp. 475): «Establertes... matrius de regularitat lingüística i fraseològica o contextual coincident -que permet situar la redacció dels dos textos en el mateix període cronològic-, s'esdevé una hipòtesi insostenible, i majorment si no s'aporten en el cas concret raons positives, que HJX i FEC comparteixen tan sols un suport manuscrit i que l'autor ,no era en absolut el mateix'» (65). Ambdues obres són contes morals de base folklòrica, però tant l'un com l'altre «han estat reescrits sota la interposició o mediatització de gèneres propers a la cronística o la literatura històrica... És en els espais intermedis d'aquests referents genèrics que cal imaginar el projecte literari de FEC i HJX» (78). Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.811]

Carlos ALVAR, *Una veintena de traductores del siglo XV: prolegómenos a un repertorio*, dins *Medieval Translation*, 15-44.

Encara que aquest títol es limiti als traductors en llengua castellana, dedica dues de les seves presentacions personals a l'aragonès montserratí Bernat Bojil, i a Antoni Canals, del qual nega que sigui el retraductor al castellà del Valeri Màxim a partir de la seva traducció catalana, treball que hauria estat obra de Juan Alfonso de Zamora (23-24). — J. P. E. [17.812]

Gemma AVENOZA, *Antoni Canals i la traducció del Valeri Màxim. Una primera aproximació*, dins *La cultura catalana tra l'Umanesimo e il Barocco*. Atti del V Congresso della Società Italiana di Studi Catalani, a cura di C. ROMERO e Rossend ARQUÉS, Venezia, Programma 1994, 277-290.

Gemma AVENOZA, *El paper d'Antoni Canals a la traducció catalana de Valeri Màxim*, dins «Bulletin of Hispanic Studies», LXXVII (2000), 339-357.

Gemma AVENOZA, *Antoni Canals, Simón de Hesdin, Nicolás de Gonesse, Juan Alfonso de Zamora y Hugo de Urriés: lecturas e interpretaciones de un clásico (Valerio Máximo) y de sus comentaristas (Dionisio de Burgo Santo Sepulcro y fray Lucas)*, dins *Medieval Translation*, 45-73.

Havent assenyalat en el primer article que els pretesos i gallejats errors d'Antoni Canals en la traducció dels *Factorum dictorumque memorabilium*, en realitat s'explicaven pel fet que es tractava de llocs que havien estat traduïts no directament del llatí antic ans d'una glossa de mitjan XIV d'un també dominicà, Frater Lucas, ara l'autora esbrina en el segon les interpolacions procedents del dit 'frater' i les vegades que Canals s'equivocà sense ajut del comentarista, començant per les explicacions de termes afegides per ell, en tractar-se de nomenclatura estranya als Països Catalans en el pas del segle XIV al XV (340-344); segueixen les interpolacions més llargues, que pertanyen al comentari, on les equivocacions són ocasionades per aquest (344-346); d'altres són de col·lita pròpia (346-347), en general destinades a aclarir el text: «La seva 'traïció' a la lletra es justifica per la intenció d'oferir un text clar i entenedor» (349). Hi ha llista i localització dels fragments analitzats, resumits en un mot temàtic (350-352).

Els treballs previs a l'edició de l'arromançament castellà del *Valeri Màxim* realitzat per Juan Alfonso de Zamora obligaren «a tener muy en cuenta el romancamiento catalán y sus fuentes» (45), car des del català haurien passat al castellà, escrit a Barcelona en el pas del 1418-1419, errors i encerts que provéien de les fonts de Canals; en conseqüència, l'autora posa l'atenció en la glossa llatina d'un frater Lucas, conservada a Madrid, BN ms. 7540, exemplar utilitzat per Canals, el qual, contra la seva intenció de prescindir de glosses per a la seva «versión catalana rigurosa» (47), algunes vegades féu excepció per donar claredat al text; de fet, l'obra de Canals tingué un gran èxit (se'n conserven deu manuscrits: 50, nota 11), i fou traduïda al castellà, però Juan Alfonso de Zamora no sabé distingir el text de les glosses afegides (50-51); segueix una mostra de com un fragment de frater Lucas passà a Canals i a Zamora (52-54), i una altra en què són successivament transcrits el text de Valeri Màxim, de frater Lucas, de fra Canals i de Zamora (59-63), ambdues amb el respectiu apartat crític. Hi ha bibliografia (70-74). — J. P. E. [17.813-17.814-17.815]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Algunas consideraciones sobre la Tabulatio Senecae y su traducción catalana*, dins «Evfrosyne», XXIX (2001), 95-110.
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [17.816]

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *Sobre la intencionalitat del Valeri Màxim d'Antoni Canals*, dins *Medieval Translation*, 251-268.

La dedicatòria-pròleg de la traducció del *Valeri Màxim* al cardenal Jaume d'Aragó, en la qual Martínez concentra la seva atenció, explica que en aquest cas no consti la finalitat edificant de la dita feina, cosa que, però, no vol dir que no existeixi, exactament igual que en altres obres de Canals com el *De providència* i *Scipiò i Anibal*, en les quals també subratlla que molts fets dels gentils són exemple per als cristians (253-257), i que ell treballa en la traducció d'aquells llibres a fi que també els il·lustrats siguin conscients dels exemples dels antics (258-259); els *Factorum dictorumque memorabilium*, en efecte, són un rebost ple d'anècdotes a punt per a ésser emprades amb finalitat didàctica: «Canals ofereix una prèdica embolcallada per un pròleg dedicatòria...» (266). Hi ha bibliografia (267-268). — J. P. E. [17.817]

Curt WITTLIN, *Das altkatalanische gereimte Streitgespräch von Herrn Buc und seinem Pferd*, dins «Zeitschrift für Katalanistik. Revista d'Estudis Catalans», 14 (2001), 15-32.

Resumida la informació sobre *La disputació d'En Buc ab son cavall*, des del seu descobriment en un manuscrit de la BInghimbertaine de Carpentras, que ara es troba a París, BN, les edicions i la interpretació que n'han donat els historiadors de la literatura catalana, condueix a una anàlisi de l'autor, que, confirmada la datació de darreries del segle XIV, hi subratlla tres punts: el joc d'un intercanvi d'insults, la confessió fingida i el testament humorístic; l'autor ha traduït la *Disputació...* a l'alemany, permetent-se certes llibertats a fi de donar als nous lectors el sentit popular de

certes expressions (19-27) i després de la bibliografia (27-28), reproduïx el text català (29-32). — J. P. E. [17.818]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Una època tranquil·la en el govern de Barcelona: El regnat de Martí l'Humà (1396-1410)*, dins «Barcelona Quaderns d'Història», 4 (2001), 165-182.

L'autora ha aplegat en l'AHCB nou documents dels anys 1396-1398, vuit dels quals del *Llibre dels consells* i el darrer de les *Lletres reials originals*, són ací transcrits (172-182); a través d'ells és perceptible la pau que regnava entre el rei i la ciutat, dins la qual el tema més vidriós fou el judici a càrrec de consellers de Joan I; les bones relacions repercutiren en fets com la preferència pels càrrecs reials sobre els municipals, en la resistència d'alguns prohoms a l'acceptar missatgeries de la ciutat o en l'absència als consells municipals. — J. P. E. [17.819]

Salvador CLARAMUNT, *La política universitària de Martín I el Humano*, dins «Misc. Riu, II», 735-745.

Resum de la documentació publicada per Johannes Vincke, *Die Hochschulpolitik der aragonesischen Könige im Mittelalter*, del 1942 i per Antonio de la Torre y del Cerro i Jordi Rubió i Balaguer, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona*, I, del 1971, que permet a l'autor de reconstruir els esdeveniments d'aquell regnat: la voluntat decidida de fundar a Barcelona les facultats universitàries d'Arts i de Medicina; la contraposició del Consell de la Ciutat de Barcelona; i la lluita d'un partit de mertes contra Francesc de Granollachs, home de confiança del rei quant a l'Estudi de Barcelona. — J. P. E. [17.820]

Patrizia SARDINA, *L'inventario dei beni di Bernardo Roudus: un catalano a capo del Castello a Mare di Palermo (1397-1403)*, dins «Schede Medievali. Rassegna dell'Officina di Studi medievali», 39 (2001), 145-174.

Col·laborador i home de confiança de Martí el Jove, que el 1397 el nomenà capità del Castello a Mare de Palerm, li establí terres confiscades als rebels i l'agràcià amb concessions diverses. Morí entorn el 1402. A Palerm, Archivio di Stato, *Corte Pretoriana. Spezzoni*, busta 1-7, es conserven tant l'inventari 'post mortem' com l'encant dels seus béns, ací transcrits (154-174), on destaquen la propietat de vaixells diversos (155-156), un trepig per a la producció de sucre (166 i 173), la relació personal amb diversos catalans i l'existència de productes, qualificats de 'catalans': 'frumentum cathalaniskum' (158 i 165) i 'iarre [geres?] cathalaniske' (166 i 172). — J. P. E. [17.821]

Sebastián FUSTER PERELLÓ, *La 'etapa històrica del Espíritu' en San Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXXI (2001), 7-55.

Tast d'un estudi més ampli sobre l'afinitat de mestre Vicent amb Joaquim de Flore. La idea bàsica és la centralitat de Crist en la història, expressada mitjançant símbols diversos, com els successius dotze signes del zodíac o les quatre etapes de la història o d'altres formes d'establir quatre (o tres) èpoques (9-16). Quatre o tres, la terça és la de Crist, alhora sèptima de les edats del món que, per la seva banda, en el seu interior es divideix en set, com les set cares de la lluna; la darrera d'aquestes cares tindria dos moments, el de l'atac definitiu de l'Anticrist i l'immediatament següent triomf també definitiu de Crist; l'autor fita la seva atenció en la darrera etapa de triomf, tant en els tractats (27-30), com en els sermons (31-54). De manera més serena, els tractats pronostiquen els nous temps, aquells en què floriran els nous apòstols i es produirà la renovació del món i de l'Església (28); dels sermons, en canvi, regalima més angoixa davant un present decrepit, agònic i ple d'injustícies dels poderosos contra la pobra gent (32-38), un perill d'enfonsada

total per l'investida de l'Anticrist i la certesa esperançada de la victòria de Crist (43-46), que regnarà no sols damunt els individus, sinó també damunt la societat (35-38), però només els quaranta-cinc dies tradicionals [cf. ATCA, IV (1985), 273, lín. 961-964], sense apropiar-se la interpretació arnaldiana del 'dies pro anno' (47-54). — J. P. E. [17.822]

Agustín RUBIO VELA, *Del asedio de Buñol al de Balaguer. Los valencianos y la sublevación de Jaume d'Urgell (1413)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVII (2001), 155-217.

No acceptat el veredicte dels Compromissaris de Casp [que en realitat fou el de Benet XIII. cf. ATCA, XII (1993), 442-444; i desestimades les propostes del mateix per a un nou compromís], Jaume d'Urgell, després d'un temps de preparació durant el qual no fou assegurat el secret de l'intent, entorn el 25 de maig del 1413 iniciava obertament la seva sublevació, que afectà el Regne de València pels senyorius que hi posseïa el comte, entre els quals la Foia de Bunyol. L'autor ha aplegat i transcrit quaranta-cinc anotacions de l'AMV, *Manuale de consells*, datades entre el 25 de maig i el 30 de desembre d'aquell any (186-217), a través de les quals hom pot anar seguint la reacció dels jurats de la Ciutat de València, totalment favorable a Ferran I Trastàmara, al qual informaren de les noves, oferiren quantitats importants de diners i posaren a la seva disposició els ginys bèl·lics de la ciutat per a la reducció del castell de Bunyol. Jaume d'Urgell es rendia el primer de novembre del 1413, i València ho celebrà amb gran processó (214). La primera part de l'estudi exposa amb més detall el seguici dels fets, amb particular atenció a la contraofensiva informadora dels partidaris valencians del comte, completant la documentació de l'AMV amb la d'altres fonts. — J. P. E. [17.823]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Jobannes Merbout copista de llibres a Catalunya 1413-1414*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 575-577.

Identificat el 1999 com a copista de la *Postilla super epistolam ad Galatas*, de Nicolau Eimeric [cf. «ATCA», XVII (1998), 374-376], Merhout ja havia estat esmentat per Rudolf Beer, juntament amb d'altres copistes centroeuropeus, que treballaven a començaments del segle XV a Catalunya. Merhout acabà la còpia de l'obra d'Eimeric el 2 de setembre del 1413, segurament encarregada pel convent dominicà de Girona; i el 21 de juny del 1414, la còpia de la *Lectura de usibus feudorum* de Baldo de Perusa, encarregada pel monestir de Ripoll. La juxtaposició dels dos fets aclareix per què la *Postilla* podia tenir un copista del bisbat de Liège [potser arribat a terres catalanes en el seguici de Benet XIII]. — J. de P. [17.824]

Jaume de PUIG I OLIVER, *L'exemplar sevillà manuscrit del Compendium Constitutionum Cataloniae generalium de Narcís de Sant Dionís*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Gumí), 281-288.

És ací descrit el ms. 5-5-31 de la biblioteca indicada en el títol, que conté el *Compendium* del gironí Narcís de Sant Dionís, bo i editant-ne en apèndix les rúbriques, que no sempre coincideixen amb les publicades per Raimon d'Abadal i Jordi Rubió. — J. de P. [17.825]

Rafel GINEBRA I MOLINS, *El retaule de Sant Andreu de Gurb de Lluís Borrassà*. Estudi històric, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 141-171.

El 1914, Josep Gudiol i Cunill, deixava constància de l'adquisició d'un retaule atribuïble a Lluís Borrassà pel Museu Episcopal de Vic, retaule que la *Llibreta de comptes* del mateix museu, declarava procedent de Gurb (142-143), però fins ara no havia pogut ésser documentat. L'autor ha

individuats a Vic, Arxiu de la Cúria Fumada, *Foranes* 63, cinc documents del 1415, ací transcrits, relacionats amb el contracte entre els parroquians de Gurb i Lluís Borrassà per a la pintura del dit retaule (160-166), documents que són completats amb dos del 1417, de Barcelona, AHPB, ja publicats, ací reproduïts (168-171), documentació que no sols permet de saber els detalls de la dita construcció, ans també allò que els parroquians de Gurb volien veure en el retaule. — J. P. E. [17.826]

Roser SALICRÚ I LLUCH, Propter vetustatem et terremotum. *Els terratrèmols de 1427-1428 i el castell de Castellví de Rosanes*, dins «Misc. Riu, II», 565-600.

L'autora recorda les aportacions dels darrers decennis a l'estudi dels terratrèmols dels anys 1427-1428 [a les quals ara es pot afegir la publicada dins ATCA, XXI (2002), 665-670] (565 i 566, nota 1), i aporta la constatació dels estralls que el terratrèmol d'aquells dos anys produí en el castell de Castellví de Rosanes, consignats en l'acta notarial d'inspecció, realitzada el 31 de maig del 1428, conservada a Barcelona, AHCB, *Consellers XX (Processos)*, en la qual Bernat çà Fàbrega, llocinient de batlle general de Catalunya, desgranava la situació de cada un dels edificis del castell. Resumida la situació anterior als terratrèmols (569-573) i la visita d'inspecció (573-584), és oferta la transcripció de la dita acta (585-600). La reparació dels estralls hauria costat sis-centes lliures barcelonines de tern (580). — J. P. E. [17.827]

Armin WOLF, Legimus apud Platonem. *Ein Gesetz Alfons' des Grossberzigen für Sizilien aus dem Jahre 1433 im europäischen Kontext*, dins *Excerptiones iuris: Studies in Honor of André Gouron*. Edited by Bernard DURAND and Laurent MAYALI (Studies in Comparative Legal History), Berkeley, University of California 2000, 817-827.

Presentació, transcripció fragmentària i paràfrasi del pròleg a la dita llei, integrada dins la recopilació dels *Capitula regni Siciliae quae ad hodiernum diem lata sunt*, del 1741, i a cada una de les seves quatre frases: la justícia, fonament de la convivència humana; necessitat de canvi en les lleis i particular responsabilitat dels reis en la matèria; canvis introduïts per la naturalesa en el regne de Sicília, amb la consegüent necessitat d'adaptar-hi les lleis; i insistència en la necessitat que les lleis siguin aplicades, font de fama en aquest món i de glòria en l'altre. — J. P. E. [17.828]

Hèctor GONZÁLVez I ESCOLANO, *Els models cavallerescos en el «Curial e Güelfa»*, dins «Misc. Tavana, 1», 37-60.

Establerta la tesi que l'Edat Mitjana, per influència del 'neoplatonisme imperant', desenvolupà extraordinàriament la imitació de models, l'autor estudia aquest paràmetre en el *Curial e Güelfa*, on hi ha tres models clars de cavalleria: Aquil·les, Hèctor i Hèrcules. Cada un es caracteritza per uns trets que en provocaran l'acceptació o el rebuig com a model imitable. L'autor contrasta quines qualitats atribuïdes als cavallers clàssics es mantenen respecte a d'altres obres medievals i en quines hom innova o àdhuc tergiversa. Esmenta les *Històries Troianes* de Guido de Colle, les *Genealogiae* de Giovanni Boccaccio, *Los doce trabajos de Hércules* i la traducció al castellà de l'*Eneida* d'Enric de Villena i el *Tirant lo Blanc*, la traducció al castellà de la *Ilíada* de Juan de Mena, el *Libro de Alexandre*, l'*Oratio in Hypocritas* de Leonardo Bruni i, pel que fa a la concentració en Hèrcules de totes les virtuts cavalleresques, les *Etimologiae* de sant Isidor de Sevilla. En el *Curial*, Aquil·les respon al model de cavaller entès en les armes i en les lletres, per bé que la supèrbia i la luxúria que el dominen el descarten com a model a imitar; Hèctor és un heroi virtuos, però secundari; en canvi, Hèrcules hi apareix amb «vel·leïtats humanístiques, plenament inserit en el debat de les armes i les lletres». Hèrcules esdevé, doncs, el cavaller integral; virtuos, savi i militar, «tota una imatge de ressò humanista, apaivagada, però, pel context on se'ns mostra». Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.829]

Montserrat PIERA, *Curial e Güelfa' y las novelas de caballerías españolas*, Madrid, Pliegos 1998, 187 pp.

Només conegut per la recensió de Glòria Sabaté, dins «Bulletin of Hispanic Studies», 80 (2003), 125-126. — J. P. E. [17.830]

Jaume TURRÓ TORRENT, *Una cort a Barcelona per a la literatura del segle XV*, dins «Revista de Catalunya», núm. 163 (juny de 2001), 97-123.

L'absència del rei Alfons Trastàmara dels regnes peninsulars, definitiva des del 1432, creà una situació nova: «la noblesa havia d'enviar els seus fills a educar-se en corts lluny del regne de València i de Catalunya» (98), raó per la qual la reina Maria cercava en la de Castella per a Guillem Ramon de Vilarrasa (97-98) allò que la seva només podia oferir a les noies de la noblesa. Hom ha propugnat que els màxims escriptors catalans d'aquella centúria visqueren en tal ambient i substituïren la cort per les tertúlies aristocràtiques (o intentaren de refer-la entorn el Príncep de Viana) (100-104); en forniria la prova el *Dietari de la Generalitat* de Jaume Safont, que traspuia la queixa per la distància entre la cort i les institucions representatives (105-106). Però la documentació exhumada els darrers anys «ens fa recuperar per a la literatura el seu espai natural, on es donen les pautes literàries i on aspira a imposar-se un escriptor» (108), i les pàgines següents en donen qualche exemple per als anys de Joan II i Carles de Viana, sobretot en aquesta, on s'hauria mogut Joanot Martorell i d'altres (108-111), on la poesia d'Ausiàs Marc hauria estat reconeguda i ell fet poeta de referència (112-115); també Joan Roís de Corella hauria estat un escriptor lligat a la cort (115-117) i Joanot Martorell era a la de Nàpols els anys de la caiguda de Constantinoble i de l'efervescència verbal a favor d'una gran croada sota la capitania del rei Alfons Trastàmara: «el *Tirant* ja estaria acabat a primers de 1464 o poc després» (117-121); d'aquests anys serien, finalment, les compilacions poètiques dels cançoners (121-123). — J. P. E. [17.831]

Dominique de COURCELLES, *Les bibles en Catalogne à la fin du Moyen Âge ou l'occultation de la lettre sacrée*, dins «Revue de l'histoire des religions», 218 (2001) 65-82.

Repàs cronològic des de les primeres notícies de bíblies en català en temps de Jaume I i de les traduccions o reelaboracions del text bíblic en llengua catalana des del moment en què, en el pas del segle XIII al XIV, començaren a comparèixer les dites traduccions, normalment basades en la *Vulgata*, fins que a mitjan segle XV són documentats exemplars bíblics en català traduïts de l'hebreu (71-72); després de la Inquisició Espanyola només se salvaren petites restes del naufragi, com el foli darrer de la *Bíblia* impresa el 1478, ara a Nova Iork, Hispanic Society, o el fragment manuscrit de l'ARV, publicat en aquestes pàgines (75-76 [cf. ATCA, X (1991), 261-273]); restaren els saltiris, tant manuscrits com impresos, i els texts bíblics dins la litúrgia (75-76) i sobretot la rica literatura substitutòria del *Flos sanctorum*, *Bíblia parva* i *Vita Christi* [vegeu resum següent] i d'altres narracions bíbliques parcials (79-81). — J. P. E. [17.832]

Dominique de COURCELLES, *Traduire et citer les évangiles en Catalogne à la fin du XVe siècle: quelques enjeux de la traduction et de la citation dans la Vita Christi de sor Isabel de Villena*, dins *Medieval Translation*, 173-190.

Ja la biblioteca reial de Joan I i de Martí l'Humà posseïa una *Bíblia* catalana en dos volums, que potser era la de la reina Maria, esposa d'Alfons Trastàmara, i el 1478 era publicada a València la *Bíblia* en català i al cap de poc n'eren cremats tots els exemplars. El 1497, però, era publicada a València la *Vita Christi* d'Isabel de Villena. El primer terç d'aquestes pàgines resumeix l'ambient cultural i teològic de València en la segona meitat del segle XV, influent en sor Isabel pel tracte amb Joan Roís de Corella i amb fra Jaume Peres de València (175-179); el segon s'encara amb la narració del Darrer Sopar, basada en l'*Evangelí de Lluc*, que diferencia de la de la institució de

l'eucaristia (180-184); el terç, ja basat en els tres sinòptics, ressegueix la Passió, bo i subratllant el continu vessament de sang fins a arribar al punt de la mort, en què el cos de Jesús no n'hauria conservada gens (184-188). La mateixa narració de la Passió i de la Sang vessada, destinada a mantenir-ne viva la memòria, seria una forma de comunió eucarística (188). Hi ha bibliografia (189-190). — J. P. E. [17.833]

El Cavaller i la Princesa. El Sant Jordi de Pere Niçard i la Ciutat de Mallorca, Palma de Mallorca, SA NOSTRA i Consell de Mallorca 2001, 224 pp.

Amb motiu de la segona restauració del Sant Jordi de Pere Niçard (la primera fou realitzada el 1960), hom enllestí una exposició, de la qual el present llibre és la part explicativa. Conté cinc treballs, tots bellament i abundantment il·lustrats: *Història del retaule de Sant Jordi de Pere Niçard. La confraria dels cavallers i la festa de l'Estendard*, de Joana M. Palou (10-31), que resumeix dades sobre confraria, capella, retaule i processó, i reproduïx l'original del contracte, del 1468 (13-15) i la concessió de Jaume I desde «la ost de Xàtiva» el 1244, facultant els cavallers a comprar béns i rendes fins a cinc cents morabatins d'or (17); de Francesc Ruiz i Quesada, *La badia de Palma, un marc per a la lluita de Sant Jordi i el drac* (32-56); de Gabriel Llopart, *País, paisatge i paisanatge a la taula de Sant Jordi de Pere Niçard* (58-89), on els elements pintats en la taula són documentats amb fragments textuais mallorquins, ja publicats o inèdits; i de José M. Pardo Falcón, qui en *La pràctica pictòrica de l'època de Niçard. Materials i procediments al retaule de Sant Jordi* (90-119) i *El retaule de Sant Jordi. Darrers treballs de conservació* (120-140), exposa els aspectes tècnics de la restauració del 2000. — J. P. E. [17.834]

Guillem MORRO VENY, *El context ideològic de la revolta (1450-1453): poder i repressió. Les conseqüències a Manacor*, dins *Manacor 2000*, 161-179.

La primera aportació d'aquestes pàgines és un repàs historiogràfic de com, fins als nostres dies, els autors, començant per Joan Binimelis, han presentat aquell alçament de la part forana, sempre depenent de llurs idees polítiques (162-168); l'autor es pregunta quines foren les motivacions doctrinals i contesta resumint els punts consignats en el procés contra la insurrecció ara a l'ARM, *Arxiu Històric*, reg. 4468, del sermó del dominic fra Joan Tey (4/V/1451) a Sant Martí de Ciutat, en què arribava fins al tiranicidi (171-172), punt que també proclamaven els revoltats de la Part Forana: «Los de Lluchmajor e lo camp de aquells està en possessió de matar reys» (172-173). Però Alfons IV Trastàmara, fins i tot contradient-se, acceptà l'oferta dels ciutadans (un terç de 50.000 florins) i es girà contra els forans, esclafats militarment en la batalla d'Inca (175): ultra l'ajusticiament dels capitosts i les destrosses causades per l'exèrcit reial, Manacor hagué de pagar una suma de 14.000 lliures, més onerosa pel fet que en foren exceptuats els ,recatxats', que, tot i haver estat «los principals dels dits insults» (176), s'havien passat a l'altre bàndol. És transcrit en apèndix un document dels habitants de Manacor defensant que els dits ,recatxats' havien de contribuir en la penalització econòmica, de l'ARM, *Arxiu Històric*, reg. 4124, *Clavaria d'En Feliu Ballester*. — J. P. E. [17.835]

Gabriel ENSENYAT I PUJOL, *La literatura catalana medieval a Mallorca* (Conèixer Mallorca, 6), Palma de Mallorca, El Tall Editorial 1999, 86 pp.

Maria BARCELÓ I CRESPI, Gabriel ENSENYAT I PUJOL, *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'edat mitjana*. Pròleg de J. N. HILLGARTH (Menjaments, 36), Palma de Mallorca, Edicions Documenta Balear 2000, 231 pp.

El primer títol ofereix una visió global d'intenció divulgativa, a base però de tota la informació a l'abast de la mà de l'autor; el qualificatiu de ,catalana' no exclou ni la part escrita en occità els primers temps, ni l'escrita en llatí els darrers de l'època presentada. L'autor la distribueix en

quatre capítols, el quart dels quals és síntesi del segon títol resumit a continuació; els tres primers són dedicats a Ramon Llull (9-30), als autors mallorquins fins a mitjan segle XV (31-51) i a Anselm Turmeda (53-64). En la mesura que és possible d'encabir obres senceres en poques pàgines (tota la ,literatura' de Llull en vint-i-dues), l'autor no sols informa del contingut dels llibres que presenta, ans encara dels problemes que la investigació hi ha anat estudiant.

El segon títol vol ésser «...aportació a la nostra història cultural i literària feta a partir de la documentació arxivística» (15: sobretot de l'ARM, *Protocols*), que subratlla «l'arribada de nous ideals estètics, els protagonistes ,documentats' d'això i les condicions generals que ho feren possible», entre dibuix del marc social i atenció a les individualitats (17). Davant la diversitat de posicions entorn si hi hagué o no humanisme als Països Catalans (19-20), els autors precisen: «L'objecte és veure com dins un món encara ben medieval, no humanista, figuren determinats personatges, àdhuc nissagues, grups i actituds de caràcter més o menys procliu a les noves mentalitats o que en tenen certs ingredients» (23). Les pàgines del llibre ens porten de la cort d'Alfons IV Trastàmara a Nàpols (25-56), als homes de lleis de la Mallorca contemporània (57-94), als d'església (95-100) i d'ací al lul·lisme (101-116); als professionals liberals (117-124), a les mostres clàssiques dins l'onomàstica i l'art (125-136) i a l'herència humanística mallorquina (137-142). En aquest viatge som informats de tot allò que sobretot les fonts mallorquines ens permeten de saber de biografia, família, béns i escrits dels tres col·laboradors i consellers del rei Alfons: Francesc Aixaló (32-40), Mateu Malferit (40-48) i Joan Valero (48-54); i després, dels juristes de les famílies Berard (59-62), Muntanyans (63-65), Olesa (66-74), Valentí (74-87) Verí (87-92); entre els eclesiàstics trobem un Francesc Eiximenis divers del franciscà gironí, el cardinal Antoni Cerdà i de Lloscos, Esperandéu Espanyol, Arnau de Santacília, Joan Domènec i Arnau Albertí (95-100). El capítol dedicat al lul·lisme (101-116) no pretén d'entrar en camps doctrinals (fora per ventura d'alguna incursió al tema de la Puríssima: 113, on podem endevinar que fou una controvèrsia entorn aquell tema amb l'inquisidor dominic Guillem Caselles la que desfermà l'antilul·lisme dels segles moderns amb l'edició del *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric, Barcelona 1503), sinó d'assenyalar la vinculació entre lul·lisme i corrents culturals renovadors, també manifestada a Europa (103); a Mallorca es multiplicaren les donacions lul·lianes destinades a ensenyament (105-108); lul·listes foren els introductors de la impremta i de la ,Devotio moderna' (109-111), participaren en certàmens poètics (111-112), puríssims (113), relacionats amb els viatges de Cristòfor Colom (113-114) i amb el naixement de l'Estudi General Lul·lià (115-116). No mancaren innovadors entre les professions liberals ni entre els mercaders (117-124) i són considerables les petjades que l'humanisme ha deixat en l'onomàstica i en l'art (125-136). Cal col·locar entre els nuclis emanants de l'humanisme la cort papal dels dos papes Borja, el pas del príncep de Viana per Mallorca; les lloances de l'interès d'italians pels clàssics i l'explosió de classicisme en la visita de Carles I a Mallorca el 1541, que clouen el llibre (137-142), al centre del qual hi ha un plec de fotografies d'obres plàstiques mallorquines humanistes (116-117). Hi ha un apèndix documental amb set fragments textuais o documents datats entre el 1440 i el 1516 (211-220) i una bibliografia d'obres d'autors mallorquins renaixentistes (221-224). — J. P. E. [17.836-17.837]

Götz-Rüdiger TEWES, *Die römische Kurie und die europäischen Länder am Vorabend der Reformation* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 95), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2001, 470 pp.

L'autor es proposa un estudi comparatiu entorn les relacions dels diversos països i regions europeus amb la cúria Romana, centrat en els pontificats de Calixt III (20 IV 1455-6 VIII 1458) i de dos dels seus successors. En el pontificat del primer papa Borja haurien estat expedides 7429 butlles de concessions pontifícies. Per a cada pontificat, aquestes concessions són aplegades primer d'acord amb les unitats formades pels Estats moderns i dins aquestes per províncies eclesiàstiques d'aleshores (21-27), oferint després una visió de conjunt (27-29). A fi de proporcionar una primera idea diferenciada, l'autor les reuneix en dos altres capítols: el de concessions de beneficis o similars i el d'altres matèries, on ja és possible de constatar algunes diferències entre províncies

(p. e., a la de Sevilla, les peticions de beneficis senzills són notablement elevades: 37); arreu són pocs els estrangers agraciats amb prebendes del país, en general ,italians'; el normal és que els noms només compareguin una vegada, però el 10% es repeteixen i entre aquests hi ha d'haver els ,caçadors de beneficis'. Una segona part esbrina causes i conseqüències d'aquella situació. La reflexió sobre les relacions de la perifèria amb el centre en temps de Calixt III s'intitula *La força de les normes*, les quals en les terres de la nostra corona eren molt negatives quant a l'acceptació de butlles papals, limitades als beneficis menors (151-152). D'altra banda, la majoria de breus de Calixt III no són registrats, car ell només volia que ho fossin aquells que eren significatius per a deixar constància de la seva política (153), com els 436 relatius a la croada, en els quals ni l'emperador ni els prínceps germànics compten per a gaire res; França, Milà i Castella es trobaven en un terme mig, mentre el màxim de col·laboració arribava de Bretanya, de Borgonya i de la nostra confederació (154-155), on ningú, ni els cardenals foren eximits de pagar la dècima per a la croada, ,secundum verum valorem' (160). Les provisions de cancelleria en els bisbats catalans són reduïts a quadre en les pàgines 367 (Calixt III), 378 (Innocenci VIII) i 389 (Lleó X). Les darreres pàgines indiquen les fonts arxivístiques i la bibliografia (397-424). — J. P. E. [17.838

Carmelo CAPIZZI, *L'Oratio ad Alphonsum, regem Aragonum (1454), di Nicola Sagundino, riedita secondo un ms. finora ignoto*, dins «Orientalia Christiana Periodica», 64 (1998), 329-357.

Indicades les successives aportacions bibliogràfiques sobre l'*Oratio...* (329-331), l'autor presenta les vint-i-dues còpies manuscrites conegudes, la majoria en biblioteques d'Itàlia, quatre a les d'Àustria i una a Anglaterra (332-334). Nicola, grec nat a Eubea, format també en llatí, vingué a Itàlia com a traductor del llatí al grec en el concili de Florència; caiguda Constantinoble, fou immediatament encarregat d'una ambaixada veneciana al nou Soldà, cosa que el convertí en testimoni ocular dels estralls de la conquesta, d'on tornà amb la convicció que Itàlia era realment amenaçada. D'ací l'ambaixada al rei Alfons, davant el qual resumí els episodis del setge i caiguda de la capital, els propòsits bèl·lics i les males intencions del Soldà en relació a Itàlia, i la potència bèl·lica del Turc; conclouïa demanant la intervenció efectiva d'Alfons a fi d'unificar voluntats d'Itàlia i de combatre el Turc (339-343). L'edició del text, basada en el ms. de Mòdena, AS, *Stati e città*, 193, i completada amb aparat crític, ocupa les pàgines finals (345-357). — J. P. E. [17.839

M. José BORDOY BORDOY, Esther CRUZ PÉREZ, *Siluetes humanistes a Felanitx: Bartomeu i Guillem Caldentey*, dins *Jornades Felanitx*, 49-64.

Associats a les generacions mallorquines de la segona part del segle XV i començament del XVI, els dos felanitxers oncle i nebot són documentats a l'ARM, *Protocols notarialis, Extraordinaris Universitat i Actes del Gran e General Consell*. Bartomeu contribuï en avenços com la introducció de la impremta, la fundació de la pròpia escola lul·liana a Ciutat, després portada a l'ermita de la Trinitat prop Miramar, i les gestions davant el rei per a l'Estudi General Lul·lià. El nebot Guillem, metge, edità a Pavia la *Hugonis Senensis expositio in libros Tegni Galeni* i col·laborà amb Isabel Cifre en la fundació de l'escola femenina de La Criança. Les darreres pàgines dibuixen la constel·lació de mallorquins que col·laboraren en els dits objectius (59-62). Hi ha bibliografia (63-64). — J. P. E. [17.840

Maria BARCELÓ CRESPI, *Semblança de Guillem Villasclar*, dins *Jornades Felanitx*, 38-48.

L'ARM, *Protocols notarialis i Extraordinaris Universitat*, han proporcionat documents que permeten de refer amb considerable precisió la biografia tant privada com professional d'aquell picapedrer i mestre d'obres procedent de Felanitx que succeí Guillem Sagrera en la direcció de l'obra de la Llotja mallorquina en ésser aquest cridat a Nàpols pel rei Alfons Trastàmara. — J. P. E. [17.841

Alexander FIDORA, *La relación entre teología y antropología filosófica en el Liber creaturarum de Ramon Sibiuda*, «Revista Española de Filosofía Medieval», 8 (2001), 177-185.

Una de les darreres aportacions en el camp de la teologia catòlica és la personificada per Karl Rahner, que cerca bases per als principals dogmes cristians en l'estructura antropològica; i l'autor creu trobar-hi un precedent en el *Liber creaturarum sive de homine* de Ramon Sibiuda. En l'anàlisi de l'antropologia sibiudiana, Fidora s'entreté a descriure el concepte particular de ,scientia - certitudo - experientia-, que tant desemboca cap a línies de pensament filosòfiques com teològiques en el *Liber creaturarum*, i que tant pot arrencar de la contemplació de l'ordre del món, com de l'anàlisi de la racionalitat i llibertat humanes. L'autor creu que Sibiuda s'apropa a les veritats cristianes més misterioses de forma ,pragmàtica', defugint tant el perill del racionalisme com el de l'irracionalisme, gràcies al principi positiu del millor, en virtut del qual l'home pot orientar raonablement les seves opcions fonamentals i la seva conducta de forma plenament raonable i convincent. Al final recorda que Sibiuda fou posat a l'*Index*, primer de forma total, després només parcialment, i que la seva antropologia ha rebut crítiques per la dificultat d'engalzar-se amb una teologia correcta. — J. de P. [17.842

David IGUAL LUIS, *Entre Valencia y Nápoles. Banca y hombres de negocios desde el reinado de Alfonso el Magnánimo*, dins «En la España Medieval», 24 (2001), 103-143.

Per a la financiació sobretot de les seves empreses italianes, Alfons Trastàmara recorregué a les possibilitats del crèdit o al préstec privat, que li oferien les xarxes bancàries, actuant per conducta del tresorer general per mitjà de les lletres de canvi; i, encara que en els manuals italians de mercaderia, hom avisava de no fiar-se de les garanties donades pels reis, no mancaren les ocasions d'utilitzar aquell sistema, tal com demostra la documentació de la dita tresoreria, conservada a València, ARV, *Mestre racional*, resumida per l'autor en les pàgines 107-119. Les divuit lletres girades des de Nàpols a València entre el febrer i el setembre del 1444 pel rei o el mestre racional (120-121) confirmarien que la ciutat esdevenia un centre financer o que, ultra ciutat comercial, València es convertia en ciutat bancària i industrial (123), que no s'aturava ni davant l'aplicació de les lleis eclesiàstiques contra la usura (124); la documentació notarial confirma la vivacitat monetària valenciana i les *Pratiche di mercatura* donen fe que els ,diners valencians' s'havien convertit en moneda de canvi internacional (124-125). Mort Alfons Trastàmara la vinculació financera amb Nàpols no s'interrompé, fet ben confirmat per la documentació notarial, que també permet de resseguir el creixement de les banques florentines (131-142). — J. P. E. [17.843

Josep Lluís MARTOS, *Les proses mitològiques de Joan Roís de Corella. Edició crítica* (Biblioteca Sanchis Guarner), Barcelona i València, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana 2001.

Josep Lluís MARTOS, *Fonts i seqüència cronològica de les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*, Alacant, Universitat (Departament de Filologia Catalana) 2001, 317 pp.

Els dos títols són complementaris, car el primer ofereix l'edició crítica del text i el segon l'estudi dedicat per l'autor al descobriment de les fonts i a la cronologia de les dites proses. Els dos volums només em són coneguts per referència. — J. P. E. [17.844-17.845

Anicet MASFERRER, *Simposi sobre Tomàs Mieres, jurista (Girona, 1400 - Barcelona, 1474)*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 239-241.

L'autor informa en aquestes pàgines del simposi celebrat a Girona el 20 de desembre del 2000 i resumeix les tres conferències dels professors Antonio Pérez Martín (vegeu la següent notícia bibliogràfica), Josep Sarrión Gualda i Josep Canal i Roquet. Sarrión féu un retrat de Mieres com a jurista i es fixà principalment en les seves dues obres *Usantiae et Consuetudines civitatis et dio-*

cesis Gerundae i en l'*Apparatus super Constitutionibus Cataloniae*, presentant de forma sintètica el pensament jurídicopolític del gironí. Per la seva banda, Josep Canal analitzà el paper de Tomàs Mieres en la qüestió remença, decidí tant en l'aspecte teòric com en el pràctic, quan aconsellà als pagesos de presentar una demanda col·lectiva davant la cort reial, de la qual derivà la sentència interlocutòria signada per rei Alfons Trastàmara el 1455. — J. de P. [17.846]

Antonio PÉREZ MARTÍN, *La presencia de los catalanes en Bolonia*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 243-250.

En el marc del Simposi sobre Tomàs de Mieres [cf. notícia bibliogràfica precedent], l'autor resumeix dades sobre la presència d'estudiants catalans a les universitats italianes, especialment Bolonya. En general hi són més presents que els castellans, fins i tot en el Col·legi d'Albornoz bolonyès. També s'hi doctoraven i alguns hi arribaren a ensenyar. La tirada dels catalans a Bolonya podia ésser deguda a la proximitat geogràfica, al fet que la societat catalana era més urbana i necessitava uns coneixements jurídics més cultes, i sobretot al fet que les autoritats eclesiàstiques catalanes foren més sensibles a promocionar la formació jurídica de l'alta clerecia. — J. de P. [17.847]

Maria TOLDRÀ, *Aportació a la biografia de Joan de Socarrats*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 269-279.

L'autora proporciona «algunes pistes sobre l'activitat de Socarrats entre 1462 i 1483» (270), partint de les dades que proporciona el volum manuscrit, actualment d'ACA, *Sant Cugat*, 40, potser copiat entorn el 1463, però certament utilitzat per Socarrats, que hi deixà notes autògrafes (270-271); és especialment interessant l'escripta a Vic el 1463 sobre dret penal militar, que passaria als seus *Commentaria...*, acabats després del 1480 (272); d'altres anotacions permeten de completar la informació sobre les actuacions de Joan de Socarrats sobretot a la Reial Audiència de Barcelona durant aquells vint anys (275-279). — J. P. E. [17.848]

Lluís LUCERO COMAS, *La tradición manuscrita y el uso de las fuentes en el libro II del Paralipomenon Hispaniae*, dins «II Congreso de postgraduados en estudios hispánicos», Londres 1996, 101-111.

Lluís LUCERO COMAS, *Joan Margarit i Mallorca: presència de les Illes Balears en el Paralipomenon Hispaniae libri decem*, dins «Homenatge a Miquel Dolç. Actes del XII Simposi de la Secció Catalana i I de la Secció Balear de la SEEC», Palma de Mallorca 1997, 495-498.

Lluís LUCERO COMAS, *Joan Margarit, Fidel Fita i Robert R. Tate: la dedicatòria del Paralipomenon Hispaniae*, dins «Misc. Prats», I, 465-473.

Els tres títols són tast de la tesi doctoral de l'autor sobre *Els Paralipomenon Hispaniae libri decem de Joan Margarit: edició crítica, traducció i estudi*. Els dos primers només em són coneguts per referència. El terç s'encara amb el fet que el text llatí de la dedicatòria dels dits *Paralipomena* no encaixa amb la traducció que en donà Robert R. Tate en el seu clàssic llibre sobre Joan Margarit, tot i que afirmi que 'tradueixo íntegrament' l'esmentada dedicatòria (466-467). L'explicació es troba en el fet que Tate es refià de la traducció castellana de Fidel Fita i la còpia (467). Per la seva banda, l'autor ofereix text crític (469-471) i traducció catalana de la dedicatòria (471-473). — J. P. E. [17.849-17.850-17.851]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Xenofont, Anaxàgores i l'emperador: sobre dues anècdotes del 'Breviloqui' al 'Tirant lo Blanc'*, dins «Misc. Tavaní, 1», 61-75.

Convençut que la cultura medieval és essencialment llibresca, l'autor insisteix en la importància de l'estudi i de la valoració adequada de les fonts que els autors de les obres medievals hi inseriren de forma conscient. En aquestes pàgines, l'autor detecta una font del capítol 124 del *Tirant*: les *Històries Troianes* de Guido delle Colonne en la traducció catalana de Jaume Conesa, i una altra per al capítol 254, el *Breviloquium* de Joan de Gal·les. Assenyala encara un altre fragment de les *Històries*, que pot haver influït en un passatge diferent del *Tirant* i que, si es confirmava, demostraria que «Martorell estaria utilitzant una cosa tan seriosa com una tragèdia en un context totalment jocós». L'ús de textos aliens no seria un plagi, ans una sembra sàvia d'indicis, referències, connotacions, signes i complicitats. D'ací l'interès de la 'fontaneria'. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.852

Joaquim ANYÓ I OLIVER, '*Tirant lo Blanc*' a Anglaterra. *Notes de recepció literària*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 221-227.

Contrastant amb les poques al·lusions a la novel·la de Joanot Martorell en ambients hispànics entre els segles XVI i XVIII, a Anglaterra el *Tirant* té una altra fortuna. Primer negativa, a través del judici sever de Joan Lluís Vives, estampat en la *Institutio feminae christianae*, traduïda a l'anglès per Richard Hyrde el 1524. Després Thomas Warton el 1774, Matthew Lewis el 1797, Robert Southey el 1807, i sobretot J. Dunlop el 1814 i H. F. Furness el 1899, se'n fan ressò «sota el signe del Romanticisme i per l'interès que aquest moviment cultural havia fet renàixer pel passat medieval». Dunlop és qui es va adonar que el *Tirant* havia fornit a William Shakespeare un estratagema que aquest introduí en *Much Ado about Nothing*. L'autor recorda també l'esment de l'autor del *Tirant* fet pel suís J. Ch. L. de Sismondi el 1813 i l'«avertissement» de Nicolas Fréret en la traducció francesa del *Tirant* del 1740. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.853

Albert HAUF I VALLS, *Del 'Speculum humanae salvationis' a 'L'Espill' de Jaume Roig: itinerari especular i figural*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 173-219.

Partint de la convicció que hom no pot comprendre el *Llibre de les dones* o *Spill* de Jaume Roig sense un mínim coneixement d'altres espills literaris anteriors i de les teories que s'hi relacionen, l'autor escomet en una primera part l'estudi del procés que transforma el concepte d'espill en una metàfora d'abast religiós, filosòfic i literari, on el cristocentrisme d'encuny medieval pren una importància que avui ja és difícil de copsar des de la sensibilitat -o, més ben dit, la insensibilitat- moderna entorn al fet religiós. Amb una evident intenció pedagògica, Hauf exposa detalladament la teoria figural de l'escriptura, que origina un veritable sistema 'figural' i, a través del cristocentrisme, una visió unitària de l'Espectura i de la història de la humanitat. Estudia després dos espills medievals, que directament o indirecta varen influir en l'*Espill* de Jaume Roig: la *Biblia pauperum* i el *Speculum humanae salvationis*. En una llarga part tercera escateix el nucli d'idees teològiques de l'*Espill* de Jaume Roig, a la lum del *Speculum humamae salvationis*, presentant les coincidències genèriques en la intencionalitat i en l'estil, i les figures que són utilitzades en ambdues obres (figures tradicionals, marianes i cristocèntriques). En conclou la necessitat de llegir el llibre de Roig tenint molt en compte aquests altres espills «que en més d'una ocasió es reflecteixen mútuament i ens projecten, encara ara, un nitidíssim reflex del tradicional sentit cristià de la història del món, cristocèntricament concebuda com la història de la Redempció». Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.854

Miquel SITJAR, *Comentari als capítols signats entre la Vall de Ribes i el rei Lluís XI de França*, dins «IBIX. Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 1 (setembre 2000), 105-111.

En la Guerra entre Joan II i Catalunya, el rei pagà l'ajut proporcionat pel de França empenyornant-li les rendes reials dels comtats de Rosselló i Cerdanya, cosa que de fet comportà el pas

d'aquests a administració francesa. A la Vall de Ribes, part del comtat de Cerdanya, la política francesa s'emmarcà en els *Capítols fets entre lo senyor rei de França e la Vall de Ribes*, ací transcrits sense indicació arxivística (109-111), en els quals hom subratllava la cohesió de les parròquies de la dita Vall i d'aquesta amb els dos comtats, i veia reconegudes totes les peticions presentades a la nova corona, «més condescendent i favorable als ,privilegis i llibertats'» (108) que els reis Trastàmara. — J. P. E. [17.855]

Antònia CARRÉ, *L'Espill de Jaume Roig: Bibliografia comentada*, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 15 (2001), 383-414.

L'autora defineix aquestes pàgines com a «recopilació dels treballs publicats sobre l'*Espill* de Jaume Roig des del 1610-11 fins a l'any 2001. Recullo des dels apunts més antics dels segles XVII i XVIII (els de Gaspar Escolano, Josep Rodrigues, Antoni Bastero, Gregori Maians, Vicent Ximeno i Martín Sarmiento), perquè tenen el valor anecdòtic d'esmentar Jaume Roig i de posar de manifest els prejudicis ideològics de la seva època, fins als articles més actuals de què tinc notícia, passant per l'estudi d'Alfred Morel-Fatio (1884-1885), que és el primer assaig d'envergadura dedicat a l'*Espill*» (383). Són cent publicacions, les vint-i-tres primeres de les quals presenten el ms. Vat. lat. 4806, les edicions, traduccions i transformacions dels versos en narració prosaica (384-391); les següents presenten i resumeixen les altres setanta-sis, per ordre alfabètic del primer cognom dels autors (391-414); totes les fitxes porten, ultra el títol, un resum del contingut. — J. P. E. [17.856]

Anna Isabel PEIRATS NAVARRO, *De no concepta: debat versus veritat a l'Espill de Jaume Roig*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 12 (2001), 7-45.

Després d'una exposició de conceptes teològics emparentats amb el tema (7-11), l'autora concentra la seva atenció en el cent tres versos dedicats al tema de la Puríssima Concepció de Maria en l'*Espill* de Jaume Roig, i en la seva dualitat redaccional entre el text del manuscrit (Vat. lat. 4806) i la primera edició del mateix (València 1531): «allà on Roig havia incidit en una postura oberta i permissiva d'opinions a favor / en contra del dogma immaculista, aquesta primera edició capgirava totalment la lectura» (10), a favor de la tesi puríssima; entremig havia eixit també a València 1518 l'edició del *Liber de conceptu virginali o Liber secularis et iacobitae* [de Ramon Estruc de Cortielles: cf. ATCA, XVIII (1999), 844-848] (19-21 i 41); la dualitat manuscrit-edició és exposada de forma analítica seguint les quatre parts del dit fragment en el nucli central de l'article (22-40), fins i tot reduint les diferències a gràfiques (38-39). La conclusió és que tots els elements de judici resultants de la dita anàlisi condueixen a la conclusió que el fragment puríssim de l'edició no és de Jaume Roig, ans d'autor diferent (41). Hi ha bibliografia (42-45). — J. P. E. [17.857]

Pep VILA, *Un rudiment d'un misteri nadalenc del segle XV*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 247-249.

Entorn el 1929 Josep Gudiol i Cunill donava a conèixer una vintena de versos d'un misteri nadalenc copiat a darreries del segle XV en un manual del Museu Episcopal de Vic; no havent estat aquells versos coneguts pels investigadors posteriors, l'autor els ha cercat en el fons esmentat i, en no trobar-los, els reproduïx tal com havien estat publicats per Gudiol (249). — J. P. E. [17.858]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Agnès de Pacs i l'entorn humanista*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 10 (2000), 21-47.

L'autora enceta el seu article amb un recompte d'allò que Mallorca produí de destacat en les lletres i en la cultura catalana del segle XV. Quant a Agnès de Pacs (c. 1415-1485), ens n'és presentada, un per un, tota la família: pares, germans i germanes (22-23); casada amb Nicolau de Quint i Net, també coneixem la família del marit (24). Ella es deia Agnès de Pacs i Segarra i esdevingué famosa «com a protectora de l'Estudi General i, sobretot, de la càtedra lul·lística»; i tingué tres fills (resums de dos testaments: 26-28), tot i que «restà vídua gairebé cinquanta anys» (25-26): mestressa d'una de les primeres fortunes mallorquines del moment, constituïda sobretot per censals; fou decididament realista i contrària a les institucions catalanes en la guerra contra Joan II (30-31); en cinc generacions els Quint passaren de mercaders a cavallers (31); per successius inventaris de l'ARM, *Protocolos notariales*, és conegut l'alberg dels Quint a Ciutat i els seus estadants, on no mancaven llibres vells no identificats dins una caixa, i llibres de comptes de mercader, aquests ben identificats (31-34); resumit el gruixut testament (del mateix fons de l'ARM: 34-36), arriba la fundació lul·liana a favor de les «scolis reverendi magistri Raymundi Lulli», l'èxit de les quals en la persona de Pere Deguí revifà la contraposició inquisitorial; aquesta no fou l'única dificultat (36-39); les darreres pàgines presenten els parents interessats en lul·lisme: Esperandéu Espanyol i Pacs, Joan Gual i Pacs, Ferrando i Teseu Valentí, Gregori Genovard i Espanyol, Nicolau de Pacs, Miquel Abellar, Joan Cabaspre, Pere Martorell, Jaume de Montanyans, Francesc Prats, Antoni Nadal, Llucià Colomines i Andreu Sanç (40-46). — J. P. E. [17.859

Maria BARCELÓ I CRESPI, *Els Llitrà, Una nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval* (Llibres de la Nostra Terra, 49), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner, editor 2001, 296 pp.

Tres seccions configuren aquest llibre; les d'exposició directa del tema (7-114), completades amb les de bibliografia i arbres genealògics (117-124); el regest de la documentació arxivística relativa a la família Llitrà i persones connexes (127-249); i la dedicada a transcripció de documents i lletres (250-291). Els arbres genealògics (121-123) ajuden a comprendre la secció documental, on és aplegat tot allò que fa referència als diversos Llitrà, alfabèticament ordenats, entre els quals destaca Pere, ambaixador del Gran e General Consell davant Ferran II Trastàmara el 1487 per a haver revocació del fet dels tintorers, i protagonista de les pàgines 166-208. També surten en aquesta secció d'altres personatges com Beatriu de Pinós (155), el futur Alexandre VI de pas per Mallorca (177), Francesc Prats (209), Bartomeu Caldentey i Nicolau Calafat (221); també hi ha notícies interessants per a aquestes pàgines com és ara la decisió del capítol catedralici de Mallorca establint el càrrec de mestre de cant el 1462 (239) i el resum d'un document notarial contractant un ensenyament particular i casolà el 1474 (245) o la compra de registres d'altres notaris (192). Els documents aplegats al final, ultra informar de l'afer pel qual Pere Llitrà era en cort reial, donen notícia de la por de les autoritats davant la possibilitat que se'ls presentessin els nous inquisidors, d'una banda, i de l'altra de l'avenç militar de Ferran II amb la conquesta de Vélez Málaga i Málaga, amb informació d'episodis d'aquella guerra (268-269) i admirada descripció del entorn de la dita capital (275-278), dins la qual una frase crida l'atenció: «Sian fetas gràcias a N. S. Déu qui tal terra ha volguda vendicar e restituir a la professió sanctíssima cristiana e maiorment a la felícissima Casa d'Aragó ,licet omnes castellani hoc equo animo minus ferant, etc.'» (277); en l'inventari ,post mortem' del fuster pollencí Pere Llitrà trobem que posseïa un *Breviari d'amor* i «un altra libre, los Avangelis en pla descornat» (254: 1460); i en el del també pollencí Martí Llitrà, prevere, del 1495, constaven «un Breviari de preguamí molt vell sens cubertas» (segurament el mateix que el 1505 tornava a comparèixer en l'inventari del també pollencí i prevere Jaume Cerdà: «hun breviari de preguamí descornat molt vell»: 165), i «hun libra de paper... apellat *Lo Floret*» (260). Tot aquest gruix de documentació i d'altra que no és explicada permet de reconstruir tant el personatge, Pere Llitrà, nascut el 1445 i traspasat el 1504 (9-18), com la seva trajectòria professional de notari d'algunes de les institucions mallorquines més importants (18-34), les sis ambaixades davant el rei en nom de la ciutat, en un moment en què hom col·locava il·lusions i esperances en el ,redreç' de Ferran II (35-66) i l'herència escrita de les lletres, salvades en un petit quadern afegit al volum AH 683 de l'ARM, «bona mostra de bella

prosa en català» (66-69). Les pàgines restants són dedicades a altres membres de la família o relacionats amb aquesta (99-114). — J. P. E. {17.860

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Entorn de Pere Miquel Carbonell. Primer comentari sobre les Regles d'esquivar vocables. (Edició i estudi de 1999)*, dins «Misc. Tavani, 2», 83-95.

L'autor repassa el ressò que ha tingut la seva recent publicació en llibre de les *Regles...*, i les reticències sobre algun punt concret: l'autoria de Pere Miquel Carbonell, que l'autor té per ben fonamentada i resolta. Tracta amb detall l'alt grau de coneixement dels parlars valencians que mostren les *Regles*; un cop debatuda, la qüestió resulta centrada, si es tenen en compte d'altres interessos, com és ara la defensa de la llengua culta, el pes de l'etimologia, l'acceptació social dels vocables en joc, que també concorren en l'obra de Carbonell, els quals reduirien a una proporció més ponderada aquell suposat valencianisme. Els materials amb què hauria treballat Carbonell són de procedència variada, i hauria estat sota la influència del seu cosí Jeroni Pau, que arribava d'Itàlia. Finalment, quant al nom que Carbonell donaria a la llengua, no hi ha cap diferència amb la manera com avui la coneix la romanística. — J. de P. {17.861

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Les Regles d'esquivar vocables. Autoria i entorn lingüístic* (Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 112.

La nova edició de les *Regles...* pel dr. Antoni M. Badia i Margarit [cf. ATCA, XIX (2000), 715-719 i notícia bibliogràfica precedent], ha estat l'ocasió «per acostar-nos a aquest notable monument lingüístic» (10); resumit el llibre (10-12), assenyala el seu capgirament d'atribucions de les seves dues parts (a Jeroni Pau o Miquel Carbonell la primera, a Bernat Fenollar la segona) (13-14). Per la seva banda, l'autor declara el seu propòsit d'afegir a algunes de les *Regles...* «algunes dades documentals d'interès» i de comparar els consells o recomanacions de les regles amb el que topem als escrits de Carbonell i de Fenollar i en altres monuments de la llengua» (16), cosa que fa en el capítol 4. *Anàlisi de normes proposades i reprovades* (18-93). La conclusió afirma que Carbonell no pot ésser l'autor perquè en els seus escrits prescindeix normalment de les *Regles...*; i «en canvi... no trobem aquestes contradiccions en els escrits de Fenollar...» (94-95); «...hi ha en elles [les *Regles*] una llavor valenciana i... només a partir de València s'explica la majoria de les prescripcions», que serien un ressò no massa allunyat de Fenollar (96). Hi ha bibliografia (97-105) i taula de mots (107-112). — J. P. E. {17.862

Antònia CARRÉ, Lluís CIFUENTES, *Quesits (Barcelona, Pere Posa, 1499): una traducció catalana desconeguda del Liber de homine (Il perchè) de Girolamo Manfredi amb filtre napolità*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 543-560.

Els *Quesits*, atribuïts a Albert el Gran, foren publicats per Pere Posa, presents per partida triple en l'inventari autògraf de la seva impremta poc abans de la mort; se n'han conservat quatre exemplars; Konrad Haebler la identificà amb el *Liber aggregationis seu de secretis* del dit mestre i així ha estat repetit (544-548); els autors, en canvi, afirmen: «Una anàlisi comparada de l'obra impresa per Pere Posa ens ha permès d'identificar-la com una traducció del *Liber de homine...* de Girolamo Manfredi» (548); presentat el nou autor i la seva obra, arriba la juxtaposició dels dos texts de tres paràgrafs d'un capítol (553); la traducció catalana es basaria en la italiana de Nàpols 1478, tal com demostra la comparació de texts (557), edició que, a diferència de l'original bolonyesa del 1474, fou furtada a Girolamo Manfredi i atribuïda a Albert el Gran; aquesta atribució, present en l'exemplar vingut de Nàpols a Catalunya, fou repetida per Pere Posa (558-560). — J. P. E. {17.863

Lluís CIFUENTES, *Las traducciones catalanas y castellanas de la Chirurgia magna de Lanfranco de Milán: un ejemplo de intercomunicación cultural y científica a finales de la Edad Media*, dins *Medieval Translation*, 95-127.

Resumida l'obra de Lanfranco da Milano i la seva fortuna editorial, tant l'anterior com la posterior a la impremta (97-100), aquesta fou particularment àmplia en llengua catalana, tal com demostren els quatre manuscrits conservats (101) i la vintena de documentats en antigues biblioteques dels Països Catalans i de Sicília. Les dades dels inventaris manifesten l'existència d'almenys dues traduccions catalanes, ben distintes d'acord amb la mostra textual, que s'estén a la comparació entre un text català i l'original llatí (106-107); el text català, de més a més, hauria estat el pont entre Itàlia i Castella, com demostrarien el primer text del ms. de Madrid, BN ms. 10011, sembla escrit per un castellà potser a Barcelona (110-116; reproducció d'una pàgina: 113), i l'edició de Sevilla 1496, d'autor clarament vinculat a ensenyament de mestre valencià (117-119); hi hagué d'altres possibles influxos (120-121). Hi ha bibliografia (122-127). — J. P. E. [17.864

Joan SOLER I JIMÉNEZ, *La biblioteca litúrgica de l'església de Sant Pere de Terrassa (1406-1606)*, dins «Terme. Revista d'Història», 16 (novembre 2001), 29-60.

Durant aquells dos segles se succeïren vint-i-tres inventaris de béns, en els quals eren inclosos els llibres. Exposada la dinàmica, a la qual responia la redacció d'un inventari, normalment pel canvi de responsable dels béns materials d'una església, com també les causes de la renovació dels llibres, en part per les novetats introduïdes en la litúrgia (29-36), segueix la qualificació de cada classe de llibres litúrgics (37-44) i l'aplec de notícies relatives als llibres d'aquella església, tretes sobretot d'actes de visita pastoral (44-48); segueix l'aplec de notícies sobre tots i cada un dels llibres litúrgics de la dita parròquia (49-56) i dels altres dos no litúrgics: un *Graecismus* d'Everhard de Béthune i un *Tractatus de corpore Christi* de Gil de Roma (Aegidius Romanus) (56). La documentació de base és a Terrassa, AHC, *Llibre de consells de la parròquia de Sant Pere*, i Barcelona, ADB, *Visitacionum*. — J. P. E. [17.865

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *L'escut dels Gualba*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2001), 115-118.

Nissaga famosa per personatges com Ponç de Gualba, bisbe de Barcelona a començaments del segle XIV, per Joan de Gualba, conservador i editor del *Tirant lo Blanc*, i per Lucrècia de Gualba, patrocinadora de la construcció de la Casa de Convalescència, ara Institut d'Estudis Catalans, cantada el 1624 en una dècima no excessivament reeixida (116-117), l'autor ha identificat per partida doble el dit escut en l'edifici esmentat; n'hi ha tres reproduccions (116-118). — J. P. E. [17.866

Víctor NAVARRO BROTONS, *Escolasticisme i humanisme en els estudis científics de la Universitat de València*, dins «Afers. Fulls de Recerca i Pensament», núm. 38 (2001), 15-38.

Presos en sentit molt ampli tant 'ciència' com 'humanisme', l'autor considera que «el ric panorama de doctrines i personalitats que es reuniren entorn de la Universitat de València al segle XVI, ens pot ajudar a repassar algunes de les novetats historiogràfiques que s'han produït darrerament respecte als dos conceptes esmentats» (19). El corrent bàsic seguia essent l'aristotelisme, al qual Joan de Salaia, tot i el seu arrelament nominalista, va contribuir amb el comentari al *De coelo et mundo* del 1517, on ja, resultat dels descobriments geogràfics, revisava conceptes com la forma i estructura de la terra o la inhabilitat de la zona tòrrida (21-23). Joan Lluís Vives editant el comentari de Hans Dullaert de Gant als *Metheorologorum* d'Aristòtil contribuïa a posar en dubte les idees rebudes sobre l'habitabilitat de la Terra i sobre si la Via Làctia era constituïda pels quatre elements (23). El metge mallorquí transplantat a València, Pere d'Olesa, no pas atomista, ans aristotèlic i averroista, es distanciava dels dos mestres «en la interpretació del concepte de forma substancial i de la

composició de la substància material constituïda, segons Olesa, per partícules o ,mínims naturals' dels elements» (24). En les dècades centrals del segle, hom abandonaria el nominalisme i tornaria a Aristòtil, però amb mentalitat més restringida. Pere Joan Nunyes, *De causis obscuritatis Aristotelis* del 1554, feia una dissecció entre allò que en l'aristotelisme era vàlid i allò que no ho era a mitjan segle XVI i ja donava a conèixer les ,hipòtesis' de Nicolau Copèrnic. Contribuïren a aquesta línia Bartomeu Josep Pasqual i Joan Bta. Montllor, i alguns mestres de la Facultat de Medicina (25-27), els quals completaven Aristòtil amb aportacions d'astronomia i d'astrologia (28-29). Jeroni Munyòs, catedràtic primer d'hebreu i després de matemàtiques, no publicà cap dels seus escrits, però aquests ara fan descobrir que també realitzà «activitats relacionades amb la tècnica o les matemàtiques aplicades» (30), que «el major volum d'escrits... són d'astronomia» (31), punt en el qual destaca el *Libro del nuevo cometa*, és a dir la ,supernova' (32), i que la conjunció d'humanisme i ciència (36) es realitzà sobretot en el seu *Commentum in C. Plinii Historiam naturalem*, on, ultra els resultats de la geografia renaixentista «exposa les seues idees cosmològiques i teològiques» (34), amb una certa coloració estoica (31-36). Dídac Mas intentava de sintetitzar les aportacions noves en la seva tradició aristotèlicotomista (37-38). — J. P. E. [17.867]

Mariàngela VILALLONGA, *Humanisme català*, dins «Misc. Prats», I, 475-488.

L'autora recorda la posició negativa dels qui almenys dubten que hagi existit un ,humanisme català dels nostres escriptors en vulgar' en els segles XIV i XV, admetent que hi hagué humanistes catalans que escriviren en llatí (476-478). Amb J. N. Hillgarth també recorda que «no va existir un humanisme en estat pur, ni tan sols a Itàlia» (478-479), bo i afegint que no s'ha d'amidar l'humanisme català amb les mesures ni del toscà ni del castellà (480), car hi ha un element comú de l'humanisme, consistent en «la voluntat de l'ús d'una llengua elegant equiparable a la de l'antiga Roma, prioritàriament la llengua llatina però sense deixar de banda la llengua vulgar» (480), fins a darreries del segle XV format per aquells que Pere Miquel Carbonell acollí en el seu *De uiris illustribus catalanis*, bons coneixedors i àdhuc professionals dels ,studia humanitatis' (482-483), en relació als quals segueix pendent el gran deure de conèixer i de publicar llurs obres. «Per tot això, penso que podem parlar sense complexos d'humanisme a Mallorca, a Catalunya i a València» (487). — J. P. E. [17.868]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Los juristas mallorquines del siglo XVI*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 10 (2000), 63-104.

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Los juristas mallorquines del siglo XVII*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 11 (2001), 59-105.

Les pàgines inicials d'aquest article recorden que durant el segle XVI Mallorca no tenia escola universitària de dret i que només durant un parell d'anys Antoni de Verí explicà els *Instituta* entorn el 1513 (64); per això calgué que els juristes es formessin en universitats continentals, Lleida o Salamanca, però sobretot en les italianes de Pavia, Pàdua, Bolonya i encara més en la de Pisa (64-65). Potser per això, les autoritats eren més exigents a l'hora de reconèixer títols d'universitats llunyanes. El camp d'actuació dels lletrats a Mallorca era abundós, des de la Reial Audiència, passant per les assessories de jutges reials, advocacia de la universitat del Regne, Inquisició i d'altres càrrecs dins el Gran i General Consell (65-68) o en l'Església; s'anaren dibuixant raguèlies de juristes (68-69) i alguns escriviren de temes diversos, però manca «una literatura dedicada al derecho peculiar de Mallorca» (70). Segueixen les breus biografies dels juristes mallorquins del segle XVI, per ordre alfabètic, amb abundosa indicació de fonts; Jeroni Colomines hauria escrit alguns *Responsa* inclosos en l'aplec de Ramon de Verí (78); Pere Malferit de Montanyans és autor d'un *Apologeticum iuris responsum pro iustitia Regum Catholicorum in occupatione Indiarum*, publicat el 1592, i d'un informe sobre el dret del rei al ducat de Milà (83); Miquel Miralles i Armadans escriví una autodefensa: *Pro Michaelae Miralles...*, i un repertori de privilegis del Reial Patrimoni, *Index rerum quae... Regium Patrimonium iurisdictionemve concernunt...*, inèdit (85);

Pere Moll i Ballester el 1574 publicà dues obres a Bolonya: *Responsum pro amico... i Brevis ac moralis admonitio...* (86); Jaume Montanyans i Berard publicà el 1536 a València *Disputatio de armis clericorum et religiosorum...* (87); Ramon de Verí i Moyà, ultra un escrit d'autodefensa *Pro sui honoris defensione in causa sindicatus*, recollí en tres volums inèdits dictàmens i al·legacions d'advocats diversos: *Consiliorum seu responsorum ad causas...* (97). Les darreres pàgines apleguen bibliografia (101-104).

Les pàgines relatives al segle XVII són paral·leles de les del segle XVI; les introductòries recorden la defensa del Gran e General Consell de l'exclusivitat de mallorquins entre els jutges de la Reial Audiència de Mallorca (59), l'escassetat de càrrecs públics per a advocats, les universitats, normalment de la Corona, on els mallorquins estudiaven, i deixant Itàlia amb una, la de Pavia, l'habilitació tant civil com eclesiàstica encarregada a la facultat de Mallorca des del 1691 (61-62), les repercussions de les bandositats de Canamunt i Canavall, la importància de les biblioteques de religiosos (64), la poca quantitat de llibres jurídics d'autors mallorquins del segle XVII (64-65). En la secció de fitxes personals, ultra els abundants autors d'al·legacions jurídiques impreses, trobem que algunes dissertacions de Gaspar Amer foren publicades el 1711 pel seu deixeble Miquel Serra i Maura (68); el *Por la Junta de la Universal Consignación...* de Bernardí Bauzà Ferrando (70-71); la *Recopilació de les franqueses y dret municipal de Mallorca*, de Pere Joan Canet, Antoni Mesquida Romaguera i Jordi Zaforteza, que no arribà a ésser publicada (65 i 74); la *Historia General del Reyno Baleárico*, de Joan Bta. Dameto (77); l'*Aparato astronómico* i escrits de matemàtiques de Diego Desclapés de Montornés (78); el *Príncipe en la guerra y en la paz* i la continuació de la historia de Dameto, de Vicenç Mut i Armengol (90-91); l'entremès *Els tres Joans* de Jaume Pujol (95). Hi ha bibliografia (103-104). — J. P. E. [17.869-17.870]

Jordi PARDO PASTOR, *El cercle lul·lià de València: Alonso de Proaza i Joan Bonllavi*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 14 (2001), 33-45.

La protecció reial i la vitalitat de l'Escola Lul·liana de Barcelona estengueren el lul·lisme pels altres estats de la Corona; Proaza hauria estat figura cèntrica en el grup de València en el pas del segle XV al XVI des de l'edició de l'*Ars metaphysicalis* de Jaume Janer a la de llibres diversos del mateix Lull, en un dels quals, la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar sarraceni*, publicà per primera vegada l'anomenada *Sententia definitiva* del 1419 [però no s'entén la frase aplicada a la dita ,sententia: «tot i aprovant-se en els arxius locals de l'Església» (37); el text de la dita *Sententia* publicada per Proaza és transcripció de la còpia (còpia!, no original) legalitzada per un vicari general i tres notaris de Mallorca, còpia que encara es troba a l'Arxiu del Regne de Mallorca]; en una altra de les edicions lul·lianes afegia una *Epistola Jobanni Bonlabii*, que continuaria la feina editorial amb la publicació a València 1521 del *Blanquerna* revisat (41-45). — J. P. E. [17.871]

Miquel MIRAMBELL I ABANCÓ, *Contribució a la història del llibre cincientista del bisbat de Vic*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 145-173.

Només el 1743 arribaria el primer llibre imprès a Vic; els segles anteriors calgué encarregar els llibres vigatans, sobretot els vinculats al bisbat de Vic, a impremtes foranes; l'autor ha rastrejada la documentació pertinent a Vic, Arxius de la Cúria Fumada i Capitular, exposada ací en quatre apartats dedicats a la tipografia, al suport escriptural, a l'enquadernació i als texts manuscrits, amb el resultat de confirmar la persistència del llibre gòtic fins ben entrat el segle XVI. Quant a les tipografies, Vic depengué de Barcelona i ja el 1495 el bisbat contractava amb Joan Rosenbach i Joan Luschner quatre-cents exemplars del *Missale Vicense*; abans, el 1482 Nicolau Spindeler havia imprès el *Breviarium Vicense*, que el 1498 Rosenbach tornaria a editar i encara imprimiria el 1507 unes *Hores* del bisbat de Vic i el 1508 un *Ordinarium Vicense* (147-150); el 1546 seguiria nova edició de *Missale* i d'*Ordinarium Vicense* a Lió, on en anys successius serien editats d'altres llibres litúrgics de bisbats de Catalunya (153); el *Breviarium Vicense* del 1557, també de Lió, havia prescint de la lleterria gòtica i emprava la humanística (159), com Claudi Bornat en

l'*Ordinarium Vicense* del 1568 i Sebastià de Cormelles el 1596 (155). El paper era predominant (156), però amb alguna excepció a favor del pergamí (158, nota 34); els documents confirmen que l'enquadernació no anava inclosa en la impressió i era feina dels llibreters; no mancava alguna enquadernació amb argenteria (158-161) ni algun encàrrec escadusser de còpia manuscrita (162-163). L'apèndix conté onze documents dels anys 1507-1562, tots de l'AEpiscopal de Vic (165-173). — J. P. E. [17.872]

Felip MUNAR I MUNAR, *La Passió de Jesucrist i el Cançoner popular*, dins «Onzè Col·loqui», III, 156-175.

Recull de versos dedicats a la Passió, començant per les cinc breus composicions aplegades en el *Cançoner Roviro* del 1507 (156-157); en segueixen del segle XVIII (136-137) i tota una corrua de diverses en diferents versions i no datades, però que podrien ésser anteriors al segle XIX, fins que arribem al *Deixem lo dol*, que els menorquins del segle XVIII s'endugueren a San Agustín, de Florida (159-162). Segueixen més composicions no datades (163-174). Hi ha bibliografia (174-175). — J. P. E. [17.873]

Eulàlia DURAN I GRAU, *Patriotisme i historiografia humanística*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 43-58.

Encara que l'autora ja de bell començament qualifiqui aquestes pàgines d'«hipòtesi d'interpretació dels diferents mecanismes que articulen el sentiment patriòtic al llarg del segle XVI» (44), allò que li serveix de primera matèria, que són els textos, per força ha d'entrar en aquestes pàgines, en les quals ella ha aplegat les manifestacions formulades pels nostres escriptors del Renaixement; quant al mot 'nacionalisme', desconegut abans del segle XVIII, ens en donen l'equivalent l'ús que ells fan de paraules com 'pàtria, nació, privilegis, llibertat' i, no cal dir, 'llengua', que «pot arribar a definir la pròpia pàtria» o nació, «que designava els que parlaven una mateixa llengua» (45) i es trobaven sota una mateixa estructura política presidida per una monarquia; el darrer element «pot explicar potser l'ambigüitat del marc patriòtic que oscil·la entre regnes, Corona d'Aragó, Espanya, Europa» (46). Els retòrics-historiadors de la Renaixença haurien concentrat la seva atenció en allò que enaltia la pròpia 'nació': els orígens mítics en la línia d'Annio da Viterbo, la legitimitat 'gòtica' dels fundadors de la Casa de Barcelona, herois com Jofre el Pelut o Otger Cataló i en l'inici dels nous regnes i configuració definitiva de la Corona, Jaume I (47-51). Però l'absència del rei i la castellanització d'Espanya' (52-54), féu néixer un patriotisme centrat en la defensa de les pròpies institucions sovint contra la monarquia i els seus representants, cas de Joan Fiveller; però les protestes contra la identificació Espanya = Castella no foren prou eficaces; i Zurita obrí un altre front dins la corona, en minimitzar, contra la documentació que ell coneixia, l'aportació de Catalunya, polèmicament defensada per Francesc Comte, Andreu Bosch o Antoni Viladamor (55-58). — J. P. E. [17.874]

Mariàngela VILALLONGA i Daniel FERRER, *La fundació de Girona en la historiografia humanística: l'exemple de Francesc Tarafa*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 305-322.

Els dos autors pretenen «estudiar l'origen mític de la fundació de la ciutat de Girona a través de la historiografia generada durant els segles XV i XVI, tant en llatí com en català». Són, doncs, estudiats els punts de vista de Jeroni Pau, Pere Tomic, Joan Margarit, Pere Miquel Carbonell i Francesc Comte, entre d'altres. I són contrastats amb el d'Annio da Viterbo (Giovanni Nanni), 'el gran falsificador', que proposà una genealogia núpida per al fundador mític de Gerunda, Gerió, al qual atribueix tres fills. Annio hauria influït en Nebrija, Luca Marineo Siculo, Anton Beuter i sobretot en Francesc Tarafa, que s'empassà acríticament les propostes d'Annio. Joan Lluís Vives i

assenyaladament Francesc Calça rebateren les tesis d'Annio. Gaspar Roig i Jalpí, altre falsificador acreditat, és el més murri: en escriure la *Crònica* com a fals Bernat Boades «no s'atreveix a assegurar que Girona fou fundada per Gerion; mentre que en el *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*, reconegudament escrit en ple segle XVII, ja és Gerion qui funda Girona i qui basteix la torre Gironella». Roig i Jalpí sabia perfectament que foren els humanistes de finals del segle XV i del XVI els qui divulgaren la llegenda de Gerion. — J. de P. [17.875

Mª Dolores DÍAZ DE MIRANDA MACÍAS, Ana Mª HERRERO MONTERO, *La filigrana papelera del peregrino*, dins «Memoria Ecclesiae», XVIII (2001), 317-338.

Són integrades en aquestes pàgines les dades descobertes per Oriol Valls i Subirà, documentant la fabricació i ús de paper amb aquesta filigrana a Catalunya durant el segle XVI (318-320); la seva presència en arxius de Catalunya (329-330); i set reproduccions de dibuixos diversos de la dita filigrana en paper fabricat durant el segle XVI a Barcelona, Olot, Tarragona i Vic (333-334). — J. P. E. [17.876

Josep M. PONS I GURI, *Les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i de Bas, l'any 1527*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 155-224.

L'autor resumeix la història dels titulars dels vescomtats de Cabrera i de Bas des de la guerra civil catalana del segle XV fins a principis del segle XVI, per tal d'aclarir eficaçment «els factors que van comportar que s'introduís en aquells vescomtats la nova dinastia baronial dels almiralls majors de Castella» (155-162). Després descriu el contingut de l'acta de presa de possessió d'ambdós vescomtats per Federique Enríquez de Cabrera, representat pel seu procurador Joan de Villarroel, esdeveniment que s'allargassà del 24 de maig al 3 de juny del 1572 (163-169). És publicat al final el llarguíssim instrument dels notaris Marc i Jaume Joan Coll (171-224). L'autor, pouant en el seu coneixement de la documentació històrica dels dits vescomtats converteix aquesta edició d'un text administratiu en una finestra oberta sobre un esdeveniment social (feudal) captat en tota la seva vivor. — J. de P. [17.877

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *L'obra profana d'Andreu Martí Pineda i la literatura valenciana a la primera meitat del segle XVI*, dins «Llengua & Literatura», 12 (2001), 78-104.

L'autor fa un esforç per a situar en el context cultural, literari i editorial valencià de la primera meitat del segle XVI dues obretes de tema profà d'Andreu Martí Pineda, autor poc conegut i del qual Martínez Romero resumeix vida i obra. Presenta després *Consells a un casat*, *Consells a una casada* i la *Disputa de viudes i donzelles*, obres en vers de temàtica matrimonial i to lleuger, més aviat tradicionals, lluny de preocupacions humanístiques i assenyaladament del *De institutione feminae christianae* o del *De officio mariti* de Joan Lluís Vives i de la influència que Erasme de Rotterdam tingué a València. Per això les data d'abans del 1528, quan apareix la *Institutio feminae* de Vives. L'edició valenciana del 1561 dels mediocres versos de Martí Pineda al costat del clàssic Roig s'hauria d'explicar no solament a partir del patriotisme lingüístic, ans també perquè la literatura de temàtica matrimonial escrita massivament en castellà a València en aquell moment hauria creat unes expectatives que l'autor aprofità. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.878

Perellós de PACS, *Noticiari d'una casa noble mallorquina (1539-1576)*. Estudi, transcripció i notes a cura de Jaume ALBERTÍ i Ramon ROSSELLÓ. Presentació: Lleonard MUNTANER (L'Espill, 1), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner 2001, 134 pp.

Perdut l'original, les anotacions privades de Perellós de Pacs es conserven en còpia de Bartomeu Pascual datada el 1870 ara a l'ARM, *Miscel·lànies Pascual*, VIII. Les pàgines introductòries ens presenten autor, família i obra; l'autor és fadrí d'una de les principals cases nobles mallorquines, perseguida per la Germania, 'castellans' del castell de Bellver; ell personalment és donzell i per la muller Paula vinculat a una altra de les grans famílies, els Albertí, ambdós ben coneguts pels respectius testaments (20-22), als quals cal afegir un fragment d'inventari (23); la principal dedicació d'En Perellós sembla haver estat la de negociar amb inversions en censals (18-20), cosa que constitueix el tema principal de les seves anotacions privades; altre tema recurrent són les dades sobre inici, pagues i final del servei dels criats i criades, dels quals fa constar la nació o el poble de procedència; entremig d'aquestes menudències, trobem excepcions com és ara la descripció de la visita de l'emperador Carles a Mallorca l'octubre del 1541, descripció que deixa entreveure que les coses no anaren fines ja des del moment de l'arribada (88-90); assenyalem també la narració del seu empresonament per una fiança (43) i la d'un empresonament de tres encausats i fuga de dos del castell de Bellver (52-53). Hi ha vocabulari de mots inusuals (103-116), bibliografia (117-118) i taules onomàstica (119-124), toponímica (125-126) i de matèries (127-129). — J. P. E. [17.879

Pablo PÉREZ GARCÍA, Jorge Antonio CATALÀ SANZ, *Epígonos del encubertismo. Proceso contra los agermanados de 1541* (Historia. Estudios), València, Biblioteca Valenciana 2000.

Llibre només conegut per la recensió publicada dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXI (2001), 769-772. — J. P. E. [17.880

Andrea BATTISTINI, *Il 'De Disciplinis', enciclopedia irenica di Juan Luis Vives*, dins *Le origini della Modernità. I. Linguaggi e saperi tra XV e XVI secolo. II. Linguaggi e saperi nel XVII secolo*. A cura di Walter TEGA, Florència, Leo S. Olschki Editore 1998-1999, I, 153-164.

Títol només conegut per la referència de «Collectanea Franciscana», 71 (2001), 583. — J. P. E. [17.881

J. A. FERNÁNDEZ-SANTAMARÍA, *The Theater of Man: J. L. Vives on Society*, Philadelphia, American Philosophical Society 1998, XI i 209 pp.

Llibre només conegut per la recensió de Hilmar B. Pabel, dins «The Sixteenth Century Journal», XXX (1999), 487-489. — J. P. E. [17.882

Valentín MORENO GALLEGO, *Consideracions sobre Joan Lluís Vives als cercles cortesans europeus*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 38 (2001), 71-95.

Els 'cercles cortesans europeus' eren aquells que en les corts diverses donaven i imposaven la pauta per a l'educació dels cortesans, on entrava la relació del noble cortesà amb les lletres, i l'autor s'encara amb el tema de «com s'hi insereix la figura intel·lectual i personal de Joan Lluís Vives» (72), recordant, primer, la producció vivesiana de caràcter polític (74-75), i esbrinant tot seguit la relació entre l'entorn cortesà i l'elaboració de certs escrits de Vives, sobretot els de la seva etapa anglesa (77-83), a la qual seguí la relacionada amb la cort de Carles V, de qui rebé pensió anyal després del *De concordia et discordia in humano genere*, en la cort del qual, però, havia baixat la valoració social del llatí («la gramàtica era per a estudiants pobres»), la dedicatòria de les *Declamationes sullanae* a Joan de Portugal, i la de les *Exercitationes linguae latinae* al príncep futur Felip I (II de Castella) (84-89). Les atencions dels sobirans a Vives li asseguraren les dels cortesans, en particular les dels valencians (90-94). — J. P. E. [17.883

Francesc PONS FUSTER, Miquel ALMENARA, *Les relacions dels humanistes valencians amb la cort imperial de Carles V*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 38 (2001), 39-69.

Durant el regnat de l'emperador Carles foren comptats els valencians que tingueren relació, sobretot estable, amb la cort imperial (40). Entre els qui n'hi mantingueren, els autors assenyalen tres graus, el primer dels quals, tret de Vives, és ocupat pels qui hi tingueren relació duradora: Joan Martí Població, Honorat Joan i Frederic Furió i Ceriol; en segon grau es troben els qui tingueren relació esporàdica, potser perquè no conseguiren pujar al primer grau: Pere Joan Oliver, Joan Martí Cordero, Jeroni Munyòs i Joan Salaia; ocupen el tercer grau els qui dedicaren obres a l'emperador o escriviren sobre política imperial: Joan Bta. Anyés, Francesc Deci, Joan Lluís de Cervelló, Bernardo Pérez de Chinchón, Pere Anton Beuter i Joan Àngel González (44), de cada un dels quals són exposats els mèrits en les pàgines següents [però Honorat Joan (45-46) no féu una lectura d'Ausiàs Marc per als cortesans?] i parcialment traduït el fragment de Salaia enaltint l'emperador per la seva política en la dedicatòria dels *Commentaria in secundum Sententiarum* del 1531 (52-53). En canvi, aquells anys coincidiren amb la dedicació dels humanistes valencians a la universitat i foren protegits per la noblesa del Regne, punt en el qual els autors veuen l'ocasió «de qüestionar algunes idees que han estat exposades sobre l'evolució de l'humanisme valencià i d'estudiar l'encaix d'aquestes idees, prenent com a punt de referència les diverses corts nobiliàries que protegiren el treball d'aqueixos humanistes (56), punt al qual són dedicades les pàgines finals (57-69). — J. P. E. [17.884

Blanca GARÍ DE AGUILERA, *Vidas espirituales y prácticas de la confesión. La recepción y transmisión de la auto-biografía espiritual femenina en la península ibérica y el Nuevo Mundo*, dins «Misc. Riu, II», 679-696.

Elisabeth RHODES, *Y yo dije, sí Señor, Ana Domenge and the Barcelona Inquisition*, dins *Women and Inquisition*, edited by M. E. GILES, Baltimore, John Hopkins University Press 1999, 134-154.

L'autora considera que les memòries escrites per religioses o dones similars «son textos que pertenecen a un proyecto literario común, fruto de la dirección espiritual y del diálogo entre confesores y mujeres devotas» (680). Dins aquest marc són presentades la mallorquina Isabel Cifre [cf. ATCA, XXI (2002), 1004, núm. 17.067-17.068, i 1011, núm. 17.096-17.097], autora de *Vida y revelacions de sor Helisabeth Cifra*, de Palma de Mallorca, Biblioteca March, *Manuscrits*, cas en el qual és el confessor, Gabriel Mora, qui escriu les descripcions de vivències espirituals rebudes en confessió (689-690); i la perpinyanesa Anna Domenge, que per manament del confessor féu escriure a una companya Petronila Piereç les seves vivències espirituals (*Autobiografía de Anna Domenge*, Barcelona, BU, ms. 1038), amb les quals es barregen les de les germanes Petronila i Ana María Piereç; Domenge fou objecte de l'interès de la Inquisició Espanyola els anys 1609-1610 (691-693).

El segon títol se centra en les esmentades investigacions de la Inquisició Espanyola [sense que, però, resulti clar si l'autora coneix el procés inquisitorial]. — J. P. E. [17.885-17.886

Pere MOLAS I RIBALTA, *Noblesa absentista i retòrica catalana*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XII (2001), 27-41.

L'absentisme de la gran aristocràcia de Catalunya a l'època moderna es compensava únicament a nivell retòric: discursos, gests, ritus. A base de bibliografia publicada i d'algun document de Barcelona, AHPB, l'autor analitza aquesta dialèctica en el cas dels Montcada-Aitona, dels Cardona i d'altra noblesa menor. Els moments de polarització d'aquesta dialèctica són, naturalment, la crisi del 1640 i la Guerra de Successió. Durant el segle borbònic per antonomàsia i més enllà, «la història es repeta, però en un context prou diferent». — J. P. E. [17.887

Joan YEGUAS I GASSÓ, *Sobre Beatriu Fernández de Córdoba (1523-1553) i la seva família*, dins «Miscel·lània d'Estudis. Quaderns de 'El Pregoner d'Urgell'», 14 (2001), 69-102.

Muller de Ferran Folc de Cardona-Anglesola, almirall del regne de Nàpols, qui sufragà l'edició barcelonina, 1560, de les *Obres del valeros cavaller y elegantíssim poeta Aussias March* (82-93), néta del Gran Capitán (82-83 i 71-75), aveïnada a Barcelona al carrer Ample i parroquiana dels Sants Just i Pastor, és objecte d'aquestes pàgines per la documentació final de la seva vida, el testament i inventari de béns (69-71; text d'ambdós documents, de Barcelona, AHPB, *Joan Jeroni Canyelles*: 94-102); és també transcrita la inscripció del sepulcre dels Cardona-Anglesola en l'església del convent de Bellpuig (76-80) i resumits el testament de Ramon Folc de Cardona-Anglesola, Nàpols 1522, i els capítols matrimonials entre Ferran i Beatriu (93-94), resums transcrits del *Índice y sumario de las escrituras que están el archivo de Bellpuig del duque de Sessa*, ara a Cervera, AHC, principal font de les presents pàgines, amb l'Arxiu del Marquès de Caldes de Montbui, *Papers del carrer Ample*. Entre les joies d'aquella dama consten «un llibre d'hores en pergamí, molt sumptuós, i tres saltiris amb incrustació de pedreria» (70 i 101). — J. P. E.

[17.888

Arturo LLIN CHÁFER, *San Juan de Ávila y los arzobispos santo Tomás de Villanueva y san Juan de Ribera*, dins «Anales Valentinus. Revista de Filosofía y Teología», 53 (157-179).

Pàgines de visió global. La relació de Juan de Ávila amb Tomàs de Villanueva es basa en la coincidència d'ambdós a Sevilla en un moment en què era fort l'influx espiritual de Fernando de Contreras (158-162); Juan de Ribera nasqué a Sevilla el 1532 i la seva relació amb Ávila començà els anys universitaris de Salamanca; ja bisbe i arquebisbe mantigué la relació personal i procurà de posseir un volum de sermons, l'actual ms. 1049 de València, Col·legi del Patriarca, en part autògraf de Ribera (174-176); aquella relació resultaria enfortida per la de Ribera amb Luis de Granada (177-178). — J. P. E.

[17.889

Stefania PASTORE, *A proposito di Matteo 18. 15. correctio fraterna e inquisitione nella Spagna del Cinquecento*, dins «Rivista Storica Italiana», CXIII (2001), 323-368.

En la persecució de l'heretge, la Inquisició Espanyola no s'aturava ni davant el secret de confessió, i segons l'autora «i gesuiti... non esitavano a rompere il segreto sacramentale per denunciare eventuali difetti di confratelli ai superiori» (326, nota 4), i molt més si es tractava d'heretgia oculta. Hi hagué discussions entre teòlegs i juristes, sense que manqui una lletra d'informació sobre el fet que pel Camp de Tarragona un antic cistercenc feia córrer que «la confession non era necessaria»: 348). Jeroni Nadal, en canvi, tant en les *Orationis observationes* com en les *Epistolae*, considerava adient als objectius pastorals de la Companyia l'ús del privilegi pontifici d'absoldre «in foro conscientiae» l'heretge ocult però penedit (350), tema que al cap de poc esdevindria cas de «espada y capa» entre Inquisició i Companyia (353-366). — J. P. E.

[17.890

Luca D'ASCIA, *Frederic Furió i Ceriol. Entre Erasme i Maquiavel*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 38 (2001), 123-154.

Traducció catalana de l'article de l'autor resumit per als lectors d'ATCA, XX (2001), 982-983, núm. 16.110. — J. P. E.

[17.891

Antonello MATTONE, *Il regno di Sardegna e il Mediterraneo nell'età di Filippo II. Difesa del territorio e accentramento statale*, dins «Studi Storici. Rivista Trimestrale dell'Istituto Gramsci», 42 (2001), 263-335.

Perduda La Goleta per a la monarquia hispànica a mans dels turcs, Sardenya es trobava a la primera línia de la tensió entre els dos blocs (Cristiandat i Islam) i això li assegurava una particular atenció en la política general de la monarquia. I el primer pas fou el d'encarregar una informació sobre l'estat de les costes sardes a Marc Antoni Camós i Requesens (epitafi: 263, nota 1), que entorn el 1572 presentava dues diverses *Relación de todas las costas marítimas de lo (!) Reyno de Cerdeña*, ara a Simancas, AG, *Estado* (263-265 i 293). Sardenya pertanyia a la Corona catalano-aragonesa, pluralment manifestada, per exemple en l'«attacco deciso alle libertà „forali” que sofrien tots els regnes per part de la monarquia (269-270); en el paral·lelisme entre les estructures polítiques tant municipals com estatals o corts i en la utilització de la llengua catalana com a pròpia de les Corts sardes (271; 316-317); en el sistema defensiu (i la seva financiació) a base de torres de guaita, inspirat en *De la fortificació e guarda ordinària del Regne de València*, del 1565 (291); igual com a Mallorca, també fou establert el tribunal de la Reial Audiència, «ad usum Regiae Audientiae Principatus Cataloniae» (325). — J. P. E. [17.892

Gonzalo FERNÁNDEZ-GALLARDO J., *La supresión de los franciscanos conventuales de la Corona de Aragón*, dins «Archivo Ibero-Americano. Revista Franciscana de Estudios Históricos», LX (2000), 217-241.

A base d'antigues cròniques franciscanes i de publicacions recents, són resumits els actes oficials de substitució dels franciscans conventuals pels franciscans observants, realitzats amb assistència de totes les autoritats l'onze de maig del 1567, tant a Sant Francesc de Barcelona, com a Sant Francesc de Palma de Mallorca (220-224). La segona part de l'article exposa les possibles raons per les quals ambdues autoritats s'associaren a imposar aquella substitució. — J. P. E. [17.893

J. Enric MUT I RUIZ, *La biblioteca de don Joan de Vic, bisbe de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVII (2001), 339-368.

En ésser nomenat l'any 1573 bisbe de Mallorca, el noble valencià Joan de Vic encarregà l'inventari dels seus béns, la tercera part del qual és dedicat a la biblioteca, en aquell moment formada per quatre-cents seixanta-un títols, amb cinc-cents vuitanta-cinc volums, només superada el 1550 per la del duc de Calàbria i ho seria el 1611 per la del patriarca Juan de Ribera (340-342); «el text s'edita complet, anotat pel que fa a la biblioteca» (342), [dels volums de la qual només són coneguts autors i títols, sense llocs d'edició]; hi trobem exemplars d'Antoni Beuter, *De ceremoniis missae* (347/33); Joan de Timoneda, *Alivio de caminantes* (347/35); ,Auzias March, duo tomi' (347/42); *Floresta de varia poesia* (352/170: València 1562); Jaume Peres de València, *In psalmos* (354/229 i 231); Montanesii (Miquel Montanyès), *Dialectica* (357/294: València 1563 i 1564); Raymundi Lulli, *Unus tomus* (?) (359/368); Stella (Joan Cristòfor Calvet d'Estrella), *De bello apbrodisseo* (361/395); Vives, *De causis corruptarum artium. De disciplinis* (363/456); Vincentii, *Sermones*, tres tomi (363/457); posseïa també un missal i un pontifical (345). Hi ha taula alfabètica de noms (364-367). — J. P. E. [17.894

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Documents inèdits del Consell de Cent sobre la Visita Apostòlica de Montserrat (1582-1585) (I)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 74 (2001), 73-130.

La convivència entre monjos castellans i catalans a Montserrat arribà a ésser tan conflictiva que, al final, les dues autoritats supremes s'acordaren a posar-hi el remei d'una visita apostòlica, inicialment encarregada al bisbe Benet de Tocco, i per mort d'aquest al també bisbe Francesc de la Figuera (74-81). Les autoritats de la Ciutat de Barcelona intervingueren en l'afer, tal com demostren els cinquanta-sis documents ací transcrits de l'AHCB, *Lletres closes* i *Deliberacions del Consell*. En aquest sentit són particularment interessants les lletres de la Ciutat de Barcelona al rei formulant les dues queixes bàsiques: la múltiple marginació a Montserrat dels monjos naturals

de la Corona Catalanoaragonesa en comparació dels ,monjos estrangers' (o no són admesos o no arriben a càrrecs: en un segle només havien estat abats un valencià, Miquel Forner, i un català, Bartomeu Garriga) i l'administració descontrolada, quan no expoli, dels béns del monestir (82-84; cfr. 86-87; 99-101, 106-108); i el memorial signat nominalment pels monjos catalans al Consell de Cent, exposant la situació (121-124). Els altres documents corresponen, en general, a les decisions preses pel dit Consell en relació a gestions en l'afer. — J. P. E. [17.895

Miquel YLLA-CATALÀ I GENÍS, *Un receptari del segle XVI, la Concòrdia de Barcelona de l'any 1587, a la Biblioteca Episcopal de Vic, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 187-194.*

Després d'una breu descripció de la biblioteca i de l'arxiu episcopal de Vic, l'autor innova d'haver-hi trobat un receptari «relligat en pergami en molt mal estat de conservació» i de més a més, mancat de les primeres i de les darreres pàgines, que resultà ésser un exemplar de la *Concordia Pharmacopolarum Barcinonensium* del 1587 (189), del text de la qual dóna alguns fragments; assenyalen que conté sis receptes atribuïdes a Arnau de Vilanova (190); que n'és ací transcrita una de Bernat de Granollachs (191) i alguna altra (192-193). Els exemplars ara coneguts d'aquella edició serien vint-i-tres (194). — J. P. E. [17.896

Eulàlia MIRALLES I JORI, *Notícies sobre l'Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona (c. 1588/89)*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri», 307-318.

Les successives edicions de les *Constitucions i altres drets de Catalunya* entre el 1495 i el 1704, portaven una informació sobre comtes-reis, que en les dues esmentades començava amb la donació del Regne d'Aragó al comte de Barcelona, mentre l'edició del 1588 conté l'*Epítome*... esmentada en el títol, l'autoria de la qual és atribuïda a Francesc Calça o a Pere Antoni de Viladamor; els darrers anys semblava vèncer el primer, però l'autora sospesa les raons textuals o històriques a favor de cadascú, amb el propòsit de fer valdre «dos fets -la data límit de 1583 i els setges- que no permeten descartar Viladamor com a autor de l'*Epítome*» (318: [Viladamor morí el 1585; i la referència als setges de Théroutanne i Hesdin per l'exèrcit de Carles V s'explicaria més per la presència de Viladamor en aquells fets]). — J. P. E. [17.897

Javier LÓPEZ DE GOICOECHEA ZABALA, *Marco Antonio de Camós (1544-1606): Neoplatonismo y política en el barroco hispano*, dins «La Ciudad de Dios», CCXIV (2001), 55-85.

Nat a Barcelona i mort a Nàpols després d'una vida dedicada primer a la política com a administrador de Sardenya i després a l'estudi en la religió dins l'orde augustiniana, publicà dues obres, *Microcosmia y gobierno universal del hombre cristiano*, i *La fuente deseada...* (Barcelona, 1592 i 1598), en les quals propugna respostes a les preguntes reals a base d'un humanisme sapiencial sota la llum de Crist (60), d'on dedueix una ,imago hominis', cimal de l'escala dels éssers i microcosmos, forjador del món, i sobretot capacitat a configurar-se interiorment (61-66); una ,imago societatis', en col·laboració i concòrdia com un eixam d'abelles (67-71); una ,imago regis' amb tres virtuts, la religió envers Déu, la justícia envers els súbdits i el domini damunt l'exèrcit, i set condicions de justícia (72-79); i una ,ratio mystica politica', on deixa clara la diferència entre els camps civil i eclesiàstic, però admet una certa supervisió moral del papa damunt els estats (80-85). — J. P. E. [17.898

Valentí GUAL VILÀ, *La crisi política catalana de finals del segle XVI. Elements complementaris*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 65-85.

L'abat de Poblet, Francesc Oliver de Boteller, durant el seu segon trienni de diputat eclesiàstic en la Generalitat de Catalunya (1596-1599), aplegà documentació d'aquest organisme que ha restat a l'Arxiu de Poblet, d'entre la qual transcriu lletres oficials relatives a alguns afers conflictius en la relació amb la corona o amb els seus oficials: el de les divuitenes, que pertany al primer trienni al cap de la Generalitat (1587-1590), resumit en el *Memorial de las cartas más importantes que ha escrito... el señor Abad de Poblet* (68-90); el de les comandes de l'orde de Sant Joan atribuïdes contra constitucions de Catalunya (70-78); i els de les noves obres del Palau de la Generalitat i del terç tramès a defensa del Rosselló (79-84). El fons del problema és sintetitzat en una frase del 1597: «V. Magestat, y ensembs ab la cort general, han dispost e observat en lo que toca a la llibra administració del General de aquest Principat... havent-se los dits predecessors y V. Magestat abdicada la potestat de poder dispondre ni ordenar altre del que ells [els diputats dels tres braços] hauran dispost y ordenat en lo exercici de son ministeri...» (79). — J. P. E. [17.899]

Eduardo GALVÁN RODRÍGUEZ, *Aproximación institucional al Consejo de Aragón a la luz de los manuscritos de Londres y París (1586-1589)*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXVIII (1998), 239-384.

La solució donada durant els regnats dels Àustries a l'encaix de la unitat de la monarquia amb la diversitat dels regnes (244) ha conduït l'autor a aquest estudi, dividit en tres parts: evolució històrica fins a Felip II (247-259); i durant el regnat d'aquest, amb particular atenció a la dels anys 1586-1589, car aquests són més coneguts gràcies a la documentació conservada a Londres, BL, *Addit.*, 28382-28383 (242), on trobem la funció del dit consell com a defensor de les prerrogatives reials, amb la consegüent tensió amb les institucions representatives de la terra (264-265), i en concret amb les catalanes (281-283). Les pàgines següents exposen l'estructura interna del dit consell, la seva relació amb els altres de la cort reial i les seves funcions (285-364), entre les quals hi havia la censura i llicència de publicar llibres (353-354). Hi ha bibliografia (377-384). — J. P. E. [17.900]

Marcel MIQUEL I FAGEDA, *La cançó de Les monges de Sant Amanç: una versió inèdita*, dins «Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 1999-2000 [2001], 33-49.

Segons el *Llibre de exercici de jurisdicció* de la col·legiata de Sant Joan de les Abadesses, el 1594 el jutge amonestava Jaume Roca perquè «dicta, se trau o compon y a altres ensenya» cançons com «la de las Monjas de Sant Amans, molt difamatòria y falsa» (41), que sembla transportada de França [i, essent de tema denigratori de la vida religiosa, podria tenir relació amb les posicions anticatòliques dels hugonots?]; de fet, una *Cançó de les monges de Sant Amanç* es transmeté per tradició popular i fou enregistrada en versions diverses per folcloristes dels segles XIX i XX. Ací en són publicades dues, procedents de Montserrat, *Obra del Cançoner Popular de Catalunya, Materials Aguiló* (44-46). També hi ha la música aplegada de forma independent de les versions esmentades (47). — J. P. E. [17.901]

Antoni VAQUER ALOY, *En el quart centenari de la seva mort: Antoni Oliba i el dret català*, dins «Revista de dret històric català», 1 (2001), 227-237.

Resum biogràfic d'Antoni Oliba (1534-1601), que aporta documentació nova de Lleida, ACatedral, de Barcelona, ACA, i d'autors contemporanis com Jeroni Pujades. En la segona part hi és estudiat el jurista, autor d'uns *Commentarii de Actionibus* (dret privat), en dos volums, reeditats els anys 1997-1998, i del *Commentarius ad usaticum Alium namque de iure fisci, lib. X Constitutionum Cataloniae* (dret públic), Barcelona 1600. Oliba escriu per combatre el desconeixement del dret català dels advocats del Principat, i així «el llibre tercer de la primera part de l'obra pot considerar-se com la primera història i la primera exposició impresa amb pretensió de completesa del

dret català». De fet, Oliba equipara el dret català al 'ius commune' en demanar per a aquell el mateix tractament científic que hom aplica al dret romà. — J. de P. [17.902

Jordi NADAL, Emili GIRALT, *Immigració i redreç demogràfic. Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Traducció d'Imma ESTANY i MORROS, pròleg de Jaume TORRES, Vic, Eumo Editorial 2000.

Traducció catalana de l'estudi que, publicat a França el 1960, es constituí en pioner de les investigacions sobre immigració gavatxa a Catalunya durant els segles barrocs; la traducció no ha modificat els elements d'aquella edició. — J. P. E. [17.903

Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS, *Biblioteques, llibres i lectors. La cultura a Menorca entre la Contrareforma i el Barroc*, Barcelona i Maó, Institut Menorquí d'Estudis, Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [17.904

Juan Francisco BALTAR RODRÍGUEZ, *Las negociaciones del Consejo de Aragón en el siglo XVII*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXI (2001), 267-313.

Les dites negociacions giraven entorn al secretari general del Consell d'Aragó, la figura i importància del qual és dibuixada en les primeres pàgines (267-275); fou particularment dubtós el límit entre competències de secretari (particular de cada regne) i les de protonotari (per a tots els regnes de la corona) (276-279): són presentats els secretaris de Catalunya (281-283), de València (283-285), de Mallorca amb les altres illes (285-286), de Sardenya (287-293) i la de l'Orde Militar de Montesa (293-300) durant els regnats de Felip II i Felip III (III i IV de Castella); en el darrer, foren nomenats vuit secretaris que no tenien experiència en afers de cancelleria (304); el secretari de Catalunya era normalment ascendit al càrrec suprem de protonotari (304). Hi ha llista nominal de secretaris (306-309), dades que són presentades en quadre sinòptic (310-313). — J. P. E. [17.905

Pep VILA, *El viatge de Thomas Platter per la Catalunya del segle XVI*, dins «Revista de Catalunya», núm. 164 (juliol-agost de 2001), 116-133.

L'any 2000 l'editor parisenc Fayard ha publicat la traducció francesa del llibre, editat en alemany el 1968, en el qual el suís Thomas Platter aplegava els records del seu viatge per la Vall del Rose, Occitània i Catalunya. Recordada la literatura de viatges relacionats amb el nostre país (116-117) i presentada la família Platter (118-119), Thomas, després d'aprendre tant francès com occità a Montpeller, el 1599 entrava a Catalunya per Salses fent-se passar per comerciant occità; ultra les descripcions més o menys usuals (no se li escapà el fenomen del bandolerisme, ni la presència de la Inquisició Espanyola, ni la vitalitat del port de Barcelona), Platter té una curiositat particular en allò que es refereix a ensenyament i pràctica de la medicina, anotant el nombre de metges de les capitals (vuit a Perpinyà, vint-i-dos a Barcelona); als fets culturals més destacats (la càtedra de lul·lisme a Barcelona no tenia activitat «per la senilitat que patia el titular» (123); i a la llengua particular, en la qual eren redactats els documents personals com certificats de sanitat o lletres de canvi (124-130). — J. P. E. [17.906

Emilio CALLADO ESTELA, *En torno a la beatificación del arzobispo de Valencia fray Tomás de Villanueva en 1618*, dins «Anales Valentinós», 54 (2001), 355-371.

L'ambient de contrareforma impregnà tota la vida valenciana i un dels seus aspectes fou el d'exaltació dels propis i recents sants; i així, la cort del 1604 repetí per a la beatificació de Sant Tomàs de Villanueva la col·laboració econòmica que el 1585 havia estat assignada a la de Sant Lluís Bertran; és transcrit el fur (356-358), en virtut del qual una comissió d'electes (358, nota 8) permeté d'assegurar els passos previs, en particular el procés de testimonis, conservat a València, ARV, *Reial* 527 (358-360); el document papal de beatificació arribà el 1618 (360-361: traducció castellana contemporània: 369-370) i desencadenà un seguit de festes, conegudes per la crònica de Gerónimo Martínez de la Vega, *Solemnes y grandiosas fiestas...* (262-366 i 368-371); fou escollit patró de la ciutat (366-367). — J. P. E. [17.907

Pasqual MAS I USÓ, *Antonio Folch de Cardona y La Jácara del Mellado*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 323-334.

Gènere de fets en el límit de la legalitat, amb arrels a València com *Lo Somni de Joan Joan* o *Lo procés de les olives*, cultivat per escriptors castellans del Barroc, també en l'episodi del Mellado (323-325), ho fou també pel valencià Antoni Folch de Cardona en la seva única 'jácara', en què dues de les seves professionals defensen llur pinxo d'haver assassinat un client de bordell i l'alliberen de la forca; resumit l'argument (325-327), són presentats els cinc manuscrits que han conservada la peça (Barcelona, Institut del Teatre; València, AM; i Madrid, BN, mss. 15403, 17160 i 16. 29245) i n'és editat per primera vegada el text a base dels dos primers exemplars madrilenys, amb aparat crític (329-334). — J. P. E. [17.908

Mariano LAMBEA, *Los villancicos de Joan Pau Pujol (1570-1626). Contribución al estudio del villancico en Cataluña*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 231-237.

Resum i esquema de tesi doctoral, elaborada amb la doble finalitat d'establir un catàleg de les nades i romanços religiosos de Joan Pau Pujol, i d'esbrinar la seva col·locació dins la història de la música barroca, A partir d'inventaris i memorials, haurien estat cent-un, però només se n'han conservat vint-i-quatre, alguns dels quals en la biblioteca del rei de Portugal; són estudiades les característiques literàries i ideològiques dels texts, llur transmissió per obra dels diversos copistes i la tècnica compositora, atesa la relació entre text i música. — J. P. E. [17.909

Enric PRAT, Pep VILA, *Una versió desconeguda del Ball d'En Serrallonga*, dins «Onzè Col·loqui», III, 217-251.

A Perpinyà, Biblioteca Particular Puiggarí, es conserven divuit folis, on fou copiada el 1804 (220 i 221) aquesta versió desconeguda de *Lo Ball d'En Serrallonga*; el text no presenta dialectalismes rossellonesos, i d'altra banda és documentat que durant el segle XVIII el *Ball...* era representat al Rosselló (218). Hi ha transcripció anotada del text (221-251). — J. P. E. [17.910

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Les lectures de les dones i dels sectors populars a la Barcelona del Sis-cents (1600-1660)*, dins «Revista de Catalunya», núm. 162 (maig de 2001), 25-47.

Només seixanta-cinc dels 3.324 inventaris 'post mortem' trobats a l'AHPB de Barcelona informen de l'existència de llibres propietat de dones, la majoria (trenta-set) pertanyents a classe menestral (25-26); només en trenta-dos casos són consignats els títols, normalment de temàtica religiosa; i només en dos casos d'exemplar únic, els títols són profans: *Las seys comedias de Terencio...*, Alcalá de Henares 1583; i *La Diana* de Jorge de Montemayor (25-28). Per a l'autor els 'sectors populars' eren constituïts de «menestrals, camperols, jornalers, mariners, botiguers, cirurgians, apotecaris, estudiants i escrivans» i llurs llibres són coneguts en cent quaranta-dos casos (35); predominen els vo-

lums de tema religiós (37-41), sense que manquin els títols d'informació sobre fenòmens naturals (41-42), de poesia, d'història o d'arquitectura i àdhuc d'artilleria, els de gramàtica tant llatina com grega, o d'entreteniment (42-45). Hi ha bibliografia (47). — J. P. E. [17.911

Laia VALLÈS I CASAS, *La Nativitat del comte de Santa Coloma*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 87-118.

Nascut el 1593, comte de Santa Coloma des del 1606 i casat el 1612, Dalmau III de Queralt i Codina, l'any 1619 encarregà a l'astròleg Sebastià Vilagut un seu pronòstic astrològic, *Judici Astronòmic acerca del que lo Cel té imprimit... del compte de Santa Coloma*, conservat a Barcelona, AHCB, A-193, tant en original català com en traducció castellana; són ací transcrits els títols dels tretze capítols i resumits, sovint amb transcripció de fragments, els pronòstics (93-110; un d'ells li predeia que no tindria 'dignitats ni càrrechs notables': 107). Són transcrits els símbols i cinc mapes astrals inclosos en aquell text (112-117). Hi ha bibliografia (118). — J. P. E. [17.912

Josep GALOBART, *L'autèntic primer cognom de Joan Carles i Amat*, dins «Serra d'Or», núm. 494 (2001), 85.

Corregint allò que diuen i encara defensen algunes obres de referència, l'autor afirma i demostra que el primer cognom de qui fou autor, entre d'altres obres, de *Quatre cents aforismes catalans* amb més de quaranta edicions després de la primera del 1636, és 'Carles', tal com es dedueix del fet que els seus pares eren Joan Carles i Joana Amat; en donen testimoni la documentació de l'AM de Monistrol de Montserrat (i la de l'AP d'abans del 1936), i l'apel·latiu de 'doctor Carles' amb què fou conegut. — J. P. E. [17.913

Emilio CALLADO ESTELA, *La biblioteca del arzobispo fray Isidoro Aliaga (1568-1648)*, dins «Escritos del Vedat», XXXI (2001), 283-332.

[Els estudis de l'autor sobre Isidoro Aliaga són ben coneguts dels nostres lectors: cf. ATCA, XX (2001), 987-988, núms. 16126-16130; XXI (2002), 846, núm. 16494; 1016-1017, núm. 17119]; ací ens ofereix l'inventari de llibres de la seva biblioteca, part del més general dels béns 'post mortem', conservat a València, AC, lligall 79. Hi trobem exemplars que recauen en el nostre camp: Vicent Justinià Antist, *Tratado de la Inmaculada Concepción...* (290); *Aureum opus regaliū privilegiorum civitatis et regni Valentie* (291); Pere Anton Beuter, *Primera parte de la crónica...* (293); Francesc Boil, *Nuestra Señora del Puig; Concilium Provinciale Valentinum...* 1565; *Constitutiones de la capilla y colegio del Corpus Christi* (297); *Constitutiones Metropolitanae Ecclesiae Valentinae* (298); Francisco Diago, *Anales del reino de Valencia* (299); Francesc Eiximenis, *Llibre de les dones; Pastorale* (300); Gaspar Escolano, *Década primera...*; Francesc Escrivà, *Vida de D. Juan de Ribera...*; Josep Esteve, *De bello sacro...*; *Sacri Rosarii...*; Nicolau Factor, *Sermones de Sanctis* (301); Antoni Honcala, *Commentaria in Genesim* (193); Juan de Ribera, *Regla y constituciones de las monjas reformadas...* (305); Álvaro de Luna y Mendoza, *Definiciones... de Montesa y Sanct Jorge* (306); Dionís Pau Llopis, *Flosculus de clericorum et sacerdotum excellentiis...*; Tomás Maluenda, *De anticristo; De paradiso voluptatis* (307); Joan Bta. Monllor, *Paraphrasis et scholia...* (309); Pere Joan Nunyes, *Institutio-num Rhetoricarum...*; Marc Antoni Ortí, *Siglo cuarto de la conquista de Valencia* (310); Francisco Peña, *Vita sancti Raymundi de Pennaforti* (312); Jaume Peres de València, *In psalmos...* (313); Lluís Pons d'Icart, *De las grandezas... de Tarragona* (314); Miquel Bartomeu Salon, *Controversia de justitia...* (316); Baltasar Sorio, *Sermonum de sanctis...* (318); Joan Gil Trullench, *Bullae Sanctae Cruciatæ expositio...*; *De obligatione assistendi et canendi...* (319-320) i Jerónimo Zurita, *Anales...* (321); entre la llista de no identificats sembla que recauen en el nostre tema, el de fr. Joan Martí, *Tractatus de spiritualibus documentis*, i el *Catecisme* del bisbe de Tortosa, Gaspar Punter (323, núms. 442 i 449). — J. P. E. [17.914

Pep VILA, *Reginald Poc, escriptor i predicador dominicà. Apèndix* de Miquel STIJAR, dins «Annals 1999-2000 [2001]». Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 115-140.

Afincats a Planoles de la Vall de Ribes, dels Poch hauria sorgit el dominicà que actuava al Rosselló en la primera meitat del segle XVII: escriví la censura a la traducció castellana de Miquel Agustí, *Llibre dels secrets d'agricultura...* (136) i fou autor del *Compendio de la vida, muerte y milagros de... San Galderique de Canigon y San Isidro de Madrid*, Perpinyà 1627 (117-119) i de la *Historia de la vida y milagros del glorioso mártir S. Magín*, Barcelona 1630 (119-120 i 124); escriví sermons diversos, manuscrits a Barcelona, BU, mss. 1092, 1097 i 1406 (120-121). Ací són transcrits els *Goigs del gloriós llaurador / Sant Galderic, confessor* (125-128); *Goigs de Sant Isidro, pagès* (128-131); i *Goigs del gloriós mártir / Sant Magí* (131-135). — J. P. E. [17.915]

Lluís de PEGUERA, *Pràctica, forma y estil de celebrar Corts Generals en Cathalunya, y matèries incidents en aquellas*. Facsímil de la edició de Rafael Figueró (1701). *Estudi introductori* de Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, Madrid-Barcelona, Contro de Estudios Constitucionales-Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya 1998.

Publicada per primera vegada a Barcelona el 1632, reeditada allí mateix el 1701, en ambdós casos en el marc de la preparació de sengles Corts de Catalunya, és ara novament publicada de forma reprogràfica, que ofereix el text del 1701 (una anterior reproducció del 1974 havia difós el text del 1632) amb un estudi del prof. de Montagut, únic element nou de l'edició. Hi trobem una biografia de Peguera i de la seva obra jurídica (XIV-XXX); la *Pràctica...* equivalia a un reglament de les Corts de Catalunya, escrit en sintonia amb la tradició doctrinal d'on sorgiren les corts, sense que, però, arribi a concretar el seu pensament en el tema bàsic de les relacions entre rei i representació de Catalunya i, doncs, en el tema de pactisme. — J. P. E. [17.916]

Xavier TORRES SANS, *Els naturals i el rei natural en la Catalunya de la Guerra dels Segadors: a propòsit d'un Sermó de Gaspar Sala (1641)*, dins «Misc. Prats», I, 221-240.

«La Guerra dels Segadors (1640-1652/59) va ser també una guerra d'idees o arguments polítics» (221), que aprofità les facilitats d'arribar a gran nombre de lectors ofertes per la impremta. Ja abans del 1640 era ben coneguda a Barcelona la publicació de fulls transmissors de notícies (223-224), però en la situació creada el 1640 els escrits vehiculaven 'preceptes jurídics i polítics', destinats als cercles del poder, però que també suscitaven 'notable expectació popular' (224-225), i així Francisc Martí i Viladamor volia «reducir a términos del derecho» les alteracions de Catalunya en la *Notícia universal de Catalunya*. Un altre concepte utilitzat en aquella situació fou el del 'rei natural' (226): 'naturalesa' era la base mateixa de la pertinença a una comunitat política, que es traduïa en exigència de fidelitat mútua entre sobirà i súbdits; per això, «una bona part dels opuscles i tractats polítics catalans de la guerra dels Segadors s'escrigueren i s'imprimiren per tal de provar la fidelitat innata de la 'nació catalana'». Gaspar Sala elaborà amb particular dedicació el concepte de 'rei natural' (227). Exposada la doctrina política tradicional sobre el binomi 'naturalesa-lleialtat' (227-234), l'autor recorda que en la polèmica cada una de les parts insistia en aquell extrem (naturalitat vs. lleialtat) que li era favorable (234-236); per la seva banda, Gaspar Sala exposava la 'naturalitat' entre Catalunya i França en el *Sermó cronològic del illustre mártir y patró... Sant Jordi* (234-238); des de banda francesa algú presentava Catalunya no pas com empeltada ans com usurpadora de França (239-240). — J. P. E. [17.917]

Rafael RAMOS, *El "Cancionero del Barón de Claret": fama de Lope de Vega y Calderón de la Barca en la Cataluña del siglo XVII*, dins «Misc. Prats», I, 363-379.

Reconeixement reial de Felip IV per la col·laboració durant la Guerra del 1640, Martí d'Areny i Erill era ennoblit el 1654 amb títols diversos. La nova situació exigia una elevació cultural, manifestada en l'actual ms. 2.222 de Barcelona, BC, ací descrit (365-369), el text del qual

manifesta una «abrumadora presencia de Lope de Vega» (369), tant d'obres no dramàtiques com sobretot dramàtiques (371-375), sense que hi manquin fragments de Pedro Calderón de la Barca (376-378). — J. P. E. [17.918]

Joan BUSQUETS, *Catalunya i la Pau de Westfàlia. La missió diplomàtica de Fontanella al Congrés de Münster*, dins «Misc. Prats», I, 241-259.

Des que Catalunya escollí per sobirà el rei de França després dels esdeveniments del 1640, es trobà immersa en la Guerra dels Trenta Anys i sotmesa a les decisions internacionals per a la solució de la dita guerra preses en el Congrés de Münster i en la Pau de Westfàlia. El 1643 les institucions catalanes nomenaren representant seu Josep Fontanella, que oficialment era a Münster membre de la delegació francesa, però el cardenal àrbitre, Fabio Chigi, pressionat per la delegació espanyola, mai no el volgué reconèixer com a representant de Catalunya i aquestes pàgines resumeixen, a base de la correspondència del dit cardenal amb el secretari d'Estat del Vaticà i amb el nunci a París conservada a la BAV, *Barberini lat. 8535*, i *Chigi*, A.III.67, els inútils intents constants de Fontanella a ésser rebut i escoltat i els temes que havien d'ésser solucionats (248-256); a mig desembre del 1644, quan França ja havia decidit permetre la desmembració de Catalunya, el rei el cridà de sobte a París (257). Tot i la protesta de les institucions catalanes contra la desmembració, aquesta fou imposada i Fontanella, desenganyat a Perpinyà, entrà en l'Orde de Predicadors (258-259). — J. P. E. [17.919]

Histoire de l'ermitage de Notre-Dame de Nuria et des principaux Miracles qui s'y sont opérés traduite du catalan par Mme L. de P[ÉYRALADE]. Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 1998, [XXX] i 254 pp.

Francesc Marès publicava a Barcelona el 1666 la *Història e miracles de la sagrada imatge de Nostra Senyora de Nùria*. Dos segles després sortia a Tolosa de Llenguadoc la traducció francesa feta sobre l'edició catalana del 1864 per una senyora, de la qual només és conegut el cognom. Ara el Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès reedita aquesta traducció, completada amb una *Nota preliminar* de Miquel Sitjar i Serra en català (VI-XVI) i en francès [XVII-XXVIII], en la qual completa amb dades sobre l'autor el silenci que li imposà la traductora; l'autor de la nota preliminar recorda la contribució d'autors rossellonesos com Joan Amade i Josep Sebastià Pons, que subratllen la fluïdesa virgílica de la prosa de Marès i, per comparació entre els texts de les diverses edicions catalanes, arriben a la conclusió que la utilitzada per la traductora fou la de Barcelona 1864. — J. P. E. [17.920]

Xavier SOLÀ I COLOMER, *L'escultor vigatà Feliu Vidal i l'església parroquial de Sant Feliu de Pallarols*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 173-186.

El *Llibre d'obra* de l'AP d'aquella població i els seus llibres notariais, ara a Olot, AHC, *Sant Feliu de Pallarols*, completats amb l'ADG, *Sèrie U (Regesta Litterarum)*, d'on resulta que el temple parroquial, destruït pels teratrèmols dels anys 1427-1428, no començà a ésser substituït per un de nou fins a la segona meitat del segle XVI i no es completà fins al 1631. Quaranta anys més tard hom empenia la construcció del retaule principal, que encomanava a Feliu Vidal (177-182), i cap a mitjan segle XVIII li era completada la dauradura i el nou sagrari (182-185). Són transcrites dels esmentats fons notariais dues èpoques, amb les quals Feliu Vidal reconeixia haver cobrat tota la seva feina (185-186). — J. P. E. [17.921]

Pep VILA, *De com un mestre de minyons barceloní va demanar permís per a establir-se a Girona (1637)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 335-338.

És publicada la instància, conservada en el *Manual d'Acords* del 1637, presentada als jurats de Girona pel batxiller i mestre de minyons Esteve Mas, natural de Barcelona, que havia exercit a Cervera el 1631. Hi ha una «bibliografia sumària de referència» sobre ensenyament a Catalunya des de la Baixa Edat Mitjana fins a l'època actual. — J. de P. [17.922]

Pep VILA, *Una edició gironina de 1637 del 'Llibre de bons amonestaments' d'Anselm Turmeda*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 339-359.

L'autor comença anunciant l'edició crítica d'un manuscrit del *Llibre de bons amonestaments*, del segle XV, copiat a Fornells de la Selva, dreça la llista d'edicions impreses anteriors a la gironina del 1637, completada amb l'esment dels quatre còdexs coneguts, ultra l'escrit a Fornells. L'exemplar imprès de l'edició gironina del 1637 és per ara únic i pertany al fons de fulletons de la Biblioteca del Palau de Peralada. Anotades les particularitats o irregularitats de l'edició, aquesta és ací reproduïda de forma anastàtica. — J. de P. [17.923]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *La religiositat popular en el segle XVII: les festes de beatificació de Rosa de Lima en el convent de Manacor. Un exemple de resistència cultural a la Mallorca del segle XVII*, dins *Manacor 2000*, 359-383.

A diferència dels temps anteriors, en què les cases religioses s'havien concentrat gairebé exclusivament a Ciutat, en la Contrareforma s'escamparen per l'illa, i una d'aquestes famílies foren els dominicans, plantats a Manacor, Pollença, Lloret i Inca entre el 1576 i el 1605 (363); el convent de Manacor fou col·locat sota el patronatge de Sant Vicenç Ferrer, que havia estat a Mallorca a diferència dels nous sants (361-363), i tingué un gran impacte en la vida de la vila perquè, ultra formes d'espiritualitat pròpia (Minerva, Roser: 368-370), asseguraren des del 1579 l'aula de gramàtica (367-368) i aprofitaren les avinenteses de canonització de sants dominicans per a exaltar-los amb festes barroques: sant Pius V (371-372) i santa Rosa de Lima, beatificada el 1645, canonitzada el 1671 (373-378); s'han conservat els elements literaris de la festa del 1645 a Palma, BP, ms. 307, on foren copiats per fra Vicenç Pons el 1670, possiblement amb vistes de la segona festa; al començament i acabament hi ha romanços escrits en llengua catalana, en els quals hom podia sentir un dring reivindicatiu (378-379); els dits textos literaris són transcrits al final (379-383). — J. P. E. [17.924]

Eduard MARTIN, Joan SANTACANA, *Sants i mals esperits. Manuscrit d'un rector del Barroc* (Cartipàs, n. 4), Calafell, Llibres de Matrícula 2001, 132 pp.

[Sota títol fantasiós] trobem notícia d'haver-se conservat a Calafell, Arxiu de la parròquia, un llibre intítulat en temps posterior (51) *Notes antigues útils*, darrerament ingressat a Tarragona, AHA, *Calafell*; sota un i altre títol hi ha una normal consuet (52: «la consuet de la parròquia»), també desdibuixada sota el barroquisme de l'epígraf original: *Llibra de las obligaciones, consuetus y precmáticas, que té y observar deu lo rector de la parrochial iglésia de Santa Creu de Calafell, del bisbat de Barcelona, scrit per mi, Climent Rollan, indigne rector de dita parrochial iglésia, natural de la vila de Ripoll, bisbat de Vich. També se trobaran los aniversaris, missas, censos, directe señoria que té dit rector y los censos de grans y oli que reb lo obrer de dita iglésia fins vuy 26 de mars de 1680*, encara enriquit amb el *Capbreu dels aniversaris per tots los mesos del any*, el text dels quals, completat amb una acta notarial d'inventari de la rectoria, del 1682, és d'alguna manera transcrit al final (87-116). Les pàgines inicials informen sobre la situació de poble i contrada, amb particular atenció a moments especials com la Guerra de Separació (24-28), sobre les relacions, sobretot econòmiques, entre rector i parroquians de Calafell (41-49), i sobre les característiques d'una consuet catalana posttridentina, que permet d'assistir als actes de la comunitat parroquial, diaris, setmanals i anyals, amb esment particular a devoció i culte a la Mare de Déu de la Cova (72-74). — J. P. E. [17.925]

Jordi COLOMER I SALOMÓ, *Inventari del llegat d'un pastor de finals del segle XVII*, dins «IBIX. Annals», 2 (2000-2001 [2002]), 131-138.

Pràcticament desconegut, Joan Coronas sobreviu per l'inventari dels seus béns ,post mortem' del 1696, conservat a Ripoll, AHC, *Fons de Santa Maria* i de *Sant Pere de Ripoll*, ací transcrit; consta de dues parts: la llista de peces de roba personal o familiar (133-136); i la de diners i caps de bestiar escampat en punts diversos de la contrada (136-137). — J. P. E. [17.926

Pep VILA I MEDINYÀ, *Cicle nadalenc al Rosselló*, dins «Revista de Catalunya», núm. 168 (desembre de 2001), 86-98.

Repàs dels ,pastorets' escrits als Comtats durant els segles XVI-XVIII, començant per la notícia del 1581, publicada a «Tramontane» el 1946, informant de representacions nadalencques al castell de Biosca i a Torà, segons dues lletres conservades [encara?] a l'AP de la darrera població (87); els texts nadalencs reportats són: *Relació dramàtica de la Nativitat del Fill de Déu*, del segle XVII, d'estil ben travat i inspiració barroca, ja publicada (87-88); la inèdita *Pastorel-la devota per la nit de Nadal*, que consta representada a Caputxins de Solsona el 1781, de regust medievalitzant, farcida de cants populars (89). En canvi, *Pastoril sobre la Nativitat de Jesuchrist...*, de darrerries del s. XVIII, obra potser d'algun autor del Cercle de Tuïr, ja és tota ella amarada de l',esprit' clàssic francès (90-92). Les pàgines següents pertanyen al segle XIX. — J. P. E. [17.927

Pep VILA I MEDINYÀ, *La Relació nova i molt curiosa de la vida dels pastors*, dins «IBIX. Annals», 2 (2000-2001), 213-236.

Datada per algun autor cap a final del segle XVI, només impresa des del segle XIX (213-214 i 216-217), la *Relació...* és una codolada que transforma en plaers i valors cristians les estretors de la vida dels pastors, amb particular esment a la lluita amb el llop; es transmeté de viva veu en català oriental i és ací transcrita de l'edició manresana de Pau Roca, 1864 (220-232). En el sarró pastoril no mancava un llibret (o eren dos?): devocionari i catecisme (224). — J. P. E. [17.928

Francesc VALLS I JUNYENT, *El paper de les exportacions vitícoles en la configuració de les relacions exteriors de l'economia catalana*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XII (2001), 161-172.

A base de documentació de Tarragona, Arxiu del Port, de l'AHC, *Fons comercials*, *Cases fallides*, de l'AHC de Valls, i d'arxius francesos i anglesos, l'autor pot dividir les exportacions vitivinícoles en dos cicles: el de l'aiguardent, fins al s. XVIII, i el del vi, des del s. XIX. Pel que fa a l'aiguardent, l'autor n'exposa les etapes: predomini d'Amsterdam com a terme de l'exportació destinada als ports del Nord de França (1763-1793), amb un ,boom' remarcable la dècada del 1770; a partir de la Revolució Francesa, l'exportació s'orientà vers les ciutats hanseàtiques. La contrapartida d'aquest comerç no fou només l'adquisició de béns de consum, sinó també la de productes semiacabats, als quals s'afegeix valor amb processos ulteriors com la pintura o l'estampar, amb la qual cosa sorgí la indústria tèxtil cotonera, cridada a liderar el procés d'industrialització del segle XIX. — J. de P. [17.929

Benet OLIVA I RICÓS, *La generació de Feliu de la Peña. Burgesia mercantil i Guerra de Sucessió entre el Maresme i Barcelona* (Col·lecció Josep Lladonosa, 11), Lleida i Alguaire, Universitat i Municipi 2001, 236 pp.

Sobre la base documental inèdita dels arxius de Barcelona i del Maresme (17) i de l'abundant bibliografia aplegada en les pàgines 217-236, l'autor parteix de la convicció que «el model federal i pactista... en un projecte comú i plural d'Espanya i d'Europa» (13) coincidiria amb les opcions cata-

lanes en la Guerra de Successió, opcions que haurien estat les del «sector social clau del bloc austriacista català» entorn Narcís Feliu de la Penya, «el més simbòlic de la burgesia mercantil i del bloc austriacista, l'únic que tenia un projecte clar i diferent d'Espanya que enllaça amb els corrents imperants a bona part d'Europa» (15). La xarxa formada pels masos del Baix Maresme i d'Osona amb els seus fadrísters en la menestralia barcelonesa hauria estat el fil conductor que uniria l'abans i el després de les guerres del 1640 i del 1704 fins més enllà del 1714, quan les estructures polítiques acabaren enfonsant-se «però els patrimonis i les nissagues familiars es mantenen... i continuen creixent... i sempre torna el triomf social» (16). L'autor condueix el lector des de la situació concreta reconstruïda per a Vilassar de Mar abans del 1640 (19-89) a través del capteniment de la burgesia barcelonina en relació a la monarquia durant la segona meitat del segle XVII (93-148), allargat als anys posteriors (150-185) i a la represa després del 1714 (189-212). — J. P. E. [17.930]

Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)* (Referències, 31), Vic, Eumo editorial 2001, 234 pp.

Exposició de la xarxa estructural, que s'havia anat donant l'església catalana en aplicació de la normativa del Concili de Trento, sintetitzant allò que el mateix autor ha esbrinat en arxius diversos sobretot eclesiàstics, entre els quals destaquen els AD de Barcelona, Girona i Vic, els ADPO de Perpinyà, l'AH de Girona, l'AHC d'Olot, i la BC de Barcelona. els AP d'el Pi, Riudellots de la Selva, Sant Martí de Sèsqueioles i Viloví d'Onyar, i una nombrosa bibliografia citada en les notes a peu de pàgina. La dita xarxa estructural tenia aleshores el nucli bàsic de les parròquies, a les quals són dedicats els tres capítols bàsics: la parròquia en ella mateixa i dins el bisbat (19-52); el responsable de la parròquia o rector (53-110); els responsables del temple, o obrers parroquials (111-167); els enquadraments laborals i devocionals o les confraries (169-194). El darrer capítol desemboca en la revolució liberal, ja en el segle XIX. En tot el llibre és constant la referència a fonts inèdites, sovint parcialment transcrits; també és constant la reducció de dades a nombrosos quadres sinòptics; però hi ha pàgines més veïnes a la temàtica d'aquest anuari, com les dels sínodes diocesans (57-60), la literatura de 'manuals per a rectors' (60-66), o els rectors cultivats del Sercent, d'entre els quals destaca Francesc Mirambell i Giol per la seva ordenació de l'Arxiu Parroquial de Sant Martí de Sèsqueioles (88-110, en particular 103 ss.). — J. P. E. [17.931]

August RAFANELL, Albert ROSSICH, *La llengua occitana a la Catalunya del segle XVIII*, dins «Revista de Catalunya», núm. 156 (novembre de 2000), 77-95.

Durant el segle XVIII s'hauria formulat amb molta claredat la «identitat lingüística catalano-occitana» (78), de la qual els autors descriuen les manifestacions anteriors a la Renaixença (79), després que l'allau de gavatxos dels segles XVI i XVII havia col·locat els catalans davant uns 'estrangers polítics', però lingüísticament familiars acomunats sota la designació de 'llemosí' (80); ja en començar el segle XVIII Joan Bta. Gualbes, recordava aquella identitat 'de Múrcia a Narbona' en el pròleg a l'obra de Francesc Vicent Garcia; el seguiria Joan Torres i Oliva, Segimon Comas, Agustí Eura, Pere Màrtir Anglès i Josep de Mora fins als jesuïtes expulsats i després Antoni de Capmany i Antoni Francesc de Tudó, tots els quals «representen justament una consciència nítida d'unió» (87), que hom veurà separats pel contracop dels dos estats, francès i espanyol (89). D'entre tots, destaca l'obra d'Antoni de Bastero, «primer notari de la unitat factual de l'occità de Catalunya i el de França» (91), unitat reafirmada constantment en els seus escrits i confirmada amb casos concrets contemporanis, com els texts de les pregàries populars bàsiques, aplegats per ell en llocs diversos d'Occitània (92-95). — J. P. E. [17.932]

Enrique JIMÉNEZ LÓPEZ, Juan RICO JIMÉNEZ, *Los últimos días de la Valencia borbónica en la correspondencia del virrey Marqués de Villagarcía*, dins «Misc. Llobregat, II», 197-208.

La documentació conservada a Madrid, AHN, *Consejos*, 18473, que conté la correspondència entre el virrei de València i la cort entre l'agost 1704 i el novembre 1705, en la qual hom constata «la desprotección del Reino y la actitud del Virrey, para muchos pusilánime, atezado por la falta de tropas y dinero, para enfrentarse con mínimas garantías de éxito a la creciente ola de fervor austriacista» (197); les pàgines següents ens permeten d'assistir als esdeveniments amb constants transcripcions de frases i àdhuc de paràgrafs, que confirmen el diagnòstic de l'autor. — J. P. E. [17.933]

Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *Felip V i Catalunya*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 18 (2000), 29-40.

Per a l'autor, el tema dinàstic no fou decisiu en l'opció catalana de la Guerra de Successió, car pretenia assegurar-se «un rei que garantís l'estructura ,federal', pactista i els projectes econòmics a l',holandesa'» (30), objectiu que semblava més adient en la dinastia d'Habsburg que en la de França, sobretot després que les autoritats borbòniques posteriors a la cort del 1702 «no es mostressin gens respectuoses amb les Constitucions», perquè, segons que constata el comte de Marcin, ambaixador del rei de França «les Castellans... ont une aversion insurmontable pour les catalans» (31). Un cop encetada la guerra, la posició de Felip V, segons tots els testimonis contemporanis, hauria estat obstinadament inflexible i hauria portat al contracop de la resistència a ultrança (32-34). Més enllà de la doctrina política conscient que la representativitat és insubstituïble, l'opció de Catalunya mirava d'assegurar un sistema pactista i representatiu de caràcter ,federal', contra l'absolutista i unitarista borbònic (37) i la memòria popular se'n feia ressò encara durant el segle XIX. Hi ha bibliografia (39-40). — J. P. E. [17.934]

Josefina MATEU IBARS, «Constitucions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del Capítol de Cort LXXXII de las Corts per la S. C. y R. Majestat del Rey don Philip IV, nostre senyor, celebradas en la civtat de Barcelona, any M.DCCII.». *Referencia a sus compilaciones*, dins «Misc. Riu, II», 799-810.

Resum tant de les vicissituds històriques que expliquen aquella edició darrera de les *Constitucions i altres drets de Catalunya*, com dels títols i sotstítols de cada un dels seus llibres, a partir de la reedició del 1995, patrocinada per la Generalitat de Catalunya; per això la introducció escrita per Josep M. Pons i Guri per a aquesta darrera edició és paral·lela a les pàgines inicials d'aquest article, que sintetitzen dades sobre la formació del cos de les *Constitucions...* i les seves successives edicions impreses ja a darreries del segle XV. — J. P. E. [17.935]

Jordi RIFÉ I SANTALÓ, *Noves dades biogràfiques de Felip Olivelles*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 221-222.

Cantor de la Catedral de Barcelona, mestre de capella de la de Tarragona i del Palau de la Comtessa, morí a la Bisbal del Penedès el 1702, tal com demostren les anotacions d'òbit tant del Palau com de l'AP de la Bisbal del Penedès, ací transcrites. — J. P. E. [17.936]

José SOLÍS FERNÁNDEZ, *Las Juntas de Secuestros y confiscaciones del Archiduque Carlos en Cataluña, Aragón y Valencia*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXIX (1999), 427-462.

El domini efectiu d'un territori per part de l'arxiduc d'Àustria o del duc d'Anjou durant la Guerra de Successió comportava el segrest o dessegrest de béns dels lleials a l'un o a l'altre dels dos pretendents (o més senzillament, dels absents), béns que eren col·locats sota administració de les respectives Junes de segrests, dues per a cada estat de la corona: la civil i l'eclesiàstica,

que fou la més efectiva. Tant les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví com d'altra documentació permet de reconstruir la constitució i l'activitat de les juntes de Catalunya (430-433) i de València (436-439); llurs decisions en situacions concretes són conegudes per Barcelona, ACA, *Generalitat* 924, i per Madrid, AHN, *Consejos suprimidos* i *Estado* (439-447). Hi ha la composició personal de les juntes (448) i breu presentació de cada un dels membres (449-459). — J. P. E. [17.937]

Maria Antònia MARTÍ I ESCAYOL, *Catalunya dins la xarxa científica de la il·lustració. John Polus Lecaan: medicina i botànica a Barcelona durant la Guerra de Successió*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 175-194.

Ja des de finals del segle XVIII hom sabia la importància científica de les reunions en la farmàcia dels Salvador pel llibre de Pedro Andrés Pourret, *Noticia històrica de la familia de Salvador*, Barcelona 1796; ara s'hi afegeixen els llibres de dos dels assistents, metges de l'exèrcit anglohollandès, John Freind, *An Account of the Earl of Peterborow's conduct in Spain*, Londres 1707, i John Polus Lecaan, *Advice to the gentlemen in the Army of the her Majesty's forces in Spain and Portugal...*, Londres 1708, i sobretot les lletres conservades a Londres, British Library, *Sloane*, i a Barcelona, Institut Botànic (177, notes 7 i 8); ultra les informacions de la respectiva estada a Barcelona els anys 1705-1707 i 1708-1711 (179) i de la situació sanitària de l'exèrcit, que influïa de forma decisiva en la programació d'accions militars (182-186), aquestes pàgines ens permeten d'assistir al planteig de la revolució mèdica, consistent a no vincular la salut personal o col·lectiva a les qualitats de l'aire, i a reconèixer la importància dels constitutius químics i dels agents naturals que els contenen, en particular les plantes (186-191), punt sobre el qual ja Pau Martí i Rovellat donaria alguns passos amb el seu *Llibre de confitures i de drogues* del 1796, mss. a Barcelona, BU (182). — J. P. E. [17.938]

Joaquim ALBAREDA, *L'austriacisme i l'alternativa catalanoaragonesa segons Ernest Lluch*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XII (2001), 9-24.

Intent de síntesi de les principals idees i aportacions del malaguanyat Ernest Lluch a la investigació de la història de Catalunya durant la divuitena centúria. L'autor repassa els diversos treballs que Lluch hi va dedicar i els punts essencials de la revisió historiogràfica que se'n dedueixen: voluntat de Catalunya d'esdevenir província en el sentit d'entitat social tipificada, prerrenaixença, austriacisme persistent enfront d'un pensament absolutista que semblava únic a Espanya, partit aragonès, cameralisme i pensament neckerià enfront de l'agrarisme estricte, redescoberta i valoració de Ramon Vilana i Perlas com a polític rellevant. Segons Lluch l'alternativa catalanoaragonesa vençuda el 1714 podria haver donat origen a un procés històric menys traumàtic cap a l'estat contemporani que el que va tenir el conjunt d'Espanya d'ençà de l'arribada dels Borbons. — J. de P. [17.939]

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La rereguarda catalana entre la darrera ofensiva aliada i el capgirament internacional (1710-1712)*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 18 (2000), 63-91.

Rapàs dels esdeveniments que en el curs d'aquells tres anys desembocaren en l'agonia i la desfeta del 1714, resseguits a base de la documentació d'ACA, *Generalitat. Dietaris*, de BC, mss., i del *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*. El 1709 fou un 'mal any', i repercutí en la relació conflictiva dels pobles amb els exèrcits, que exigien aliments sense contemplacions (64-67); el 1710 la campanya vers el centre de la península, tot i els èxits inicials, s'acabà a Madrid amb els fracassos de Brihuega i Villaviciosa (68-72); per contra, les partides borbòniques contraatacaven en verals d'una Catalunya indefensa, tant al centre com a l'Empordà fins a assetjar Girona, amb exaccions al poble per ambdues bandes (73-82); el 1711 portaria els 'torries' al govern

d'Anglaterra, per l'abril moria l'emperador Josep d'Habsburg i pel setembre l'arxiduc Carles, ja emperador, marxava a Viena (73-86). Per l'octubre, Anglaterra i França arribaven a un principi d'acord i els primers treien el seu exèrcit de Catalunya el setembre del 1712, seguits pels holandesos i els portuguesos (87-89). Les potències havien creat i posat damunt la taula el ,cas dels catalans' (89-91). — J. P. E. [17.940]

Nicolás BAS MARTÍN, *La contribución de la ilustración valenciana al derecho español*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 57-73.

Repàs biobibliogràfic dels principals juristes valencians del segle XVIII, els quals, i no la facultat de dret de la Universitat, haurien causat la renovació dels estudis jurídics valencians: Gregori Maians i Ciscar (59-64), Joaquim Marín (64-66); a continuació, els autors són aplegats en temes: història del dret valencià (66-69): Francesc Xavier Borrull i Vilanova, Vicent Branchat, Josep Villarroya, Carles Ros Hebrera, Marià Madramany i Calatayud, Josep Vicent Ortí i Mayor, Josep Ortí i Moles, Joaquim Ortí i Figuerola i Bartomeu Ribelles), dret romà (69-71: Josep Berní i Català, Josep Nebot i Sans, Pere Josep Borrull d'Arbizu, Nicolau Bas i Galceran, Miquel Serrano i Belezar, Tomàs Manuel Fernández de Mesa, Jaume Belda, Joan Bta. Ferrer i Castro, Maties Perelló), dret canònic (71: Francesc Borrull i Ramon, Joan Bta. Battifora, Josep Falcó i Miralles, Lluís i Salvador Adell), dret reial (71-73: Joan Sala Banyuls, Francesc Cerdà i Rico, Francesc Sempere i Guarinos) i dret natural o de gentes (73: Pere Joan Noguera i Climent) i tants d'altres. — J. P. E. [17.941]

Jordi MASCARELLA I ROVIRA, *Domingo Portusach, un memorialista ripollès entre els segles XVII i XVIII*, dins «Annals 1999-2000 [2001]». Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 51-78.

De família gavatxa procedent d'Occitània els primers anys del segle XVI, Domingo, documentat entre el 1691 i el 1732, fou bel-ligerant contra el senyoriu de l'abat de Ripoll per part de la vila i de la comunitat de preveres, deixà nombre de pàgines, ara conservades a Ripoll, Arxiu de Sant Pere, d'on han estat transcrits anotacions basades en historiografia barroca (56-58) o en experiència personal, relatives a la tibantor entre monestir i parròquia i població de la vila (58-67); també és transcrit un document considerat perdut i descobert en el dit arxiu, el privilegi de Carles III, arxiduc, atorgant a Ripoll categoria d'universitat, formació de consell municipal i elecció de cònsols l'any 1707 (68-78). — J. P. E. [17.942]

Joan VILAMALA I TERRICABRES, *Josep Pujol i Jubí (Folgueroles, 1734 -Sant Llorenç de Morunys, 1809). L'últim gran escultor del barroc català*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/142 (1999), 321-340.

Joan VILAMALA I TERRICABRES, *Els Pujol, escultors, una nissaga folguerolesca. (1721-1785)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/145 (2000), 195-216.

El primer títol aplega les dades biogràfiques d'aquell escultor i de la seva raguèlia, tretes d'arxius com els episcopals de Vic i Solsona, els parroquials de Folgueroles, Casserres, Serrateix, Sant Llorenç de Morunys i Castell de l'Areny, i el familiar de Navés, Can Feliu d'Ossea, d'on són transcrits fragments i àdhuc el contracte sencer per a la construcció del retaule major de Folgueroles (327), amb el resultat d'establir una cronologia dels escultors Pujol entre el 1672 i el 1844 (336-339), i l'arbre genealògic de cinc generacions (339). Hi ha bibliografia (340).

L'article segon, dedicat a tota la raguèlia, es basa gairebé de forma exclusiva en l'AP de Folgueroles, completat amb els de Sant Feliu de Pallerols i de Granollers de la Plana, d'on també són transcrits fragments. L'aplec de dades documentades permet de presentar un resum de l'obra escultòrica dels successius Pujol, dins la qual destaca l'altar de la Mare de Déu dels Colls, a Sant Llorenç de Morunys. Ambdós articles són il·lustrats amb nombre de fotografies d'obra diversa. — J. P. E. [17.943-17.944]

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *La nómina de los alcaldes mayores de Cataluña (1717-1834)*, dins «Ivs Fvgit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón», 8-9 (1999-2000), 45-74.

A base de la documentació inèdita de l'ACA, *Canc.*, *Reg.*, i *Reial Audiència* i de l'AHCB, també *Reial Audiència*, i de les investigacions anteriors, l'autor ofereix un estudi en la línia de les aportacions prosopogràfiques, amb dues parts, la primera general que descriu l'aparició del càrrec a Tortosa el 1709, l'extensió a tot el Principat pel *Decret de Nova Planta* i la modificació del 1749, que unificà el nomenament per al càrrec en mans del rei (fins aleshores cada corregidor havia nomenat el seu o seus alcaldes majors), i així a partir d'aquella data fou normal el nomenament de castellans, fins a entorn d'un 50% (52), i tant abans com després era càrrec militaritzat (47). Essent càrrec que exigia coneixements jurídics, la majoria havia fet estudis universitaris de dret, amb una certa preponderància per Cervera (48-51). Per contra, el nivell de vida a Catalunya era més car, raó per la qual els forasters no hi duraven i era constant la petició d'augment de sou (54-55); pocs pujaren en l'escalafó (58-62). La segona part o apèndix ofereix llistes completes (amb indicació dels anys en el càrrec) dels alcaldes majors de Barcelona (civils i criminals: 62-63), Mataró, Granollers, Girona, Besalú, Vic, Camprodon, Puigcerdà, Lleida, Balaguer, Tàrraga, Tortosa, Tarragona, Montblanc, Vilafranca del Penedés, Igualada, Agramunt-Cervera, Manresa i Berga (62-74). — J. P. E. [17.945]

Antoni HOMS I GUZMAN, *Una altra relació sobre Terra Santa: El llibre de la mia peregrinació del pare Antoni Fluxà (1732-1736)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 74 (2001), 131-285.

[Aquesta és 'Una altra relació' perquè la primera havia estat publicada per l'autor en la mateixa revista un any abans i és resumida dins ATCA, XXI (2002), 1025, núm. 17.152]. En la present, ultra una semblança de l'autor, el mallorquí Antoni Fluxà (133-137), trobem una anàlisi de l'obra, conjunt de set blocs, determinats per la presència de l'autor en punts geogràfics determinats, que, ultra els records dels viatges d'anada i de retorn, es concentren en els detalls copsats en els santuaris de Palestina i respectives poblacions, al centre de les quals hi ha Jerusalem (137-142); escrit en un català del segle XVIII, no acurat però ben acceptable o amb les seves característiques personals (142-144), el *Llibre...* es conserva ara a Barcelona, BC, ms. 755, donació de Ramon d'Alòs-Moner. El text transcrit ocupa les pàgines 146-285; l'autor hi capta tant les particularitats del viatge per mar com la realitat de les illes i terra ferma de la Mediterrània Oriental, i descriu allò que veu i tal com ho veu i s'interessa pels aspectes de la geografia física, per la situació dels santuaris i de les institucions cristianes i franciscanes. Hom diria que, des que arriba a l'Orient, la seva atenció resulta acaparada per l'aiguabarreig humà de turcs, grecs, armenis, maronites, i per detalls com aquest: a l'antiga catedral de Nicòsia, aleshores mesquita: «lo divendres lo santó principal predica i sempre que predica té una espasa en la mà. La raó és perquè... los bons turcs no han de voler sentir mai raons que els convencin, sinó l'espasa per defensar la sua mala llei» (165). — J. P. E. [17.946]

José Luis BARRIO MOYA, *La biblioteca de Don Luis Ignacio Francisco de Borja, Duque de Gandía (1740)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 169-187.

Darrer descendent directe de sant Francesc de Borja, n'és resumit ací el testament del 1734; mort el 1740, fou alçat inventari dels béns relictos amb la corresponent valoració dels objectes, un i altre conservats a Madrid, Archivo Histórico de Protocolos, 16046; en són transcrites les parts relatives a escultures i a cotxes (172-174), a estris de cuina, a tapissos i a alguns mobles (186-187), i sobretot la de la biblioteca; hi consten, Jerónimo Zurita, *Anales* (174), Gaspar Escolano, Francisco Diago, Martí de Viciana, Hipòlit Samper, Pere Anton Beuter, Bonaventura Tristany, Hipòlita de Jesús Rocabertí, Miquel Agustí, Francesc Escrivà, sant Vicent Ferrer, Manuel Marià Ribera, Gabriel Agustín Rius, Antoni Agostí, Guerau Cervelló, José Pellicer de Ossau, Francesc de Radés, *Furs de València, Furs i corts generals de València, Privilegis de la ciutat de València, Constitucions i altres drets de Catalunya; Repertori dels Furs de València, Notícia de Cathaluña; Cathaluña desengañada* (174-186). Bon nombre d'altres havien estat publicats a Barcelona o a València. — J. P. E. [17.947]

Miquel BORRELL SABATER, *Les solucions a la pobresa el segle XVIII. La xarxa assistencial selvatana*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons Guri), 175-194.

La política il·lustrada dels Borbons posà particular atenció en els pobres (classificats en captaïres o pidolaires, vergonyants i indigents) i la pobresa; en els pobles de la comarca de la Selva, entre el 1717 i el 1762, els 'pobres de solemnitat' podien arribar entre el 7'4% i el 32% (177), situació allunyada del preromanticisme de Jaume Caresmar i en canvi veïna d'allò que dibuixava en 'romanzo' del 1756, *Romanço entretingut on se reciten les fatigues i treballs que passen los casats, curts de havers...*, de Barcelona, AHCB, *Romanços* (178-179). En general, però també en la realitat dels pobles de la Selva, els mecanismes d'ajut als pobres eren quatre: els ajuts a donzelles pobres a maridar (180-181), les 'almoines' per a roba de vestir (182), l' 'almoïna' principal, que era la del pa per als pobres (183-185), i els hospitals (186-194: estats de comptes de tres: 190-191), institucions ben documentades a Barcelona, ACA, *Reial Audiència*, Girona, ADG, *Visites pastorals*, AH, *Fons notariais* i *Hospici*, a la Bisbal d'Empordà i Santa Coloma de Farners, AHC, a Lloret de Mar, AM, o a Sant Hilari Sacalm, AP. — J. P. E. {17.948

Francisco Xavier de GARMA Y DURAN, *Adarga catalana. Arte, Heráldica, y Prácticas reglas de Blasón...*, I-II, Barcelona, M. Martí 1753, 260 i 330 + [28] pp.

Reproducció anastàtica del sol text, sense cap complement, de l'edició barcelonina del 1753, ara realitzada a València, per París-València el 1997. — J. P. E. {17.949

Josep QUER MONTSERRAT, *Llibre de la història y notas del Convent de la Casa de Déu fet en lo any 1753*, edició de José Luis SANTIAGO. Madrid, Ediciones «Revista Agustiniiana», 2001, 254 pp.

Edició només coneguda per referència. — J. P. E. {17.950

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *José Teixidor OP (1694-1775): Los Borjas y san Vicente Ferrer*, dins «Anales Valentinos. Revista de Filosofía y Teología», 53 (2001), 121-141.

Deixeble de Jacint Segura, qui l'encaminà al cultiu de la història exclusivament basada en documents, el seu treball en els arxius valencians donà un primer fruit el 1759 en exposar la relació entre sant Vicent Ferrer i els estudis de València (123); s'ocupà dels Borja en *Episcopologio de Valencia*, on aprofità treballs de Francisco Diago (125-128) i s'interessà en la relació dels Borja amb s. Vicent Ferrer, reafirmant la historicitat de la profecia del futur sant sobre el futur papa, críticament analitzada en les seves tres concrecions de predicció feta a la mare, a un oncle i al mateix Alfons de Borja (132-134); la relativa a Calix III (i al seu vot de croada per a la recuperació de Constantinoble) hauria tingut una derivació en el moment de l'expulsió dels moriscs del Regne de València: «E-l any nou (1609) darà un gran bram lo bou, e-l any aprés, ni moros ni dinés» (136-139). És publicada la resposta a una consulta de Teixidor sobre Calixt III i el seu origen de Gandia, conservada a València, Arxiu del Patriarca (140-141). — J. P. E. {17.951

Albert BURGUNY I CASTELLÓ, *Poesia i teatre*. Edició a cura de Ramon DÍAZ I VILLALONGA (Biblioteca Marian Aguiló, 22), Palma de Mallorca i Barcelona, Universitat de les Illes Balears i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997.

Frare llec de Sant Domènec de Palma de Mallorca, dotat per a les arts plàstiques, autor de retauls i escriptor, al qual són atribuïdes i ací publicades amb anotació crítica, una *Comèdia famosa del gloriós sant Cayetano*, dues composicions llargues en vers i dues de breus; les llargues són

la *Breu i substancial notícia de los enormes crims d'un famosíssim gat...*, comentari burlesc a un episodi conventual, i *Codolada de l'unicorn de Sant Domingo*, composició de circumstàncies motivada pel decret de Carles III declarant la Puríssima patrona d'Espanya, en la qual, bo i acceptant el privilegi marià, aprofita l'ocasió per a donar burxades als lul·listes, també befalls en una de les obres breus, petició d'un xueta a Ramon Llull demanant-li que l'ajudi a tenir bona venda de botons. — J. P. E. [17.952

Paulino CAPDEPÓN VERDÚ, *La obra instrumental del P. Antonio Soler (1729-1783)*, dins «La Ciudad de Dios», CCXIV (2001), 403-422.

Paulino CAPDEPÓN VERDÚ, *La obra vocal del P. Antonio Soler (1729-1783)*, dins «La Ciudad de Dios», CCXIV (2001), 733-752.

El primer títol no conté res que pertanyi al nostre tema, però és esmentat ací per la complexitat de la figura del P. Antoni Soler. El segon, en canvi, ens informa de la música destinada a servir tota mena de texts, començant pels llatins que entraven en la celebració litúrgica; són ací reproduïts els primers compassos de tres responsoris, d'un motet i de la seqüència *Stabat Mater* (736-744); segueixen les composicions per a texts en castellà, sobretot *Nadales* (en són conegudes 125: 746-748), amb mostra de dues, a vuit i quatre veus, respectivament (745-750); i les darreres pàgines s'ocupen de la seva música per al teatre, que suma fins a trenta-dues peces, un bon nombre de les quals era destinat a representacions internes dels estudiants del monestir (752). — J. P. E. [17.953-17.954

Gabriel SANSANO, *Romans nou y curiós sobre un pleyt de un pollastre / que se li perdé a Don Salvador Mas, natural de Elig... (1776), un col·loqui il·licitat setcentista. Estudi i edició*, dins «Onzè Col·loqui», III, 279-307.

El romanç es troba a Elx, AHM, i sembla ésser còpia única contemporània; en les pàgines inicials l'autor recorda la vivacitat dels romanços valencians dels segles moderns, particularitat dels quals seria la de presentar-se en forma de col·loquis (281); ultra les mostres de literatura popular conservades en el mateix AHM, *Papeles curiosos* de Pere Ibarra, Francesc Almarç donà notícia de dos altres col·loquis il·licitans, propietat seva i potser no perduts (286-288); de l'autor només es pot dir amb molta versemblança que era un jurista (289). Per la riquesa de la llengua, l'autor ha optat per donar el text sencer (293-307). Hi ha bibliografia (291-292). — J. P. E. [17.955

Agustí NIETO GALÁN, Antoni ROCA ROSSELL (coord.), *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX. Història, ciència i societat*, Barcelona, Reial Acadèmia de Ciències i Arts i Institut d'Estudis Catalans 2000, 388 pp.

En el marc de l'empenta que han pres darrerament a Catalunya els estudis sobre història social de la Ciència, els coordinadors d'aquest volum consideraren que els prop de dos-cents quaranta anys d'història de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona podia constituir un tema de fàcil concentració de col·laboracions. De fet el llibre aplega estudis dedicats a cada un dels tres segles; recauen en el nostre camp els del segle XVIII, que recorden l'escenari científic europeu, en el qual la nova acadèmia, ni que sigui de lluny, s'emmarcava, de Pere Grapí Vilumara (55-80); els quatre enfocaments inicials, de Manuel Garcia-Doncel, introducció als documents publicats en apèndix, que contenen directrius generals i plans d'estudis (81-124); la particular contribució de Tomàs Cerdà, exposada per Lluís Gassiot i Matas (125-133); els passos vers una institució mèdica paral·lela, d'Àlvar Martínez Vidal i José Pardo Tomás (137-164); en general, els altres títols ja entren en el s. XIX. En l'apèndix documental són publicats el discurs inaugural del 1764, de Francesc Subiràs, ja conegut (339-353), i la Cèdula Reial del 1765 (355-371), ambdós a base dels originals conservats en l'arxiu de la institució. — J. P. E. [17.956

Pep VILA, *Un paper reivindicatiu sobre la situació socioeconòmica de Girona en el segle XVIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 411-421.

Conservat a Girona, AM, l'autor publica un manuscrit d'autor desconegut de darreries del segle XVIII, informe més aviat poc complaent sobre la ciutat de Girona i les dificultats que n'impedien el progrés. Hipotitzant sobre possibles responsables de l'informe, l'autor avança, a títol de meres conjectures, els noms de Jaume Oliveras, organitzador d'una Conferència de Física (1772) i de la Societat Econòmica Gironina d'Amics del País (1777), i el de Josep Ignasi de Castellví, alcalde major i lloctinent del corregiment de Girona, que el 1771 va enviar al comte d'Aranda un informe sobre l'estat de la ciutat. — J. de P. {17.957

Miguel FERRER FLÓREZ, *La Cofradía de San Jorge y los orígenes de la RSEMAP*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis genealògics, heràldics i històrics», 10 (2000), 137-170.

La Reial Confraria de Sant Jordi del Regne de Mallorca fundada el 1460 fou suprimida el 1743 i definitivament el 1778, desautoritzant així una provisió d'Antoni d'Alós i Rius, que l'havia restaurada el 1777 (138-141: transcripció de l'epitafi d'aquest a Sant Miquel de Barcelona); la negativa del govern central suggeria d'afiliar-se a la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País (RSEMAP), els primers passos de la qual són documentats a l'ARM, *Audiència. Expedients*, ací transcrits (159-169) i resumits (142-143; també els estatuts: 144-147), amb indicació dels socis eminents (150). D'ideologia borbònica il·lustrada, promogué a Ciutat bon nombre d'escoles especialitzades entre el 1778 i el 1799, amb la intenció d'incidir mitjançant l'ensenyament en la millora de les classes més desvalgudes; seguí durant els primers decennis del segle XIX. — J. P. E. {17.958

Miguel FERRER FLÓREZ, *Un reformador político del Antiguo Régimen (José Desbrull Boil de Arenós)*, dins «Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 11 (2001), 107-148.

La producció escrita de Josep Desbrull Boil d'Arenós presenta dues meitats, pràcticament coincidents amb el pas del segle XVIII al XIX; nascut el 1753, ingressà a l'Orde de Malta el 1773 (109, nota 4). La producció escrita del segle XVIII reflecteix el seu treball en documentació d'arxiu (111-112), en el qual destaquen els tres volums de *Concessos eclesiàstics... copiatos de la Cúria Eclesiàstica y altres notes*, un per a cada un dels segles XV, XVI i XVII, amb les respectives taules; són a Palma, BM; és possible que hi hagi un volum quart (110-111); l'*Appendix de Los Anales de Mallorca...* porta data del 1799, conservat a la mateixa biblioteca (117-118); ni la *Nobleza catalana. Explicación de sus armas*, ni el *Tratado del blasón* no veig que siguin datats. L'altra part de la producció escrita o consta o pot pertànyer al segle XIX. — J. P. E. {17.959

Joaquim LLOVET, *Els inicis de l'Escola de Navegació i Pilotatge de Mataró (segle XVIII)*, dins «Quaderns de la Selva. Revista del Centre d'Estudis Selvatans», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri), 195-200.

Fundada el 1779, ja funcionant dos anys més tard, l'«Escuela de Náutica de Mataró» tingué en el seu primer any de vida vint-i-sis alumnes, noms i dades dels quals consten en visita d'inspecció, ara conservada a Madrid, Museo Naval, i són ací transcrits (198-200). — J. P. E. {17.960

Emilio SOLER, *La juventud oriolana de Joaquín Lorenzo Villanueva*, dins «Misc. Llobregat, II», 237-244.

Germà, mentor i col·laborador de Jaume, ambdós nats a Xàtiva de pare aragonès i mare italiana, Joaquim, la trajectòria del qual és coneguda per la pròpia *Vida literaria o Memoria de sus es-*

critos... i pels arxius de Madrid, AHN, *Estado*, Archivo General de Palacio, *Expedientes personales*, Oriola, *Archivo Histórico. Universidad* i BPFernando de Loaces, es formà a la Universitat de València en la línia dels ,novatores' i il·lustrats antijesuïtes, sobretot de Joan Bra. Muñoz i de Vicent Blasco; sota el bisbe Josep Tormo i Julià, obtingué càtedra de filosofia al seminari d'Oriola, on encaminà el seu germà Jaume en els primers passos de l'estudi, fins que l'ambient irrespirable d'una lluita entre tendències doctrinals el decideixen entorn el 1780 a refugiar-se sota l'antic mestre Muñoz a Madrid. — J. P. E. [17.961

Javier ANTÓN PELAYO, *El discurs de presentació d'Antoni de Capmany a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1782)*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 19 (2001), 163-174.

En les primeres pàgines l'autor resumeix tant biografia (164-165) com ideari d'Antoni de Capmany i de Montpalau; aquest es troba en el seu *Comentario sobre el Doctor Festivo...*, escrit a Sevilla el 1773, on propugnava els ideals i els objectius de la Il·lustració («la raó laica, els valors de la burgesia i els factors que col·laboren en el progrés de la civilització» 166), després reafirmats en ocasions diverses, però igualits en presentar-se la Revolució francesa i les invasions napoleòniques; el *Discurso pronunciado por Dn Antonio de Capmany en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en el día de su recepción*, conservat i descobert a Barcelona, BC, ms. 3822, és ací transcrit amb anotacions; l'editor fa avinent que hom pot llegir ,la nació catalana' en contextos en què a Madrid es refereix a ,la nació espanyola' (167-183). Hi ha bibliografia (173-174). — J. P. E. [17.962

Daniel CRESPO DELGADO, *Una escuela para una ciudad del XVIII. La fundación de la escuela de dibujo de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 365-378.

A base de bibliografia ja publicada i de documentació de Girona, AM, l'autor estudia els antecedents, la gestació i fundació de l'escola de dibuix de Girona (1790), en la qual prengueren un paper rellevant el comissionat de l'ajuntament, Josep de Font, i sobretot el bisbe Tomás de Lorenzana, que en fou el protector decidit, si no l'ànima, ja des del 1788; fou ell qui imposà Joan Carles Panyó a director, qui la inaugurà el 1790 i qui en fou considerat el fundador. El mirall de l'escola de Girona fou la de Barcelona i en alguna mesura també la d'Olot, aleshores, amb Barcelona, una de les ciutats més dinàmiques de Catalunya. — J. de P. [17.963

Ramon RIPOLL MASFERRER, Gemma VINYES-MIRALPEIX SALA, *El llibre mestre del mas Vinyes (1791). Advertències de com conduir un mas*, dins *Mas català*, 587-591.

L'hereu del Mas Vinyes (la Celler de Ter), Josep Viñolasdavall, posava punt final al *Llibre mestre del mas Vinyes* el 4 d'agost del 1791; hi havia aplegat tots els documents de la casa (amb més precisió: del capmàs) del 1060 ençà i destinava les darreres pàgines a un conjunt d'avisos per als hereus, en les quals concentrava tota la saviesa pràctica de la raguèlia; els autors hi veuen vuit temes: successió de la propietat, aspecte religiós, el pes dels avantpassats, la importància de la caritat, la formació de l'hereu del mas, perillositat dels plets, ajut als parents i amics i fidelitat a les recomanacions per al bon funcionament del mas. Hi ha mostra textual de dos paràgrafs i invocació inicial (590-591). El *Llibre* es conserva a Santa Coloma de Farners, AHC. — J. P. E. [17.964

Marc MARTI, *L'espace pastoral à l'épreuve de l'Histoire: étude narratologique du roman de Pedro Montengon El Mirtilo o los pastores trashumantes*, dins «Cahiers de narratologie», núm. 7 (1996 = Mélanges espace et temps), 49-62.

Marc MARTI, *Menosprecio de corte y alabanza de aldea en la novela de finales del siglo XVIII*, dins «Revista de Literatura», LXIII (2001), 197-206.

Pere Montengon propugnà en *El Mirtilo* la teoria que els immensos espais deixats a la ramaderia per a la transhumància havien d'ésser rescatats per a l'agricultura, que provocaria un canvi radical tant en la repoblació demogràfica com en la producció de béns de consum i, doncs, en l'augment de la riquesa i del benestar social (199-202); idèntic missatge es troba en *l'Ensebio* del mateix autor i en obres contemporànies com *El Valdemaro* de Vicent Martínez Colomer (201-202); els llibres foren publicats els anys 1786-1792. Aquest és el marc cultural que també es manifestava en empreses de la política borbònica com la colonització de Sierra Morena o en la creació de les Sociedades Económicas de Amigos del País, que pretenia de convertir els mateixos senyors i propietaris agrícoles en protagonistes de la reforma (203-204). — J. P. E. [17.965-17.966]

El manual de les escriptures públiques d'Ignasi Cases i Ferrer, notari de Valls (1790-1791), edició a cura de Joan PAPELL I TARDIU. Volums I-II (Acta Notariorum Cataloniae, 11 i 12), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 1234 pp. entre tots dos volums.

El registre notarial ací presentat i transcrit es conserva a Valls, AHC, *Fons notarial* 12; en la introducció, l'editor resumeix les dades biogràfiques dels dos notaris Cases, ciutadans honrats de Barcelona, però notaris de Tarragona a Valls en la segona meitat del segle XVIII, en particular d'Ignasi Cases, que actuava com a notari el 29 de maig del 1781 i morí a les acaballes d'abril del 1809 (13-14). Descrit el volum (14-16) i establerta la 'ratio editionis' (17-19), comença la transcripció completa dels tres-cents vuitanta documents, datats entre el 29 de desembre del 1790 i el 21 de desembre del 1791 (23-1170), pràcticament tots pertanyents al camp del dret privat: «revendes o redempcions de vendes a carta de gràcia, procures, èpoques, èpoques amb revenda, definició de comptes, promeses de satisfacció de debitori de quantitats degudes amb cessions, fadigues, creacions, encarregament, lluïció i aprovació de censals, arrendaments i establiments emfitèutics i a rabassa morta, requeriments notariais amb resposta o sense, notificacions i protestacions de lletres i les respostes corresponents, vendes amb absolució, cessions i lluïcions, reconeixements de deutes, empenyoraments o vendes a carta de gràcia, debitoris, concòrdies i permutes, tabes d'arrendaments, etc.» (17; a les pàgines 1173-1180 hi ha qualificació o tipologia de cada un dels documents); d'acord amb llur naturalesa, també la llengua en què són escrits és la del poble, amb comptadíssimes excepcions, que també es col·loquen fora la llista transcrita. Una d'aquestes excepcions és el document fundacional de la processó general i solemne a honor de la Mare de Déu de la Candela, el qual, com els seus complementaris, són en llengua castellana (144-151, 28 gener 1791). Hi ha taules onomàstica (1181-1213), toponomàstica (1215-1221) i temàtica (1223-1226). — J. P. E. [17.967]

M. Betlem CASTELLÀ I PUJOLS, *La Guerra Gran a l'abric de la historiografia catalana*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 18 (2000), 199-217.

Al lector d'aquestes pàgines li passen davant els ulls les successives reduccions i interpretacions que els historiadors catalans han donat d'aquells episodis bèl·lics dels anys 1793-1795, començant per la divergència frontal entre les pàgines de les autoritats, sobretot eclesiàstiques, i les reaccions populars. Els autors del s. XIX hi veien o una primera gran reacció del poble a les humiliacions del 1714 o una albada dels temps moderns, sobretot de la llibertat (202-204); en la primera meitat del s. XX, la interpretació política es bifurcà, veient-hi una revifada de la consciència nacional i àdhuc una ocasió d'independència, o una confirmació de la pertanyença de Catalunya a Espanya (204-207). I si en llur abast general, Jaume Vicens i Pierre Vilar donaven el to, de fet els estudis es limitaven a casos locals, normalment de fora Barcelona, i constataren que la reacció de la societat catalana no fou ni unitària ni, molt menys, entusiasta (208-213). Hi ha bibliografia (214-217). — J. P. E. [17.968]

Ramon CODINA BONET, *La biblioteca de don Pedro Caro y Sureda*, dins «Revista de historia naval», 67 (1999), 111-114

Ramon CODINA BONET, *Els llibres de música de Pere Caro i Sureda*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica lul·liana», LVII (2001), 383-384.

El III Marquès de la Romana (1761-1811), formà la seva biblioteca sobretot amb fons anteriors al segle XIX; el 1864 fou comprada per l'Estat Espanyol, i els seus fons destinats a la BN de Madrid. Els llibres sobre música eren tots dels segles XVI, XVII i XVIII, en llur majoria d'autor i edició estrangera, amb només dues excepcions: *Libro de música pràctica*, de Francisco Tovar, Barcelona 1510; i *Libro de música de vibuela de mano*, de Luís de Milán, València 1536 (384). — J. P. E. [17.969-17.970]

Maria PAREDES I BAULIDA, *Antoni Febrer i la poesia popular*, dins «Onzè Col·loqui», III, 191-215.

L'obra escrita d'Antoni Febrer és datada del segle XIX; però ací és retransmesa la notícia d'un escrit de Gaspar Cardona, *Plàtica que ensenya el camí del cel, composta per un fecl cristià*, del 1794 (195); en canvi, consta que un dels treballs de Febrer fou la *Recopilació de las còblas qu-es cantávan antigament en las festas d'alguns Sants Advocats* (201), aplec de goigs del segle XVIII (p. e., *Goigs a la Mare de Déu de Gràcia*, datats el 1799; *Goigs de Sant Josep*, del 1738) o anteriors, com els *Goigs del Roser* (205 i 213). — J. P. E. [17.971]

Maria PAREDES I BAULIDA, *'Matrona animi virilis'. Notes sobre les fonts clàssiques de la 'Lucrecia' (1796) de Joan Ramis*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 229-255.

La tragèdia del menorquí té una finalitat didàctica: exposar davant la ment uns determinats valors, potenciat per la intel·lectualització i la sensibilitat il·lustrades, i presentats dins els cànons de l'estètica neoclàssica: la fidelitat, la pietat, el respecte, la virtut o excel·lència moral. Els personatges són portaveus d'aquests valors i Ramis els dibuixa a partir de la caracterització literal que reben en els texts clàssics de Titus Livi i d'Ovidi, bo i explicitant-los mitjançant la dialèctica dramàtica, referida sempre a la figura central, Lucrecia. A més, la tragèdia de Ramis s'insereix en una llarga tradició medieval i moderna de conreu, al·lusió i interpretació de la història exemplar de la dama romana, que l'autora resumeix. Ramis no pretendria transformar, ans potenciar la tragèdia davant els espectadors o lectors del seu temps; per això segueix al peu de la lletra les convencions aleshores en ús sobre l'acció dramàtica (les tres unitats), tria un personatge històric d'elevada posició social, manté intacta l'essència del mite i el presenta des de l'òptica del seu temps: la raó demostra a través de l'exemple dels personatges que la virtut sempre guanya. I la virtut en temps de Ramis ja no és només la virtut moral, ans també la virtut cívica. Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.972]

Joaquim MARTÍ MESTRE, *La parla dels grups marginals de València als segles XVIII i XIX*, dins «Misc. Tavani, 2», 97-142.

L'autor es proposa d'estudiar el llenguatge de l'antiga delinqüència valenciana, que segurament s'avança en el temps a l'aparició dels argots principatins. Una sèrie de col·loquis anònims, que cal atribuir a Carles León, publicats a finals del segle XVIII, forneixen a l'autor el punt de partida per a enquadrar l'expressió literària de la mala vida valenciana i observar-la des d'un punt de vista sociològic. Al final, recull «els mots i expressions fraseològiques» d'aquesta producció, no totes exclusives de la parla marginal, però totes dins el registre popular i col·loquial. Alguns mots d'origen certament marginal reberen «una ampliació posterior del seu àmbit d'ús inicial». Hi ha bibliografia. — J. de P. [17.973]

D. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALACANT

Juan Carlos GALENDE DÍAZ, *Alicante y su historia: relación documental de sus fuentes (1775-1833)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVI (2000), 281-322.

Buidatge dels llibres de registre de dos fons de Madrid, AHN, *Consejos. Escribanía séptima*, relatius a la ciutat d'Alacant (283 i nota 7); els registres dels ,expedientes de oficio y gobierno' ocupen les pàgines 284-296; ens afecten en particular el que demana l'establiment d'Acadèmia de Mestres de Primeres Lletres, juliol 1781 i juny 1786; o l'homologació del títol de doctor en lleis per Alcalá de Henares a fi d'exercir d'advocat a Alacant, setembre 1782; sobre el jornal dels mestres que substitueixen els jesuïtes expulsats, gener 1783; reconeixement dels estudis de teologia, del convent dominicà del Roser, febrer 1785 i agost 1786; escrit sobre l'educació popular, març 1786; retribució al copista de les cròniques de la ciutat, juliol 1786; vigència d'*Ordinacions del Gremi de boters*, juny 1788; demanant permís de representar comèdies, març 1790; deute per una composició musical, juny 1791; la ciutat d'Alacant demana que no es treguin papers del seu arxiu, maig 1794; permuta d'un any de filologia [! filosofia?] per un de lleis, novembre 1798; nomenament de censor de llibres estrangers, juny 1800. Segueixen els registres dels ,expedientes de partes'; recauen en el nostre camp: petició de títol de mestre de primeres lletres, agost 1780 i agost i novembre 1781, maig i juliol 1782; que es donin als mestres dos mesos per a anar al Consejo a treure el títol, maig 1781; petició que siguin lliurades dues caixes de llibres retengudes a la Duana, novembre 1784, març 1788; o demanant l'aprovació de les normes per a la consulta de documents de l'AM, agost 1800; o demanant títol de batxiller en lleis expedit per la universitat d'Oriola, agost 1800; també hi ha peticions d'expedició de títols diversos (302-314). — J. P. E. [17.974

ALEMANYA

Kurt Hans STAUB, *Jüngere Theologische Texte*, beschrieben von K. H. S. unter Verwendung von Vorarbeiten von Hermann KNAUS (Die Handschriften der Hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt, 5.1), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2001, 208 pp.

Només un volum entra en les nostres pàgines: el *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer, potser transcrit d'una edició incunable. — J. P. E. [17.976

Maria KAPP, *Handschriften in Goslar. Stadtarchiv. Städtisches Museum. Marktkirchenbibliothek. Jacobigemeinde* (Mittelalterliche Handschriften in Niedersachsen. Kurzkatalog, 5), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2001, 318 pp.

El Museu Municipal (Städtisches Museum) de Goslar posseeix dos fragments de pergami, el text dels quals pertany al *Commentarium in Summam de casibus penitentiae* de s. Ramon de Penyafort, atribuïble a Ricardus Petronius de Senis (243). — J. P. E. [17.976

Peter VOGEL, *Manuscripta Historica*. (Die Handschriften der Universitätsbibliothek Kassel, 4/3), Wiesbaden, Harrassowitz 2000, XL i 280 pp.

El volum 2º Ms. hist. 5/2, f. 92, conté un text de prospectiva política per a Alexandre VI el 1494. — J. P. E. {17.977

ANGLATERRA

R. M. THOMSON, *A Descriptive Catalogue of the Medieval Manuscripts in Worcester Cathedral Library*, Cambridge, D. S. Drewer 2001, XLVIII i 256 i 56 pp. de làmines.

Entre els manuscrits d'aquella catedral trobem al ms. F. 62, la *Summa de penitentia* de Joan de Friburg basada en la de sant Ramon de Penyafort (39 i fotografies 37a/b i 48); la mateixa obra es troba en el ms. F. 113 (75). Hi ha dos texts de Ponç de Lleida, *Cavillationes contra instrumenta*, en el ms. F.74, f. 46 (47), i *Breviarium Decreti*, en el ms. F.159, ff. 182-185 (108); i de sant Ramon de Penyafort, la *Summa de casibus* sola en el ms. F.127 (91); i totes dues (*De casibus* i *De matrimonio*) en el Q.98 (183). — J. P. E. {17.978

BANYALBUFAR

Maria ROBLES COLL, Carme MONER ENSENYAT i Isabel GARAU LLOMPART, coord., *Inventari de l'Arxiu Municipal de Banyalbufar* (Instruments de descripció documental, 19), Palma de Mallorca, Consell de Mallorca i Ajuntament de Banyalbufar 2001, 102 pp.

Encara que la majoria dels fons d'aquell AM pertanyen als segles XIX i XX, són anteriors les *Ordres i disposicions del batlle*, del 1645, i el corresponent *Registre*, del 1708 (43); els *Llibres de sentències dels jurats*, del 1684 (44); *Ordres de la Junta Municipal de Sanitat* del 1800 (52); el *Llibre d'administració de forments comuns*, del 1697 (59); els *Llibres de comptes del clavari*, del 1703; el *Llibre de registre de pòlisses*, del 1781; i el *Llibre d'obligacions*, del 1678 (62); tota la secció de *Cúria reial* és anterior al segle XIX (80-81); *Pergamins*, del 1582; i *Fons notariais* del 1427 (83). — J. P. E.

{17.979

BARCELONA

Jaume RIERA I SANS, *L'arxiu com a dipòsit*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 30 (estiu de 2001), 1-2.

L'autor documenta situacions diverses en les quals, per decisió més o menys oficial de l'autoritat pública, l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA) ha estat constituït dipòsit de documentació d'altres institucions. — J. P. E. {17.980

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Fragullas ou Migallas (5)*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 6 (2001), 439-444.

L'autor es fixa en dos passatges de les *Constitucions i altres drets de Catalunya* i els compara en dues còpies manuscrites ara a l'ACA: *Casa reial*, 10, i *Generalitat*, 2, que presenten la mateixa llacuna en l'*Usatge* 159; però en la còpia d'un acord de pau de la Cort de Cervera sota el Cerimoniós, el text del primer és complet i el del segon presenta una llacuna, d'on dedueix que «nin o ms. CR 10 è o orixinal nin o ms. G-2 è a sua copia autenticada», i ho confirma transcrivint el *Liber sextus: De impuberum et aliis substitutionibus* i assenyalant en nota les divergències textuals entre els dos volums esmentats. — J. P. E. [17.981]

Jordi MORELLÓ BAGET, *El Regne de Mallorca a través dels albarans del Mestre Racional d'ençà la seva reincorporació a la Corona d'Aragó*, dins «Mayurqa», 27 (2001), 85-104.

Els dits albarans, que equivalen al certificat d'haver estat rebuts uns comptes presentats pels batlles o pels arrendadors de béns o drets reials, es troben a l'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional* (89, nota 5: llista de registres i equivalència d'anys de la Procuració de Mallorca); l'autor ofereix «tot un seguit de notícies i referències de diversa índole extretes de la sobredita sèrie documental» (88) i assenyalava «quin tipus d'informació proporcionen aquests registres» corresponent als anys 1347-1389 (89) sobre els qui intervingueren en l'administració econòmica dels drets i béns reials a l'illa (90-94); també són font d'informació per als esdeveniments d'aquells anys (95-96), i en especial per a la relació econòmica amb el Gran e General Consell de Mallorca (97-99), amb els jueus (99-100) i amb el braç eclesiàstic, també els anys del Cisma d'Occident (100-101). Hi ha informació sobre l'equivalència de monedes (101); i quadres de rendicions de comptes i d'illencs identificats en els dits registres (102-103). — J. P. E. [17.982]

Andreas KIESEWETTER, *I principi di Taranto e la Grecia (1294-1373/83)*, dins «Archivio Storico Pugliese», LIV (2001), 53-100.

Perduda, sembla que ja abans d'acabar-se l'Edat Mitjana, la documentació de la branca dels Anjou-Taranto ha d'ésser suplerta per documents de tot Europa, en primer lloc per la de Barcelona, ACA, *Canc. Pergamins*, d'on l'autor assenyalava els actes oficials de Filipo I (57, nota 17); d'altra banda, en aquella situació política europea, en la qual cada moviment provocava un replanteig general de l'estabilitat, l'interès de la Casa de França a recuperar en el dit Filipo di Taranto el títol fantasma d'«imperator Constantinopolitanus» (títol que mai no féu constar en les lletres adreçades a Jaume II, 80, nota 80), la nova presència al Peloponès trobà la contraposició, entre d'altres, de Ferran de Mallorca, i l'actuació de la Companyia Catalana (84); les dites pretensions sobiranes foren ofertes a Jaume III de Mallorca (86). — J. P. E. [17.983]

María Isabel FALCÓN PÉREZ, *Ordenanzas y otros documentos complementarios, relativos a las corporaciones de oficios en el Reino de Aragón* (Fuentes Históricas Aragonesas, 28), Zaragoza, Institución Fernando el Católico 1997, 810 pp.

L'autora ha aplegat i transcrit dos-cents vuitanta-quatre documents, datats entre el 1218 i el 1515, procedents de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i BC, i de València, ARV, i de la «Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón» o CODOIN. — J. P. E. [17.984]

J. Ángel SESMA MUÑOZ, *Fiscalidad de estado y comercio exterior en Aragón*, dins «Misc. Riu, II», 459-467.

Una de les fonts inèdites en què es basen aquestes pàgines és l'ACA, *Canc.*, i *Processos de corts*. — J. P. E. [17.985]

B. BASÁÑEZ, *Las morerías aragonesas durante el reinado de Jaime II. Catálogo de la documentación de la Cancillería real. I. (1291-1310)*, Teruel 1999.

D'acord amb el títol, la documentació, a la qual és dedicat aquest volum, és tota de Barcelona, ACA, *Canc.* — J. P. E. [17.986

Sergio CASTILLO ESPINOSA, *Las relaciones de poder de la nobleza a través de sus archivos en el Aragón del Antiguo Régimen*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de Historia», 75 (2000), 37-54.

Assenyalem les notícies que la documentació dels comtes de Sástago, Casa de Alagón, es troba a Barcelona, ACA; que la dels Castro-Pinós és repartida entre la de Híjar (Saragossa, AHP provincial) i la de Medinaceli (Toledo, AHN, Nobleza); que la dels comtes de Sobradíel és a Àvila, Archivo del conde de Orgaz; i que l'arxiu dels ducs de Villahermosa (Pedrola, Palacio de los duques de Villahermosa) posseeix documents de la casa de Ribagorça (40-41 i 45). — J. P. E. [17.987

Sebastià RIERA I VIADER, *Les fonts municipals del període 1249-1714. Guia d'investigació*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 4 (2001), 239-275.

L'AHCB divideix els seus fons en dues grans seccions, la de *Consell de Cent* i la de *Consellers*, la documentació de les quals no sempre coincideix amb el títol dins el qual es troba; per això, els responsables del dit arxiu elaboraren una altra distribució, purament teòrica, que «reflectís millor l'estructura orgànica i el funcionament de l'antic Consell de Cent: es tracta d'agrupar les sèries segons les oficines, els oficials o les competències municipals que les creaven» (239), i és resumida en la pàgina final, on la documentació és repartida bàsicament entre les escriptureries del Consell i les dels oficis de la ciutat, d'una banda, i les sèries factícies, de l'altra (275). En la presentació de les sèries de cada escriptura o de les factícies, no sols és indicat l'abast i distribució dels documents que corresponen a cada una, ans encara, en arribar, per exemple, a la secció de *Pergamins* som informats que, per trobar-se des de segles a Sant Francesc de Barcelona, en el moment de la desamortització passà a l'Arxiu Reial un bloc de 521 unitats, entre les quals hi ha peces de primeríssima importància (244); en la de *Manuscrits* trobem informació sobre els *Llibres Verd* i el *Vermell*, i sobre els *Usatges de Ramon Ferrer* (245-248). Acabada la presentació de les sèries corresponents a cada una de les escriptureries de l'organigrama municipal o factícies, arriba una taula on consten «el nom dels subfons, de les sèries o de peces concretes, i dels oficials i oficines municipals o conceptes» (270-274). — J. P. E. [17.988

D. MARTÍNEZ LATORRE, *El testamento de l'enginyer Giovanni Battista Calvi (1556)*, dins «Locus Amoenus», 5 (2000-2001), 195-203.

Arquitecte deixeble d'Antonio di Sangallo, posat al servei de Felip II per a projectar les murades capaces de defensar en la guerra moderna sobretot les ciutats de la Mediterrània, féu testament a Barcelona el 1556, conservat a l'AHCB, *Notaris* III-6, en el qual, entre d'altres extrems, manava que, un cop mort, les seves 'traces' fossin cremades; ell sobrevisqué anys al testament, però la prescripció de cremar els plànols es complí. — J. P. E. [17.989

Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. I. Segles XIII-XV*. Presentació de Laureà PAGAROLAS I SABATÉ (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 24), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 468 pp.

L'inventari complet de l'AHPB és programat en cinc volums, dels quals l'actual és el primer (15); és dividit en els tres segles als quals s'estén (XIII: 27; XIV: 29-127; i XV: 129-426); cada sector és ordenat cronològicament i personalment: l'ordre en la successió dels notaris és determinat per

l'antiguitat del primer dels seus registres. Com si es tractés de deixalles d'un naufragi, de molts professionals en resten pocs volums i, com és d'esperar, a mesura que passen els decennis també augmenta el nombre de llibres de cada notari. La documentació copiada en els volums es pot presentar de forma plural (en el sentit que un volum conté anotació d'actes notariais corresponents a la multiplicitat de clients d'un notari i de tota la varietat d'actes dels quals cal donar fe) o de faïso especialitzada o monogràfica, en el sentit de contenir només aquells actes que fan referència a una institució (són ací molt nombroses les de naturalesa eclesiàstica) o a un afer (com la marmessoria d'una persona determinada). Cal dir també que a través d'aquest volum no sols es pot trobar informació relativa a ciutadans o institucions de Barcelona, ans també d'un gran nombre de poblacions de Catalunya i àdhuc de fora, com és ara la *Diputatio Generalis Regni Aragonum* (195) o una quantitat considerable de *Llibres d'èpoques de censals del Regne de Mallorca* (181); en algun cas s'entra en la política d'altura, com quan els homes de remença fan entre ells una talla de vint-i-sis mil florins i els ofereixen al rei Alfons entre el 1449 i el 1457 (259). Hi ha quatre pàgines reproduïdes en làmina (192-193). Al final, taules cronològica (427-430) i alfabètica (431-437) de notaris. [Sigui'm llegut de fer una petició: després dels cinc volums d'inventari, crec que hi hauria d'haver una taula global d'antropònims o potser de temes: ajudaria a individuar en aquesta riquíssima mina de documents allò que pot interessar als diversos recercadors]. — J. P. E. [17.990]

Karl-Werner GÜMPEL, *Neues Quellenmaterial zur Geschichte der liturgischen Allegorese in Katalonien*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 415-442.

Les primers pàgines són destinades a presentar la constitució material i el contingut literari del ms. 309 de Barcelona, BC; l'autor es fixa en els dos fragments de la traducció catalana del *Speculum Ecclesiae* d'Hug de Sant Cap (Hugo de Sancto Caro) (ff. 123r-136v i 143r-145v); el primer és una exposició de la darrera part de la missa, des del 'memento' de difunts al final, completada amb algunes indicacions sobre les hores canòniques; el segon fragment conté 'quaestiones' entorn la missa (la primera de les quals ja es troba al final del primer) (418-419). Per a la seva edició l'autor té en compte els títols paral·lels de la tradició cristiana (420-422). L'autor presenta edició crítica del text català, donant el text llatí immediatament després de cada paràgraf de la traducció (423-442). — J. P. E. [17.991]

Alicia CORDÓN MESA, *Pliegos sueltos poéticos en castellano del siglo XVII de la Biblioteca de Catalunya. Catálogo* (Repertorios bibliográficos, 3), Alcalá, Universidad 2001, 224 pp.

Aquestes pàgines ofereixen llista alfabètica per cognoms d'autors o títols d'obres anònimes de fulletons publicats entre el 1601 i el 1700, la immensa majoria dels quals ho foren a Barcelona (185-186), en gran part relatius a la Guerra de Separació; cada fitxa fa constar nom, títol, íncipit, èplicit, impressor, lloc i data, i signatura actual de l'exemplar dins la Biblioteca de Catalunya. Al final hi ha taules d'autors (181-182), d'impressors i llibreters (183-184), de llocs d'impressió (185-187), geogràfica i cronològica de llibreters (189), de censors i de signants de l'aprovació (191) i de primers versos (193-220). — J. P. E. [17.992]

Maria Josepa ARNALL I JUAN, *Llibres de dret a la Biblioteca de Sant Josep de Barcelona (segles XV-XIX)*, dins «Quaderns de la Selva», 13 (2001 = Estudis a honor de Josep M. Pons i Guri), 289-306.

L'autora recorda els estudis que ella ha dedicats a l'esmentada biblioteca (289-290), que, en acabar-se el segle XVIII constava d'uns 7.500 volums, tres-cents quatre dels quals pertanyien a alguna de les branques del dret; la llista ocupa la major part de l'article (292-306); són assenyalats donant-ne l'actual signatura de la BU de Barcelona, els exemplars que s'han salvat en aquesta. — J. P. E. [17.993]

Rosa M. SARÀBIA, *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i el seu fons documental*, dins Agustí NIETO GALÁN, Antoni ROCA ROSSELL (coord.), *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX. Història, ciència i societat*, Barcelona, Reial Acadèmia de Ciències i Arts i Institut d'Estudis Catalans 2000, 323-335.

Fundada el 1764, aquella Reial Acadèmia conserva i posa a l'abast dels estudiosos la documentació des dels anys fundacionals, en concret les actes de juntes, també les de la Junta Particular, especialment activa a darreries del segle XVIII. EL 1770 es començaren de publicar les memòries oficials, alhora que l'Acadèmia en rebia de particulars sobre temàtica diversa (328). Hi ha el fons arxivístic especial de l'Observatori Fabra (330); també comença el 1768 la documentació relativa a les càtedres (331). — J. P. E. {17.994

Isabel JUNCOSA I GINESTÀ, *Catàleg del Fons de Reserva de la secció de Litúrgia de la Biblioteca Episcopal de Barcelona (segles XVI-XVII): bases per a establir criteris en la catalogació de llibres antics de temàtica litúrgica*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 47-117.

L'Internet ha facilitada la difusió d'informacions sobre el llibre antic; la relativa al llibre litúrgic presenta sovint la dificultat de no emprar la terminologia adequada, raó per la qual l'autora proposa catorze denominacions o apartats, en què es poden agrupar els exemplars d'edicions modernes de llibres litúrgics (49-50); el catàleg pròpiament dit informa d'exemplars de cinquanta edicions del segle XVI (51-67); les altres, fins al núm. 212 pertanyen al segle XVII (67-117). No cal dir que la majoria d'exemplars correspon a missals complets o parcials i a breviaris, també complets o parcials. En una nota de les pàgines introductòries l'autora justifica en la comoditat dels bibliotecaris la inclusió d'obres de teologia pròpiament dita (50, nota 9), situació que ja trobem en el núm. 2, *Missae Expositio* de Gabriel Biel [segurament més d'un deplorarà la dita decisió, perquè l'obra esmentada, i tantes com ella, no és un llibre normatiu per a una celebració litúrgica]. — J. P. E. {17.995

Isabel de la FUENTE I CASTELLÓ, *L'armari arxiu de l'Ofici i Confraria dels Argenters de Barcelona. Història d'un fons inèdit*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 175-198.

La documentació d'aquella confraria, extingida en el segle XIX, és dividida entre l'AHCB, *Gremis. Argenters*, que en conserva tretze unitats (175, nota 2), entre les quals es troba el regest dels pergamins realitzat a darreries del segle XVII (177 i 180), i l'Arxiu de Montserrat, al qual anà el 1998 l'armari esmentat en el títol, construït el 1682 (179), amb els seus dos-cents set pergamins i quaranta-vuit llibres (176), la llista dels quals llibres és a les pàgines finals (187-198); llur temàtica engloba «testaments, capítols matrimonials, vendes, censos i establiments emfitèutics, censals morts i violaris, còpies dels privilegis reials, llistats de drets d'exàmens, actes de juntes gremials o processos judicials»; un dels llibres esmentats és el *Llibre de marques* (177-178). El conjunt s'ha salvat pràcticament íntegre, raó per la qual l'autora afirma que la documentació es mantingué en la seu social de la «Congregació, Col·legi i Art dels Argenters», fins al segrest total dels béns mobles el 1903; l'armari fou comprat per Estanislau Segarra i els seus hereus el donaren a Montserrat (195-196). — J. P. E. {17.996

ESPANYA

Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional. XIV (9501 a 10200), Madrid, Biblioteca Nacional 2000, XVI i 592 pp.

El ms. 9510 conté el *De confectionibus vinorum* i el *De retardanda senectute* d'Arnau de Vilanova i alguna obra alquímica (6); el 9522, ff. 126-127: *Juramento que fiso el papa Calisto tercero después de erigido* (12); 9524, ff. 81-82: *Relación de la vitoria en... Rusellón*, 1639 (13); 9562: *Llum de filosofia*, i *Lletres de Sèneca* (63); *Levantamiento de la voluntad de Dios*, de Bernat Oliver (65); 9568, Pere Tomic, *Històries...* (65); 9571, Gonzalo García de Santa María, *Ioannis secundi Aragonum regis vita* (67); 9572, ff. 20-30: Justa poètica de València (imprès) (67-68); 9576, Francesc Llançol de Romaní, *Provisions de Montesa, 1537-1543* (69); Antoni Miralles y Febres, *Cargos sobre rendición fortaleza Figueras*, 1797 (77); 9594, Aegidius Romanus, *De regimine principum*, posseït per Gregori Maians (77-78); i Virgili, *Aeneis*, també de Maians (78); 9609, *Localis memoria per Raimundum Lullum*, del s. XVII (86); 9617, *Disputationes Tusculanae* de Ciceró, propietat de Gregori Maians (97); 9628, informes sobre l'avalot de Nàpols, 1647; n'hi ha d'autors catalans i valencians (100-101); 9635, Alfonso Cano, *Historia del Monasterio de Sant Feliu de Guíxols* (104); 9639-9640, *Epistolari* de Gregori Maians amb Antoni Nebot i Sanz (106); 9716: entre escrits relatius a s. Ignasi de Loiola hi ha una *Revelation faite a St. François de Borgia...* (124); 9719, *Rituale*, procedent de Gregori Maians (125); 9750, *Curial e Güelfa* (147); 9759, Documentació del temps de Benet XIII, en particular la *Bulla contra Iudaeos* (150); 9760, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum* (151); 9794, *Nonni paraphrasis Evangelii secundum Ioannem*, traducció llatina de Vicent Mariner (161); 9795, *Lógica de Aristóteles*, traduïda en llenguatge castellano por Vicent Mariner (161); 9796, Quinti Calabri, *Troia expugnata*, traducció llatina de Vicent Mariner (161), les altres obres o traduccions del qual arriben fins al ms.9813 (161-167); 9855, *Lletra de Carles I a Germana de Foix sobre la mort de Ferran II Trastàmara* (181); 9859-9872, volums de traduccions del grec al llatí fetes per Vicent Mariner (185-188); 9880, Extret del testament d'Ermengol, comte d'Urgell, del 1314, de mà del s. XVII (196); 9880, Privilegis del rei Otó a l'església de Vic, mà del s. XVII; 9880, *Privilegium de non dando tributo ecclesiae Narbonensi*, ex tabulario eccl. Vicensis, a 906; i 9880, Execució de clàusula testamentària del comte Jofre II (196), volum en el qual també es troben *Apuntamientos de diversas escrituras de Cataluña*, de Josep Llobet; i d'altres de Joan Lluís de Montcada sobre episcopologi de Vic (197), i documents relatius a la ciutat de València (201); 9898, Breu (de Benet XIV) sobre el culte de Raimundo Lulio, Castelgandolfo, 16 VI 1751, i altra documentació sobre batusses entre lul-listes i antilul-listes (227); 9913, Miscel·lània sobre Antoni Agostí (233); 9926, establiment que el capítol de Tortosa ha de tenir un insaculat en l'elecció de diputats del Regne de València (242); 9956, aplec d'escrits puríssims: jurament de la Universitat de Barcelona, 1618; escrits entorn la Pragmàtica de Joan I; *Del estatut, o ordinatió per lo... rey Martí, a refrenar los contraris qui ab color del Offici de la Inquisitió vexaven los auengelitzants e preycants Puritat de la Sanctíssima Concepció de Nostra Dona* (253-254); 9962, Sebastià Cotes, *Sobre las cuentas del subsidio y escusado de la provincia {eclesiástica?} de Tarragona* (269); 9965, aplec d'escrits; un d'ells és la «consulta sobre la revuelta en Valencia por el bombardeo de Alicante», 1692 (270); Ramon Llätzer Dou i de Bassols, *La absoluta independencia de los reyes...* (272); 9971, 9972, 9973, traduccions i obres de Vicent Mariner, entre les quals *El oficio de intérprete* (272-273); 9978, Martí de Viciàna, *Libro segundo de la crónica de la ínclita... ciudad de València* (9978); 9983, escrits, el primer dels quals: *Memorial del pleyto sobre la ciudad de Segorbe entre la duquesa de Cardona, el Reial Patrimoni i el Síndic de Sogorb* (277); 10011, volum factici, els dos primers texts del qual són en català; derivarien de la *Summa moralium philosophorum* de Guillem de Conches (290-291); 10050, *Missal* de Scala Dei (Tarragona) (311); 10078, *Regiment de sanitat* d'Arnau de Vilanova, traducció de Berenguer de Sarriera (325-326); 10103, Ramon Llull, *Llibre de oració...*; *Apostrophe* (337); 10118, Francesc Eiximenis, *De natura angélica*, trad. d'Alfonso de Zamora (345); 10121, Jaume I, *Crònica* (347); 10128, Martí de Viciàna, *Crònica... de Valencia...* (351); 10130, Martí de Viciàna, *Crònica... Segunda parte* (361); 10156, Francesc Eiximenis, *Llibre de les dones* (377); 10162, Lanfranc de Milà, *Cirurgia pràctica*, addicionada i traduïda al valencià per Guillem Salvà i Receptes de mestre Miquel (380); 10178, Roque de Arangoiti, *Phylosophya jesuítica sive peripatetica moderata* (sembla procedent de Cervera i amb texts d'autors catalans: Josep Roca, Jaume Coll, Magí Salvador, F. Xavier Pedrolo de Castellví) (387); 10185, *Constitucions generals de Catalunya, Usatges de Barcelona, Capítols de corts...* (390). Les pàgines 403-489 contenen taules diverses. — J. P. E.

Antonio SEGURA MORERA, Pilar VALLEJO ORELLANA, *Catálogo de los impresos del siglo XVI de la Biblioteca Colombina de Sevilla*. Vol. I: A-B. Siendo Director de la Biblioteca el Exmo. Dr. D. Juan GUILLÉN TORRALBA [Sevilla], Cabildo de la Catedral de Sevilla / Institución Colombina 2001, 510 pp.

Alhora que els responsables de la Colombina, treballant sota la direcció de Juan Guillén Torralba, ens obsequien amb el catalàleg de manuscrits [cf. la secció de recensions d'aquest volum] ens posen a les mans el dels impresos del segle XVI (llibres, als quals els italians comencen de donar el nom de 'cinccentines'), el primer dels quals és el volum que ens ocupa. Sabem, doncs, que la Colombina de Sevilla posseeix els següents exemplars nostres: *Administració dels sagraments de Penitència i Extrema Unció*, Barcelona 1531 (33/28); Aurelii Augustini, *De Civitate Dei*, cui accesserunt commentarii Ioannis Lodovici Vives ab auctore recogniti, París 1531-1532, [6] i 312 ff. (49/63); Arnau Albertí, *Tractatus sive quaestio de secreto*, València 1534 (64/97); Joan Almenar, *Libellus ad evitandum et expellendum morbum gallicum*, Roma 1502 (103/183); Jeroni Amiguet, *Introductio ad artem grammaticam*, Barcelona, 1514 (114/208); Antoni Andreu, *Expositiones super artem veterem...* Venècia 1517 (122/224), Joan Esteve, *Oratio in laudem Stephani Crivalerii...*, Barcelona 1516 (138/258); Arnau de Vilanova, *Speculum medicinae*, etc., Lió 1509; i l'atribuït *Le tresor des pouures...*, Lió 1527 (168-169/319-320); Joan Aznar, *Termini secundum viam realium...* (190-191/366); Joan Bassols, *In quatuor Sententiarum libros*, París 1516-1517 (224/439); Pere Joan Belluga, *Speculum principum et iustitiae...*, París 1530 (239/475); Pere Benet Mateu, *Liber in examen apothecariorum ...*, Barcelona 1521 (242/482). El volum és completat amb taules d'autors i d'obres anònimes (357-388), de títols (391-430), de matèries (433-441), d'impressors i d'editors (445-458), de llocs d'edició i d'impressió (461-472), dels mateixos llocs agrupats d'acord amb els estats actuals (475-477), tot coronat amb vint-i-dues làmines. — J. P. E. [17.998

FIGUERES

Joan FORT I OLIVELLA, Erika SERNA I COBA, Santi SOLER I SIMON, *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (I)* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 26), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 552 pp.

La introducció narra els fets històrics que expliquen que els llibres notariais del districte de Figueres es trobin ara a l'Arxiu Històric de Girona, el principal dels quals fou el transport del fons anterior al segle XIX a lloc segur (el Noguera, de Viladrau) durant la Guerra Civil 1936-1938, d'on passaren a l'ACA i després a l'esmentat arxiu històric (9-14). Dels més de set mil llibres que constitueixen el fons del districte, més de la meitat, 4.663, són inventariats en aquest primer volum; corresponen a les notaries de Borrassà (15-18 i 73-81), Cabanes (18-20 i 83-84), Cadaqués (20-21 i 85-88), Capmany (21-25 i 89-90), Castelló d'Empúries (25-39 i 91-341), Cistella (39-40 i 343-345), Darnius (40-42 i 347-351) i Figueres (42-67 i 353-526); les primeres pàgines indicades després de cada topònim corresponen a la introducció; els autors hi han aplegat notícies històriques i documents que fan referència a la corresponent notaria; les següents, a l'inventari dels respectius fons notariais; d'acord amb les informacions resumides en començar aquesta notícia bibliogràfica, la immensa majoria de les indicacions arxivístiques que consten en la fitxa de cada unitat notarial antiga remetent a l'AH de Girona, i les posteriors al segle XVIII, a l'AHC de Figueres. Hi ha dues làmines il·lustratives i al final la taula alfabètica de notaris del districte de Figueres (527-533), seguida de la geogràfica i cronològica dels mateixos (535-541). — J. P. E. [17.999

FRANÇA

Denis MUZERELLE, avec la collaboration de Geneviève GRAND, Guy LANOË, Monique PEYRAFORT-HUIN, *Manuscrits datés des bibliothèques de France. I. Cambrai*, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique 2000, 334 pp., 168 de les quals són de reproduccions fotogràfiques de pàgines.

El ms. de Cambrai, Bibliothèque municipale 179, conté un *Manipulus curatorum*, de Guiu de Montroquer, copiat el 1466 (38 i fotografia de la primera pàgina: 127); i el 918 és una traducció francesa de *Le petit Rosaire*, atribuït a Arnau de Vilanova, copiat el 1426 (107-108, i fotografia: 118), ambdós volums procedeixen de l'antiga abadia del Sant Sepulcre de Cambrai. — J. P. E. [18.000

Pep VILA, *Fullets històrics francesos, de tema gironí, a la Biblioteca Municipal de Tolosa de Llenguadoc*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLII (2001), 361-364.

L'autor esmenta: *Relation de l'arrivé de l'armée navale du roy au Cadaquiez en Catalogne*, Tolose 1641; *Relation du progrès de l'armée navale du roy dans la coste de Catalogne du 24 avril 1641*, Tolose 1641; *La prise de diverses places en Catalogne*, Tolose 1667; i *Relation de la prise de Girona per l'Armée du Roi commandée par le Duc de Noailles* (24 gener 1711), amb reproducció fotogràfica de la portada de les quatre primeres peces. — J. de P. [18.001

GIRONA

M. Josepa ARNALL I JUAN, *Fragment d'un formulari notarial del segle XIV conservat a l'Arxiu Històric de Girona*, dins «Misc. Riu, II», 435-457.

A Girona, AH, *Fons notarial. La Bisbal*, núm. 480, trobem, ultra un registre notarial, un volum fragmentari de mostres per a documents notarials diversos, tema ben estudiat els darrers anys (436, nota 5); descrit el fragment, tant en la seva materialitat com en les característiques paleogràfiques (437-442), l'autora presenta les característiques d'alguns dels tipus documentals, particularment vinculades a Mallorca (443-448); segueixen dues mostres de lletra corresponents a pàgines que el copista aprofità per manifestar la seva afecció al dibuix (450-451). En les darreres pàgines hi ha transcripció dels títols indicant el tipus de document per al qual pot servir la mostra (452-455) i de tres mostres, totes relacionades amb llibres: venda d'un *Digestum* per vint-i-cinc lliures; contracte de còpia d'un *Decretum*, i contracte de lloguer anyal d'un *Codex* per cinquanta lliures mallorquines (455-457). — J. P. E. [18.002

ITÀLIA

Pia Italia VERGINE, *Bibliographia antiqua Lupiensis. Incunaboli delle Biblioteche pubbliche e private di Lecce e provincia*. Prefazione di Donato VALLI (Saggi e Ricerche, XLII), Galatina (Le), Mario Congedo Editore 2001, 308 pp. i 16 de reproduccions.

Assenyalem quatre exemplars d'Antoni Andreu, *Quaestiones super metaphysicam Aristotelis*, en edicions de Nàpols 1475, de Venècia 1491 (dos exemplars) i de Venècia 1495 (?) (18-21); un de

Pere Garcia, *Determinationes magistrales contra conclusiones Iobannis Pici Mirandolani*, Roma 1489 (134-135); i *Regimen sanitatis Salernitanum cum expositione magistri Arnaldi de Villanova Catbellano*, Venècia, c. 1500 (215-216). — J. P. E. [18.003

Anna GONZO, *Gli incunaboli e le cinquecentine della Biblioteca comunale di Ala*. Prefazione di Edoardo BARBIERI, Trento, Provincia Autonoma 2000, 352 pp.

Aquella biblioteca posseeix exemplars de Jeroni Cucaló, *Repertorium in lecturas Iasonis (Mayni]...*, Lió, 1542, núm. 128 (126); Pere Joan Perpinyà, *Orationes duodeviginti*, Ingolstadt 1595, núm. 264 (212); *Regimen Sanitatis Salernitanum cum commentis Arnaldi de Villanova*, Venècia c. 1500, núm. 284 (224); i Joan Lluís Vives, *Dialogica linguae latinae exercitatio*, Brixie (Brescia) 1569, núm. 356 (269). — J. P. E. [18.004

MARRATXÍ

Maria Antònia FERRER VIDAL, Julio ONCALA FERNÁNDEZ, Catalina TIMONER GAYÀ, Joana Maria MATAS ALOMAR; María José MOYA PAIS, redac., Isabel GARAU LLOMPART, coord., *Inventari de l'Arxiu Municipal de Marratxí* (Instruments de descripció documental, 16), Palma de Mallorca, Consell de Mallorca i Ajuntament de Marratxí 2000, 192 pp.

La majoria de fons d'aquest AM porten data dels segles XIX i XX; són anteriors un *Llibre de resolucions de la batllia*, del 1718 (50), un *Llibre dels jurats i determinacions de consell*, del 1715, i un *Llibre d'actes del ple municipal*, del 1753 (52); *Expedients de recrutament*, del 1777 (72) i *Subministrament militar* del 1731 (73); *Llibres de censals*, del 1747 (74-75); *Llista de repartiment de blat*, del 1724; i *Repartiment de pa*, del 1734 (105); *Registre de talls d'arbres*, del 1752 (109); totes les sèries de la secció del clavari són anteriors al s. XIX (113-117); el *Cadastre d'entorn* el 1730; i els *Estims*, del 1728 (137); *Llibres d'utensili*, del 1721 (144-145); *Llibres de talla i fragments*, del 1683; i *Llibres de talla ordinària*, del 1730 (147-149) i els *Llibres de talla general*, del 1712 (150-151); els *Pagaments de censos a l'Ajuntament*, del 1693 (157); i *Llibre d'actes d'actuacions de la cúria*, del 1771; i i el *Llibre comú d'actuacions de la cúria*, del 1727 (165). — J. P. E. [18.005

PALAFRUGELL

Jordi TURRÓ ANGUILA, *L'Arxiu de la parròquia de Palafrugell: els registres sacramentals*, dins «Estudis del Baix Empordà», 20 (2001), 189-208.

Les primeres pàgines informen de les vicissituds per les quals en els darrers segles han passat els arxius municipal i sobretot parroquial de Palafrugell, com també dels treballs de catalogació realitzats cap a darreries del s. XIX i del XX. Ací l'autor ens dóna el nombre de volums existents en cada una de les catorze sèries de l'AP (195) i presenta cada un dels sis registres de baptismes anteriors al segle XIX (197), l'únic llibre de confirmacions (200), els tres de matrimonis (202-203) i els cinc d'òbits (205). Els altres registres són posteriors al 1801. — J. P. E. [18.006

PORTUGAL

MINISTÉRIO DE CULTURA. BIBLIOTECA NACIONAL, *Inventario des códices iluminados até 1500*. Vol II. *Distritos de Aveiro...*, Lisboa, Biblioteca Nacional 2001, 280 pp.

La BU de Coimbra posseeix en el ms. 720 una còpia incompleta del *Pugio fidei* de fra Ramon Martí; ací n'hi ha breu descripció i fotografia d'un fragment (85). I a Porto, Biblioteca Municipal, en el ms. 800, hi ha, entre d'altres, una còpia de l'*Explanatio in Cantica Cantorum* de s. Just d'Urgell; i el ms. 803 és un exemplar del *Liuro da Corte Enperial* (185). — J. P. E. [18.007

RIPOLL

Joan FERRER I GODOY, *Catàleg de la biblioteca de la Comunitat de Domers i Preveres de l'església parroquial de Sant Pere de Ripoll: segles XV-XVI*, dins «Annals 1999-2000 [2001]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 215-250.

Les unitats bibliogràfiques ací presentades pertanyen a l'Arxiu Històric de Santa Maria de Ripoll i es troben en dipòsit a la mateixa vila, AHC; els vuit primers exemplars són incunables (1479-1500); hi ha setanta-sis exemplars d'edicions cinccentines, als quals s'han de sumar cinc volums d'edicions no datades (241) i sis d'altres ara il·localitzables (242-244). Hi ha un exemplar de l'edició lleidetana, 1495, del *Sagramental* de Clemente Sánchez de Vercial traduït al català (218); de l'*Ordinarium Vicense*, 1508, i del *Missale parvum*, 1509, de Barcelona, Rosenbach (220-221); de l'*Ordinarium sacramentorum*, 1522, Barcelona, Montpezat; Ramon Sibiuda, *Theologia naturalis*, 1526, Lió, Myt (223); Vicent Montanyès, *Commentarii in Propheticum Phoenicen...*, 1564, València, Mey (231); Franciscus Titelmans, *Compendium Physicae...*, 1572, Barcelona, Pere Malo; i *Compendium Dialecticae*, 1580, Barcelona (233 i 235) Joan Lluís Vives, *Linguae Latinae exercitatio*, 1574, Lió, Rouville; Paolo Manuzio, *Elegancias*, trad. de Lorenzo Palmireno, 1578, València (235); Martín Alfonso Vivaldo, *Candelabrum aureum Ecclesiae sanctae Dei*, 1596, Barcelona, Valentí Vilomara (239); Diego Jiménez Arias, *Lexicon ecclesiasticum*, 1597, Barcelona, Cendrat; i *Bulla indictionis... Concilii Tridentini*, 1599, Barcelona, Cormellas (239). Entre els exemplars perduts, hi ha *De sacra ratione concionandi* de Diego Pérez de Valdívila, 1588, Barcelona, Pere Malo; i *{Oración?} mental...*, 1596, Barcelona, Cendrat (243). Hi ha taules d'autors, d'anys d'edició i de matèries (245-248). — J. P. E.- [18.008

ROSSELLÓ

Núria SALES, *La llengua dels documents baronials. Un cop d'ull a papers rossellonesos de l'arxiu del marquès d'Alfarràs (1660-1860)*, dins «Misc. Prats», I, 261-281.

Després del *Tractat dels Pirineus*, els senyors rossellonesos que s'havien col·locat en territori del rei d'Espanya, com els Llupià, des d'aleshores domiciliats a Barcelona, no perderen llurs drets senyoriais en la Catalunya Nord sota sobirania francesa, ans seguiren posseint-los a condició de reconèixer que els tenien en feu pel rei de França, i complerta aquesta condició, exercint-los, tal com n'és mostra la *Rúbrica o especulo dels béns de França*, conservada en l'arxiu del marquès d'Alfarràs a Viladellòs, que precisa els drets senyoriais dels Llupià en les diverses poblacions de llurs baronies nordcatalanes (263-265); la corresponent documentació seguí essent redactada en català, no sols la senyorial fins ben entrat en segle XIX, ans també la de relació amb els seus pro-

curadors en els comtats del Nord almenys fins al 1740, en què s'anà introduint el francès (268); seguien essent en català els comptes i la correspondència familiar, tal com demostren les transcripcions integrades dins aquestes pàgines (273-279), i els «capítols matrimonials, testaments, cartes familiars, llevadors de censos, crides i ordinacions baronials, comptes, tractes i contractes, inventaris i registres judicials de les corts baronials» (280). — J. P. E. [18.009]

LA SEU D'URGELL

Antoni CAGIGÓS I SORO, *El Beatus de la Seu d'Urgell i totes les seves miniatures. Un llibre del primer mil·lenni amb missatges per a avui*. Pròleg de mons. Joan MARTÍ I ALANIS, la Seu d'Urgell, Museu Diocesà d'Urgell 2001, 235 pp.

Exemplar de luxe. Les primeres pàgines són dedicades a la temàtica apocalíptica en el primer mil·lenni cristià, amb atenció particular a les controvèrsies de l'adopcionisme, sobretot les que tingueren per protagonista Feliu d'Urgell (27-31). Dins la branca toledana de la controvèrsia (Beat de Lièbana contra Elipand de Toledo) sorgiren els *Beatus* il·lustrats, un dels quals, el de la Seu d'Urgell, ací des del s. X, és escrit amb lletra visigòtica en lloc incert, potser a la Rioja o a l'Aragó (36). La font del text dels *Beatus* són l'*Apocalipsi* i el *Llibre de Daniel* (37-51). A continuació, l'autor concentra la seva atenció en l'exemplar de la Seu d'Urgell, on amb seguretat es trobava el 1147 (54); descrit paleogràficament en la situació en què es troba després del robatori del 1996 (58-62), són reproduïdes i analitzades una per una les seves noranta-dues miniatures (63-226). Hi ha bibliografia (227) i taula general ([229-235]). — J. P. E. [18.010]

Peter LINEHAN, «*Consuetudines Ecclesiae Anglicanae*», *Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell ms. 2874. A Note*, dins «*Revista Española de Derecho Canónico*», 53 (1996), 9-14.

Transcrita la *Lectura super IV Librum Decretalium* de Jaume Sitjó en el manuscrit indicat en el títol, el copista afegí un text relatiu al procés a seguir per un capítol catedralici en seu vacant per a l'elecció del bisbe, text que, ultra esmentar de forma explícita les *Consuetudines Ecclesiae Anglicanae* de Laurence of Somergate, 'officialis' del bisbat de Chichester, desvia a Lleida o al rei Alfons III de Catalunya-Aragó, les referències a Chichester o al rei d'Anglaterra. — J. P. E. [18.011]

TÀRREGA

Lluís SARRET I PONS, *Les signatures dels notaris de Tàrraga*. Edició a cura de Gener GONZALVO I BOU (Ardevol, 3), Tàrraga, Arxiu Històric Comarcal 2001, 64 pp.

Targarí des del 1916, arxiver de l'ajuntament des del 1925, assassinat el juliol del 1936, aplegà i reproduí manualment durant aquells onze anys en fitxes específiques, signum i nom de notaris targarins des del 1273 al 1932, la majoria de les quals (12-42, 49-58 i 60) recauen en el nostre camp. — J. P. E. [18.012]

TERRASSA

Pere PUIG I USTRELL, *Arxiu Històric Comarcal de Terrassa: Novetats del servei i perspectives davant la nova llei d'arxius i documents*, dins «Terme. Revista d'Història», 16 (2001), 11-12.

D'entre les novetats, recau particularment en el nostre camp, la notícia que aquell AHC ha rebut en donació «el fons patrimonial de can Perellada, que en aquests moments constitueix l'arxiu més complet dels procedents d'una família històrica terrassenca» (11). — J. P. E. [18.013

Montserrat BUSQUET I DURAN, *La Biblioteca Central de Terrassa*, dins «Terme (Terrassa)», 16 (2001), 13-16.

Ultra la informació general sobre la dita biblioteca, trobem aquestes dues notícies: que un 10% dels fons bibliogràfics (unes 70.000 unitats) pertany a l'antiga Biblioteca Soler i Palet i consisteix en «llibres més o menys antics» (14); i que constitueix la major part dels cinc centenars d'impressos dels segles XVI-XVIII existents a la mateixa biblioteca. — J. P. E. [18.014

Sandra CORONEL, Jordi RIFÉ, Josep M. GREGORI, *L'Arxiu de Manuscrits musicals de la basílica del Sant Esperit de Terrassa*, dins «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 157-164.

En començar el segle XVII el Sant Esperit substituï les esglésies visigòtiques de Sant Pere i Santa Maria i n'heretà els fons documentals, patrimonials i musicals, successivament delmats per les guerres dels Segadors, de Successió, de Napoleó i la revolta del 1936, raó per la qual només s'han salvat peces musicals de darreries del segle XVIII, normalment interpretades en la mateixa església, sota mestres de capella i organistes, la majoria dels quals s'havien format a l'Escolania de Montserrat i llurs composicions seguien «la tradició tímbrica del barroc tardà, amb formacions a doble cor per a quatre i vuit veus, amb l'acompanyament continu, normalment xifrat» (158); en aquesta pàgina consta la llista dels mestres de capella i organistes del segle XVIII; comparada amb la d'autors, només sembla haver-se conservat cinc peces de Pau Marsal i Bogunyà, que visqué entre els segles XVIII i XIX. — J. P. E. [18.015

TXÈQUIA

Jitka SIMÁKOVÁ, Jaroslav VRCHOTKA, *Katalog provotiskù knihovny Národního muzea v Praze a zámecký ch a bradních knihoven v Ceske republice*. Praha, Koniasch Latin Press 2001, LXXVIII i 542 pp.

Aquells fons posseïen exemplars d'Adam Magister, *Summula {de Summa Raymundi}*, Colònia 1498 (3); d'Antoni Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae Aristotelis*, en exemplars de sengles edicions de Venècia 1481 i c. 1500 (?); i de les *Quaestiones in Gilberti Porretani librum VI Principiorum*, de Venècia, 1483 (20 i 151); d'Arnau de Vilanova, *Breviarium practicae medicinae*, exemplars de sengles edicions de Venècia 1494-1495 i 1497 (39); s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, quatre jocs complets dels tres volums i dos d'incomplets d'edicions d'Estrasburg 1488-1489 i 1493-1494 (el darrer, repetit); Basilea 1488; Nuremberg 1492 i Lió 1499 (162-163); i Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, exemplars de quatre edicions: en alguna ciutat d'Alemanya, 1474, (dos exemplars); Roma 1477; Urach 1478-1480 (dos exemplars); i Estrasburg 1483 (189-190). — J. P. E. [18.016

VALÈNCIA

Elena ALCAIDE ROMERO, et alii, *Guía del Archivo del Reino de Valencia* (Biblioteca Valenciana), València, Arxiu del Regne de València 2000, 114 pp.

Les pàgines inicials informen dels serveis i horaris actuals, de la història de l'ARV des del 1419, i de la distribució general dels fons (7-14). A partir d'ací som informats de la consistència documental de cada secció: Cancelleria, 1419-1707 (15-20); Mestre Racional, 1355-1707 (21-23); Audiència, 1349-1835 (25-30); Governació, 1346-1707 (31-32); Batllia General i Intendència, 1302-1872 (33-38); Generalitat, 1403-1718 (39-52); Justícies de València, 1279-1848 (43-47); Clerecia, 1245-1851 (49-54); registres notariais, 1285-1897 (55-56); Comptadoria d'Hipoteques, 1769-1836 (57); Diversos, 1236-1974 (69-75); Pergamins, 1223-1907 (77-81); Mapes i plànols, ss. XVI-XX (83-85); Col·lecció sigil·logràfica, 1309-1829 (87-88); i Biblioteca auxiliar (89-90). Hi ha nombre de reproduccions fotogràfiques de pàgines manuscrites, en particular en les pàgines 93-97. Hi ha bibliografia, general i específica (101-112). — J. P. E. [18.017

Antonio ANDRÉS FERRANDIS, *La música en los códices, incunables y raros de la catedral de Valencia* (Compendium Musicae, 1), València, Institució Alfons el Magnànim 2001, 134 pp.

Després de pàgines introductòries que, ultra recordar les dificultats de l'autor en la preparació del present llibre, permeten de conèixer la situació de la Biblioteca Capitular de València durant els anys del dit treball, que ha obligat a no incloure en aquesta presentació els impresos de la llibreria corrent, dels quals, però, és donada llista (13-14), i explicada la metodologia del treball, l'autor assenyalava les característiques bàsiques i les parts musicals dels còdexs 58 (26-27), 60 (27-28), 75 (28-29), 76 (30), 77 (31-32), 85 (32-33), 94 (33-34), 105 (35-36), 110 (36-37), 116 (37-38), 119 (38-40), 144 (40-42), 165 (42), 166 (43-45), 172 (46), 188 (46-47), 196 (48), 205 (48-49), 287 (49-50), 289 (50-51), 290 (51-52), 292 (52-53), 305 (53-54) i un *Capitularium canonicale* encara no catalogat (54-55). En la secció d'impresos trobem una informació semblant a la dels còdexs per als exemplars següents: Inc. 47 (49-50), Inc. 48 (60-61), Inc 108 (olim 109) (61-63); i en la secció de rars hi ha: Rar. 37 (67-73), Rar. 69 (73-75), Rar. 144 (76), Rar. 145 (76-77), Rar. 146 (76), Rar. 147 (77), Rar. 153 (78-79), Rar. 170 (80-82), Rar. 173 (82-83), Rar. 180 (83-90). Els apèndixs contenen un glossari de mots tècnics (93-94), transcripció de dues obres polifòniques (95-109: *Non sumus digni a te exaudiri...*; *Domine Iesu Chryste, qui hora diei ultima...*); notícia de *Dos artículos de Vicente Ripollés Pérez sobre las Epístolas farcidas de Navidad y de San Esteban* (111-114), i set làmines en negre i color (115-123). Al final hi ha taules de copistes, impressions, llocs d'impressió, matèries i cronològic general (127-131). — J. P. E. [18.018

Pedro LÓPEZ GÓMEZ, M^a del Mar GARCÍA MIRAZ, *Fuentes archivísticas para la historia del Brasil en España (siglos XV-XVIII)*, dins «Revista de Indias», LX (2000), 135-179.

Un petit apartat informa dels fons de l'ARV, on hom pot trobar dades escadusseres en les seccions de *Reial Acord* i *Reial Audiència. Escribanies de Cambra*; i un cert bloc compacte en el *Fons de Jesuïtes*: les lletres quadrimestrals trameses des del Col·legi de Barcelona a les províncies de Portugal, Brasil i l'Índia en la dècada del 1560 (170-171). — J. P. E. [18.019

Juan Luis CORBÍN FERRER, *Aportaciones del archivo metropolitano de Valencia a algunas romerías a santuarios o iglesias de esta diócesis*, dins «Memoria Ecclesiae», XIX (2001), 37-39.

Després de la introducció subratllant la devoció valenciana a la Mare de Déu de Gràcia (parròquia de Sant Agustí), l'autor resumeix cinc edictes del bisbe Hug de Llupià, dels anys 1421-1425,

en què afavoreix o mana processó a la dita Mare de Déu o a d'altres santuaris en necessitats públiques de pesta o de secada; la darrera fou ,per la salut del rey e de sa gent' en una expedició cal suposar bèl·lica; fora de València, una de les concessions és a favor d'Alzira. — J. P. E. [18.020

Jorge FERNÁNDEZ LÓPEZ, *Un manuscrito aragonés de Quintiliano: el códice 629 de la Universidad de Valencia y sus notas*, dins «Excerpta Philologica», IX (1999), 259-275.
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [18.021

José Vicente BOSCA CODINA, Mª Luz MANDINGORRA LLAVATA, *Acta Romanorum Pontificum in Archivo Historico Provinciae Aragoniae Ordinis Praedicatorum asservata (ab anno 1220 usque ad annum 1423 edicta)*, dins «Escritos del Vedat», XXXI (2001), 243-281.

Amb la desamortització del 1835 desaparegueren la Província d'Aragó i el seu arxiu, que passà a institucions estatals diverses. Amb el restabliment de la província fou creat un arxiu nou a Barcelona, que durant els anys 1936-1939 fou salvat a la Biblioteca de Catalunya i el 1947 fou traslladat a València. Aquestes pàgines ofereixen registres dels seixanta-un documents pontificis datats en els anys del títol i conservats en l'actual arxiu dominicà a València (251-269), completats amb taules dels ,scriptores' (270-272), dels íncipit (273-274), dels ,nomina et notabilia' [però de cap manera ,Nomina et notabilia res!'] (275-278). Hi ha bibliografia (279-281). — J. P. E. [18.022

VIC

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Cinc fragments de manuscrits de l'escriptori de la catedral de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIX/144 (2000), 61-72.

Procedents de cobertes, quatre dels cinc fragments pertanyen al *Dispòsit*, «un dels homiliaris carolingis que gaudí de més prestigi en la Catedral i en les parròquies del bisbat de Vic»; el cinquè és part d'un sacramentari. Són ací descrits pels seus «caràcters externs i el seu contingut amb reproducció fotogràfica parcial, però en el mateix format de l'original» (62); tots cinc haurien estat escrits per mà idèntica amb minúscula carolina força descurada, que sembla la d'un escrivà de la catedral de nom ,Oliba' (o potser Olibà?), autor d'un document datat el 936 i ací fotografiat (71), dada que encaixa amb la presència de tres *Dispòsits* i quatre *Missals* en l'inventari del 957 de la Catedral de Vic (72). — J. P. E. [18.023

F. Xavier ALTÉS I AGUILÓ, Alexandre OLIVAR I DAYDÍ, *Catàleg dels incunables de la Biblioteca Episcopal de Vic* (Sèrie Catàlegs, 5), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, Museu i Biblioteca Episcopal 2000, 110 pp.

La presentació, signada per Manuel Royes i Vila, president de la Diputació de Barcelona, col·loca aquest catàleg dins un «projecte que contempla el condicionament i reubicació dels fons, el tractament documental i la catalogació, així com l'automatització de totes les sèries documentals i fons bibliogràfics» de l'Església de Vic. Per la seva banda, Miquel dels S. Gros i Pujol, director de la Biblioteca Episcopal, recorda les etapes de formació del fons d'incunables (9-11). La metodologia de descripció es basa en la referència a les grans col·leccions, fora dels casos d'exemplars desconeguts o de nova atribució tipogràfica (13). El cos del catàleg dona informació sobre cent noranta-vuit edicions, setze de les quals corresponen a impressors barcelonins, a un de Montserrat i de Tarragona i a dos de València (95-104). Assenyalem les dues edicions de la tra-

ducció catalana d'Aegidius Romanus, *Regiment de prínceps* (núms. 2 i 3); la traducció llatina del *De viribus cordis* d'Avicenna feta per Arnau de Vilanova (núm. 28); un *Tractat breu de confessió* (n. 63), *Constitucions* de Corts de Catalunya (núms. 65, 66, 67); el *Llibre dels àngels* i el *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis (núms. 84 i 85); el *Gamaliel, Procés de la passió de Jhesucrist...* (núm. 92); Petrus Garsias, *Determinationes magistrales* (núm. 93); *Missale Barcinonense* (núm. 132) i quatre exemplars del *Missale Vicense* (núms. 133-136); la *Sentència de Guadalupe* (núm. 166); les *Quaestiones atrabatenenses* de Ramon Llull (núm. 186); i tres volums dels *Sermones* de sant Vicent Ferrer (195-197). Hi ha vint-i-vuit reproduccions d'altres tantes pàgines, algunes d'elles polícromes. Hi ha llista de possessors i de procedències (105-107). — J. P. E. [18.024

LLOCS DIVERSOS

Anna GUDAYOL, *Inventaris de biblioteques en el món hispànic a l'època tardomedieval i moderna. Balanç bibliogràfic (1980-1997)*, dins «Anuari de Filologia. Llengua i Literatura Catalanes», XXI (1998-1999 [2001?]), 31-113.

El 1980 la «Revue Française de l'Histoire du Livre» dedicava un article als inventaris de biblioteques i documents de llibreries del món hispànic, bibliografia que l'autora completa per als anys posteriors fins al 1997. Ja en la secció general, dedicada als inventaris dels successius segles, trobem fitxes bibliogràfiques que recauen en el nostre camp, i, de més a més, hi ha una secció destinada als inventaris de biblioteques de Catalunya, Illes Balears i València (47-54). Hi ha taules d'autors, posseïdors, matèries i topònims (94-113). — J. P. E. [18.025

Clara ESTRADA I CAMPMANY, *La salvaguarda dels arxius catalans durant la guerra civil*, dins «Serra d'Or», núm. 498 (juny 2001), 28/460-35/467.

L'esclat de la Guerra Civil fou ocasió per a posar en pràctica un sistema arxivístic català, programat al començament de la II República, a base d'una xarxa formada per l'Arxiu General de Catalunya i arxius comarcals; el 4 d'agost del 1936 era publicat el decret de confiscació; el primer a ésser integrat en l'AGC fou l'ACB; el perill que possibles bombardeigs afectessin els documents els féu concentrar fora de Barcelona, a Viladrau per a la Catalunya Vella i a Poblet per a la Nova, de fet, però, molts arxius d'aquesta anaren a Viladrau (Tortosa, Montblanc, Vallbona de les Monges, Cervera); en els temps finals de la guerra, davant les emergències, molta documentació fou aplegada al monestir de Pedralbes. — J. P. E. [18.026

«Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 29 (primavera de 2001), 8 pp.; núm. 30 (estiu de 2001), 8 pp.; núm. 31 (tardor de 2001), 8 pp.; i núm. 32 (hivern de 2001), 8 pp.

El núm. 29 ens innova de la inauguració del AHC de Berga (3-4); de l'ingrés a l'AHC de Figueres, del fons de Benvingut Rivas (la Jonquera), del 1792 ençà, i reproducció del *Llibre mestre* del fons patrimonial Bualous, de Riudarenes; al d'Olot, un lligall de correspondència del fons patrimonial Casabó (1751-1828); al de Berga, un pergami del segle XIV; a l'AH de Girona, el fons patrimonial Julià, de Sant Jordi Desvalls (1372-1940); al de Santa Coloma de Farners, un llibre d'escriptures notarials diverses (1720-1831); al de Sort, el fons patrimonial Bringué, de Ginestarré (1330-1996); i al d'Aran, documentació patrimonial de Ço de Benet d'Arres, de Jos (s. XVIII-XX). En aquest número (p. 3), Albert Villaró parla dels perills que planen damunt els arxius patrimonials pirinencs, en un moment en què tantes cases es tanquen; propugna «un exercici equidistant entre la diplomàcia i l'audàcia» i suggereix que en el cas extrem en què «no és possible una cessió en dipòsit, la digitalització evita qualsevol suspicàcia».

El núm. 30 ens informa d'adquisició per compra de fons diversos d'època moderna, entre els quals destaca el *Plet pels terrenys de la Ciutadella de Barcelona*, del segle XVI i posteriors; el fons patrimonial Carreras (Palau de la Virreina), del segle XVII ençà; i diversos llevadors i llibres de conductes, ara a l'ANacional de Catalunya (3 i 8); hi ha un considerable grup de documentació de Calonge, destinada a l'AHC de la Bisbal d'Empordà: una *Universitas artis notariae* de Pere Pagès, del segle XVIII, dipositat a la BC; i documentació mataronina del 1614 ençà, per a l'AHC de Mataró (3). Fora d'això, ha ingressat a l'AHC de Montblanc un fons patrimonial Canals-Piñol, d'Arbeca (les Garrigues), del 1724 ençà; a l'AH de Tarragona nous fons de l'ajuntament, del 1779 ençà; i a l'Arxiu Istòric Generau d'Aran, diversos fons patrimonials, del segle XVIII (4-5).

El núm. 31 informa d'ingressos esparso a l'AHC de Berga, entre els quals figura una acta d'empara de la comtessa de Pallars damunt béns de Ramon de Peguera, segle XIII (4); a l'AHC de Mataró, documents familiars Jofre, del 1614 ençà; al de Sort, el fons patrimonial de Casa Mora d'Arrós de Cardós, 1565 ençà, i dos pergamins de Lluís Bosch, de Llessú, dels anys 1489 i 1572 (4-5). També han ingressat els fons patrimonial i personal de Tomàs Carreras i Artau; i col·lecció de manuscrits i documents dels esposos Esteve i Paula Montfart, anys 1614-1665 (8).

El núm. 32 informa de la inauguració de l'AHC de Ripoll; de les adquisicions de documents per donació o compra (4); i de l'ingrés a Girona, AH, de microfilms amb la documentació patrimonial Cors Guinart, de Celrà, i dels de cinc volums de la *Correspondance politique* de París, Archives des Affaires Étrangères, anys 1640-1659; a l'AHC de Santa Coloma de Farners, del fons patrimonial Can Masoller, del 1273 ençà; a l'AHC de Terrassa, fotocòpia de capbreu de la casa de la Cartoixa de Vallparadís, 1573-1597; i a l'AHGenerau d'Aran, fons de l'ajuntament d'Es Bòrdes, del 1799 ençà (5). — J. P. E. [18.027-18.028-18.029-18.030]

Els resums d'aquesta secció de *Notícies bibliogràfiques* són de J. M. i V. (Jaume Mensa i Valls), J. P. E. (Josep Perarnau i Espelt) i J. de P. (Jaume de Puig i Oliver)

ABREVIATURES EMPRADES EN LA PRESENT SECCIÓ DE NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Actes Gerbert = *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlbac i el seu temps: «Catalunya i Europa a la fi del I mil·lenni*. Vic-Ripoll, 10-13 de novembre de 1999». Coordinació, presentació i edició Imma OLLICH i CASTANYER, Vic, Eumo Editorial 1999, 888 pp.

Ciutat Poders = *La Ciutat i els Poders. La Ville et les Pouvoirs*. «Actes del Col·loqui del 8è Centenari de la Carta de Perpinyà, 23/25 d'octubre 1997». Sota la direcció de Louis ASSIER ANDRIEU et Raymond SALA, Perpinyà, Institut Català de Recerques en Ciències Socials 2000, 680 pp.

Expansió catalana = *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*. Actes del Seminari organitzat per la Casa de Velázquez (Madrid) i la Institució Milà i Fontanals (CSIC, Barcelona). Maria Teresa FERRER i MALLOL, Damien COULON, editors, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1999, X i 210 pp.

Jornades Felanitx = «I Jornades d'Estudis Locals [de Felanitx. Actes Commemoriatius. 700 Aniversari Fundació de la Vila, maig 2002]», Felanitx, Ajuntament 2001, 364 pp.

Manacor 2000 = *Manacor cultura i territori*. «I Jornades d'estudis locals de Manacor. 5 i 6 de maig del 2000», Manacor, Ajuntament 2001, 536 pp.

Mas català = *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*. *Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*. Actes del Col·loqui celebrat a Barcelona, del 3 al 5 de novembre de 1999. M. Teresa, FERRER i MALLOL, Josefina MUTGÉ VIVES, Manuel RIU i RIU (eds.) (Anuario de Estudios Medievales, 42), Barcelona, CSIC 2001, XVI i 660 pp.

Medieval Translation = *Essays in Medieval Translation in the Iberian Peninsula*, Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, Roxana RECIO (eds.) (Estudis sobre la traducció, 9), Castelló i Omaha, Universitat Jaume I i Creighton University 2001, 352 pp.

- «Misc. Llobregat, I/II» = «Scripta in honorem Enrique A Llobregat Conesa», vols. I-II, Alacant, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert' 2000, 464 i 544 pp.
- «Misc. Prats, I» = «Estudi General» 21 (2001 = *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats*, I-II), 528 pp.
- «Misc. Riu, II» = «Acta historica et archaeologica medievalea», 22 (2001 = Homenatge al dr. Manuel Riu i Riu, II), 814 pp.
- «Misc. Tavani, 1/» = «Miscel·lània Giuseppe Tavani, 1/2. Estudis de Llengua i Literatura catalanes, XLII», Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001.
- «Onzè Col·loqui» = «Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Palma (Mallorca), 8-12 de setembre de 1997», a cura de Joan MAS I VIVES, Joan MIRALLES I MONSERRAT i Pere ROSSELLÓ BOVER, I i III (Biblioteca Abat Oliba, 222), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999 i 2000, 480 pp.
- «V Reunió» = «V Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica. Cartagena, 17-19 d'abril de 1998» (Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, VII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Universitats de Barcelona i Autònoma de Barcelona 2000, 632 pp.